

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Alecu RUSSO

CÂNTAREA ROMÂNIEI

LITERA

biblioteca școlarului

Alecu
RUSSO

CÂNTAREA ROMÂNIEI

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

CUPRINS

CUPRINS

CZU 859.0–3
R 95

Textele au fost reproduse dup[: Alecu Russo, *Scrieri alese*, edi\ie]ngrijit[de Geo +erban, Bucure=ti, Editura pentru literatur[=i art[, 1959 =i Alecu Russo, *Opere*, edi\ie]ngrijit[de Efim Levit, Chi=in[u, Ed. Literatura artistic[, 1989.

Au fost operate modific[ri,]n sensul aplic[rii normelor ortografice]n vigoare azi.

Coperta: *Isai C`rmu*

ISBN 9975-904-96-3

TABEL CRONOLOGIC

1819 martie 17. Se na=te Alecu Russo,]ntr-un “sat frumos, r[=chirat]ntre gr[dini =i copaci pe o vale a codrilor B`cului, cu un p[r mare]n mijloc” (*Amintiri*). Numele acestui sat ar fi, dup[unii cercet[tori, Prod[ne=ti, dup[al\ii — Str[=eni. Tat[l se numea Iancu Rusu, iar mama era n[s-cut[Donici; f[ceau parte din mica boierime,]nrudindu-se cu familiile Negruzzi, Rosetti, Gane.

Scriitorul se va isc[li la]nceput Rusu, iar dup[1853 Russu, scrierile sau coresponden\a]n limba francez[sunt semnate Rousso; forma Russo apare =i ea]n unele scrisori =i ca semn[tur[a unor lucr[ri publicate]n revista *Rom`nia literar[*, dar s-a impus datorit[lui V. Alecsandri, care a folosit-o consecvent =i de la care au preluat-o Al. Odobescu, B. P. Has-deu =i al\i scriitori.

1829 Pleac[la studii]n Elve\ia, la institutul lui François Naville, situat la Vernier, l`ng[Geneva. +coala se bucura de un bun renume interna\ional.

1835 toamna. P[r[se=te Elve\ia,]ndrept`ndu-se spre Viena, pentru studii de comer\.

1836 noiembrie. Se]ndreapt[spre \ar[, fiind expulzat din Austria, ca suspect politic. La o perchezi\ie se g[siser[asupra lui dou[ ]ncerc[ri poetice]n limba francez[,]n spirit revolu\ionar.

1836-1841 Ajuns]n \ar[, se stabile=te la mo=ia p[rinteasc[Negri=oara, de unde]=i viziteaz[deseori prietenii la Ia=i sau face excursii prin regiunea Neam\.

1840 Alc[tuie=te]n limba francez[primele sale lucr[ri, dar ele nu vor fi tip[rite dec`t postum.

La pierre du tilleul (*Piatra Teiului*)]n *Scrieri*, edi\ia Academiei Rom`ne din 1908; tradus[ mai t`rziu de C. M[rg[ritescu, apoi de M. Sadoveanu, care a publicat-o]n 1911]n *Via\a rom`neasc[*.

Le rocher du corbeau (*St`nca Corbului*) ]n gazeta *La voix de Roumanie*, nr. 1, din 1863. Tradus[ de V. Alecsandri, apare ]n *Foaia societ[\ii pentru literatura =i cultura rom`n[ ]n Bucovina*, din 1863.

Iassy et ses habitans en 1840,]n *Scrieri*, edi\ia Academiei Rom`ne din 1908; tradus[ apoi de C. M[rg[ritescu ]n 1909, apoi de M. Sadoveanu care a publicat-o, ]n 1912, ]n *Via\a rom`neasc[*.

Studii na\ionale,]n *Foaia societ[\ii pentru literatura =i cultura rom`n[ ]n Bucovina*, din 1868 (nr. 6-7).

1841 octombrie 4. Este numit asesor la Piatra-Neam\. Din cele dou[cereri adresate domnitorului]n acest scop, se]n\elege c[intervenise o ruptur[ ]ntre el =i familia sa (“... pierdut]n \ara mea, f[r[nici o surs[de trai, f[r[protec\ie sau sprijin, f[r[speran\[din partea familiei mele, de care mai multe circumstan\e m[vor separa pentru totdeauna”).

1842 mai. Scrie *Palatul lui Duca-Vod[*, ap[rut[postum]n revista *Columna lui Traian*, din 1874, nr. 1, unde a fost trimis[de V. Alecsandri, c[ruia]i era adresat[, sub form[de scrisoare.

1844 iunie 14. Fiind]ndep[rtat din slujba de asesor, p[r[se=te Piatra-Neam\ =i se stabile=te la Ia=i.

octombrie. Se duce la Gala\i, spre a-=i veghea tat[l, aflat pe moarte. Mama]i murise de holer[sau poate de ftizie,]nc[de pe c`nd era copil.

1845 Particip[la reuniunile de la M`njina (mo=ia familiei Negri) unde se ]nt`lneau tineri din Muntenia =i Moldova (Alecsandri, B[lcescu, I. Ghica, Negruzzi, Kog[lniceanu etc.) discut`nd probleme politice =i culturale.

1846 ianuarie 11. Are loc reprezenta\ia piesei sale *B[c[lia ambi\ioas[*, comedie-vodevil]ntr-un act.

Public[,]n *Albina rom`neasc[*, articolul *Critica criticii*, drept r[spuns la comentariile lui D. Gusti pe marginea piesei sale. Aceasta este prima sa lucrare tip[rit[antum.

25 februarie. I se prezint[o a doua pies[, *Jignicerul Vadr[sau Provincialul la Teatrul Na\ional*, dram[-fars[ ]ntr-un act. Manuscrisele ambelor piese s-au pierdut.

26 februarie. Autorit[\ile, apreciind c[piesa “atac[or`nduiala public[ =i ]ntocmirea \[rii”, hot[r[sc “arestuirea tulbur[torilor” =i trimiterea lor ]n surghiun: Russo, la schitul Soveja, iar actorii la m[n[stirea Ca=in. (“S[ se ]nchid[ Alecu Russo ca un r[zvr[titor al or`nduielii publice]n \ara sa; s[se privegheze zi =i noapte de c[tre doi jandarmi destoinici =i nemitarnici, s[se \ie la cea mai aspr[popreal[f[r[a i se da de scris sau a primi el scrisori, =i a se a=eza pe hran[de fasole =i pe canon de rug[ciuni, spre a-=i veni la poc[in\[=i la isp[=ania p[catelor”.)

}n tot acest timp a \inut un jurnal]n limba francez[intitulat *Sauvigea*, tip[rit, postum,]n *Revista rom`n[* din 1863 (vol. al III-lea)]n traducerea lui Odobescu.

4 aprilie. Ia sf`r=it exilul s[u la Soveja.

Acum, sau poate ceva mai t`rziu, a scris =i studiul *Poezia poporal[*, ]n care se pomene=te pentru prima oar[ de *Miori\a* (culeas[ de Russo la Soveja). A ap[rut postum ]n *Foaia societ[\ii pentru literatura =i cultura rom`n[ ]n Bucovina*, din 1863 (nr. 8-10).

Tot]n aceast[perioad[a alc[tuit, probabil, =i paralela literar[*Decebal =i +tefan cel Mare*, tip[rit[, de asemenea postum,]n revista citat[mai sus.

mai. Face o excursie,]mpreun[cu V. Alecsandri =i al\i prieteni, la Neam\, V[ratic, Agapia.

1848 februarie. Interpreteaz[la Ia=i, al[turi de C. Negruzzi, V. Alecsandri, Matei Millo, piesa *Nunta \[r[neasc[* a lui Alecsandri, spectacol dat]n folosul s[racilor.

aprilie. Mi=carea revolu\ionar[fiind]n[bu=it[, ia drumul exilului, spre Bucovina. Se opre=te doar c`teva zile la familia Hurmuzachi (unde se adunaser[ mai mul\i refugia\i: C. Negri, V. Alecsandri, Al. Cuza etc.) =i apoi pleac[ spre Viena, inten\ion`nd s[ajung[la Paris. }nt`lnindu-se cu un grup de revolu\ionari rom`ni (printre care =i B[lcescu) ce se]ntorceau de la Paris,]ndrept`ndu-se spre \ar[, li se al[tur[, ajung`nd p`n[la Bucure=ti. Nereu=ind s[reintre]n Moldova, pleac[din nou la drum, oprindu-se]n Transilvania.

mai 1. La Sibiu, se]nt`lne=te cu al\i revolu\ionari (C. Negri, Iancu Alecsandri) =i]l cunoa=te pe Simion B[rnu\iu.

mai 2. Particip[la adunarea de pe C`mpia Libert[\ii de la Blaj, unde s-au ]nt`lnit rom`ni din Muntenia, Moldova =i Transilvania. “}ntr-un \inut al Ardealului, se ivi, la 1848, o zi frumoas[ pe un c`mp]ntins, unde patruzeci de mii de rom`ni sta s[ asculte, sub aripile unui steag ]n trei culori, cuv`ntul inteligen\ei ardelene. Moldoveni =i munteni, pribegi ai tulbur[rilor din \ar[, priveau cu b[taie de inim[adunarea o=tit[gr[mad[...” (*Cuget[ri*).

mai-iunie. De la Blaj pleac[la Bra=ov, unde va semna, al[turi de al\i revolu\ionari, *Prin\ipiile noastre pentru reformarea patriei* =i *Proclama\ia partidului na\ional c[tre rom`ni.*

15/27 iunie. La Lugoj, este prezent la adunarea prezidat[de patriotul revolu\ionar Eftimie Murgu.

23 iunie. Se afl[din nou la Sibiu, de unde trimite o scrisoare entuziast[lui B[lcescu, felicit`ndu-l pentru succesele repurtate de mi=carea revolu\ionar[ din Muntenia: “Vivat! Victorie! Sunt m`ndru de voi ceilal\i =i gloria revolu\iei voastre se r[sfr`nge =i asupra noastr[ =i asupra tuturor rom`nilor! }nc[o dat[, vivat =i glorie, viitorul poate s[nu fie pentru noi, dar nu vom dispera f[r[s[l[s[m o ultim[amintire despre noi!... Tr[iasc[Rom`nia!”

9 iulie. Este arestat la Dej, unde poposise,]n drum spre prietenii revolu\ionari din Bucovina. Asupra lui s-au g[sit bro=uri =i foi volante cu caracter revolu\ionar. }n aceea=i zi este dus la Cluj, unde va sta la]nchisoare p`n[ ]n septembrie. Din]nchisoare trimite un protest c[tre contele Vay, comisarul guvernului, =i altul c[tre consiliul de r[zboi, precum =i scrisori c[tre V. Alecsandri =i al\i prieteni.

26 iulie. Prietenii]i r[spund, ar[t`nd c[ au intervenit pentru el la Pesta; ]i trimit =i bani de drum. }n ]nchisoare a redactat =i c`teva *Cuget[ri*, publicate postum, de V. Alecsandri,]n *Foaia societ[\ii pentru literatura =i cultura rom`n[ ]n Bucovina*, din 1868 (nr. 6-7).

toamna. Ajunge]n Bucovina, la prietenii s[i, =i continu[activitatea revolu\ionar[.

1849 12/24 ianuarie. Ajunge la Viena, de unde mai t`rziu pleac[spre Paris, unde se aflau =i V. Alecsandri, C. Negri, I. Alecsandri, N. B[lcescu etc.

1851 Se re]ntoarce]n Moldova, dup[ce domnitorul Mihail Sturza, du=manul revolu\ionarilor, fusese]nlocuit cu Gr. Alex. Ghica, ce apar\inuse “tarafului”]nnoitorilor. Acesta]l sprijin[, oferindu-i un loc de candidat]n “divanul apelativ”, de unde a fost mai apoi “]naintit” la “]ndatorirea de cileu”, adic[de asesor.

}n revista *Zimbrul*, din Ia=i,]=i public[ ]n nr. 1, 2, 3 *Studie moldovan[*, semn`nd cu pseudonimul Terentie Hora.

1852 P[r[se=te magistratura, devenind “vechil” (avocat).

1853 Intr[ ]n conflict cu instan\ele judec[tore=ti, =i domnitorul hot[r[=te s[i se ridice “dritul” de avocat. }n urma unei pl`ngeri a lui Russo (“... fiind profesia de avocat chipul vie\uirii isc[litului”), domnitorul revine asupra hot[r`rii, anul`nd-o.

}n *Calendar* pe 1853]i apare scrierea *Holera*.

1855 }n revista *Rom`nia literar[* apar ]n mai multe numere *Cuget[ri*. Urmarea lor a ap[rut postum, ]n *Revista rom`n[* din 1863, la st[ruin\a lui V. Alecsandri.

Tot]n *Rom`nia literar[* mai apar, ]n acest an, *Amintiri*, *C`ntarea Rom`niei*, un necrolog: *Mihai Cuciureanu*, o *Hronic[literar[*, despre poetul D. D[sc[lescu.

}n revista *Steaua Dun[rii*]i apar, de asemenea, trei articole: unul despre dezrobirea \iganilor, altul despre ardeleni =i ultimul, sub forma unei scrisori c[tre redac\ie, cuprinz`nd observa\ii asupra revistei.

1856 Cump[r[mo=ia Te\cani (Roman) =i arendeaz[pe cea de la Mirce=ti.

Devine membru]n Sfatul administrativ la “Departamentul lucr[rilor publice”.

1857 Mo=ia Te\cani fiind ipotecat[pentru 9.000 de galbeni (aproape]ntreaga ei valoare), Russo nu poate figura ca aleg[tor la Divanurile ad-hoc.

Devine procurist al “B[ncii Moldovei”.

1858 “Banca Moldovei”]i sechestreaz[produc\ia pe 1858 a celor dou[mo=ii; scriitorul se zbate]n mari greut[\i financiare.

1859 februarie 5. Moare, la Ia=i, “de troahn[“ (tuberculoz[), la pu\in timp dup[ce i se]nf[ptuise unul din idealurile patriotice pentru care luptase: Unirea Principatelor.

A fost]nmorm`ntat la m[n[stirea B[rboi, din Ia=i, ]ntr-o groap[ de c[r[mid[, ]n curtea bisericii. Mai t`rziu a fost depus]n cripta comun[din interiorul l[ca=ului. Nici o inscrip\ie nu aminte=te de faptul c[acolo se afl[osemintele celui care, d[ruindu-se cu toat[fiin\a sa luptei pentru dreptate, libertate =i unire, s-a socotit “osta=ul prop[=irii”.

SCRIERI ANTUME

CRITICA CRITICII

Publicul a citit]n foiletonul *Albinei* din 17 ianuarie ni=te lu[ri-aminte ale domnului D. G.[1] asupra pieselor date la Teatrul Na\ional la prilejul benefisului dlui Necolau.

Isc[litul se socote=te]n num[rul acelora care g`ndesc cum c[ critica nu ar prinde loc ]n epoca de ast[zi, c[ci, f[r[ a v[t[ma vro iubire de sine, ]nc[ nu avem, nici putem avea o literatur[ p`n[mai t`rziu. T[lm[ciri, imita\ii, cerc[ri, de=i vrednice de laud[, nu alc[tuie=te o literatur[, =-ar fi p[zit t[cere, dac[oare=care socotin\e judec[tore=ti ale dlui D. G. nu l-ar sili odat[pentru totdeauna a-=i da opinia sa asupra criticii de fa\[, precum =-asupra celor ce critic[, spre]nv[\[tur[, pe viitorime.

Pe aicea, pe acole sunt oameni care se socot singuri]n dreptate de a g[si un lucru bun sau r[u, care se m`nie c`nd r`de publicul =i socot cu totul ab[tut[ de bun[voin\[ ]nsu=irea ce-=i ia parterul de a bate ]n palme la o pies[, f[r[ mai ]nt`i s[treac[acele piese la cenzura dumilorsale domnilor, cenzori mai dihai dec`t a postelniciei. Odat[ cu binele s-a n[scut =i r[ul, odat[ cu lumina s-a ivit ]ntunericul, adic[ critica; de aceea, de c`nd lumea, critica a fost =chioap[=i oarb[, c`nd s-a isc[lit D. G.

De laud[este publicul(ui) c[a]n\eles c[, bun, r[u, locul s[u este la piese na\ionale: d[aplausuri nu numai pentru c[piesele sunt bune, dar pentru c[a]n\eles, f[r[ ]nsu=i a-=i da socoteal[de ce, c[este mai de folos a se juca pe scena na\ional[obiceiurile, n[ravurile =tiute]n limba noastr[, dec`t traduceri de obiceiuri

---

[1] Dimitrie Gusti (1818—1887), profesor =i om politic. Sporadic s-a ocupat =i de literatur[, colabor`nd la *Albina rom`neasc[* =i *Foaie pentru minte*.

str[ine, de multe ori t[lm[cite]ntr-o limb[zis[rom`neasc[, care n-o]n\elege nici publicul, nici actorul, nici t[lmaciul, obiceiuri =i n[ravuri care n-au nici o asem[nare cu ale noastre =i, prin urmare, nici pot aduce vreun folos scopului unui teatru, adic[ ]mbun[t[\irea n[ravurilor =i educa\ia ob=teasc[.

Acei care s-au alunecat pe calea teatrului na\ional, niciodat[n-au avut g`nd s[ scrie pentru a-=i face un nume sau pentru a se da publicului drept autori, ei sunt simpli iubitori de fal[ rom`neasc[, socotindu-se ca ni=te salahori chema\i a ridica o zidire... arhitec\ii vor veni mai t`rziu, dac[ criticii nu-i vor speria cumva... silindu-se a da o mic[ direc\ie de=tept[rii publicului =i acelora care au g`nd, talent =i vreme de a scrie... Scopul lor este de a introduce pe scena na\ional[na\ionalitate, dram[=i comedii]mbr[cate]n caracterul p[m`ntului, vorbind cum vorbim cu to\ii c`nd suntem]ntre noi, *fie=tecare dup[treapta lui*, iar[nu nem\i, fran\uji]mbr[ca\i]n haine moldovene=ti =i m`r`ind o limb[care nu-i nici a lor, nici a noastr[.

Critica rareori este cump[nit[ ]n lec\ii sau]n laud[, dreapt[ ]n judecat[=i]nv[\at[... nu-i destul de a =ti carte =i a scri, pentru a fi critic[... mai trebuie neap[rat judecata nep[rtinitoare, cuno=tin\a lucrurilor, a lumii =i a oamenilor... cunosc mul\i critici, oameni]nv[\a\i =i belè profesori, care la =coala inimii omene=ti ar fi la a.b.c. Sf[tuie=ti, domnule, publicul a]nv[\a toate c`te nu =tiu =i toate c`te zic c[=tiu... =i apoi s[fie critice. Acum alt[g`sc[... s[ vorbim de critica de fa\[... ]nceputul de la sf`r=it.

Domnul D. G. laud[talentul beneficientului =i are cuv`nt... Domnul D. G. laud[ tot beneficientul de *gustoasa* alegere a pieselor =i domnul D. G. se ]ncurc[, sau uit[ cum a ]nceput articolul... pentru un critic aceasta este o mare gre=eal[, ]nceputul =i sf`r=itul nu trebuie s[se bat[ ]n capete... critica, bun[, rea, trebuie s[fie logic[. Domnul D. G. n-a f[cut despicarea cuvenit[, domnul D. G. a v[t[mat logica.

Suindu-ne]n sus, g[sim lauda domnului Alecsandri; nu =tiu

cum ar fi f[cut s[nu-l laude... Dar pot]ncredin\a c[nu l-a]n\eles... c[ci, vorbind de un personaj al piesei, =i anume de cc. (cucona=ul) Nicu: “prostia unui cucona= de ast[zi era caracterizat[ ]n el, ca]n cel mai des[v`r=it model, pe l`ng[care]ntrune=te]nc[=i patima amorului”. Nimica de asemenea nu se vede... Domnul A., care a]nv[\at la alt dasc[l dec`t la dumnealui D. G. istoria lumii, c`nd a pus pe scen[pe cuconul Nicu, nici i-a trecut prin minte s[caracterizeze pe cc. de ast[zi, dar s[ne arate cum am fost cu to\ii]n v`rsta zis[ a nevinov[\iei, care nu-i nici copil[ria, nici holteiia coapt[, prin care tot omul, care a ajuns m[car la 24 ani, a trecut, ori de ce treapt[ a fost sau este: boieri, \igani, feciori de bacal[1]... am r`s cu to\ii, pentru c[fiecare din noi s-a v[zut]n cc. Nicu,]n vreme c`nd n-avea must[\i ]nc[ =i iubea *o femeie sl[vit[*, *cereasc[*, precum sunt toate femeile pentru ibovnicii cei de 18 ani... ai r`s, domnule D. G., f[r[s[=tii de ce r`zi: pentru un critic ]i mare m`ng`iere... =i cc. de ast[zi mul\umesc c[-i socoti\i prea pro=ti ca s[ r`d[cu d-ta... de d-ta... nu zic.

Domnul D. G. se pare a-=i fi adunat toate puterile]nv[\[turilor gramaticale, toat[experien\a filologic[, pentru a critica]n tot felul biata *B[c[lie ambi\ioas[* =i a]ngropa sub un n[mol de cuvinte sun[toare de =tiin\e dramatice. Din nenorocirea publicului =i acelora care au citit articolul, domnul D. G., precum a]n\eles piesa domnului A., asemene a]n\eles =i *B[c[lia* dlui R.; nu este de mirare, c[ci nici unul din care au v[zut reprezenta\ia nu era mai]n stare de a o]n\elege =i a critica cu =tiin\[! *B[c[lia* este scris[moldovene=te,]nc`t fie=tecare a ]n\eles-o p`n[la o iot[, =i tocmai un critic s[-=i astupe urechile sau s[-=i]nchid[ochii]ntr-o epoc[ ]n care duhul omenesc se dezvele=te, precum =tim, p`n[=i la b[cali!

S-a zis *B[c[lia ambi\ioas[*, =i nu *O b[c[lie* sau *O b[c[li\[*, pentru c[ideea autorului este =i a fost a generaliza =i nicicum a privi la o singur[*b[c[lie*. Domnul D. G. ar fi trebuit s[ ]n\eleag[c[*b[c[lia*

[1] *Bacal* — b[can.

s-a luat drept nume colectiv, care cuprinde toat[tagma, precum c`nd zice ciubotare se ]n\eleg =i cel care face ciubote sau papuci sau care le c`rpe=te.

S-a zis *ambi\ioas[*: asta nu s-a pus]n bobot[1], cum ar crede criticul, =i cere o explica\ie care va sluji domnului D. G. pentru alte articole.

De la Adam Babadam p`n[ acum =i c`t va fi lumea, omul, c`t de mic =i mai cu seam[ cel mic, are ]n cap o s[m`n\[de ambi\ie. Acea ambi\ie se]mbrac[cu haina favorit[a omului, supus, f[r[s[simt[, unei pravili[2] nestr[mutate de sporire, de]naintire, l[sat de la Dumnezeu, ca omul s[nu zac[ ]n statu-co (statu-quo) letargic ca dobitoacele. }ntre oameni]nv[\a\i, acele pravili se]ndeletnicesc cu descoperiri, iscoade, c[r\i, zidiri =i altele. La mul\i, pravila aceasta de de=teptare, mai bine zic`nd instinctul, scris[ cu inima omeneasc[ (cu care inimi domnul D. G. n-a citit niciodat[) nu-i ]n\eles deopotriv[, nici poate a fi, de vreme ce unii sunt crescu\i cu mai pu\ine mijloace intelectuale, al\ii n-au cre=tere bun[, al\ii pe jum[tate ]nv[\a\i, al\i c`\iva, de=i]nv[\a\i,]nf[=ura\i]ns[ ]n pelinjele[3] n[ravurilor p[m`ntului sau a casnicelor obiceie, al\ii ]n sf`r=it dup[croiala duhului lor. De aice izvor[sc str`mb[turile, grimasele, ridicurile, criticele =i toate cusururile care ]ndeamn[ pe oameni s[ r`d[unii de al\ii, a se deosebi; cei]nv[\a\i,]n\elep\i se]nseamn[prin faptele care r[m`n. De aceea un s[tean vrea s[ se fac[ vornic ]n satul lui, de aceea vornicul va face, dac[ poate, b[ietul s[u dasc[l de biseric[, de aceea un cojocar nu-=i d[ fata dup[ un sacagiu, de aceea ori=ice fat[ de b[cal are ambi\ie de a fi mai mult dec`t o b[c[li\[sadea sau o b[c[li\[de frunte, de aceea un b[cal]=i d[ ]nv[\[tur[copilului, de aceea fie=tecare fecior de bacal vrea s[-=i schimbe bernevicii[4] pe un pantalon, pestelca[5] pe o pereche de

---

[1] *Bobot*,]n — f[r[rost, la]nt`mplare.
[2] *Pravil[* — lege, regul[.
[3] *Pelinc[* — fa=[, f`=ie de p`nz[cu care se]nfa=[copiii mici.
[4] *Bernevici* — pantaloni \[r[ne=ti largi =i gro=i.
[5] *Pestelc[* — =or\.

m[nu=i, cont[=elul[1] pe un surtuc, cu\itul sau cumpenile pe un condei =i s[-=i zic[domn,]n loc de Neculai feciorul. Este de mirare c[un om]nv[\at ca domnul D. G., care vorbe=te de gramatic[, s[nu =tie aceste toate. Ambi\ia este]n orice om,]n ceea ce at`rn[ de d`nsul, se]ncuibeaz[ ]n toat[tagma, s-ascunde =i se preface]n fel de fel de patimi. Domnul D. G. n-a]n\eles titlul piesei, pentru c[nu]n\elege oamenii.

De zice domnul D. G.]n trei r`nduri c[ *B[c[lia* nu ]nvrednice=te numele de pies[ =i c[ este numai un tablou de n[ravuri, sau c[ cursul piesei nu dezvele=te sf`r=itul ei, sau c[acel sf`r=it ]i adus f[r[ oare=icare prepara\ii dramatice ce se cer neap[rat ]ntr-o pies[, sau c[ o intitula\ie de asemenea ]n m`na dlui D. G., sau]n m`na unui om cu talent, ar fi produs o comedie ]n 4-5 acte, m-a= ]nchina =i a= zice: “foarte mul\umesc, ai cuv`nt =i m-oi]ndrepta, dac[voi putea”; dar c`nd zice c[ Zoi\a r[m`ne]nfruntat[=i S[rmal[f[r[nici o r[spl[tire,]n numele dreptei judec[\i r[spund: domnul D. G., precum n-a]n\[les pe A., precum n-a]n\eles titlul *B[c[liei*, asemenea n-a]n\eles nici pe Zoi\a, nici noima piesei pe care o critic[. Zoi\a,]n g`ndul autorului, este o fiin\[ care s-a aruncat afar[ din sfera ei, prin ambi\ia ce are de a fi cc. (cucoan[), f[r[ a-=i cump[ni acea ambi\ie cu tactul ce este de trebuin\[ oric[rui om spre a nu fi un obiect de r`s, c`nd alearg[ dup[ un \el. Scopul scriitorului a fost de a ar[ta ridiculi, precum =i este, ]ncheindu-se morala piesei ]n ru=inarea Zoi\ei ca o matim[[2] pentru toate fetele (nu numai de b[cal, c[ci noima[3] *B[c[lia* se poate ]n\elege orice trepte ale societ[\ii), care se urc[ mai sus dec`t se cuvine dup[ ]mprejur[rile educa\iei =i ale prejude\elor p[m`ntului: tonul face c`ntecul.

Domnul S[rmal[nu-i un cucona= posp[it numai, care umbl[

---

[1] *Cont[=* — hain[b[rb[teasc[, de obicei]mbl[nit[, scurt[la \[rani; la vechii boieri, lung[=i luxoas[.

[2] *Matim* — lec\ie,]nv[\[tur[.

[3] *Noim[* —]n\eles.

dup[averi, precum critica]l vede. S[rmal[este domnul D. G., autorul, to\i c`\i suntem; ]n sf`r=it lumea, publicul, care r`de =i se joac[ cu cusururile Zoi\ei, precum eu cu critica domnului D. G. S[rmal[ ]nfiin\eaz[ ]n el judecata ob=tiei, r`z`nd =i folosindu-se de ridicurile Zoi\ei; el s-a pus ]n pies[ numai =i numai pentru ca lec\ia s[ saie ]n ochii fi=tec[ruia. S[rmal[ a r`s c`t a r`s =i, neput`ndu-se folosi, =i-a luat p[l[ria =i s-a dus: “a=a-i lumea”.

C`nd se scrie o critic[ sau o pies[, trebuie cuno=tin\a omului de c`nd se na=te =i p`n’ ce moare. De aceea autorul a pus ]n scen[ pe M[t[sar, care, afar[ de sl[biciunea p[rinteasc[, face moral[ croit[ dup[ meseria lui, educa\ia lui =i judecata fireasc[ de care ]n \ara Moldovei cei mai mul\i au c`te o f[rm[tur[, afar[de critici, care socot c[cu gugoa=e de fat[mare se face ou ro=u. S[rmal[ ]i critica Zoi\ei, M[t[sarul]i critica Zoi\ei =i a lui S[rmal[.

Domnul D. G., care judec[lucrurile =i critic[precum se vede, se face cenzor stilului zic`nd c[ e=ti familiar! }nv[\at, literat =i cobor`t cu h`rzobul din cer, domnul D. G. socoate c[b[calii vorbesc ca profesorii de Academie =i cinovnicii[1]]n stilul pieselor t[lm[cite.

Sinonimitate de cuvinte cam groase este iertat, de=i]n acest prilej exist[numai]n]nchipuirea domnului critic; c`nd e vorba de bacale =i vorbe=ti cu bacali... dup[\igan =i ciocan...

}nc[un punct al criticii nu]n\eleg... r[spl[tirea ce cere domnul D. G. pentru S[rmal[... care fuge pe u=[f[r[a-=i lua ziua bun[... Domnul D. G. poate s[aib[cuv`nt... =i s[ fie mai competent ]n r[spl[tiri b[c[le=ti dec`t]n critic[... dar noi n-am socotit iertat s[-l \inem pe scen[, ca Paraschiva, so\ia bacalului, s[-l oc[rasc[, precum se va fi obicinuind pe la bacal... sau s[-i arunci]n cap vreo strachin[de icre moi.

S[venim la personalitatea cu totul nerespectat[. Domnule D. G., c`nd un om, precum se ]n\elege acest cuv`nt, =i-a]nsu=it dreptate a g[si personalit[\i]ntr-o producere literar[, este dator a-=i

[1] Cinovnic — func\ionar de stat.

sprijini zicerea cu dovezi; c[ci la dimpotriv[ ]=i d[numele de un a\`\[tor de foc =i de neadev[ruri. Numai =i numai pentru acest cuv`nt (nu trebuie) a r[spunde la critica dlui D. G.; =i dac[dumnealui a v[zut o personalitate]n *B[c[lia*,]mi cer iert[ciune =i m[jur pe cinste c[, c`nd s-a f[cut aceast[pies[, n-aveam cinste a cunoa=te pe domnul critic; nici am prev[zut c[domnul D. G. va cinsti cu fiin\a dumisale *B[c[lia ambi\ioas[*.

Domnule D. G., c`nd am avea vreme s[st[m la vorb[, \i-a= spune c[n-ai idee de construc\ia unei piese, c[nu]n\elegi nici autorul, nici piesa, nici lucrurile, nici noima celor care se arat[pe scen[, nici =tiin\a oamenilor, a lumii =i alte multe, dar sunt]ncredin\at c[nu m-ai]n\elege, precum nu]n\elegi nici ce cite=ti acum. +tiu c[la v`rsta d-tale ]i greu de a ]nv[\a: ]i mai lesne de a desface dec`t a face, a descoase dec`t a coase, a critica dec`t a scrie: de aceea te las]n pace, sf[tuindu-te ca pe viitorime s[ ]n\elegi ce critici, s[nu dai iar peste ru=ine.

STUDIE MOLDOVAN{

I

Oamenii care se]nv`rtesc ast[zi ]n frumoasa noastr[ patrie sunt acei oameni care cu 15 ani mai devreme erau cunoscu\i sub generala denumire de nem\i, adic[, ]ntr-un cuv`nt mai lung, de *strop=i\i*[1].

B[tr`nii, stavile neurc[toare, au p[r[sit ]ncet c`te]ncet lumea, unii prin neputin\a v`rstei, al\ii =i-au tr[it traiul =i =i-au m`ncat zilele, adic[moldovene=te m[laiul...

Curioas[socoteal[! sunt oameni mul\i, cea mai mare parte din genera\ia de fa\[, copila=ii cu mustea\[, barb[=i plete lungi de la 1835, care =i ast[zi tot tineri se numesc; pentru d`n=ii, vremea a stat locului; =i se ]ng`mfesc]n denumirea de *bonjuri=ti*, porecl[ce r[m[=i\a b[tr`nilor ne-a l[sat la 1848 drept mo=tenire,]mpreun[cu datoriile lor,]n ziua c[l[toriei vecinic[.

Vai de tinerimea aceea =i de tinere\ile aceea=i tinerime! Veacul n-a stat locului pentru d`nsa! }ntre 1836 =i 1852 sunt =asesprezece ani. Ast[zi nem\ii, fran\uzii de la 1836, bonjuri=tii de la 1848 — sunt albi, suri, cei mai tineri sunt obosi\i, care cu 40, care cu 37, cei mai jos cu 32 ani ]n spinare, tocmai v`rsta celor b[tr`ni de la 1835.

Bez[2] socoteala aritmeticeasc[a anilor, a= pune un r[m[=ag pe o chestie psihologic[. T`n[rul cel mai t`n[r din oamenii de la 1835 este mai b[tr`n dec`t cel mai b[tr`n din b[tr`ni, fie acel b[tr`n din vremea celor ]nt`i moscali. }n 16 ani, de la 1835 p`n[ la 1851, mai mult a tr[it Moldova dec`t]n cele cinci sute ani istorice, de la desc[lecarea lui Drago= la 1359, p`n[ ]n zilele p[rin\ilor no=tri.

---

[1] *Strop=it* — z[p[cit, smintit.
[2] *Bez* — f[r[, afar[de.

Via\a p[rin\ilor a trecut ca =i via\a str[mo=ilor lor, adic[lin[ca un r`u ce cur[ prin livezi =i gr[dini =i se pierde f[r[ huiet ]n Siret. }nt`mpl[rile lumii de primprejur mureau la grani\[, v[lm[=agul veacului]i g[sea =i-i l[sa lini=ti\i. Via\a noastr[nu are leg[tur[cu a lor, am putea s[zicem mai c[nu suntem fiii lor. P[rin\ii no=tri au deschis ochii]n leag[nul str[mo=esc, oamenii de la 1835, care inaugureaz[genera\ia de fa\[, au r[s[rit]n larma ideilor nou[. Ochii =i g`ndul p[rin\ilor se ]nv`rteau la R[s[rit, ai no=tri sunt \inti\i spre Apus, deosebire de la cer p`n[ la p[m`nt. Este o vorb[\[r[neasc[, ce seam[n[a fi]n Moldova de c`nd Papur[-Vod[: “*sireacu +tefan vod[, unde-i s[ vad[?*” Aceast[ vorb[ mult m-a muncit cu g`ndul, care n-am vreme s[le spui toate, dec`t unul. }mi ]nchipuiesc c`teodat[c[a ie=it din morm`nt un str[mo= de ai no=tri, un vornic de |ara de Sus, un boier de Orhei, un hatman, un c[pitan de t`rg, sau m[car cel mai ascuns postelnicel din Adunarea \[rii, care a isc[lit dezrobirea vecinilor la 1772,]n biserica Trei-Sfin\ilor. Oare hatmanul acela ar putea s[-=i cunoasc[urma=ii]n oamenii de ast[zi?... Hainele, n[ravurile, p[m`ntul au luat prefacere... p`n[=i numele. Ast[zi nu mai suntem fiii hatmanului Baltag sau ai c[pitanului Dragomir, dar[domnul de Baltag, domnul de Dragomir, domnul de Lozonschi. C`t despre +tefan vod[,]i mai u=oar[treaba. Lozonsche=tii, Dragomire=tii s-ar mira, +tefan vod[s-ar crede]n \ar[str[in[.

}nt`i =i-nt`i, de-ar mai putea veni un +tefan vod[pe calul lui cel voinic de la Valea Alb[, de la t`rgul B[ii, din codrii B`rladului, de la Dumbrava Ro=ie, sunt]ncredin\at c[nu l-am]n\elege... vorba lui n-ar fi vorba noastr[!... V[d parc[ ]n foiletonul *Zimbrului* imnul urm[tor: “Erou ilustru, trompeta gloriei tale penetr[animile bravilor romani de admir[ciune grandioas[=i indifinisabil[pentru meritul neinninvincinibilit[ciunei tale!...” I[1] alte cauze =i mai frumoase, la care bietul +tefan ar holba ochii lui cei]nfrico=a\i... tare mi-i team[

[1] *I* — =i.

c[ ]n ziua de pe urm[, c`nd tr`mbi\a cereasc[ne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea]n\elege cu str[mo=ii no=tri, nici]n limb[, nici]n idee — Moldova s-a schimbat]n 16 ani din talp[p`n[ ]n v`rv: limb[, haine, obiceiuri, p`n[=i numele... nu mai suntem moldoveni, ci romani.

II

S[spui drept, risipirea cea iute a trecutului m[p[trunde de jale; lupta intereselor, nevoile vie\ii nou[, iu\eala s`ngelui au n[ruit risip[ peste risip[ ]n societatea moldoveneasc[ casnic[, f[r[ s[ ne uit[m ]napoi, f[r[ s[ ne sim\im! dar sunt ceasuri c`nd inima se]ntoarce]n urm[=i =-aduce aminte de c`teva fizionomii, de c`teva obiceiuri ce plutesc pe n[molul risipilor. Repejunea cu care se stinge trecutul dintre noi este cea mai stra=nic[judecat[a acelui trecut; ceea ce este vrednic de via\[nu moare niciodat[; nevrednicia se =terge din aducerea-aminte a oamenilor]ntr-o clipal[! unde sunt faptele de la 1772 p`n[ la 1835, care vor r[m`nea drept fal[=i folos]n cronicile \[rii! unde sunt numele neuitate de poporul moldovan?... trecutul dar]i mort =i de tot mort. P`n[ a nu arunca \[r`na vecinic[pe sicriul lui, s[ne mai uit[m la d`nsul; nu se ]nt`mpl[adeseori]n lume]ntr-o cas[un mort, care,]n via\[fiind, nu-l iubeau casnicii?]ns[copiii, rudele, megie=ii se str`ng, se uit[ ]nc[ o dat[ la d`nsul,]=i aduc aminte numai de bunele]nsu=iri ale r[posatului =i, spre vecinica ziua bun[, cuv`nteaz[un frumos =i cre=tinesc: *Dumnezeu s[-l ierte!*

A=a zicem =i noi: Dumnezeu s[ierte trecutul,]nt`i pentru c[ a murit, =i al doile pentru c[ suntem ca megie=ii cei buni =i am scocior`t]n via\a lui ce-a fost mai bun.

Suntem de ieri, putem]nc[s[ne rememor[m c`teva din obiceiurele copil[riei noastre... adev[rat c[am fost copii amfibii (]n doi peri), ne-am n[scut]n Moldova =i am supt str[in[tatea, capul ni-i cap de neam\, de fran\uz, dar inima ne-a r[mas tot de moldovan;

avem o datorie fireasc[de a arunca c`teva flori pe morm`ntul grabnic al p[rintelui nostru trecut; va veni vremea, dac[n-a =i sosit,]n care =i noi, tinerii de la 1835, tinerii =i bonjuri=tii suri de ast[zi, vom fi chema\i barbarie, vom fi judeca\i nu dup[ceea ce am f[cut, dar dup[ceea ce ar fi trebuit s[facem, vom fi os`ndi\i nu dup[ greutatea vremilor, dar dup[ patima n[dejdilor partidelor =i a opiniei mul\imii, opiniei, arm[ nou[ ca =i cuv`ntul cu care am]ngropat p[rin\ii no=tri, =i care la r`ndul nostru are s[ ne dizgrume...! Noi, ]ncale, ne m[gulim c[ am pref[cut Moldova ]n 16 ani... a=a... ]nc`t mii de ani n-a preface-o.

R[m[=i\a trecutului, ce]ntunec[c`nd =i c`nd o parte din via\a noastr[zilnic[, se r[re=te, Moldova veche mi se]nf[\i=eaz[ca o p[dure deas[=i mare, unde toporul a t[iat iute, f[r[a avea vreme de a cur[\i locul. Plugul, adic[civiliza\ia, st`rpe=te zi pe zi r[d[cinile =i preface codrul ]n cur[tur[[1], cur[tura — ]n lan frumos, iar lanul — ]n c`mpii roditoare.

Dar str[mo=ii no=tri, s[racii, cu ce s[-i m`ng`iem?

Florile care a= vrea s-arunc pe \[r`na proasp[t[ a trecutului sunt culese nu ]n via\a lui politic[ sau moral[, dar[ ]n cele multe obiceiuri casnice, care ne-au leg[nat ]n fa=ur[. Multe s-au dus, multe au r[mas, dar, s[rmanele, vai de ele! fricoase, ru=inoase, ele se ascund =i se pierd de frica bontonului. }n st`rpirea codrului, de care am zis mai sus, nu doresc nici caftanul[2], nici condi\iile civile, morale, politice sau sociale ale vremii de atuncea, ci numai fizionomia casnic[, viorelele =i topora=ii]ngropa\i]n risipa codrului. Nu numai le doresc, dar i le g[sesc de neap[rat[nevoie. Nimica nu ne mai leag[cu trecutul, =i f[r[trecut o societate este =chioap[. Na\iile care au pierdut *afilia\ia* n[ravurilor p[rinte=ti]s na\ii nestatornice sau, precum zice vorba cea proast[, nici turc, nici turlac[3].

---

[1] *Cur[tur[* — loc desp[durit.
[2] *Caftan* — rang de boierie.
[3] *Turlac* — cherchelit, n[uc, z[p[cit.

Obiceiurile p[rinte=ti au p[r[sit clasele boiere=ti; s[m[rturisim un adev[r ad`nc, ele s-au dep[rtat de fizionomia poporal[, pre c`t s-au dep[rtat de tradi\iile boiere=ti;]n vreme ce]n zilele p[rin\ilor no=tri obiceiurile acopereau sub o singur[mantie toate treptele poporului moldovan. Credin\a, vorba era una la boieri =i la plugari; acea leg[tur[s-a]ntrerupt, o pr[pastie ad`nc[ desparte boierul de ast[zi de popor; acea pr[pastie s[ cheam[ =tiin\a; pe c`t boierul cre=te]n idei =i]n]nv[\[turi, pe at`ta poporul r[m`ne]n urm[. Pe vremea trecut[, boierul vorbea, tr[ia cu \[ranul, precum ar fi vorbit cu alt boier, se]n\elegeau am`ndoi ]n limb[ =i ]n idei, ast[zi ]n\elegem poporul cu inima numai, el nu mai este alta pentru noi dec`t o studie curioas[, moral[sau pitoreasc[. Pentru p[rin\ii no=tri, studia pitoreasc[nu era pe lume.

Avem dar o datorie sf`nt[, fireasc[ =i na\ional[ a culege via\a p[rinteasc[ privat[; nenorocirea literaturii, pedant[ ]n silogism, pedant[ ]n condei, pedant[ ]n idei, care ne ]neac[ =i omoar[ ]n \[rile rom`ne]nchipuirea sub o *ridicol[ingeniozitate* a cuvintelor, nu vine din alt[pricin[dec`t din ne=tiin\a tradi\iilor vie\ii str[mo=e=ti. De abia n[scu\i la lumin[, nu ne uit[m la leag[nul copil[riei noastre, am ajuns]n halul poe\ilor,]nv[\a\ilor =i teologilor imperiei r[s[ritene; sau pentru]n\elegerea versificatorilor, gramaticilor =i neologilor moldoveni, ardeleni, bucovineni =i bucure=teni suntem Trisotinii =i Vadiu=ii veacului al 19-lea.

Pentru cei ce nu ar]n\elege ideea mea, i-a=]ntreba cine oare cite=te n[molul de poezii, ce se nasc ca mu=tele vara pe toat[ziua?... =i cui nu-i place un c`ntec poporal editat de prietenul meu A[1]...?

Adev[rat, *filomela*]i cuv`nt poetic, *azura* ]i frumos, *orizonul* nu-i slut =i *elementele* fac bine ]n *paginile* poeziilor v[duve de cititori. Dar ce folos! *limbajul, geniul, inspira\ia* =i *filomela cu suavele ei modula\ii pl`ngeferi* nu ne]nc`nt[sau pentru c[sunt str[ine, iar

[1] *Alecsandri*.

nu rom`ne, sau pentru c[suntem]nc[prea barbari, =i nedemni de lirele acestor *armonio=i*, de=i *neinteligibili orfei*[1].

Ne]nv`rtim]ntr-o dilem[grea; sau sunt poe\ii de ast[zi prea sublimi pentru noi sau suntem prea pro=ti pentru accentele divei armoniei nou[=i dar]n tot chipul poe\ii scriu]n de=ert;]ns[nu a=a, poezia adev[rat[este =i a fost r[suflarea na\iilor, inima popoarelor; fie=tecare na\ie are organiza\ia sa;]n acea organiza\ie intr[limb[, haine, tradi\ii istorice sau casnice, obiceiurile care dezvoltesc plec[rile bune sau rele,]n timp ce t[ria lor pe un p[m`nt =i cu ]nr`uririle suflete=ti =i sociale se nume=te na\ionalitate. Cei care c`nt[ latine=te, fran\uze=te, italiene=te, engleze=te sau m[car chineze=te pot pl[cea pedan\ilor, dar nu-s poe\i rom`ni: *Mioara, Naframa, Mihul* (balada), *Bujor, Toma lui Mo=u, Codreanul* vor tr[i c`t va fi un rom`n pe lume, iar poeziile D. D... D. D... D. D... D. D... vor tr[i vremea cer=ut[ca s[putrezeasc[un con\[2] de h`rtie, sau cu mare greutate =i cu cheltuial[s[treac[de la libr[ria dlui Nica la cofet[ria lui Vasile.

}ncheierea mea este]n pu\ine vorbe, ceea ce se face pentru balade, trebuie s[se fac[=i pentru toate tradi\iile noastre; c`ntece =i tradi\ii fac una, ele se t[lm[cesc =i se]ntregesc.

Izvorul adev[ratei literaturi este aicea; dac[a= fi poet =i mai ales poet mitologic, a= edita]nt`i mitologia rom`n[, care-i frumoas[ca =i acea latin[sau greac[=i care nu-i b[tr`n[ =i purtat[ ca o ruf[ lep[dat[, =i ar fi ]n\eleas[ de tot omul ce =tie numai rom`ne=te.

Am ajuns departe-departe =i nu prea departe, cum zice c`ntecul. Suntem]n minutul vajnic, unde trebuie s[facem chipul trecutului, precum se face la ceasul mor\ii portretul unei rude. Cincisprezece ani]nc[, =i hainele, limba =i obiceiurile societ[\ii moldovene de ieri

[1] De la legendarul Orfeu, erou din mitologia greac[; fiu al lui Apollo; c`nt[re\ care =tia s[ ]mbl`nzeasc[p`n[ =i fiarele cu arta sa; cu c`ntecele sale i-a ajutat pe argonau\i s[ ]nfr`ng[greut[\ile expedi\iei.

[2] *Con* — teanc de 24 de coli de h`rtie.

se vor acufunda]n uitare; cu ce vom fabrica oda, drama, vodevilul sau elegia trecutului? Cu ce vom t[lm[ci istoria, dac[nu vom cunoa=te sufletul mortului? Ce va putea fi prop[=irea dac[nu vom =ti de unde a pornit? Ce m`ng`ieri putem sim\i noi, osta=ii prop[=irii, dac[nu =tim m[rimea luptei? Ce soi de p[rin\i vom fi, dac[lep[d[m clironomia[1] p[rinteasc[: c`ntecele mancilor[2], stahiile nop\ilor, pove=tile chelarilor[3], priete=ugul \ig[na=ilor, ocara =i zaharul jup`neselor, greceasca dasc[lului =i c`te =i c`te obiceiuri =i credin\e, care s-au dus =i n-or mai veni, sunt legate cu via\a politic[=i morala ob=teasc[, istoria filozofic[a vremilor trecute?

III

Arma]nt`i =i cea mai grozav[ care a b[tut cetatea trecutului a fost schimbarea portului vechi. Straiul f[cea omul; felul hainei modeleaz[ trupul =i mintea, =i ]ntip[re=te din p[rin\i ]n fii tradi\iile =i obiceiurile. Precuv`ntarea istoriei moderne a \[rilor rom`ne este neap[rat schimbul portului; civiliza\ia de ast[zi este fapta logic[ a p[r[sirii hainelor vechi; ideea nou[ a n[v[lit ]n \ar[ odat[ cu pantalonii, =i mai stra=nici dec`t n[v[lirile t[t[re=ti,]nc`t ai sc[p[ra, au p`rjolit =ac=`ri[4], =licuri[5], mestii[6], giubele[7] =i toat[garderoba str[mo=easc[.

Ivirea pantalonului]n Principate, ca tot lucrul menit de a preface societ[\ile, fu]nt`i ru=inoas[, r`s[, hulit[=i bajocorit[. Cel]nt`i rom`n care =i-a schimbat hainele pe un frac =i o p[l[rie a fost

---

[1] *Clironomie* — mo=tenire.

[2] *Manc[* — doic[.

[3] *Chelar* — cel]ns[rcinat cu aprovizionarea =i supravegherea c[m[rilor =i pivni\elor boiere=ti.

[4] *+ac=`ri* — =alvari.

[5] *+lic* (i=lic) — c[ciul[de postav sau de blan[, a c[rei form[=i m[rime varia dup[rangurile boiere=ti.

[6] *Me=* — un fel de cizmuli\e de piele sub\ire, f[r[toc, purtate alt[dat[sub]nc[l\[minte.

[7] *Giubea* — hain[larg[=i lung[purtat[de boieri.

mult[vreme pentru cur\ile boiere=ti din Ia=i =i din Bucure=ti un soi de caraghios, sau, dup[limba nou[, un bufon: v[tavii de prin ogr[zi r`deau, r`nda=ii =i \iganii s-ar fi ru=inat s[-=i ia c[ciula]naintea unui frac, iar boierii, netezindu-=i b[rbile mari =i tufoase dup[rang =i cin, strigau: “M[i neam\ule!...” cu un haz nespus. Iarna =trengarii alungau surtucele pe uli\[... “cald... cald... domnule?...” =i alte multe frumoase iscodiri ale duhului de pe acea vreme. Boierii =i cucoanele le=inau de r`s; un boier mare din capitalie, ]n ziua care, mai mult de glum[ dec`t dinadins, se =f[bise, ie=i pe uli\ele Ie=ului; i se p[ru lumea cu totul alta, p`n[ ]n acea zi soarele =i lumina nu avuser[ putere s[ r[zbat[ prin taclituri[1], scurteice; boierul, de=i deprins ]n hainele egalit[\ii, cum le numesc autorii de ast[zi, sufla ]ns[ mai slobod =i mai voios. Ce g`ndea boierul]n hainele egalit[\ii nu se =tie, el singur a uitat impresiile momentului, c[ci]n mijlocul vio=elei sale o m`n[ neagr[ =i v`noas[ ]l apuc[de m`neca surtucului, =i un glas ]i striga ]n ureche: “A! ce dracu!... Domnule... parc[ e=ti surd... de c`nd te strig!...hai degrab[s[dregi tr[sura, c[a=teapt[boierul s[ias[la Copou!...” Boierul se]ntoarse cu o vorb[lat[=i curat[moldoveneasc[... iar vezeteul,]nsp[im`ntat, se dep[rta m`r`ind ]n din\i: “Pas de cunoa=te acum care-i boier =i care nu-i, dac[ s-a nem\it =i st[p`nul meu!...”

Vezeteul luase pe boier sadea de car[ta=!

O, egalitate! iat[faptele tale...!

Nu trecea prin cugetul epocii c[ ]n ziua aceea un v`nt mare trecea peste Moldova =i-i schimba fa\a... ast[zi hainele vechi au r[mas un suvenir de care ne mir[m c`nd se mai ive=te pe teatru.

Precum prim[vara rupe ghea\a, umfl[p`raiele =i porne=te puhoaiele, a=a schimbarea costumului fu semnul pornirii duhului de de=teptare. Ideea =i progresul au ie=it din coada fracului =i din buzunarul jeletcii; repejunea revolu\iei fu m[rea\[, furioas[, d[rm`nd]n dreapta =i-n st`nga bunul =i r[ul, cl[tin`nd toate obi-

---

[1] *Taclit* — f`=ie lung[de stof[sau m[tase v[rgat[cu care boierii]=i]nf[=urau capul ori mijlocul, dup[moda turceasc[.

ceiurile =i toate credin\ele oamenilor vechi; =alvarii]ncurcau slobozenia mi=c[rii, calpacele[1] =i =licele]ngreuiau capul, de aceea r[maser[m]n urma civiliza\iei; am tr`ntit tot la p[m`nt, s[alerg[m mai iute, prefacerea hainelor a pref[cut de]ndat[condi\iile sociale ale lumii noastre, precum =i rela\iile familiei. Emancipa\ia copiilor de sub frica =i palmele pedagogului se trage de la pantaloni... }nr`urirea moral[ a pantalonului a fost nem[rginit[... }n vremea veche, un copil p`n[la 25 ani nu avea voie, nici]ndr[zneal[s[=ad[jos f[r[porunca tat[lui; c`t ar fi fost de b[tr`n, burlac sau]nsurat, ie=it sau neie=it din casa p[rinteasc[, tot copil era; un boier cu barba alb[istorisi]ntr-o zi c[, fiind odat[la drum cu nevasta lui, doi copii =i p[rintele lui, s-au ascuns]n dosul tr[surii s[trag[un ciubuc de chef... =i g[sindu-l tata-boier, i-a rupt ciubucul de spate...! De c`nd pantalonii, sistema educa\iei s-a schimbat! frica, varga =i ciubucul au lipsit.

}n rela\iile sociale, schimbarea a fost mare, mai sim\itoare, fracul a introdus demnitatea, pantalonul a silit oamenii a-=i m[sura coloveran\iile ce le f[ceau celor de la care a=teptau vrun folos.

Straiul oriental, moale, larg, se pleca la tot soiul de]ndoial[... straiul de ast[zi, prins]n curele, supiele, g`tul dezgrumat de leg[turi, ]mpiedic[ ]ndoiturile de =ale =i de cap; de voie, de nevoie, oamenii sunt sili\i a nu se pleca pe c`t poate ar vrea...]ntre doi oameni cu fraci, pantaloni =i p[l[rie, pas de cunoa=te care]i de vi\[, care]i om nou; educa\ia =i pantalonul au astupat =an\urile ce desp[r\eau clasele boiere=ti. }n vremea de mai]nainte, haina era r[va=ul de drum al omului, care-\i spunea de departe m[sura]nchin[ciunii, sau te silea s[dai dreapta sau st`nga pe drumuri. Dup[ barb[ ras[ de tot, mai mult sau mai pu\in r[tunzit[, sau dup[ soiul c[ciulii =tiai cu cine ai de a face; cu c`t c[ciula era mai mare, cu at`ta omul era mai ]nsemnat; pe c`t =licul se urca]n l[\ime =i]n lungime, cu at`ta capul aflat dedesubt era tare =i mare =i stra=nic la via\[.

---

[1] *Calpac* — c[ciul[din piele neagr[, tivit[cu blan[, purtat[de domn =i marii boieri.

Un om pe vremea aceea putea f[r[ru=ine s[nu =tie carte, dar pentru un =lic, mai ales s[fi fost acel =lic nalt ca obeliscul din gr[dina public[, s-ar fi dat]n v`nt.

Costumul]nsemnat aicea va p[rea urma=ilor no=tri o poveste din halimale[1]!... poate c[str[bunii no=tri ne-ar fi str`ns de g`t, s[fi g`ndit ei c[ vom fi cu capetele pletoase, nerase =i nevrednice de =lic =i de calpac! Halima va p[rea viitorului slava l[utarilor, precum ni se pare halima ast[zi, c`nd povestesc babele =i mo=negii de taiafetul b[tr`nilor: un boierna= avea 20 slugi, un boier =licar de la 20 ]n sus, calpacele se urmau peste sut[! De=i mamele noastre str`ngeau oalele cu unt =i sm`nt`n[sub divanuri, economia era cuv`nt =i lucru necunoscut, petrecerile erau uria=e, via\a de la \ar[ — o veselie ]ndelungat[! ospitalitatea de care ne f[lim ast[zi, ca o dreapt[, sf`nt[=i nemuritoare mo=tenire a s`ngelui roman... este umbra numai a ospitalit[\ii p[rinte=ti... hanurile, tractirurile[2], otelurile au intrat]n \ar[ ]n frac =i]n pantaloni.

IV

Acestea sunt suvenirele care le jelesc, parte s-au dus, parte se duc... cu c`t vremea trece mai iute =i le acoper[ de uitare, cu at`ta par mai frumoase. Nu mai]n\elegem via\a de la \ar[; p[rin\ii no=tri singuri o cuno=teau. Vara =i iarna, por\ile cur\ilor sc`r\`ie, orzul =i ov[zul nu ajungeau la musafiri, pivni\a era plin[p`n[ ]n g`t de vin vechi, de Odobe=ti =i de Cotnari, iar pelinul voios se scotea cu mare ceremonie la zi-]nt`i mai. Boierii de primprejur ]n chiotele surugiilor, ]n pocnetele harapnicelor, ]n ]mpu=c[turile feciorilor boiere=ti se adunau c`nd la unul, c`nd la altul. |iganii tr[geau la manele[3] de se omorau, cucoanele sulimenite oftau, iar boierii a=eza\i

[1] *Halima* —]nt`mplare extraordinar[, cu multe peripe\ii.
[2] *Tractir* — birt, osp[t[rie.
[3] *Manea* — c`ntec oriental duios.

pe covoare beau vutc[ ]n papucii amorezelor;]=i zv`rleau ]n sus fesurile =i se s[rutau cu l[utarii; c`nd nu erau nici musafiri, nici l[utari, nici amor, r[m`nea frica t`lharilor. G[tirea unei familii boiere=ti de \ar[era un eveniment serios, la care cucoana g`ndea cu cinci luni mai nainte; pornirea era o bejenie]ntreag[. Ast[zi ducerea la \ar[seam[n[o preumblare la Copou; cel mai ahotnic[1] =ade dou[sau trei luni]ntre gazete, reviste =i publica\iile nou[ale Parisului =i ale Ia=ului; poarta]i]ncuiat[, boierul casc[pe un divan, cucoana pe cel[lalt, c`nd =i c`nd c`te o rar[vizit[ ]ntreie=te mai mult dec`t]mpr[=tie ur`tul; boierii nu mai au prin sat nici cumetri, nici fini, nici fini=oare; nici c[se mai]nv`rte=te prin ograd[hora s[teasc[, de-abia s-a z[rit boierului c`nd ajung =i c`nd pornesc... Verdea\a c`mpului se cuprinde]n iarba din ograd[... umbra copacilor...]n doi salc`mi din gr[din[. Dup[trei luni de zile, boierul =i cucoana se]ntorc]n colbul Ia=ilor, =i nou[luni suspin[iar[=i dup[petrecerea =i frumuse\ea de la \ar[.

C`nd ]mi aduc aminte de vremile acelea, de veselia familiilor, de credin\ele casnice, de obiceiurile traiului, mi se pare c[ moldovanul era vioi, vesel, cu inima deschis[, ca =i casa; fracul ne-a de=teptat mintea, dar ne-a str`ns inimile, ca =i piepturile; veselia noastr[ ]i p[c[toas[, r`sul nostru ]i jum[tate de r`s; fudulia p[rinteasc[era m[rea\[, pompoas[=i boiereasc[, a noastr[ ]i o\[r`t[; veselia cuprindea =tiu\ii, cunosu\ii =i necunoscu\ii; se vedeau =i erau prieteni; noi suntem reci =i c`t s-ar putea mai str[ini unii de al\ii; =lic =i =lic se iubeau, noi nu =tim dac[sub oricare frac este un om; de aceea prietenia]n acea vreme era mult[=i =aga lung[, ast[zi priete=ugul]i rar, dar =aga]i mai bun[; cu =aga, cu veselia =i traiul de atunce numai \ara putea s[plac[p[rin\ilor no=tri, salonul]i nou ca =i noi. Cu c`t erau slobozi =i =[galnici cu femeile ]n adun[rile lor, ]ncepute =i sf`r=ite cu mese mari =i l[utari, cu at`ta suntem politico=i =i rezerva\i cu damele, gluma, =i inima groas[era duhul

[1] *Ahotnic* — lacom, pasionat.

de atuncea; galanteria lor nu s-ar primi m[car]ntr-un bal public din P[curari sau]n vestitul =i raposatul +uster-bal de la P`rlita... c`te =i c`te alte obiceiuri care nu le =tiu, nu vorbesc de vremile ]nc[ mai vechi unde echipajurile jup`neselor erau un car]n doi sau]n patru boi, tr[surile boierilor — un cal umbl[tor, cofet[riile — o rachierie-c`rcium[, unde boierii cinsteau un pahar de rachiu =i luau un covrig p`n[a nu merge la Divan; aceste vremi sunt timpurile eroice, adic[fabuloase, ale societ[\ii moldovene.

Socotesc]n opinia mea c[mult a= face pentru luminarea istoriei, pentru dezvoltarea adev[ratei literaturi na\ionale, de a= putea culege, zi de zi, ceas pe ceas, impresiile, hainele, traiul str[mo=esc, sau m[car de a= putea \inti g`ndul oamenilor de talent a o face.

Nu numai c[nu-s b[tr`n... dar ]nc[ sunt t`n[r de la 1835... =i tot]mi aduc aminte de c`teva lucruri. Una din cele mai vii ]ntip[riri ale trecutului ]mi este serbarea zilei-]nt`i mai. Dac[a= fi c`t de pu\in pedant, nu mi-ar fi greu s[ leg ast[ serbare na\ional[ cu s[rb[toarea unei dumnezoaie a c`mpiilor latine de pe vremea str[mo=ului nostru Traian =i suitorii lui p`n[ la bunul Evandru; de nu mai jertfim pe altar un miel, fruntea turmei, =i o junc[ alb[, fudulia ima=elor, de nu mai d[m z`nei colive f[cute de miere =i fructe de f[in[ ]n ziua aceasta, dar obiceiul tot a p[strat florile =i veselia. Fie aceast[zi serbarea Maiei sau, precum]mi place a g`ndi, a (zei\ei) Floris, c`\i fl[c[i =i c`te fete mari sau codane ]n \[rile rom`ne=ti, to\i =i toate se]mpodobesc cu flori, care la p[l[rii, care la codi\[, care la s`n; Moldova, Ardealul, |ara Munteneasc[ ]n acea zi sunt flori mi=c[toare; de cu sear[ fetele se lau, fl[c[ii se piapt[n[ =i ]n zori de ziu[ c`nd Flora, vreau s[zic zi-]nt`i mai, sur`de (m[rog de iertare), v[ile clocotesc de chiote, pocnete de frunze, de r`suri, de fluiere =i de cimpoaie; fetele alearg[ prin p[dure dup[ flori, b[ie\ii — dup[ fete; mesele se ]ntind pe sub copaci, doinele r[sun[, pe coastele dealurilor nevestele =ed la vorb[, iar seara o hor[ neobosit[ se ]nv`rte=te la scr`nciob ]n preajma cr`=mei.

De=i boierii, p[rin\ii no=tri, erau moldoveni, via\a c`mpean[fi-

ind adev[rata lor via\[, s[rb[torile aveau tot aceea=i primire]n curtea boiereasc[=i]n bordeiul s[tesc, epocile mari ale anului, adic[s[rb[torile bisericii =i serb[rile obiceiului, erau bucuria boierului =i bucuria \[ranului, precum umbra, urletul c`inilor noaptea, stahiile =i strigoii (nu de la Teatrul Na\ional, dar strigoii de la sf. Andrei) ]i umpleau de speriat pe am`ndoi.

La zi-]nt`i mai era huiet mare ]n cur\ile boiere=ti; \iganii, p`n[=i buc[tarul, se fuduleau]n c[ma=e din]nt`mplare curate, chelarul, chel[ri\a, l[pt[ri\a, surugiii, oamenii ogr[da=i, albi ca om[tul =i ra=i; ograda se m[tura, \igancele de prin cas[n-aveau]nc[vreme s[rup[rochiile ro=ii =i tulpanele galbene de la Pa=ti.

}n sf`r=it, toat[ casa era plin[ de mi=care, toate fe\ele pline de bucurie; ]n asemene zi, jup`nesele de la camar[\ipau =i nu prea b[teau, cucoana da dou[palme]n loc de trei; dup[mult]nv[lm[=ag =i ame\eal[a nenum[ratelor slugi, tr[surile cu cai]mpov[ra\i tr[geau la scar[:]n una se suia cucoana, cuconul =i arn[utul cu ciubucul,]n alta jup`neasa cu vutca =i dulce\ile, ]n alta sofragiul cu talgerele, cu\itele, tac`murile =i \ig[na=ul clasic,]n alta stolnicul cu vinul, cafeaua =i p`inea, ]n alta buc[tarul, ]n alta proviziile =i, ]n sf`r=it, slugile; femeile =i cucona=ii. De se]nt`mplau musafiri, precum =i era obiceiul, adunarea nu se mai num[ra, drumul se acoperea de tr[suri, str`nsura cu r[cnetele, chiotul ei sem[na a o nunt[de cele huioase, precum numai p[rin\ii no=tri =tiau a le face; c[l[re\ii, baloanele[1], bra=ovencele[2] =i c[ru\ele ajungeau]ntr-o poian[mare =i frumoas[ ]n mijlocul codrului, unde iarba (e) frumoas[ca m[tasea =i]n v`rv se g[it[ne=te[3], nu departe de un izvor rece, ]n care sticlesc fedele=ele[4] cu vin. Mesele se ]ntind dup[ o dulcea\[, masa boiereasc[, masa jup`nesei, a feciorilor, masa oamenilor =i masa \iganilor; sub poalele codrului verde se vede un foc

[1] *Balon* — tr[sur[mare cu patru locuri a=ezate fa\[ ]n fa\[.
[2] *Bra=oveanc[* — tr[sur[sau c[ru\[cu coviltir.
[3] *G[it[ni* — a se r[suci la v`nt.
[4] *Fedele=* — mic butoi, de form[variat[, pentru transportat apa sau vinul.

uria=, =i]mprejurul focului buc[tarii asuda\i muncesc c`t pot: mieii ]ntregi se ]ntorc ]n frig[ri de lemn, iar p`rp[lacul umple p[durea de miros. L[utarii c`nt[, l[utarii, bucuria inimilor, veselia urechilor p[rinte=ti, tot soiul l[utarilor de ast[zi, care numai la vedere ne umpleau pe noi de spaim[=i fric[, ca buhaiul ur[tor]n ajunul Anului Nou.

Boierii se puneau la benchetuit =i-i tr[geau o veselie mai homeric[dec`t cele din *Iliada*, boierii cei tineri cu arn[u\ii dau din pu=te, cucoanele c`ntau un viers frumos cu ahturi nesf`r=ite =i cu ochii]neca\i]n amor, slugile huiau =i se b[teau]n capete, surugiii se]mb[tau; porneala era un zgomot =i o amestecare nespus[.

La]ntoarcere, popasurile se]ndeseau,]nchinarea paharelor era un act serios =i be\ia — o fapt[m[rea\[.

Genera\ia noastr[ ]i posomor`t[, lumea era zgomotoas[ =i cerul neguros, c`nd ne-am n[scut... O zi]i ca =i alta; nici una nu se a=teapt[cu ner[bdare, nici una nu trece cu mul\umire deosebit[; ar veni sau nu, tot at`ta ne-ar fi. Bucuriile =i necazurile oamenilor trecu\i nu le ]n\elegem; Anul Nou sau anul trecut, zi-nt`i mai sau alt[zi, tot acela=i ur`t ne aduce, tot acela=i sacal`c[1] ne las[; petrecerea noastr[nu-i veselia, caii, vinul, \iganii, femeile =i huietul, petrecerea noastr[e g`ndul posomor`t; balurile, care \in loc de adun[rile cele vechi, seam[n[pe l`ng[ ele o ]ngropare. Dac[ culegem c`te o floare, dac[vrem c`teodat[ s[ iubim, facem... o experien\[... o studie a inimii...! Sunt dou[zeci de ani de c`nd n-am mai v[zut o zi-]nt`i mai cumsecade... +i nici voi mai vedea. De-abia se simte]n ziua aceea o mi=care moale; s[rb[torile au zburat. Societatea educat[a Moldovei seam[n[a fi o colonie englez[ ]ntr-o \ar[a c[reia nici limb[, nici obiceiuri, nici costume nu ar cunoa=te; str[in[tatea se oplo=e=te]ntre noi; doi oameni se m[soar[ast[zi de dou[ori din cap p`n[ ]n picioare p`n[a nu rosti un cuv`nt. Cu c`t c`=tig[m ]n prop[=iri, cu at`ta pierdem]n rela\iile private.

[1] *Sacal`c* — grij[, necaz.

HOLERA

De o bucat[de vreme]ncoace o amenin\are]nfrico=at[se leag[n[pe popula\iile Europei. Ca =i ciuma]n timpurile trecute, ie, =i mai mult dec`t ciuma, holera ]=i ]ntinde st[p`nirea pe toate \[rmurile,]nfrunt[toate climele =i se joac[de toate preg[tirile. Paza sau nepaza, r[ceala sau c[ldura, dieta sau n[vala n-o cheam[, dar nici o alung[. Vine, se duce cu pricin[=i f[r[pricin[, se]ntoarce nea=teptat, zboar[sau cloce=te... c`nd ]=i alege prada... c`nd o ia de-a valma.

Moldova a v[zut holera de dou[ori =i n-o mai uit[... ea, care a uitat ciuma, ea a avut-o veacuri... c[ci holera este legat[cu cronicile timpului nou.

Iar]ncepe a se vorbi de grozavul r[u prin preajma noastr[; holera a b[tut \ara leahului, Gali\ia, se presupune pe unelocuri]n \ara neam\ului. Teama a fost mare mai deun[zi =i mult se lungise; holera a slujit de vorb[prin salonurile Ie=ului. La acest prilej am auzit mult[aducere-aminte a am`nduror holere din Moldova. Din dou[ sute de oameni, boieri =i feciori de boieri, nici unul nu s-a g[sit s[ nu fie voinicul unui episod, ]ns[ eu, care am avut nenorocirea de a r[m`nea singur viu din patruzeci persoane ce locuiau]ntr-o cas[, s[spun drept c[nu cred episoadelor nou[de la 1848. Dar frica trezit[ ]n voinicii no=tri cet[\eni mi-a adus aminte de o balad[=i de un om... cinstit...

La]nt`mpl[ri mari se arat[ fizionomia popoarelor =i se poate m[sura puterea sufleteasc[ a omenirii. Atuncea se dezvele=te dac[ un popor ]i dobitoc sau om. A=adar[, pe c`nd treptele ridicate ale societ[\ii fug, se vaiet[, se]nflanelesc, pe c`nd doctorii lipsesc =i spitalurile se ]nchid, fizionomia ob=tii r[m`ne tot serioas[=i ne-

schimbat[... ca fatalitatea... zeul cel mare al str[mo=ilor no=tri... Dogma zis[a Orientului, nu =tiu de ce, este religia popoarelor... “De este s[fie, tot a fi...” =i cu vorba aceasta rom`nul hor[ie=te lini=tit, m[car s[piar[lumea...

}ns[ ]n toat[aceast[stoic[lini=te, inima se moaie. Rela\iile zilnice se prefac mai iubitoare, mai duioase. C`t de mare este neb[garea ]n seam[ extern[ a n[ravurilor, la ]nt`mpl[ri care cov`r=esc ]nchipuirea omeneasc[ =i o \intuiesc ]ntr-o nem[rginit[ neputin\[, un ce nespus =i neputincios a spune arunc[ o m[rea\[ =i jalnic[ apropiere. Doi prieteni ]nt`lnindu-se se str`ng mai tare de m`n[, =i de intr[ ]n vro cr`ium[ nu numai ]nchin[ paharele cu seriosul cunosut al rom`nilor, dar[fac o adev[rat[liba\ie mor\ii: “S[ne]nt`lnim pe ceea lume, m[i frate”.

Balada care ne dovede=te aceste dou[fe\e grave =i sim\ite ale medaliei numit[rom`nul, ca toate baladele populare,]ncepe cu expunerea cea m[rea\[ ]n dou[linii a sugetului, de care numai zic[torii satelor =i Homerii =tiu taina...

Sus pe malul Oltului,
La casele V`lcului,
V`lcu bea =i vesele=te,
De holer[nici g`nde=te.

V`lcu “bea =i vesele=te”, V`lcu, rom`nul care nu-=i schimb[ nici fa\a, nici obiceiurile ]n fiin\a primejdiei ce amenin\a curtea =i bordeiul, se g[te=te de dus ]n c`mpie la agonisit pentru copii dup[mustrarea maicii sale b[tr`ne care-i zice:

— *Tu bei =i te vesele=ti*
+i de holer[nu g`nde=ti.

Dar balada urmeaz[:

Iat[holera c[sosea...

La expresia aceasta nu-\i aduci aminte cum ne]nchipuiam]n frageda noastr[copil[rie fiin\a ciumei?... o femeie mititic[la stat,]mbr[cat[de sus p`n[ ]n picioare ]ntr-o p`nz[alb[fe=telit[,]nf[=urat[p`n[ sub g`ti\[ ]ntr-o c`rp[ iar[=i alb[, ]nc`t nici obrazul, nici ochii, nici gura nu se vedea, o]nchipuire poporal[, ca s[t[lm[ceasc[c[boalele sunt oarbe =i secer[tot, bunul =i r[ul, c`teodat[ mai mult pe bunul, b[tr`nul =i tinere\ea, =i pe cel nevoia=, =i cel care nu cere alt[de la Dumnezeu dec`t via\[ ]ndelungat[. De multe ori am visat chipul ciumei =i pe \iganca cea nalt[-nalt[ca copacii, care se primbl[prin poiene cu desaga de-a umere de-amiaz[=i se uit[ ]n \arin[peste garduri...

Holera sosi... Aicea]ncepe duelul]ntre epidemie =i puterea sufleteasc[. Aici obrazul cel de bronz al rom`nului se tope=te =i r[m`ne omul cu sim\irile lui... Orbul sau cer=etorul care a c`ntat ]nt`i c`ntecul Holerei, prin o tranzi\ie minunat[, se ridic[ de la metamorfoza ovidic[ =i m[rimea epic[ a micului poem la ceea ce inima unui om are mai sim\it =i mai dureros. Rom`nul cel nep[s[tor, rom`nul care, de=i se vesele=te c`nd lumea se sfarm[, V`lcu ]ntreab[ cu =aga cea viclean[ care o cunoa=tem to\i: — “He, Holer[, ce cau\i pe la noi?” — “Am venit — r[spunde baba ]nc`rpuit[— am venit s[-\i iau copilele.” V`lcu =tia c[poate s[moar[=i nu-i p[sa:

Dar de copile nu g`ndea...

Rom`nul piere, omul =i p[rintele se ive=te, balada nu se ]ncurc[ ]n analiz[, trece repede la \elul ei, c[ci =tie marele poet c[ omul se mi=c[ ]nt`i la]nt`mpl[ri, =i apoi vin reflec\iile. G`ndul, adic[reflec\ia, nu este]n obiceiurile rom`nului, balada ne-a spus-o din capul locului. V`lcu intr[ ]n tocmal[cu Holera... o tr[s[tur[foarte repede, dar[foarte caracteristic[a neamului nostru. V`lcu pl`nge =i intr[ ]n tocmal[... vrea s[deie ru=fert[1] r[ului... =i ce ru=fert... ru=fert p[rintesc.

[1] *Ru=fert* — mit[.

Las[copilele,
C[mi-s dragi ca soarele,
+i-mi ia zilele.

P[rintele =i rom`nul au vorbit, c[ci la rom`n, dup[copil, ce este]n r`ndul dragostei dec`t natura, c`mpul, codrul =i soarele!...

Holera cea puternic[nu se]ndur[de lacrimile rom`nului... V`lcu, omul care a g`ndit c[ nimic nu este mai scump dec`t bucuriile sufletului, de la ru=fertul moral pic[la ru=fertul cunoscut... el vrea s[deie carul... boii... oile... tot... numai s[scape copilele... care-i sunt dragi ca soarele...

Dialogul cu Holera se m`ntuie ]n repeti\ia acestei compara\ii, =i un r`nd mai jos, dup[ce ne arat[Holera f[c`nd semne cu m`na la porti\[unei copili\e b[l[ioare, balada adaug[f[r[alt[zicere: c[“sus pe malul Oltului” a r[mas pustie: “casa V`lcului”!...

A\i v[zut canavaua baladei, s[vorbim =i de omul cinstit, aista-i un episod... dar[adev[rat.

Pe la anul 1838 sau 1839 m[ ]nt`mplasem]ntr-o dup[-mas[la polcovnicul M., unde o numeroas[adunare de militari =i particulari se]ndeletnicea a bea ciubuce pe ni=te lungi divanuri]n odaia cea mare, care pe atuncea]nc[nu se chema, peste tot locul, salon. Fumul]ntuneca odaia =i vorba felurit[se curmeze=ea. }n mijlocul vuietului, u=a se deschise =i dl Maior B... intr[. Un ura]l primi =i vorbele]=i luar[iar cursul lor. Ia=ul la 1839, ca =i ast[zi, nu se deosebea prin vreun entuziasm stra=nic pentru nici o individualitate sau vro pricin[. Primirea dlui B. m[mira... =i este de mirare, c[ci omul nu avea nimic[de cele ce impune o persoan[societ[\ii Ia=ului. Nici]nr`urire... nici bog[\ie... nici lingu=ire... nici tinere\e, nici scandaluri politice sau amorez[; cronica Ia=ului, a=a de bogat[ pe acea vreme, nu-l =tia. Nesim\itor nu era maiorul, c[ci ]=i ]ntorcea capul c`nd]nt`lnea o femeie b[tr`n[sau slut[, iar cu cele frumoase vorbea mult[vreme =i altele... Ce era dar[domnul B., s[insufle o a=a dragoste... Era pentru mul\i un original =i pentru to\i...

lucru rar... un om cinstit!... Domnul B. era de mijloc la f[ptur[, dar[a=a de \ig[rit[1] =i de slab, c[se vedea printr-]nsul, =i se p[rea un uria=; o pereche de pantaloni largi peste toat[m[sura lui putea ascunde fusele ce-i slujeau de piciore. C`nd se primbla, m`inile mergeau]ntr-o parte, picioarele]n alta, iar capul se leg[na]n toate p[r\ile;]nt`lnindu-l pe uli\[ d`nd peste tr[suri,]ncurc`ndu-se ]n pavelele =i butucii cu care era podit Ia=ul, se p[rea o stahie... Capul era dezbr[cat de p[r =i numai ]n v`rf vi\e surii =i str[lucitoare se cl[tinau, fruntea]naintit[, galben[ca ceara, sf`r=it[ cu o pereche de spr`ncene tufoase ca secara de la Sf]nta Elena, se lega cu un nas coroietic. Ochii mititei =i sc`nteietori =i musta\a sa neagr[ ca pana corbului =i dreapt[ ca p[rul ariciului zburlit, doi favori\i puternici cuprinz`nd ovalul obrazului, arat de vine albastre, f[ceau din dl B. o fizionomie neuitat[. Pe l`ng[ acestea era plin de distrac\ii, moale ]n mi=c[ri, glasul ]ntunecat =i slab, =i ]=i m`nca nesf`r=it must[\ile. Suflete=te dl B. era bun, de treab[, harnic =i cinstit, de plesneai de ciud[.

Mi se pare c[ ]l v[d]nc[. Cum =edeam tr`nti\i pe divanuri ]n toat[ dezinvoltura moldoveneasc[, maiorul se \inea ]n picioare ]n apropierea unei mese, pe care ]=i sprijinea o m`n[lung[=i dispoiat[, puf[ind nem\e=te dintr-un ciubuc. La =egile noastre de taifetul s[u tutungeresc,]ntrolocate[2] de reflec\ii filozofice asupra fumului =i a m[ririlor, c[ci erau tineri to\i pe atuncea, maiorul zicea cu z`mbetul lui: “Totu-i fum ]n lume, fum pentru fum, mai bine ]mi place a trage c[tinel =i mult[ vreme din pipa asta, dec`t iute =i s[se scurg[repede. Cei care se suie v`rtos pe o roat[se scoboar[a=ijderea.” O raz[de soare se juca pe fizionomia maiorului =i se asem[na, a= zice dac[le-a\i cunoa=te, cu zugr[velile lui Rembrandt, iar fiindc[mul\i nu cunosc acele zugr[veli, el se aseam[n[cu un chip din alt[lume. Fiecare din noi f[cea monografia tutunului, spunea ziua, ceasul =i prilejul c`nd]ncepuse a deprinde puturosul n[rav.

---

1 *|ig[rit* — jig[rit, pipernicit.
2 *}ntrolocat* —]nso\it.

— Eu — zicea maiorul — nici gustul, nici pilda, nici]ndemnul vreunei femei nu m-au adus la aceasta... c[ci sunt femei care s-ar socoti necinstite s[iubeasc[un om care nu juca biliard =i c[r\i =i nu tr[gea tutun... Dar nevoia holerei m-a silit. Chemat de slujba mea de a vedea =i a tr[i cu moartea]n toate zilele]n acea vreme, a ridica str[jile ce picau, a]ngropa f[r[deosebire solda\ii =i civilii, rugasem pe doctorul =tabului[1] s[-mi deie vreun leac, socotind =i eu c[ar putea fi vreun leac. A=a-i omul!... c`nd zidirea lumii se sfarm[, omul cel mai tare seam[n[ (a) copil, necredinciosul alearg[ la doctori, pe care ]nainte =i ]n urma primejdiei ]i chem[m =arlatani. C`tu-i via\a]nflorit[, o cheltuim nebune=te; c`nd moartea bate la u=[, st[ruind la leacul hot[r`t ca un creditor]nd[r[tnic, ne rug[m s[mai a=tepte o minut[. Doctorul]mi d[du r`z`nd un =ipu=or[2] =i-mi prescri s[beau tutun: “Holera — zice el — e boala v[zduhului, fumul]l cur[\[; fum[=i nu te teme... c[ci dac[e pe moarte, apoi holera nimere=te =i]n cur\ile aerisite =i curate =i te uit[=i l`ng[ un bolnav; ]n m`na lui Dumnezeu e taina =i leacul...” }nt[rit asemenea de facultate m[d[dui]ndatoririlor mele, f[r[a mai g`ndi la primejdie. Pipa ]n din\i, ]n buzun[ri leacuri =i flanele, doctoream =i ]ncurajam solda\ii, care de multe ori mureau ]n bra\ele mele. }ntr-o zi ]ns[ am crezut c[ r`ndul meu sosi...

Un soldat adusese holer[ ]n Ia=i,]ntr-o clipal[moartea]=i]ntinse aripile asupra marelui ora=. De multe ori slobozind unui soldat foaia la spital, se ducea la groap[. La]nceput oc`rmuirea, spre lini=tea poporului, ascundea r[ul, dar[ r[ul ]ndoindu-se, ]nsutindu-se ]n pu\ine zile, spaima apuc[ or[=enii; ]ncepur[ oamenii a fugi ca ]n bej[niile t[t[r[=ti, cei care r[m`neau se]narmau =i se str[juiau prin casele lor. Norodul r[mase singur. Mili\ia,]nc[t`n[r[, fu scoas[ la Holboca; =i ca s[ nu r[m`ie t`rgul f[r[ paz[, se r`nduise din cincisprezece]n cincisprezece zile c`te o roat[de grenadiri.

[1] +*tab* — statul-major.
[2] +*ip* — flacon.

Dar roata cea]nt`i r`nduit[, surpat[de boal[, nu]nt`rzie a-=i cere schimb[tori... Generalul M. se f[cu Dun[re... “De ce — striga ofi\erul cu raportul — de ce ai ]mbr[cat uniforma... nu =tii c[ datoria c[tre patrie se arat[ nu numai pe c`mpul b[t[liei, dar[ori=iunde se cere jertfa vie\ii?... Solda\i de-o zi, trebuie s[v[boteza\i uniforma]n orice primejdie.” Iar ochii generalului fugeau c`nd pe raport, c`nd pe uli\[... Uli\ele erau ceva de speriat, Ia=ul, cu cinci zile mai]nainte str[lucitor de tr[suri, livrele, toalete, uniforme aurite, Ia=ul]n care se plimba serile pe toate uli\ele cu ghitara =i muzicile regimenturilor, cu r`s, cu =ag[ =i amoruri, acum se zbuciuma ]n ceasurile cele de pe urm[. Se auzea numai un vuiet ]n[du=it, pe care glasul clopotelor de moarte (]l) cov`r=ea]nfior[tor. }n toate p[r\ile se]ntindeau bolnavii cer`nd ajutor, mame despletite str`ng`nd copiii lor mor\i, scene de dezn[d[jduire, chicote dr[ce=ti prin cr`ciume =i birturi, mul\i ar=i de sete s[t`r`iau pe la f`nt`ni, se culcau]n glod, mul\i mureau, c`\iva se duceau s[n[to=i. }nfrico=at lucru e boala prin ora=e! Pe toate uli\ele, care pline de trupuri, cu picioarele, m`inile =i capetele]n toate p[r\ile b[l[b[nind dup[umbletul nepotrivit. }n zilele lini=tite, auzirea mor\ii de-abia]\i las[o impresie trist[, dar[s[vezi cum duce la groap[sute de mii, s[vezi oameni t[v[lindu-se]n glod, s[sim\i c[pier familii]ntregi, =i uit`ndu-te ]mprejuru-\i s[ nu mai ]nt`lne=ti un prieten m[car sau o cuno=tin\[, este peste]ncipuire de a spune =i, ce e mai de jale, poate c[ast[zi nici nu ne mai aducem aminte de aceste jertfe.

La cea vreme venise =i r`ndul meu, de=i r[ul contenise. Eram leitenant; ]ntr-o zi, duc`ndu-m[ ]n t`rgul de jos la o spi\erie, ]nt`lnisem un subofi\er, care se sculase de pe boal[; era slab, ostenit, cu fa\a galben[=i mai mult mort. }mpotriva descrip\iei doctorului, =i]n primejdie de a-l]ntoarce boala, subofi\erul se t`r`ise p`n[ la spi\erie, unde avea un prieten. “Cum — ]i zisei v[z`ndu-l —]ndr[zne=ti s[ie=i?... Chirurgul te-a oprit.” — “Dar!” — “Bine, nu te temi?” — “Pe via\a mea, domnule leitenant, a=a mi-e de sc`rb[s[tr[iesc singur, c[mai bine moartea. Nu mai pot.”

A=a de slab, a=a de m`ncat era de holer[ bietul om, c[ vedeam c[ f[r[ ajutor nu s-ar mai fi putut ]ntoarce acas[. }l suii ]n tr[sur[ l`ng[mine, \in`ndu-l str`ns de m`n[, c[ci cel mai mic hop ]l obor[[1], de-abia pornisem =i v[zui pe t`n[rul unterofi\er g[lbenind ca ceara =i]nv`rtindu-=i ochii. — “Ce ai?” strigai. — “Nimic — r[spunse un glas murind — o ame\eal[...”

Dar[nu sf`r=i, c[ capul ]i juca ]n dreapta =i ]n st`nga =i apoi pic[pe piept, =i]n sf`r=it trupul, ca un sac nesprijinit, se l[s[ pe perinile de dinainte; f[r[ a mai g`ndi mai departe, cu m`inile mele ]i f[ceam un br`u =i strigai vezetiului s[fug[la polcovnicul L..., care =edea]n apropiere.

}n minutul acela o fric[nespus[m[lu[ ]n spate. Un ce rece]mi trecu prin vine =i o tremur[m[cuprinse, dar, domnilor, o fric[grozav[, s`ngele se oprise ]n mine =i sim\eam c`rcei]n picioare, muream...

Maiorul se opri]n spunerea lui, sau pentru a se mai r[sufla, sau pentru a dep[rta vreo impresie pu\in vesel[, c[ci]=i trecu de vro trei ori degetele lui ascu\ite, prin rarele vi\e, tu=i p`n[din fundul pieptului.

— Vede\i — urm[maiorul r`z`nd de un r`s care numai maiorul ]l avea — vede\i g[lbiciunea mea... nu-i nimica pe l`ng[g[lbiciunea ce aveam dup[spusa celor ce m[cotor[sir[de subofi\erul meu... }ntors acas[m[apucam la frecat =i la]nvelit cu toate flanelele ce puteam g[si, dar[ideea c[aveam holer[m[urm[ri =i dup[ce trecu holera...]ncepui a fi fricos; numai g`ndeam la bietul subofi\er, =i mi se]ncre\ea carnea pe mine.

Unterofi\erul se]ns[n[to=i de al doile =i]n cur`nd cu o mare bucurie m[dusei la Holboca.

— }ntr-o zi dup[-mas[— ad[ug[maiorul — fusesem trimis]n t`rg cu un raport c[tre generalul M. Nu sunt ]n stare, domnilor, s[ v[ descriu t[cerea =i m`hniciunea ce]nf[\i=a Ia=ul. De-abia de la

[1] *A obor]* — a ucide, a dobor].

margine p`n[ la cvartirul generalului ]nt`lneam c`nd =i c`nd c`te un chip de om. Era ceva ]n aer =i pe uli\e din pustiet[\ile de care vorbesc scripturile; ]n locul mul\imii de tr[suri, negu\itori, de mi-imile de jidovi, domnea t[cerea grozav[ a unui ora= de =aptezeci mii de oameni, ce se rumpe numai de c`r`iturile cioarelor, de ur-letul turmelor de c`ini s[lb[t[ci\i =i de c[lc[tura calului meu.

V[scutesc, domnilor, de reflec\iile mele... dar[mare jale este pe vremi nenorocite, c`nd un t`rg sau o \ar[se tope=te]ntr-o clipal[. V[doresc s[nu ajunge\i asemenea zile... atuncea se cunoa=te c`t e de scump[ o vorb[, ce este o str`nsur[de m`n[ =i c`t[pu\in[deosebire este]n oameni mari =i mici... “Nenorocirea ne reboteaz[iar[=i pe to\i fra\i...”

Nara\ia maiorului ne cam atrist[=i conversa\ia r[mase mai lini=tit[.

CUGET{RI
Partea]nt`i

I

Oamenii care au ie=it la r`nd ast[zi, litera\i, oameni politici, arti=ti =i al\ii, ]n \ara Moldovei, sunt acei tineri care cu vro dou[zeci de ani mai ]nainte era cunoscu\i sub nume de nem\i, sau capete strop=ite, =i cu denumirea de fran\uzi, introdus[ mai t`rziu. Nici o limb[ ]n lume nu are un cuv`nt destul de puternic, ca s[ exprime dispre\uitoarea semnificare a numelui de fran\uz, cu care unii b[tr`ni din Moldova porecliser[tinerii de pe la 1835, oamenii de ast[zi.

Acei b[tr`ni, ce se n[scuser[ ]n giubele =i caftane, ]ncet c`te]ncet au p[r[sit lumea, =i c`mpul a r[mas nem\ilor =i fran\uzilor.

Curioas[n[lucire omeneasc[!... De=i un p[trar de veac aproape a trecut de atuncea, totu=i urm[m a ne chema *tineri*, =i ni se pare c[suntem copila=ii cu plete lungi de pe la 1835; tot ne]ng`mf[m cu denumirea de *bonjuri=ti*, porecl[ iscodit[ la 1848. Dar vai de tinerimea aceasta =i de tinere\ile acelei tinerimi! Fran\uzii =i nem\ii de la 1835, *bonjuri=tii* de la 1848 sunt albi, suri, =i cei mai mul\i ]n v`rsta celor ce erau b[tr`ni pe c`nd am r[s[rit noi.

Oamenii de ast[zi uit[c[nu am avut tinere\e! }n ziua r[s[ririi lor, pe la 1835, cel mai t`n[r din ei era mai b[tr`n]nc[dec`t cel mai b[tr`n din b[tr`ni, fie cel b[tr`n din vremea celor]nt`i nem\i!... =i de la 1835 p`n[la 1855, adic[ ]ntr-un curs de 20 de ani, mai mult a tr[it Moldova dec`t ]n cele de pe urm[ dou[ veacuri. Via\a p[rin\ilor a trecut lin[ ca un r`u ce curge prin livezi =i gr[dini =i se pierde f[r[vuiet]n Siret. Pe c`t erau ei departe =i str[ini de voinicii ce dorm la Valea Alb[, pe at`ta ne-am n[scut =i noi str[ini =i departe de d`n=ii. }nt`mpl[rile lumii de primprejur mureau la grani\a \[rii; v[lm[=agul veacului]i g[sea =i-i l[sa lini=ti\i...

Ei au deschis ochii]ntr-un leag[n moale de obiceiuri orientale; noi am r[s[rit]n larma ideilor nou[; ochii =i g`ndul p[rin\ilor se]ndreptau la R[s[rit, ai no=tri ochi stau \nti\i spre Apus!

Este o vorb[\[r[neasc[: *S[racu +tefan-vod[, unde-i s[vad[!...* }mi]nchipuiesc c`teodat[ c[ a ie=it din morm`nt un urma=, un vornic de la |ara de Sus, un bioer de Orhei, un hatman adev[rat, un c[pitan de t`rg, sau m[car cel mai ascuns postelnic din Adunarea \[rii, care a isc[lit dezrobirea vecinilor la 1772, ]n biserica Trei Ierarhilor. Oare hatmanul acela ar putea s[-=i cunoasc[ urma=ii ]n moldovenii de ast[zi? Hainele, n[ravurile, p[m`ntul au luat prefacere, p`n[ =i limba, p`n[=i numele! +tefan-vod[s-ar crede]n alt[\ar[. Pentru odihna sufletului s[u n-a= dori s[mai vie +tefan-vod[, chiar =i de ar fi cu putin\[. Ce ar face el pe un p[m`nt unde n-a mai r[mas urme de umbra lui m[car?... Vorba lui nu mai este limbajul nostru... Str[nepo\ii Ureche=tilor, Dragomire=tilor, Movile=tilor i-ar zice]n versuri,]n ode =i]n proz[: *Eroule ilustru! trompeta gloriei tale penetr[animile bravilor romani de admir[ciune grandioas[=i neindefinisabil[pentru meritul ne]ninvincibilit[ciunei tale!!...*" — la care lucruri frumoase, de=i neinteligibile pentru d`nsul, +tefan-vod[, bietul! ar holba ochii lui cei ]nfrico=[tori... =i s-ar culca iar[=i ]n morm`nt... Mi-e team[c[ ]n ziua de pe urm[, c`nd tr`mbi\a cereasc[ne va chema la judecata cea mare, nu ne vom putea]n\elege cu str[mo=ii no=tri, nici]n limb[, nici]n idei.

Unde-i +tefan-vod[s[ne aud[!

S[spun drept, risipirea cea iute a trecutului m[p[trunde de jale!... lupta dogmelor nou[a n[ruit risip[peste risip[ ]n societatea moldoveneasc[a=a de grabnic =i de temeinic, c[ni se pare c[nu au putut fi alte lucruri =i alte obiceiuri dec`t aceste de ast[zi. Jalea mea nu este ]ns[ c[ au trecut, dar c[ au trecut f[r[ a-=i l[sa testamentul; repejunea cu care s-a stins trecutul dintre noi este judecata cea mai ]nfrico=at[ a acelui trecut! *Ce este vrednic de tr[it nu moare!...* Unde sunt faptele de la 1772 p`n[la 1835, care vor r[m`nea drept fal[=i folos]n cronicile \[rii?... Unde sunt numele

neuitate de popor?... Trecutul e mort =i de tot mort! Dar mai]nainte de a arunca \[r`na vecinic[ pe sicriul lui, s[-l mai privim pu\in... Nu se ]nt`mpl[adeseori]ntr-o cas[un mort pe care]n via\a lui nu-l iubeau casnicii?... Copiii,]ns[, rudele, vecinii se str`ng, privesc]nc[o dat[la el,]=i aduc aminte de bunele r[posatului =i]l petrec la groap[cu un frumos =i cre=tinesc: “*Dumnezeu s[-l ierte*”.

S[zicem =i noi, *Dumnezeu s[ierte trecutul!* }ns[, ca vecinii =i rudele, s[lu[m aminte ce a avut bun r[posatul.

Suntem de ieri; putem]nc[s[ne amintim c`teva din obiceiurile copil[riei noastre, obiceiuri ce nu vor trece la copiii no=tri... Adev[rat, avem inim[ moldoveneasc[, dar am fost copii ]n doi peri: ne-am n[scut ]n Moldova b[tr`n[, am supt str[in[tatea; de=i capul ne este de neam\ sau de fran\uz, avem o datorie fireasc[de a arunca c`teva flori pe morm`ntul trecutului. Va veni vremea, dac[n-a =i sosit,]n care =i noi, tinerii de pe la 1835, tinerii =i bonjuri=tii suri de ast[zi vom fi chema\i b[tr`ni; vom fi judeca\i, nu dup[ ceea ce am f[cut, dar dup[ ceea ce min\ile strechiate vor socoti c[ a trebuit s[ facem; vom fi os`ndi\i nu dup[greutatea luptei =i a vremii de atuncea, ci dup[patima partidelor =i dup[placul opiniei mul\imii. Umbra trecutului, ce]ntunec[c`nd =i c`nd o parte din via\a noastr[zilnic[, se]mpr[=tie. Moldova veche mi se]nf[\i=eaz[ca o p[dure deas[=i mare, unde toporul a t[iat iute]n dreapta =i]n st`nga, f[r[ a fi ]nc[put vremea de a cur[\i locul. Plugul, adic[ civiliza\ia, st`rpe=te pe fiecare zi r[d[cinile =i preface codrul]n cur[tur[, cur[tura —]n lan frumos, iar lanul —]n c`mpii roditoare... La ziua judec[\ii, noi ne vom m[guli c[ am fost topora=ii munc[i, iar str[mo=ii no=tri, cu ce s[ se m`ng`ie, s[rmanii! Florile care a= vrea s[arunc, le-a= culege nu numai]n via\a politic[a trecutului, dar]n cele multe obiceiuri casnice din care unele ne-au leg[nat]n fa=[, =i de care p[rin\ii no=tri se rezemau]n ziua luptei!... Multe din ele au r[mas, dar, s[rmanele! ru=inoase =i ascunse.

Fran\uzii zic c[oamenii cei mari nu au nici p[rin\i, nici urma=i!... Poate am putea s[zicem =i noi ca d`n=ii, de=i nu suntem

mari. Nimica nu mai leag[Moldova de ast[zi cu trecutul, =i, f[r[trecut, societ[\ile sunt =chioape. Na\iile care au pierdut =irul obiceiurilor p[rinte=ti sunt na\ii f[r[r[d[cin[, nestatornice sau, cum se zice vorba cea proast[, nici turc, nici moldovan; limba lor =i literatura nu au temelie, =i na\ionalitatea atunci este numai o]nchipuire politic[.

Obiceiurile p[rinte=ti au p[r[sit clasele cultivate; aceste clase s-au dep[rtat de fizionomia poporal[prec`t s-au dep[rtat de tradi\iile boiere=ti... S[nu ne]n=el[m:]n Moldova, ast[zi, exist[*cinuri*[1], dar boieri nu mai sunt!... avem proprietari, amploia\i, boga\i, speculan\i, poe\i, avoca\i, profesori, aleg[tori, oameni mai bine sau mai r[u crescu\i... Cine =i-ar mai zice ast[zi om de casa cuiva? Credin\ele, vorba erau una la boier =i la plugar; acea leg[tur[s-a]ntrerupt! o pr[pastie ad`nc[ desparte ast[zi omul nou, poreclit boier, de popor, =i pr[pastia aceea se cheam[ *=tiin\a*. Pe c`t boierul cre=te]n idei =i]n]nv[\[tur[, pe at`ta poporul r[m`ne]n urm[. }n vremea trecut[, boierul vorbea, tr[ia cu \[ranul, precum ar fi vorbit cu alt al s[u *nec[ft[nit*; se]n\elegeau am`ndoi ]n limb[ =i ]n idei; ast[zi ]l ]n\elegem cu inima numai, =i trebuie s[ ]nv[\[m limba lui. El nu mai este pentru noi dec`t un capital sau o studie moral[sau pitoreasc[. P[rin\ii nu cuno=teau studia pitoreasc[... Avem dar o datorie sf`nt[, fireasc[ =i na\ional[ a culege odoarele vie\ii p[rinte=ti. Nenorocirea literaturii, pedant[ ]n condei, pedant[ ]n forme, pedant[ ]n idei, care ]neac[ =i omoar[ ]n \[rile rom`ne=ti dezvoltarea spiritului =i a]nchipuirii, vine din pricina ne=tiin\ei limbii =i a tradi\iilor p[rinte=ti; literatura aceasta nu are r[d[cin[, nici d[road[.

C`nd Drago=ii =i R[dule=tii literaturii au desc[lecat pe \[rmurile rom`ne, nu au]ntins urechile s[aud[de unde bate v`ntul, ce limb[ vorbeau =i ce vorbe spuneau rom`nii; nu au auzit r[sun`nd cimpoiul prin v[i; nu au ascultat nici jalea, nici bucuria *c`ntecelor*;

---

[1] *Cin* — rang.

nu au apip[it inima l[utei... R[de=tii =i Dr[go=e=tii, fugari de la Turnul Babilonului, vorbeau latine=te, unii italiene=te, al\ii nu =tiau nici o limb[, al\ii galice=te... cum puteau ei s[ ]n\eleag[rom`neasca, adic[: o limb[ pl[m[dit[ dou[ mii de ani ]n lacrimi, ]n s`nge]n c[ut[tura stelelor =i a naturii? }n loc de a zidi o literatur[cu materialul na\iei, ne-au adus haosul p[c[tos al poe\ilor, al]nv[\a\ilor, al tehnologi=tilor, al gramaticilor imperiului r[s[ritean, care alergau via\a lor]ntreag[dup[un cuv`nt nou, o regul[ ingenioas[, o logogrif[; =i ne-au pref[cut pe noi, rom`nii ardeleni, moldoveni =i bucure=teni,]n Trisotinii =i Vadiu=ii veacului al XIX-lea.

Dumnezeu]=i[1] va face mil[cu noi =i va trimite vreun Champollion[2] ca s[t[lm[ceasc[urma=ilor no=tri operele =i limbile ce ne-au adus Dr[go=e=tii =i R[de=tii ace=tia.

Dac[este ca neamul rom`n s[ aib[ =i el o limb[ =i o literatur[, spiritul public va p[r[si c[ile pedan\ilor =i se va ]ndrepta la izvorul adev[rat: la tradi\iile =i obiceiurile p[m`ntului, unde stau ascunse]nc[=i formele, =i stilul; =i de a= fi poet, a= culege mitologia rom`n[, care-i frumoas[ ca =i aceea latin[ sau greac[; de a= fi istoric, a= str[bate prin toate bordeiele, s[ descop[r o amintire sau o rugin[ de arm[; de a= fi gramatic, a= c[l[tori pe toate malurile rom`ne=ti =i a= culege limba.

Am ajuns departe-departe =i nu prea departe, cum zice c`ntecul. Suntem]n minutul vajnic unde trebuie s[facem chipul trecutului...

C`\i (va) ani s[ mai treac[, =i hainele, limba, obiceiurile societ[\ii vechi de ieri se vor cufunda. Cum vom fabrica atunce drama sau elegia trecutului? Cu ce vom t[lm[ci istoria dac[ nu cunoa=tem sufletul mortului?... Ce va putea fi prop[=irea dac[ nu vom =ti de unde a pornit? Ce m`ng`iere putem sim\i noi, osta=ii prop[=irii, dac[nu =tim m[rirea luptei?... Ce soi de p[rin\i vom fi dac[lep[d[m toat[mo=tenirea p[rinteasc[?...

---

[1] }n *Rom`nia literar[*: se.

[2] Cel care a descifrat inscrip\iile vechi egiptene, scrise cu hieroglife (1700—1832).

C`ntecele mancelor, stahiile nop\ilor, pove=tile chelarului, priete=ugul \ig[na=ilor, ocara =i zaharul jup`nesei, greceasca dasc[lului =i c`te alte obiceiuri =i credin\e, care s-au dus =i n-or mai veni, sunt legate c-o via\[politic[=i moral[ob=teasc[, istoria filozofic[a vremilor trecute =i introduc\ia vremii nou[.

II

C`nd ]=i arunc[ cineva ochii pe ceea ce se cheam[ literatura rom`n[, pu\ine =i rari produc\ii pot a-i opri cu pl[cere; pu\ine]ndestuleaz[mintea =i inima: cele multe sunt copil[rii, cerc[ri f[r[form[, a c[rora pre\ st[numai]n costul tipografiei =i]n]ncrederea ce au autorii lor c[nu se pot g[si lucruri mai frumoase pe lume. Pentru a]n\elege pe al\ii, trebuie gramaticile =i lexicoanele a feliuritelor limbi neolatine de ast[zi, sau de nu, e=ti silit a ghici, ca cimiliturile dlui R.[1],]n\elesul cuvintelor schimosite de sistemele geniilor noi.

C`nd m[ a=tept la vreo idee nou[, l[murit[, izvor`t[din mintea rom`n[ =i scoas[[2] la lumin[ ]n limba rom`n[,]mi aduc aminte c[ideea aceea am citit-o]n autori francezi sau nem\i, cu deosebirea]ns[c[ace=tia o exprimaser[lin[, frumoas[, f[r[sil[, =i ai no=tri o prefac]n logogrif[3]. Unul preface toat[limba]n *iune*, altul]n *\ie*, altul]n *iu*, altul]n *]nt*... de nu =tii cum s[te]ntorci]ntre aceste patru puncturi cardinale ale gramaticilor.

Nu mai este iertat rom`nilor a gr[i rom`ne=te, sub os`nd[ de *ignoran\[*; o mare parte din acei ce se ]ncerc a scrie =i-au dat cuv`ntul a schimosi ce este, =i mul\i vroiesc a face o limb[nou[: cei *procopsi\i*, sub cuv`nt c[ sunt *procopsi\i* =i au idei, cei ne]nv[\a\i pentru c[ doresc s[ par[ ]nv[\a\i; nici unul nu g`nde=te c[limbile se fac prin

---

[1] Dimitrie Ralet publica]n *Rom`nia literar[* tot atunci o suit[de *Maxime =i]ntreb[ri*.
[2] *}n Rom`nia literar[*: scoase.
[3] *Logogrif* — =arad[ ]n care trebuie ghicit un cuv`nt dup[indica\ii de con\inut.

vreme, prin scrieri bune, dup[r`ndul =i spiritul na\ionalit[\ilor! Adev[rat, nevoile nou[ cer mijloace nou[, =i ideile nou[ au trebuin\[ de cuvinte nou[, dar nevoia trebuie s[ le deie la iveal[, s[ le creeze =i s[ le ]mp[m`nteneasc[. S[fim siguri c[unde ne-a trebui un cuv`nt, nevoia]l va iscodi, nu dup[sistema cut[ruia sau a cut[ruia, dar dup[logica limbii, pe care nu o fac nici]nv[\a\ii, nici lexicoanele.

}n veacul al XVI-lea, c`nd Europa era la punctul unde suntem noi de vreo dou[zeci de ani, la rena=terea =tiin\elor =i-a artelor, pedantismul amenin\a limbile de o soart[ ce are mult[ asem[nare cu soarta limbii noastre. Latinismul ]neca spiritele; neologismul \inea loc de talent; iscodirea de cuvinte era *geniul*! Cu c`t o carte era plin[de sisteme, cu c`t era mai ne]n\eleas[, cu at`ta se p[rea mai frumoas[=i mai *sublim[*! Pedan\ii se felicitau unii pe al\ii... era epoca lor!! Pe acea vreme tr[ia Rabelais, un om care =tia latine=te, dar vorbea curat fran\uze=te; cum s-ar zice ast[zi la noi, un om ce ar =ti fran\uze=te, dar ar vorbi, cu toate acestea, rom`ne=te. Acest Rabelais r`dea de pedan\i, care despoia mereu latineasca vr`nd a schimosi fran\uzeasca. De s-ar ivi pe \[rmurile Dun[rii un Rabelais, nu s-ar ru=ina s[ zic[ =i de noi c[ despoiem fran\uzeasca, ca s[ schimosim rom`neasca.

Nu este din cale-afar[a]nm`na autorii ardelo-rom`no-moldoveni la limba francez[din veacul al XVI-lea; mul\i din dlor vor socoti c[-i o fur[tur[sau o]mprumutare din sistemele =i scrierile vestite de ast[zi; de pild[:

“— Mon ami, d’ond viens-tu a ceste heure?

L’escholier lui repondit: De l’alme, inclyte et cèlèbre accademie que l’on vocite Lutèce.

— Qu’est-ce à dire? dit Pantagruel à un de ses gents.

— C’est, — repondit-il, — de Paris.

— Tu viens donc de Paris? — dict-il. — Et à quoi passez vous le temps, vous aultres, messieurs estudiants au dict Paris?

Repondit l’escholier: — Nous transfretons a sequane au dilucule et crépuscule; nous déamboulons par les compites et quadriviés de l’urbe;

nous despumons la verbocination latiale, et, comme verisimiles amorabonds, captons, la bénévolence de l'omnijuge, omniforme omnigène sèxe féminin."[1]

Au trebuit limbii franceze dou[veacuri pentru a se descurca de barbarismul pedantismului! I-au trebuit un =ir de oameni ca Rabelais, Pascal =i autorii al XVII-lea =i al XVIII—lea veac, pentru a se cur[\i de latinism =i de italienism, =i a se pune pe calea ei.

Ce este literatura de nu chiar expresia vie\ii unei na\ii? }nr`urirea literaturilor, ca s[ fie dreapt[ =i legiuit[, trebuie s[ ias[ din gradul civiliza\iei, din aplecarea na\ional[, din ]nr`urirea st[rii morale, sociale =i politice; toate aceste elemente trebuie s[se]n=ire delaolalt[. C`nd un popor moare, puterea literaturii lui este moart[; r[m`ne numai o rezerv[de idei, care nu sunt ale nici unui popor]ndeosebi, ci ale omenirii]ntregi, f[r[deosebire de timpuri; iar forma veche]ntrebuin\at[la lucrul nou nu-i alta dec`t o juc[rie. Cine ]ntrebuin\eaz[ forma literaturilor vechi ]nvie poporul acel mort cu g`ndul =i cu n[ravurile lui, c[ci literatura nu poate fi dec`t haina unei fiin\e.

Dar ce este pentru na\iile ce se r[t[cesc]n]ntreitul pedantism al formei, al cuvintelor =i al momi\[riei[2] str[inilor?

De mirare este c[rom`nii au ]nceput cu pedantismul, c`nd pilda na\iilor putea s[le fie de]nv[\[tur[. Italienii, spaniolii, fran\uzii s-au dezb[tut veacuri]ntregi]n fa=ele pedantismului de tot felul, p`n[ ce, ]n sf`r=it, =i-au luat de seam[c[al XIX-lea veac dup[Hristos nu seam[n[cu al XIX-lea veac]nainte de Hristos; c[credin\ele au luat prefacere =i]ntindere, c[amestecarea noroadelor a amestecat ideile =i a alc[tuit odat[cu noi na\ii =i limbi noi, dup[ ]nt`mpl[rile noi ale omenirii. Veacul al XVI-lea, zis al Rena=terii, nu-i alta dec`t reac\ia lumii]n limbi, =tiin\e =i credin\e, =i r[scoala spiritului popoarelor]n contra pedantismului. Ce ni s-ar p[rea oare s[ ]nt`lnim

[1] Pantagruel, liv. II, chap. 6 (n. a.).
[2] *Momi\[rie* — maimu\[real[, imita\ie servil[.

pe uli\e o manin[[1] cu mestii turce=ti, cu frac, =i pe cap un coif rom`n? Pe teatru asemenea]mbr[c[minte se cheam[anacronism,]n literatur[pedantism.

Pedantismul are multe ramuri, dar nici unul nu-i mai aprig ca pedantismul cuvintelor, pentru c[-i cel mai u=or... Cuv`ntul e bog[\ia celor s[raci, f[r[ de ]nv[\[tur[. Iat[ c`teva r`nduri dintr-o bro=ur[ fran\uzeasc[ scris[ de un rom`n vestit, dup[o t[lm[cire =i o compara\ie a dou[limbi,]n chipul urm[tor:

italiene=te	*rom`ne=te*
Campidoglio	Capitoliu
Nazione	Na\io
Razione	Ra\io

Urmeaz[bro=ura astfel: “*Quelques citations mettront à même de comparer et d’ apprécier les ressources de la langue roumaine*”[2]; de pild[:

Italiene=te

Chiama gli abitator’ delle ombre eterne
Il rauco suon della tartarea tromba!

Rom`ne=te

Cheam[locuitorii eternelor umbre
Raucul sunet tartareei trombe!

Alt[pild[:

“Lorsque du créateur la parole féconde
Dans une heure fatale eut enfanté le monde
Des germes du chaos...”

(Lamartine — *Le Désespoir*)

---

[1] *Manin[* — n[mil[.

[2] C`teva citate ne vor pune ]n situa\ia de a compara =i a aprecia resursele limbii rom`ne (fr.).

Rom`ne=te

C`nd vorba mundifer[c-o ur[creatoare
A zis s[fie lumea]ntr-o fatal[oare
Din germenii lui Haos...

(Eliad — *traduc\ie*)

“En faisant une inversion littérale de la traduction roumaine, nous laissons M-r de la Lamartine juger la quelle de ces deux langues était la plus capable d’exprimer sa pensée, lorsqu’il entonna le chant du Désespoir...”[1] etc. (sic!).

Cred c[cea mai]n\eleapt[limb[este limba care ajut[pe om a-=i t[lm[ci g`ndul ]ntr-un chip ca to\i ascult[torii s[-l poat[ ]n\elege. Nu =tiu dac[ dl Lamartine s-a p[truns de frumuse\ea t[lm[cirii, dar mul\i din noi, care suntem rom`ni, m[rturisim]n cuget curat =i]n frica lui Dumnezeu, c[nu]n\elegem nimica. Autorul limbilor transcrise aice este autorul =i n[scocitorul unei limbi scoas[la lumin[din *germenii* lui *Haos*,]ntemeiat[pe o gramatic[ ]n *io* =i un lexicon de asemene... Alte na\ii au lexicoane ca arhive a limbilor; nou[, rom`nilor, ne trebuie lexicon ca s[ putem ]n\elege ce se tip[re=te ]n rom`ne=te, =i c`nd zic lexicon m[ ]n=el: avem limba, gramatica, operele =i lexiconul dlui E.[2]; avem limba, gramatica, operele =i lexiconul dlui L.[3]; avem gramatica =i limba dlui B.[4]; avem gramatica =i operele dlui S.[5] =i alte multe limbi, toate sprijinite pe gramatici, opere =i lexicoane...

R[t[cirea dlui Lamartine prin literatura rom`n[ ]mi aduce aminte de o produc\ie care a f[cut oarecare senza\ie]n vreme: istoria unei c[l[torii prin s[lb[ticimile Ceahl[ului. Autorul[6] spune cu

[1] +i f[c`nd o inversiune literal[ a traducerii rom`ne=ti, l[s[m pe domnul de Lamartine s[judece care din cele dou[limbi era mai capabil[s[exprime g`ndul s[u c`nd intona c`ntecul *Disper[rii...* (fr.).

[2, 3, 4, 5] Eliade, R[dulescu, A.T. Laurian, G. Bari\iu, G. S[ulescu.

[6] Este vorba de Vaillant =i de cartea sa *La Romanie* (Paris, 1844). Vezi vol. III, p. 262—265, 272.

o mirare naiv[c[a g[sit, sub un munte, o f`nt`n[frumoas[, cu ap[limpede ca cristalul,]n care se jucau *naiadele*; care f`nt`n[o cheam[p[storii cu pietate, *f`nt`na Lamartin[*. Noi, cu mai mare *pietate*]nc[, am c[l[torit pe urmele c[l[toriei =i ne-am]ncredin\at c[autorul, plimb`ndu-se pe Ceahl[u, l-a pref[cut ]n Parnas, =i c[ pe Martin, un urs vestit ]n mun\i, l-a luat drept dl Lamartine. Limba =i pilda dlui I. R., f`nt`na lui Martin etc. nu sunt lucruri nici trainice, nici serioase. Una se cheam[o voinic[iubire de faptele sale, cu o nem[rginit[dragoste pentru copiii sistemului ce a n[scut *cu o ur[creatoare*; episodul lui Martin este o fantezie poetic[, ce miroase[2] de departe a mitologie.

III

}ntr-un \inut al Ardealului se ivi la 1848 o zi frumoas[pe un c`mp ]ntins, unde patruzeci mii de rom`ni stau s[asculte, sub aripile unui steag]n trei culori, *cuv`ntul Inteligen\iei* ardelene. Moldoveni =i munteni, pribegi ai tulbur[rilor din |[ri, priveau cu b[taie de inim[ adunarea, o=tit[ gr[mad[ c`te gr[mad[, dup[satele =i \inuturile de unde veniser[oamenii. Un popor]ntreg, de acela=i port =i aceea=i limb[ca =i a poporului nostru, sta m[re\ ]n lumina soarelui, =i printre sucmane se vedeau amestecate multe surtuce; aceste surtuce acopereau piepturile tineretului de frunte ie=it din Blaj =i din =coalele Ardealului, tineret cu mare curaj =i mare iubire de neamul rom`nesc! Mult[ mirare insufla pribegilor spectacolul fr[\iei curate ]ntre surtuce =i sucmane; fr[\ie nu numai de s`nge, dar fr[\ie]n trai =i]n obiceiuri, =i]n toate rela\iile. Societatea]n Principate, ca toate societ[\ile vechi, este]ntemeiat[pe nepotriviri, pe interesuri ce se prigonesc =i pe ierarhii; ardelenii, tolera\i numai pe p[m`ntul ce-l ocupau p`n[la 1848, =i privind cu duio=ie de peste mun\i la |[ri, adic[la Moldova =i Valahia, alc[tuiau numai o fami-

[1] }n *Rom`nia litarar[*: mires[.

lie, =i o familie patriarhal[. Noi, moldovenii, trepta\i de]nt`mpl[rile istoriei, mazili, neamuri, bresle, gloate, boieri =i feciori de boieri, vi\e pr[p[dite]n]ntunericul desc[lec[rii, nu putem forma o familie patriarhal[ca acea ardelean[de la 1848. Pribegii dar,]nf[\i=[torii luptei]n Principate, ai egalit[\ii drepturilor, iar nu a oamenilor, urmar[cu ochii plini de mirare uimitoare fr[\ia aceasta, =i mai c[,]ntr-un minut de]nfocare, ar fi dorit s[nu se fi n[scut feciori de boieri.

}n ziua aceea frumoas[un lucru]ns[lipsea pe c`mpul Blajului... limba!... *Inteligen\ii*, fra\i =i fii ai miilor de rom`ni aduna\i, de pe tribunele C`mpului *Libert[\ii*, nu vorbeau rom`ne=te, =i v`ntul ]nvietor al acelei zile m[re\e purta pe deasupra capetelor o babilonie de cuvinte strop=ite =i smulse din latine=te[1] pe care bie\ii rom`ni nu le]n\elegeau nicidecum, de=i le primeau ca semne de m`ntuire zic`nd: “o fi, dar... a=a o fi!”

}ntr-o sut[sau dou[de inteligen\i ce se aflau atunci la Blaj, numai pe doi b[rba\i i-am auzit gr[ind rom`ne=te cu rom`nii, =i ace=tia, c`nd ]i ascultau vorbind, strigau: “a=a! a=a e!”, iar nu “o fi... a=a o fi!” Unul din acei doi zicea: “Ungurii vreu Unio!... +ti\i ce vrea s[ zic[ Unio? Vrea s[ zic[ c[ p`n’acum ei ne-au]nc[lecat pe p[r =i acum vreu s[ne puie =i =aua]n spinare!” Al doilea striga: “Uita\i-v[pe c`mp, rom`nilor! — Suntem mul\i ca cucuruzul brazilor, suntem =i tari, c[Dumnezeu e cu noi!” — Dintre ace=ti doi rom`ni, care gr[iau rom`ne=te, ungurii l-au sp`nzurat pe unul, iar pe cel[lalt rom`nii l-au numit cu fal[ ]mp[ratul mun\ilor.[2]

Fra\ii ardeleni se f[lesc c[au fost de=tept[torii Rom`niei =i restauratorii limbii; adev[rat este c[ sistemele limbistice s-au n[scut ]n =coalele latine din Ardeal; de acolo, peste mun\i, ca un puhoi, s-au rev[rsat ]n =esurile noastre =i au dat m`na cu pedantismul

---

[1] Vezi *Organul lumin[rii* din Blaj (n. a.).

[2] Avram Iancu (1824—1872) — conduc[torul o=tirilor \[r[ne=ti]n timpul revolu\iei din Transilvania (1848—1849).

moldo-rom`n. Pedantismul moldo-rom`n, mai mult superficial, a produs o literatur[f[r[via\[, expus[criticii, =i care niciodat[nu va c`=tiga dreptul de ]mp[m`ntenire]n s`nul unui neam ce a improvizat minunatele balade (c`ntece b[tr`ne=ti), culese =i scoase la lumin[ de V. Alecsandri. Gramaticii ardeleni socotesc c[ sc[parea =i fericirea Rom`niei stau numai]n sistemele limbistice; de aceea ardelenii s-au os`ndit a se ]mp[r\i des[v`r=it]n dou[na\ii: una, latineasc[, a doua, rom`neasc[; de aceea nici o carte nu se tip[re=te ]n Ardeal care s[ poat[ fi citit[ =i ]n\eleas[ de toat[ rom`nimea.

Priveli=tea adun[rii de la Blaj, auzirea cuvintelor rom`no-latine ce s-au rostit pe C`mpul Libert[\ii =i citirea scrierii dlui A. Papiu (*Istoria rom`nilor din Dacia superioar[*) ne-au ]ntemeiat ]n ideea c[ sistemele limbistice au ame\it capetele multor rom`ni cu cap,]nc`t ace=tia par a nu mai =ti nici scrie, nici gr[i.

Istoria dlui Ilariu e personifica\ia unui sistem; aceast[istorie nu poate sluji de]nv[\[tur[rom`nilor, c[ci sistemul limbii]neac[sujetul. Dac[=efii nu vorbesc limba solda\ilor, dac[ ]nv[\a\ii =i autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea]n vorbe =i]n scrieri ne]n\elese?

Nu zic nimica despre spiritul du=m[nos al *Istoriei rom`nilor...*, socot ]ns[ c[ e vremea ca s[ ne oprim pe aceast[ cale de partide; de mult ce ne vom l[uda, de mult ce vom huli celelalte neamuri, rom`nii vor socoti c[sunt buni =i mari din n[scare, =i se vor acufunda iar[=i]n somnul lor ad`nc.

IV

De mult caut a-mi da seam[de haosul limbistic din Ardeal, =i nu izbutesc dec`t a m[ pierde ]ntr-un haos de g`ndiri. Asemene anomalie nu ar fi de mirare]n Principate, unde treptarea poporului,]ntemeiat[de]ndelungat[vreme, =i]mprejur[rile politice au putut aduce institu\ii =i elemente felurite din toate p[r\ile, unde

educarea cu totul francez[, de treizeci ani]ncoace, a putut aduce]n r[t[cire forma =i stilul scriitorilor, precum educa\ia greceasc[a veacului trecut a l[sat urme vederate. Dar Ardealul nu ne poate da t[lm[cirea istoric[a r[t[cirii sale, =i este greu de]n\eles cum o familie patriarhal[, unit[ ]ntr-un singur g`nd, sentimentul nenorocirii sale, a ajuns la comedia limbistic[ de pe c`mpul Blajului! Cu durere o mai spunem o dat[, Blajul a fost o tribun[unde multe din c[petenii p[reau a se lupta mai mult pentru un sistem scolastic dec`t pentru drepturile neamului rom`nesc.

C`nd =i cum au r[s[rit sistemele?... Veacul al XVIII-lea a dat ardelenilor doi autori rom`ne=ti: +incai =i Petru Maior. +incai, de=i pe ici-cole se]ncearc[cu limba,]ns[, dedat cu cronicarii rom`ni, este rom`n]n limb[,]n idei, p`n[ =i ]n form[; ceva=i din m[rea\a simplitate a cronicilor noastre se revars[ ]n *Cronica rom`nilor* a sa.

Petru Maior, ce trece]n opinia ardelenilor]naintea lui +incai, de=i]nc[rom`n, dar se uit[ cu dragoste la limba latin[ =i lucreaz[ la deschiderea erei aste nou[ care nu a produs nici o carte rom`neasc[. Pildele vor ar[ta mai bine ceea ce vroim a spune dec`t cuvintele; iat[ cum scrie Miron Costin ]n *Letopise\ul Moldovei*: “}nceputul \[rilor acestora =i a neamului moldovenesc =i muntenesc =i ]n \[rile ungure=ti cu acest nume de rom`ni, p`n[ ast[zi, de unde sunt veni\i ]ntru aceste p[r\i de p[m`nt, a scrie mult[vreme la cump[n[au st[tut cugetul nostru. S[ ]ncep osteneala aceasta dup[at`tea veacuri de la desc[lecatul \[rilor dint`i, de la Traian]mp[ratul R`mului, cu c`teva sute de ani preste mie trecute, se sparie g`ndul. A l[sa iar[=i nescris, cu mare ocar[ ]nfundat neamul acesta de o seam[de scriitori, este inimii durere.”

“Dup[multe solii ce trimisese Bogdan-vod[la craiul le=esc pentru sor[-sa Elisafta, pre care o au cer=ut, =i v[z`nd c[ nu vrea s[ i-o deie, au socotit c[ are vreme s[-=i r[scumpere ru=inea sa despre craiul le=esc cu s`nge nevinovat, =i au]nceput a str`nge oaste. Ce v[z`nd craiul unguresc vrajba ce intrase]ntre d`n=ii, =i sim\ind c[

Bogdan-vod[face oaste asupra le=ilor, au trimis sol pre +tefan Teleki ca s[-i poat[ ]mp[ca...”[1].

Asta e limba moldoveneasc[din al XVII-lea veac. }ntre limba aceasta =i limba lui Petru Maior =i a lui +incai deosebirea este ne]nsemnat[!

Urma=ii lui +incai =i ai lui Petru Maior zic: “}n contra lui +tefan din Moldavia se *persecut[* plan *perfid* din partea lui Albert =i Vladislav; acela se prepara ne]ncetat sub pretext de a purcede]n contra turcilor. Prefectul Transilvaniei, Dragfi, =i comitele Timi=oarei, Ioza, c[p[tar[ordine de la Vladislav s[steie *para\i* spre a intra]n p[r\ile transalpine. }nceputul anului R. 2250 (Hr. 1497), Albert provoc[pre +tefan s[-=i str`ng[ o=tile spre a lucra ]n *comune* ]n contra turcilor, ca s[-=i recapete Chilia =i Cetatea Alb[. Acesta se *dechier[* a fi parat la toate.” Mai departe: “Sultanul, mul\emit cu *deput[ciunea* ce adusese diverse daruri cu *onoare*, restitui darurile, promi\`nd \[rei pace =i moldovenilor *amici\ie*. }n anul R. 2258 (Hr. 1505), Bogdan *pe\i* de la Alexandru, regele Poloniei, pre sor[-sa Eliza de so\ie,]ns[muma-regin[precum =i prin\ipesa *recuzar[* c[s[toria, fiindc[Bogdan era *lusc*! dar regina nu mai *tr[i mult =i muri*[2]. Atunci Bogdan, care =tia c[aceasta fuse cauza *prin\ipal[de i se recuzar[* m`na prin\ipesei, re]nnoi *pe\iciunea* ]n al doile, ]ns[ c[p[t`nd r[spuns negativ, *irrupse*]n Pocu\ia =i ocup[cet[\ile.”

Trei tomuri de asemene!!! Iat[cum se scrie istoria, adic[o carte de]nv[\[tur[pentru cei lipsi\i de]nv[\[tur[, pentru cei ce au nevoie de a]n\elege faptele str[mo=ilor! C`t pentru rom`nii cei]nv[\a\i avem]nc[ceva mai frumos:

“Defini\iunea e substitu\iunea certor desemn[ciunii caracteris-

---

[1] De fapt, numai primul paragraf apar\ine lui Miron Costin: cel de al doilea este din cronica lui Grigore Ureche, — aceea=i edi\ie (vezi M. Kog[lniceanu, *Cronicile Rom`niei*, ed. a II-a, vol. I, p. 3 =i 182).

[2] Vezi c`ntecul francez al domnului de la Palisse: “*Monsieur de la Pallise est mort. Mort de maladie. Un quart d’heure avant sa mort Il était encore en vie!*” (“*Domnul de la Pallise a murit. Mort de boal[! Un sfert de or[ ]naintea mor\ii tr[ia]nc[!*” (*fr.*).

tice]n locul simplei denumiri a unui obiect sau a unui fapt. Atten\iunea e actul prin care aplic[m cu voin\[=i cu ad[p[r[ciune una din facult[\ile noastre cele intelectuale spre un obiect determinat. Dac[aplic[ciunea e intern[, atunce vorbei atten\iune se substituie vorba reflexiune. Attenciunea rezult[din o interven\iune energic[a voin\ei]n lucrarea inteligen\ei."

Ne-aducem aminte c[un om cu spirit]=i cerceta pe un al s[u nepot, de cur`nd sosit din str[in[tate: "Hei... f[tul meu, spune-mi: ]nv`rtita cum se cheam[fran\uze=te?..." — "}nv`rtision", r[spunse nepotul. Rom`ne=te,]nv`rtita se cheam[ ast[zi *]nv`rt[ciune*.

Petru Maior zice: "Cine vra s[cerce]nceputul limbei rom`ne=ti ]i este de lips[ mai ]nainte s[ aib[ cunoscute ]nt`mpl[rile limbei latine=ti"[1]. Ucenicii lui Petru Maior au r[st[lm[cit cuvintele dasc[lului; afunda\i]n c[r\ile latine, colbul gimnaziilor le-a ascuns lumea; ei s-au uimit =i s-au]mpietrit]n fantastice teorii, s-au uitat la materialul zidirii]n loc de a]mbr[\i=a armonia liniilor, au]nv[\at limba]ntr-o]nchipuire retrospectiv[,]n loc de a o]nv[\a la izvorul ei adev[rat, la =coala trebilor, a nevoilor =i a istoriei neamului. }n Principate sistemele,]n lupt[cu lumina, cu mi=carea public[, cu grijile politice, cu critica, cu dispre\uirea unor din scriitorii citi\i, supuse a fi judecate pe teatru, s-au desf[cut =i se desfac din zi]n zi, r[m`n`nd din ele numai o]nlesnire pentru]mp[m`ntenirea cuvintelor de lips[. Adev[ratul spirit al de=tept[rii rom`nismului a avut =i are cuibul s[u]n Principate, unde elementele str[ine s-au ros =i au slujit a ne]nt[ri. Genera\ia trecut[, de=i leg[nat[ ]n]ndoita]nr`urire greceasc[ =i a literaturii franceze din al XVIII-lea veac, ne-a l[sat ]ns[ pagini frumoase rom`ne=ti; genera\ia de fa\[se lupt[ ]nc[ ]n haosul sistemelor, dar haosul va fi]nvins p`n[ ]n sf`r=it. Afar[de c[r\i grele de deserta\ii =i de argumente, Ardealul nu a dat rom`niei p`n[acum o singur[carte de]nchipuire =i care s[r[zbat[inimile.

---

[1] Istoria pentru]nceputul rom`nilor, P(etru) M(aior), Buda, 1834 (n. a.).

De aceea socotim c[literatura rom`n[ se ]mparte ast[zi ]n dou[ =coli: una ce ]=i are cuibul ]n Bucure=ti unde se cultiv[ cu entuziasm toate sistemele, ]n orice \ip[t discordant se sf`r=esc,]n *iune, io,]nt* etc., al doilea, ce s-ar putea numi eclectic[, are mai mul\i partizani]n Moldova; aceasta este =coala celor ce doresc mai]nainte de toate a scrie pentru rom`ni =i rom`ne=te, =i a face o literatur[numai din vi\ele noastre, iar nu din limba francezilor, a italienilor =i a jargonului ne]n\eles din Ardeal.

Neput`nd crede c[ acest jargon va putea ]nvinge vreodat[ vestita dreapt[ judecat[ a rom`nului, neput`nd crede c[ copiii rom`nilor vor ajiunge a nu se]n\elege cu p[rin\ii lor, neput`nd ]nchipui c[ gramaticile vor fi mai tari dec`t veacurile, c[sistemele vor putea dovedi natura, putem s[nu ne]ngrijim de a vedea]ntronarea unora din sistemele ardelene]n =coalele noastre. Va trece =i ardelenismul, cum au trecut multe alte sisteme]nc`lcite, =i va r[m`ne numai rom`nismul! c[ci limbile care se ]n\eleg numai prin tipar sunt limbile moarte, =i rom`nii sunt]nc[plini de via\[!

V

“Cine vrea s[cerce]nceputul limbii rom`ne=ti ]i este de lips[ mai ]nainte s[ aib[ cunoscute ]nt`mpl[rile limbii latine=ti.” S[fi]n\eles pe Petru Maior, fra\ii ardeleni nu ne da probele v[zute mai sus =i nu ne puneau]n cump[n[a socoti c[pedantismul =i]nv[\[tura sunt sinonime cu studia serioas[a vechimii rom`ne, ci dimpotriv[. Acea studie este lips[, cum a zis Petru Maior, dec`t,]n]mprumutarea ei, s[lu[m ceea ce este partea veacurilor;]mprumutarea acea pl[m[dit[cu duhul epocii, cu schimbarea n[ravurilor, cu prefacerea credin\elor, cu istoria =i vie\uirea, alc[tuie=te aceea ce francezii numesc... *le jugement et le goût*; tocmai judecata dreapt[, sim\ul firesc =i gustul au lipsit din]nceput]n scrierile rom`ne. Orbirea unora]n sisteme =i ne]nv[\[tura multora au aruncat =i pe unii, =i pe al\ii]n frazeologie f[r[m[rginire, f[r[alegere, cu care stric[

publicul. Moldo-rom`nii aveau la ]nceput sau a urma tradi\iilor p[m`nte=ti, sau a o\eli literatura]n prefacerile politice=ti]nt`mplate la 1821; dar legislatorii Parnasului, ca s[ vorbim limbajul clasic, ne]n\eleg`nd c[via\a nou[se t[lm[ce=te prin literatur[nou[, au apucat unii pe calea veche a pedantismului, al\ii au picat]n pedantismul cuvintelor; din nenorocire, au r[t[cit cu ei o mul\ime de tineret. Luat-a\i seama la iarmaroace?... Pute\i pune r[m[=ag c[din dou[rochii, una frumoas[, dar simpl[, alta ur`t[, dar stacojie, \[rancele vor cump[ra aceea care bate la ochi. Asemene =i legislatorii no=tri au ales]n iarmarocul literaturilor ce au socotit mai str[lucitor.

Pentru noi, rom`nii, studia antichit[\ii este o studie de neap[rat[nevoie;]ns[nu vrea s[zic[s[lu[m romanilor limba =i literatura ca s-o schimonosim]ntr-un *jargon* f[r[originalitate. }n antichitatea roman[stau arhivele noastre: arhiva na=terii institu\iilor fundamentale ale societ[\ii, =i arhiva limbii... dar]ntr-o m[sur[istoric[. S[studiem, iar nu s[prefacem, pentru c[-i un lucru peste fire; lumea merge]nainte =i nu se poate]ntoarce; fiul nu poate fi tat[sau frate p[rintelui s[u; de aceea trebuie s[r[m`nem rom`ni, iar (nu) romani. Antichitatea roman[merge pentru noi p`n[ la punctul acela care leag[ lumea veche cu lumea nou[; o mai departe p[=ire se cheam[ ]mpresurare, =i ar fi tocmai ca c`nd am lega un om viu de un trup mort. Mai cu cale =i mai logic ar fi dar,]n dragostea noastr[de latinism, s[lep[d[m limba rom`n[ =i s[ lu[m limba latin[, =i prin urmare s[ schimb[m pantalonul =i surtucul pe tog[, s[ ne chem[m *Cincinatus* =i *Brutus*, ]n loc de Costache =i Dimitrache, =i s[ cerem ]napoi st[p`nirea lumii de odinioar[.

R[ul n-ar fi fost mare dac[oamenilor cu sisteme limbistice le-ar fi pl[cut a produce numai gramatici =i sisteme; r[ul este c[au scris multe =i de toate dup[visurile gramaticale, =i au deschis era literaturii cu *patosul*. De se m[rginea]n sintaxe,]n ortografie, limba putea s[scape la largul ei, s[-=i pl[m[deasc[, dup[nevoie =i sporul ideilor, cuvintele =i vorbele, f[r[a trece prin patimile de fa\[... Dar

gramerianii, pe l`ng[ fiecare sintax[, au al[turat, cum s-a zis, produc\iile lor =i c`te un lexicon de cuvinte ideale, care fac din limba de ast[zi o amestecare foarte curioas[la auzire =i mai curioas[la analiz[. Cum sare peste un =an\ toat[turma c`nd a s[rit o oaie, asemene o turm[ de copoi, aprin=i de focul lui Apolon =i ]nsufla\i de flac[ra muzelor, s-au aruncat dup[ produc[tori spre a *conchera* (tot stil rom`n) templul gloriei =i a imortalit[\ii! Ne este mil[de cititori, altminterea am]nc[rca c`teva coale de cuvinte culese]n potopul cuvintelor str[ine ce]neac[literatura, cuvinte care n-au nici noim[, nici rudire cu ideea care autorii vor s[deie la lumin[. Mul\i din scriitorii de ast[zi, autori sau poe\i, =i-au pus gloria nu a traduce o idee oarecare]ntr-o limb[ ]n\eleg[toare, ci a]n[du=i, a speria =i a c`=tiga mirarea p[c[to=ilor rom`ni cu cuvinte c`t mai str[lucite =i mai sturlubatice[1].

Iert copiii care au c[lcat pe urme rele =i au ridicat ast[literatur[\ig[rit[=i =on\it[[2], f[r[noim[, f[r[cap =i r[d[cin[;]i iert =i-i putem jeli, c[ci str[dania lor, talentul, pentru cei care ar fi putut avea talent, se acufund[de pe acum]n uitare... Pu\ine file, pu\ine linii =i pu\ine glorii contemporane vor r[m`ne. Cei mai nenoroci\i se vor ascunde ]n colbul bibliotecilor, =i din c`nd]n c`nd vreun anticar sau vreun bibliofil va da la iveal[, peste vro 50 de ani, c`te o fil[ca o hinez[rie; dar pe gramerianі nu-i iert; sistemele lor toate au]nceput cu v`narea cuvintelor str[ine =i au ajuns a pune alte cuvinte str[ine ]n loc, sub cuv`nt c[limba rom`n[, fiind izvor`t[din cea latin[, este de nevoie ca cuvintele s[fie latine. Judecata pare a fi dreapt[la]nt`ia vedere, ]ns[ ]i mai mult o p[rere dec`t un adev[r. Dac-ar fi ca limbile s[urmeze dup[acest principiu, apoi, cum am zis dinioare, s[ne]ntoarcem la limba mam[; toate limbile din lume, vechi sau nou[, se cobor dintr-o singur[limb[primitiv[. Sau filologii rom`ni nu cred *Bibliei* =i =tiin\ei filologice, care au str[b[tut

[1] *Sturlubatic* — neast`mp[rat, zv[p[iat.
[2] *+on\it* — str`mb, deformat.

=i strecurat toate limbile globului, sau,]n ipoteza rezonementului dumilor-sale, ar trebui ca lumea]ntreag[s[aib[numai o limb[=i feluritele limbi ale Europei, Asiei etc. s[se]nece, din purism]n purism,]n limba primordial[a omenirii.

Limba greceasc[, limba latin[, limba german[se rudesc; cum s[t[lm[cim aceasta? }mprumut[rile ce-=i fac limbile nu pot alc[tui o rudire a=a de aproape; suntem sili\i dar a crede c[au un]mpreun izvor;]ns[cum se face c[limba latin[nu seam[n[cu limba german[? =i cum se face c[un grec nu]n\elege pe un german sau pe un latin?... Istoria ne-o t[lm[ce=te.

C`nd sosi ziua ]n care familia omeneasc[ ]nmul\it[ se ]mpr[=tie prin lumea pustie, acea familie s-a desf[cut ]n ramuri, care ramuri apucar[, dup[ nevoie, la apus, la r[s[rit, ]n dreapta =i ]n st`nga, cu turmele =i cu limba lor. Acele ramuri, ajung`nd la locuri de hran[ ]ndem`natice, c`mpii, mun\i, codri, ape, s-au a=ezat =i, cu vremea, s-au pref[cut din familie ]n neamuri, =i din neamuri ]n noroade. Dup[ ]nt`mpl[rile vie\uirii pacinice sau tulburate, dup[ ]nlesnirile hranei, dup[condi\iile topografice, noroadele =i-au m[rit nevoile, =i-au oprit g`ndurile =i au dezvoltat limba lor m[rginit[ ]n ziua]mpr[=tierii.

}n climele frumoase, ca a Greciei =i a Italiei, limbile se]ndulcesc, se modific[=i cresc odat[cu activitatea. Tot acea influen\[din afar[a climei =i a hranei dete m[sura =i gradul civiliza\iei, care consacr[statornicia =i prefacerea limbilor de acum]nfiin\ate. }n Asia, leag[nul omenirii, se na=te civiliza\ia, adic[: oc`rmuirea politic[, limba, religia, artele =i =tiin\ele; din Asia, civiliza\ia se revars[ ]n Egipet, =i Egipetul prin colonii o trimite Europei. Grecii =i latinii dezbrac[acea civiliza\ie din f[=urile copil[riei, o prefac dup[spiritul lor, =i a=a omenirea, leg[nat[de un =ir de]mprumut[ri pref[cute dup[locuri =i epoci, constituiaz[unitatea ei =i mo=tenirea prop[=irii. Ceea ce]n\elegerea dreapt[a istoriei ne spune despre despicarea]nt`i a familiei omene=ti =i na=terea limbilor vechi urmeaz[a ne lumina asupra limbilor din ziua de ast[zi. Studia isto-

riei neamului rom`n ne va spune de unde vine limba noastr[ =i ce trebuia s[ fie dup[ logic[ acea limb[; =i a=a numai vom r[m`ne]n]n\elesul cuvintelor lui Petru Maior.

VI

S[ne oprim pu\in]n calea grunzuroas[a limbii, sim\ind nevoia de a t[ia deocamdat[=irul ideilor din urm[, pentru a ne uita la uria=ii care cl[desc temelia ei. C`nd ]n *Rom`nia literar[* ce au luat drept steag “limba]n\eleas[de la Tisa la \[rmurile m[rii”, a picat cuv`ntul de pedant, mul\i s-au ]ntristat de r[zboinica amenin\are, mul\i nu au ]n\eles cuv`ntul, iar mul\i au g`ndit sau g`ndesc la r[zbunare. Vremile]ns[de r[zbunare au trecut; este nevoie de a]ntemeia critica =i de a cump[ni de acum]nainte bun[t[\ile scrierilor =i t[ria sistemelor. De dou[zeci ani]ncoace, de la zilele de c`nd strigam cu to\ii: “Scrie\i, scrie\i, bine sau r[u, dar scrie\i”, de pe c`nd rom`nii, ]nseta\i de c[r\i, priveau o carte ca jidovii mana ]n pustietate =i, ]n bucuria lor, primeau bunul =i r[ul f[r[ osebire, c[r\ile au plouat, scriitorii au r[s[rit ca ciupercile, =i scrierea care ]ncepuse cu limba rom`neasc[, s-a pref[cut]n meserie, intrat[ ]n concurs cu toate meseriile hr[nitoare ale vie\ii, precupind ast[zi o limb[str[in[. Pe atuncea critica putea fi o personalitate; acum critica e dritul ob=tesc de a adeveri bun[tatea m[rfii.

Nu de ast[zi a sim\it neamul rom`n alunecarea limbii din matca ei; de pe la 1834, urechile pedantismului se arat[ cu v`narea cuvintelor. Un om ce scrie frumos rom`ne=te ]n proz[ =i ]n versuri, ad[pat ]n inspira\iile sale de izvoarele =i obiceiurile limbii, de=i deprins cu ]nv[\[tura =i cuno=tin\a literaturilor =i a limbilor str[ine, ]nseamn[ primejdia ]ntr-o scrisoare ce va r[m`nea nemuritoare. Acest om, logof[tul Conachi, are neologisme, dar hultuite[1] pe tulpin[rom`neasc[sau, cum zice singur el, “pe teapa noastr[“.

---

[1] *Hultuit* - altoit.

S[t[lm[cim dar ce]n\elegem prin pedantism, c[ci ar fi o mare durere ca rom`nul s[-=i]nchipuiasc[c[pedantismul =i]nv[\[tura, =tiin\a =i erudi\ia sunt totuna. Pedantismul pentru noi nu este nici gramaticile ce ar da reguli de ortografie =i de \es[tur[, nu este nici lexicoanele ce ar fi arhiva limbii, pedantismul nu este nici silin\a de a]mbog[\i limba cu cuvinte nou[de lips[, c[ci am zis din]nceput c[idei, vremi =i nevoi nou[cer =i g`nduri, =i cuvinte nou[; pedantismul nu este nici crederea c[ limba trebuie a r[m`nea]n limba cronicarilor - limb[epic[, ce]=i d[m`na cu limba c`ntecelor populare. +tim c[veacurile prefac limbile din epice]n sintetice, din povestitoare]n]nv[\[toare, precum anii prefac copilul nebunatic]n omul cu mintea coapt[; dar nici omul, nici limbile nu cresc]ntr-o zi =i nu-=i pot schimba firea, f[r[a pieri sau a nu mai fi. Pedantismul este vroin\a de a statornici prin logic[gramatical[, curs[din regulile gramaticii latine, t`lcuirea =i forma cuvintelor vechi =i nou[; pedantismul este de a lega limba noastr[ de modul declina\iilor unei limbi str[ine de noi prin \es[tura =i regulile ei; sunetul =i forma, p`n[=i noima, adic[sufletul cuvintelor, este dreptul scriitorilor =i al neamului, marele pl[m[ditor de limbi =i de cuvinte, iar nu a gramaticilor, ce sunt numai arhivi=ti.

Prin pedantism, =i pedantism antirom`n, ]n\elegem iar[=i cercarea de a ]mp[r\i neamul ]n dou[ limbi, c`nd dimpotriv[ ]ncerc[rile ar trebui \inute la]nrudirea limbii ob=te=ti. Este serios de a rosti oare c[nu se poate scrie]n limba \[ranilor =i a]ntreba dac[Schiller =i Pascal etc., etc. au scris]n limba popular[? +i Schiller =i Pascal au scris]n limba popular[,]ns[limba lucrat[,]nmul\it[,]mbl`nzit[, ]ntins[ =i ]ntrebuin\at[ de o mie de scriitori ce au fost ]naintea lui Schiller =i Pascal, ]nc`t niciodat[germanul sau francezul nu =-au pierdut mintea din ochi; ne]n\elegerea]ntre \[rani =i Schiller este numai]n =tiin\[=i ne=tiin\[,]n idei, iar nu]n cuvinte; c[ci nici la francezi, nici la nem\i, gramaticii nu au]ntemeiat gramaticile lor pe gramaticile str[ine, nici s-au]ngrijit mult din ce declina\ie le vin cuvintele =i ce ascu\ire cer acele cuvinte; toate idiomele, toate

dialectele germane, celtice, latine, care cu vremea s-au amestecat =i]nrudit =i au concurat a forma limba francezilor, au introdus c`te un cuv`nt, c`te o zic[toare; urechea ob=teasc[ a pref[cut cuv`ntul latin dup[auzul nou, a sucit f[r[regul[hot[r`t[ cuv`ntul celtic sau german =i a=a, cu veacurile =i cu c[r\ile, s-a format limba de ast[zi, limba diplomatic[, cum ziceau ungurii]n 1848. Pentru noi, dovezile istorice ne]ndeamn[a crede c[de bine ce avem norocul de a fi numai o limb[, pentru c[toate spi\ele noastre s-au rezumat de una mie de ani]ntr-un singur neam, nevoia ne-ar fi de a m[ri, iar nu a schimba, de a ne uni]n limb[, ca =i]n g`nd, iar nu de a ne deosebi, a ad[ugi, iar nu a lep[da.

Ce]n\elegem prin limba poporal[?... Doar[lu[m de limb[oarecare altera\ii ale cuvintelor]ntrebuin\ate, dar conjuga\ia, articolul =i \es[tura \[ranului]n c`t se osebe=te de a *sapientului*?... Simplicitatea \es[turii rom`ne putea s[ne deie n[dejdea c[osebirea]ntre limba scris[=i limba zilnic[nu ar fi fost niciodat[mare. Din nimic[Dumnezeu a zidit lumea; cu ceva=i, gramaticii rom`ni au ajuns la haos, c[l[rind pe gramaticile latine. Credem c[ ast[zi, pentru a scrie rom`ne=te, nu trebuie gramatici, trebuie r`vn[, idei =i judecata dreapt[ a lucrurilor; dup[ ]nmul\irea avu\iei, gramatianii vor veni =i vor zice: cutare a scris frumos, bine, dup[ r`ndul limbii =i firea neamului, =i vor zidi gramaticile rom`ne, iar nu latine. Fost-au, m[ rog, oameni vrednici ai rom`nimii, Ureche, Costine=tii, Klein, +incai, mitropolitul Dosoftei, Petru Maior etc., etc.? }n ce limb[scriau?... }n limba poporului? — Ni se pare c[este gre=eal[; to\i ace=tia au scris]n limba ob=teasc[; de aceea =i sunt mari, nemuritori =i vrednici, pentru c[to\i]i]n\eleg, mici =i mari, ne=tiutori =i]nv[\a\i. Ceea ce pedantismul nume=te limba popular[e numai o rea deprindere, o osebire mic[de \inuturi =i de laturi, dar nu e limba cea ob=teasc[, ce se scrie =i se aude pretutindene unde sunt rom`ni: limba aceasta]n care se contopesc toate idiotismele nu se preface cu sisteme latine=ti. “Con=tiin\a fiec[ruia - zice dl Victor

Cousin[1] - pren[scut[=i aruncat[ ]n neamul omenesc]ntreg, se cheam[judecat[(*le bon sens*); judecata dreapt[este care a f[cut, care sus\ine =i care ml[de=te limbile, credin\ele fire=ti de-a pururea st[t[toare, societatea =i a=ez[mintele fundamentale. Nu gramaticii au iscodit limbile, nici legislatorii societ[\ile, nici filozofii credin\ele fundamentale. Cine a f[cut aceste toate? Nu este nimene, =i este lumea]ntreag[, duhul omenirii."

VII

Pe l`ng[ pedantismul sistemelor, care se ]ndeletnicesc a propune p`n[=i copiilor din fa=e,]n loc de idei, probleme limbistice ca: *Inonorificabilitudina\ionalitate*, probleme ce aduc aminte, nevroind, de Rabelais =i de Molière, mai]n\elegem]nc[prin pedantism \ip[tul de aristocra\ie =i de rusolatrie aruncat asupra celor ce doresc]nfrumuse\area,]navu\irea limbii, dup[firea ce i-a dat o pl[m[deal[de una mie de ani; ace=tia dar resping schimb[rile scolastice; fiecare parte a Rom`niei ast[zi a ]nfiat o limb[ p[s[reasc[, ]n\eleas[ numai de adep\i. Prefa\a celei ]nt`i *Psaltire* tip[rite]n limba rom`neasc[zice: "Cine gr[ie=te]n limbi str[ine numai pre sine se

---

[1] Talentat orator, Victor Cousin =i-a cucerit notorietatea la catedr[prin latura spectaculoas[a prelegerilor sale, =i este foarte posibil ca Russo s[fi fost ini\iat]n doctrina filozofului francez de c[tre pedagogii elve\ieni. Principiile filozofului nu aveau]ns[nimic spectaculos sau personal. Ele erau deduse din curentele filozofice anterioare =i]nm[nuncheate]ntr-o nou[sintez[, de unde =i denumirea de eclectism dat[curentului reprezentat de Cousin. Orientarea acestuia este net antimaterialist[,]mpotriva tradi\iei enciclopedi=tilor, care reprezentaser[spiritul revolu\ionar]n g`ndirea secolului al XVIII-lea. Cousin se situeaz[ pe pozi\ia spiritualismului, pun`nd la baza cuno=tin\elor omene=ti a=a-zisul "adev[r absolut sau impersonal" de esen\[divin[. }n concep\ia sa, adev[rul, binele, frumosul sunt no\iuni]mprumutate unor atribute eterne, eman`nd de la Dumnezeu =i transmise omului, prin intui\ie, ca o "lumin[" c[l[uzitoare. }n timpul regelui Louis-Philippe, filozofului, devenit]nalt demnitar de stat, i s-a decernat titlul de *pair* al Fran\ei.

Afar[de faptul c[ ]l citeaz[ ]n aceste *Cuget[ri* =i]ntr-un mod destul de l[untric]n raport cu \inta disci\iilor, Russo nu pare s[fi cunoscut prea temeinic sistemul lui Cousin. +i chiar dac[l-a cunoscut, influen\a a fost cu totul accidental[.

]ntr[meaz[, nu pre adunare, unde pre el nime nu-l]n\elege, iar nou[ni se cade toate s[le facem spre]ntr[marea adun[rei”[1], din inim[poftim pe ardeleni s[priceap[limba *Bibliotecii literare*, ce se tip[re=te]n Bucure=ti; poftim pe ardeleni =i pe munteni a se dumeri]n oda dlui S.[2], un moldovan (nr. 14 din *Foaia pentru munte*), precum dorim moldovenilor]n\elegerea odei seculare, la]ncheierea secolului (pleonasm) gimnaziului din Blaj, num[rul 8[3], tot din aceast[foaie. Cred c[mul\i ardeleni, =i vorbim de cei]mb[tr`ni\i ]n c[r\i latine, de cei ce au ]ntrebuin\at, pentru a ]nv[\a limba mamei, trud[ =i vreme, ce nu ]ntrebuin\eaz[ al\ii pentru a ]nv[\a limbile moarte sau str[ine, vor fi st`nd]n uimire. Aceste trei pilde vii nu sunt trei limbi? +i care din ele e rom`na?... Dintre oda dlui S., moldovanul, =i oda secular[, noi alegem alt[limb[din Ardeal, la care r[spund toate glasurile.

“Stilul e omul”, a zis Buffon[4], acel mare b[rbat al Fran\ei. “Stilul rom`nului este ]nsu=i rom`nul, putem =i trebuie s[zicem asta fiecare dintre noi. Tocmai a=a se mai zice cu tot dreptul: limba este na\iunea, =i prin urmare limba rom`n[ este na\iunea rom`n[. Acum vine str[inul =i ne]ntreab[care =i unde este na\iunea voastr[? Noi, p`n[ s[-i deschidem tablele istoriei noastre, lu[m am`n[mai cu]nlesnire o gramatic[, un vocabular =i-i r[spundem: vezi, aceasta e limba, aceasta e na\iunea noastr[. Acum str[inul merge mai departe, se amestec[printre popor, ascult[sunetul limbii; el vine =i pe la cet[\i; ascult[asemene, poate fi c[le =i]nva\[. Ferice de noi dac[,]n primirea acestor vizite ale str[inului, limba din cartea ce i-o dedeser[m noi am`n[nu i se va p[rea ca un alt dialect, diferit mai

---

[1] Vezi Psaltirea (n. a.).

[2] G. S[ulescu public[o od[c[tre marele boier marele vornic D. D. Grigore Cuza, exministru al cultului =i al instruc\iunii publice, dar nu]n nr. 14, ci]n nr. 13 al *Foii pentru minte.*

[3] Od[de Iacob Mure=ianu.

[4] Savant =i literat francez (1707-1788), cunoscut ca autor al vastei lucr[ri *Istoria natural[*,]n peste 30 de volume. }n *Discurs asupra stilului*, rostit cu ocazia intr[rii sale]n Academie,]n 1753, a pledat pentru precizie =i elegan\[.

preste tot de dialectul cel viu; norocul nostru, dac[pe la cet[\i nu va afla o limb[ca urm[toarea: ast[zi m-am *vorgestellt*[1] la domnu *Vorsteher*[2], sunt *neugierig*[3] s[=tiu ce *Bescheid*[4] voi c[p[ta pe *Gesuch*[5]-ul meu. Am un *Brennerei* cu *Dampf*[6], l-a= vinde, dac[mi-ar veni un *Kundschafft*[7] bun. Sau ca urm[toarea, cunoscut[ ]nc[=i]n forma de anecdot[: — M[, nu l[sa serta=ul t[u]n chertiulu meu, c[voi l[sa feissa =i i-oi t[ia laba; sau =i ca aceasta: — Despre cele ce-mi istorice=ti, m-am pleroforisit pe deplin, dar s[-\i spun drept, c[am parapon pe mata pentru calabal`cul ce mi-ai pricinuit.

}ns[tot asemenea de *comp[timit sunt =i acei latini to\i*, care limba rom`neasc[ =-o cunosc numai din locul na=terii lor, =i aceea ]nc[ abia ]nv[\at[ de la p[rin\i =i p`n[ ]n v`rsta de 9-10 ani, de c`nd fuser[du=i]ntre str[ini; casta acestor literatori, filologi, gramatici =i ce mai =tiu eu cum s[le mai zicem, aflu un metod de minune]nlesnitor de a]navu\i limba, nu a na\iunii, ci aceea ce =i-au f[urit-o ei. Ace=tia adic[,]n loc de a-=i pune cea mai pu\in[osteneal[ca s[-=i]nve\e d`n=ii deplin limba na\ional[, pentru ca apoi s[ ]mprumute de la antica latin[ numai at`tea cuvinte c`te ne sunt de neap[rat[ trebuin\[, ]ntocmai ca =i la celelalte limbi romanice, deprad[ =i despoie dicsionariul latin cu at`ta l[comie, ca =i cum s-ar teme c[va veni un tiran oarecare =i va decreta dintr-o dat[totala st`rpire a limbii latine cu to\i clasicii =i neclasicii ei. At`ta nu e destul =i dumnealor mi-\i introduc miile de latinisme]mbr[cate,]nc[l\ate]ntocmai a=a precum fuseser[acele=i]mbr[cate pe timpurile cele din urm[ale republicii =i sub primii cesari. De aici apoi rezult[o limb[aristocratic[at`t de comic[, ]nc`t e peste putin\[s[nu o asemeni cu b[d[ranul boierit al lui Molière. A=a,

---

[1] Prezentat (*germ.*).
[2] Superior (*germ.*).
[3] Curios (*germ.*).
[4] Rezultat (*germ.*).
[5] Cererea (*germ.*).
[6] Aparat cu abur (*germ.*).
[7] Ocazie (*germ.*).

limba aristocratic[e ceea ce ni s-a imputat nu o dat[, zic`ndu-se, adic[, cum c[ rom`nii c[rturari ar fi pornit pe calea de a schimosi limba poporului =i a o *preface p`n[=i]n formele ei*, pentru ca a=a s[-=i fac[o limb[pe care s[o]n\eleag[numai ei]ntre ei etc., etc.”[1]

Acesta este pedantismul antirom`n; acesta este pedantismul de care proroce=te *Psaltirea*. Oamenii de talent =i de viitor, de judecat[ =i de gust nu pic ]n asemene copil[rii =i le ceart[. Nu numai broa=tele Bahluiului au ridicat glasul, nu numai prorocii ie=enilor au cuv`ntat, ce =i Vulturul ardelenesc]=i scutur[aripa.

Adev[rat, c`nd chestiile =coalelor au ]ngrijat pe moldo-rom`ni, preocupa\ia politic[i-a]ndemnat la cercetarea limbilor neolatine =i la limba latin[. Ca toate revolu\iile]n lucrurile sau ideile rom`ne=ti, goana cuvintelor ce se p[reau str[ine ]ncepu cu furie; erudi\ia, mai mult patriotic[ dec`t socotit[, a r[sp`ndit r[zboiul =i cur[\irea limbii, dar nimene nu g`ndea la schimbarea ei; =tiau]nv[\a\ii rom`ni c[filologia este numai o =tiin\[de iubire, o ochire vie de]nfr[\irea popoarelor, o dovad[de]nrudirea neamurilor =i a veacurilor,]nv[\[tura pref[c[turilor =i]mpr[=tierea limbilor, a credin\elor =i a institu\iilor fire=ti, pururea st[t[toare, de care vorbe=te dl Cousin. Altera\iile unei limbi, n[sc[toare de limb[nou[, nu purced din o sistim[hot[r`t[, ]nc`t s[se poat[aplica reguli radicale. Capricul,]mprejur[rile vie\ii unui popor nasc limbile =i cuvintele; cu precizie matematiceasc[nu se]ngr[de=te limba =i inima. Logica, dar o logic[gre=it[, a oarecare idei bune a adus pe rom`ni]n urm[la consecin\ele de ast[zi:

“Mare slujb[ar face literaturii noastre cel care ne-ar da un articol cuprinz[tor de numele traduc[torului fiec[rei c[r\i biserice=ti. Cei mai mul\i dintr-]n=ii,]ndr[znesc a zice, au fost moldavi =i ungureni, care ne-au creat o limb[pe o scar[a=a de mare, dup[cum se vedea]n paralelismul]ntre limba rom`n[=i italian[, =i ne-au legiuit ni=te tipi, de la care, din nenorocire,]n ziua de ast[zi se dep[rteaz[mul\i din fra\ii no=tri de dincolo de Carpa\i,]ntrebuin-

[1] Vezi *Foaia pentru minte*, nr. 44 din 1845 (n. a.).

\`nd ungurisme, germanisme =i latinisme ]n fraze =i perioade. Numele acestor nemuritori traduc[tori ar a\`\a iubirea de sine, ambi\ia =i slava fiec[rei provincii rom`ne =i ar face pe mul\i din scriitori a se ru=ina s[ nu amploieze =i s[-=i degenereze limba. Nu este aici vorba ca fiecare s[-=i scrie dialectul s[u. Un dialect avem to\i, =i aceia au scris bine rom`ne=te c`\i au cercetat limba ]n natura ei. Noi avem scriitori moldavi, =i au fost =i sunt dragi ]n toate provinciile rom`ne; scriitori ungureni, =i au fost =i sunt primi\i =i pl[cu\i peste tot locul unde se vorbe=te limba noastr[; scriitori munteni, =i au avut aceea=i pl[cut[soart[, pentru c[au]n\eles =i au cunoscut limba, f[r[de a o]mpestri\a cu str[inismele]mprumutate, sau de la noroadele cu care am avut a face, sau din c[r\ile ce am citit. Idiomele deosebite ce vedem]n c[r\ile cele mai nou[nu sunt at`t idiome provinciale, c`t]mpestri\[turi de str[inisme, sau dovezi de neprindere]nc[a scrie curat limba rom`nului."

Autorul cuvintelor acestora este acel autor, cu dreptul vestit, care a scris despre]nv[\[tur[la]nfiin\area =coalelor din Valahia, =i a g[sit]n *limba rom`nului* destule bog[\ii pentru a putea t[lm[ci idei nalte =i filozofice. Din nenorocire, deduc\iile gre=ite ale unor analoghii[1] au alunecat, prin sc`nteierea patriotismului, talentul =i inima vrednicilor oameni, din care unul este autorul acesta. Ne place]n treac[t a m[rturisi c[, dac[limba scriitorului a alunecat pe urmele unei idei, omul]ns[nu =i-a cru\at nici ostenelile, nici via\a, nu pentru limb[, dar, ce este mai bine, pentru neam.

VIII

S[trecem cu vederea acum schimbarea iute a literelor;]n aceast[schimbare, care negre=it va aduce prefacere serioas[ ]n ortografie, am uitat noi, dasc[lii, deprin=i cu literaturile str[ine, c[ucenicii no=tri, adic[milioanele de rom`ni, ]mb[tr`nise cu az... buche...

---

[1] Vezi *Paralelismul* (n.a.). Russo se refer[la lucrarea lui Heliade R[dulescu *Paralelism]ntre dialectele rom`n =i italian sau forma =i gramatica acestor dou[dialecte*, Buc., 1841.

=.c.l., =i prin urmare radicala schimbare bucure=tean[=i mai cu seam[cea ardelean[are un miros de str[in[tate =i o grea]n\elegere, ce resping r[bdarea celor mul\i cititori. Dac[literele chirilice sunt pecetea slavonismului, s[nu uit[m]ns[c[institu\iile]ntemeiate pe obiceiuri vechi se]nlocuiesc temeinic numai cu r[bdare =i vreme: idei =i]nv[\[tur[trebuie rom`nului mai cu dorin\[ dec`t buchea =i cuv`ntul.

C`t despre limb[, pentru autoritate moral[, s[ne mai]ntoarcem =i s[ne sprijinim]nc[o dat[pe Petru Maior, autoritate ce trebuie a pl[cea fra\ilor de peste Carpa\i. Petru Maior, =tiutor de gramatic[ca nici unul dintre noi, nu numai a scris]n limba ob=teasc[a lui Klein, a lui +incai, a cronicarilor, a traduc[torilor biserice=ti - cu deosebire c[fraza =i perioadele lui sunt mai grele la citit - nu numai c[(nu) =i-au redus scrierile la str`mtele reguli gramaticale, dar, cu toate aplec[rile sale c[tre latini, de care este hr[nit, cu toat[ ]ndr[zneala sa ]n ]ntrebuin\area =i introducerea cuvintelor nou[, nu a g`ndit la fel a]mbr[ca limba rom`n[ ]n haine latine, a tipi slobodul umblet =i armonia limbii pe vro sistem[, nu a g`ndit a]nregimenta cuvintele, cum se]nregimenteaz[batalioanele, dup[declina\ii =i arme. Suindu-se cu cercet[rile lui p`n[ la principul lucrurilor, Petru Maior ne spune c[ limba latin[ *corect[* (s[ ]nv[\[m =i s[ ]n\elegem bine cuv`ntul *corect*) vine din limba latineasc[ce s-a vorbit pururea]n Italia; c[limba rom`n[curge nu din *latina corect[*, ci dirept din cea latineasc[a ob=tei. Pe acest principiu istoric, Petru Maior ne]ndeamn[a fi cu luare-aminte]n lep[darea cuvintelor, c[ci sunt cuvinte ce nu se afl[nici]n limba latin[corect[, nici]n dialectele italice, nici]n limbile gotice =i slavone, =i sunt totu=i ale noastre (vezi fa\a 306-309]n *Istoria pentru]nceputul rom`nilor]n Dachia*, Buda, 1812). Dar aceast[comoar[a limbii,]nl[turat[din nesocotin\a legislatorilor noi - comoar[care dovede=te putere ziditoare]n sufletul neamului =i menire de a tr[i de via\a sa]nsu=i - nu este de ajuns pentru a]ntemeia desp[r\irea noastr[de latini:]ntre limba noastr[=i limba lui Ciceron este \es[tura ce ne leag[de

limba ob=teasc[italieneasc[, precum sunt legate =i celelalte limbi surori de ast[zi. +tiin\a gramatical[ ]ndatorea pe rom`nii ]nv[\a\i a-=i oc`rmui scrierile =i, prin urmare, a lucra la edificarea codului viitor al gramaticii rom`ne; dar de la =tiin\a gramatical[ la aplicarea unei gramatici speciale latine la o limb[ alta, este o me=te=ugie ghibace, de care ne putem cu dreptul mira. P[rintele Petru, cum ]l cheam[ cu dreptul rom`nii, era om cu mult[judecat[, de=i de mare]nv[\[tur[,]=i iubea prea mult neamul ca s[-=i schimbe limba; c[ci el zicea c[“*limba e neamul*”, =i mai zicea]nc[cu dovezi c[rom`nii nu sunt pogor`torii limbii lui Ciceron; latina =i rom`neasca sunt dou[ p`raie ce se nasc dintr-un singur izvor, dar nu seam[n[una cu alta. Ne m[gulim a crede c[p[rintele Petru nu g`ndea la concluziile ucenicilor s[i =i la silnicia ce ne va face limba latin[ corect[. Pentru noi concluzia ar fi aceasta: limba latin[ corect[ e ]nfrumuse\area =i regulamentarea limbii latine=ti a ob=tii; limba rom`neasc[corect[trebuie a fi regulamentarea =i]nfrumuse\area limbii rom`ne=ti a ob=tii - *limba ce se suge cu lapte de la mam[* — adic[ codul ortografiei =i al sintaxei, al prozodiei =i al vorbei. “Cuv`ntul este al domnului, sau al con=tiin\ei neamului]ntreg”, zice curat dl Cousin, care, pare-ni-se, este tot]ntr-un g`nd cu Petru Maior. Nic[iurea Petru Maior nu impune sisteme de cuvinte, ci din contra le aduce c`nd]n *\ie* ca moldovenii, c`nd ]n *]nt*, dup[ placul urechii, c`nd le las[ ]n forma primitiv[la]nmul\it[1] sau la singuratic[2], f[r[ ]ngrijire de declina\iile de unde vin. Astfel de]mprumuturi sunt legiuite =i]navu\itoare, nu]nd[r[ptnicesc nici auzul, nici mintea; sistemele ce s-au iscat ne aduc limbi nou[,]n loc de a rodi pe a noastr[. Rug[m pe fra\ii no=tri din oricare lature a prociti cu minte umilit[*Istoria pentru]nceputul rom`nilor*: nu st[ ]n acea diserta\ie elementele filozofiei limbistice din zilele noastre? Unde e n[lucirea]n=el[toare?... }n Ardeal, ce din zi]n zi se desparte de

[1] *}nmul\it* - form[veche pentru: plural.
[2] *Singuratic* - form[veche pentru: singular.

familia rom`neasc[ prin limb[, cum e desp[r\it prin istorie? Sau ]n Valahia =i Moldova, unde sunt multe capricii limbistice nejudecate, dar unde ]ncailea g`ndul, \inta =i =irul scriitorilor este de a r[m`nea ]n elementele rom`ne, pentru c[aceste elemente sunt carnea =i s`ngele, trecutul =i viitorul neamului. Critica dar e o fapt[ rom`n[ast[zi =i de nevoie; c`nd p`raiele se]mflu de apele glodoase ale ploilor de toamn[=i amenin\[cu]necare casele de pe malul lor, gospodarii]=i num[r[odoarele, le str`ng =i strig[ de la un mal la altul sosirea primejdiei. Poate c[ ]n treac[t critica vat[m[ vro iubire de sine mai tare dec`t dreapta judecat[; dar cine scrie, cine se pune]n fruntea na\iilor, cu adev[rat[sau]nchipuit[misie, acela se face proprietatea publicului; mi=carea, sufletul lui, toate sunt ale discu\iei; pentru acela fiin\a i se =terge; din om r[m`ne numai numele. Cum s[ critici sistemele de limb[, bun[oar[, dac[ nu vei ar[ta care gramatici au f[cut ]ntunericul? Cum vei ]nsemna gramatica, dac[ nu vei numi f[ptuitorul ei? Cum vei de=tepta citirea, dac[ nu-i spune autorul c[r\ii? — c[ci numele ]n literatur[ =i ]n func\ii sunt titlurile ce a\`\[recuno=tin\a, iubirea sau dezgustul =i dispre\ul publicului. Multe lucruri =i multe cuvinte sunt]nc[ ]n lume ce rom`nii nu]n\eleg: porneala limbii =i noima criticii sunt dou[din aceste lucruri]nc[ne]n\elese.

IX

Ar fi de prisos a st[rui]n contradic\ia ce]nf[\i=eaz[sistemele limbistice cu firea limbii =i a neamului; s[ne m[rginim a spune c[,]n orice parte a Rom`niei, autorii, de proz[sau de versuri, citi\i, iubi\i sunt aceia care au r[mas mai aproape de noima na\ional[; e de prisos a spune numele =tiute; dar s[facem =i partea Ardealului]n aceste nume,]ntre ace=ti oameni.

De=i sistemele radicale au luat n[scare]n Ardeal, totu=i are =i Ardealul feciori zdraveni, ce-=i pot da m`na cu noi]mpotriva pedantismului. Am reprodus]n cuget[rile aceste jum[tate numai a

articolului *Pu\ine ar[t[ri pentru latinirea limbii noastre*. Iat[cum urmeaz[dl *ui\ira*B[1], rar[, de nu singur[, excep\ie a Ardealului... “Vezi,]n contra acestei clase de litera\i citise =i dl |ipar]n anul 1838, cunoscutele versuréle:

Dracul negru s-a v[zut
Pui de ra\[potcovit,
Cioc`rlie cu rochie,
+oarece cu p[l[rie.

A=a pentru noi, c[rturari de a doua, a treia =i a patra clas[, nu ne sfiim,]ntru groasa noastr[ne=tiin\[, a gr[m[di pe aceast[vergur[[2] frumoas[=i bl`nd[, cu orice tren\e =i petice antice, mai nou[, moderne, mai]n scurt pe toat[plasa, f[r[ca lenea s[ne lase a ne deschide ochii a cerceta cu de-am[nuntul cu care costum ar sta mai bine fecioarei noastre]n veacul al XIX-lea, ce croial[(formele) cere statura ei.

Unii ne punem toat[osteneala ca s[sc[p[m de sclavia slavonismelor. Ce facem]ns[? }n loc s[alung[m numai pe slavonismul care ne st[ ]n capul mesei, precum zice dl Eliad, ne apuc[m =i smulgem o gr[mad[de pene cu trebuin\[, f[r[trebuin\[, p`n[ l[s[m pas[rea golan[, pentru ca s[ o clan\`ie toate celelalte. Ba nu o l[s[m, ci cur`nd o coperim cu toate peticele r[mase din toga consular[ a lui Cicerone, care, dac[ ar ]nvia =i ar vedea ce batjocur[ facem at`t limbii sale celei mai aristocratice dec`t toate limbile p[m`ntului c`t =i nevinovatei str[nepoate, nu m[ ]ndoiesc c[nu ne-ar bate cu vergele, iar un Hora\iu ne-ar saluta cu un “*imitatores servum Pecus*”[3].

Nic[iurea =i niciodat[comoditatea =i lenea noastr[, a c[rturarilor rom`ni, nu se d[ mai pe fa\[ dec`t c`nd noi ne form[m dreptul

---

[1] Numele inversat al lui Bari\iu.
[2] Vergur[— fecioar[.
[3] Turm[servil[de imitatori (*lat.*).

absolut de a pune m`na pe toat[ limba latin[ =i a o face de servitoare prea plecat[ la a noastr[. }ns[ nici este mijloc mai sigur de a ne v[di ]n ochii str[inilor s[r[cia limbii noastre, dec`t c`nd, lenevindu-ne a-i aduna toat[ avu\ia ei la un loc din toate \[rile locuite de rom`ni, r[pim f[r[sfial[de acolo de unde afl[m mai]ndem`n[.

Nu]ncape]ndoial[, noi suntem =i am fost sili\i a]mprumuta o parte oare=icare de termeni de la limba latin[, nu avem]ns[dreptul de a lua mai mult dec`t numai pe c`t ne lipsir[p`n[ acum cutare idei, pentru care nu g[sim nicidecum cuvinte ]n limba rom`neasc[, cu at`t mai pu\in ne este iertat a trage dunga peste 1 700 ani, a nu =ti schimb[rile prin care a trecut limba noastr[, a nu respecta prezintele ei, auzul, eufonia, mai]n scurt, legile gramatice =i estetice care s-au]nv[scut]n limb[.

Eu neg c[limba noastr[ar fi s[rac[; limba nu ne e mai s[rac[dec`t alte ]nsor[toare; suntem ]ns[ noi ]n=ine s[raci de d`nsa, o mai =i s[r[cim cu capriciul nostru”.

Dl *ui\ira*B deneag[s[r[cia limbii]n acest articol ce ne-a c`=tigat inima =i deschide toate orizoantele]ntunecate de gramaticile a feluri de autori =i de sisteme. D-lui,]n acest articol, care numai]n]nf[\i=area sa str[in[de ortografie ne aduce aminte de Ardeal, deneag[dreptul de a despoia limba latin[; iar noi, care m[rturisim c[f[ptuitorii feluritelor gramatici sunt to\i absolu\i, ba]nc[=i filozofi absolu\i, noi deneg[m c[vreodat[rom`nia va putea urma pe c[ile criticate de dl *ui\ira*B, pe c[ile alese de unanimitatea concet[\enilor s[i. Avem convic\ia durereoas[ c[ Ardealul pe mult timp ]nc[ nu este menit a prinde loc ]n mica literatur[ rom`neasc[, de nu va p[r[si sistemele cu care o]n[du=[acum pedantismul latin.

X

}n istoria limbii franceze, doi oameni ar putea s[ne slujeasc[rom`nilor de pov[\uire =i de compara\ie vie a luptei]ntre neogalimatio-latini =i cei ce cred c[nici istoria neamului, nici radicalis-

mul, nici judecata dreapt[nu ne poate]ndemna a str[muta temelia limbii ce s-a n[scut cu neamul. Argumente latine=ti nu dovedesc nimica]n contra *rezonului* rom`nesc. Exponere, Expositio, *Expositionis* nu dovedesc c[ rom`nii care au *spunere* sunt datori a zice *spus[ciune* mai bine dec`t *expozi\ie*, sau *expozi\ie* dec`t *expoziciune*; dovedesc numai o eufonie ce este mai presus dec`t urechile gramaticale, o eufonie aplicat[ de cel ]nt`i moldo-rom`n la cuvinte luate din limbi str[ine, eufonie sfin\it[ prin scrieri ce au un veac de trai; trebuie a fi un ce mai sus dec`t regulile,]n acel instinct de *\ie*, dec`t logica ablativului sau a altui mod.

Ace=ti doi oameni vesti\i prin cerc[rile lor, unul cu idei, cu foc, inim[=i talent, al doilea cu judecata dreapt[numai =i con=tiin\a naturii limbii sunt Ronsard[1] =i Malherbe[2]. Nici unul, nici altul nu au iscodit sisteme, nici unul nu a creat gramatici, dar am`ndoi au ]ntrebuin\at materia ce aveau sub m`n[dup[ideea ce-i]mpingea; publicul =i posteritatea au mers nu dup[teorii fantastice, de=i sprijinite de talent, dar au mers dup[cela care r[spundea la con=tiin\a]ntregului neam.

Rom`nii ]nc[ nu au luat bine seama ce au vrut s[ zic[ c`nd au vestit =i descoperit c[Ardealul]n veacul trecut a restaurat limba; propov[duirea aceasta nevoie=te o r[spicare =i o t[lm[cire. Cine zice restaurat, nu zice creat; restaurat se]n\elege a se]ntocmi un lucru ce a fost sau a se]ntoarce la principiile nemuritoare. Care oare erau principiile nemuritoare ale rom`nilor amenin\ate de pieire, care au trezit pe ardeleni? Era limba rom`neasc[ce din zi]n zi grecismul =i slavonismul o]nf[=urau]n prejitoarea mor\ii; grecismul =i slavonismul m`ncau limba cronicarilor, limba rom`n[pretutindene, limba iubit[a lui Klein, a lui +incai =i a lui Petru Maior. Dac[Ardealul urma a fi *moderatorul* neologismului nou, cum a

---

[1] Poet francez (1524— 1585), f[c`nd parte din grupul Pleiadei; a contribuit la dezvoltarea =i rafinarea limbii literare franceze.

[2] Poet francez (1555—1628); a comb[tut limbajul pre\ios, obscur,]nc[rcat cu neologisme sau arhaisme, pled`nd pentru armonia =i rigoarea expresiei poetice.

]nceput cu veacul, dac[comb[tea aplec[rile c[tre str[inism oridincotro veneau, f[r[a introduce alt str[inism =i]nc[un str[inism radical, Ardealul merita de a fi capul limbii, areopagul literaturii; dac[Ardealul ar fi avut via\[=i mi=care]n lume, va putea]nc[s[ ]mpun[=i o limb[. G`ndim]ns[c[limba acolo]=i are temelia unde a tr[it mai slobod neamul, unde limba a prins r[d[cini]n legi,]n institu\ii,]n istorie,]n monumentele scrise,]n mi=carea zilnic[,]n suflarea ob=teasc[,]n obiceiurile sale =i a ajuns a produce m[car comedioare. S[ ]ndrept[m dar propov[duirea =i s[spunem adev[rul ce-l avem to\i]n minte c[Principatele au sc[pat rom`nia. C`nd restaura\ia]ncepu, adic[reac\ia]n contra r[t[cirilor str[ine, nemuritorii ardeleni, ce deschid restaura\ia, aveau ochii nu la turma n[c[jit[de sa=i, de unguri =i de s`rbi, dar la cei rom`ni de la poalele Carpa\ilor ce sta]n picioare cu steagul =i sabia rom`niei ]n m`n[; acei rom`ni care au f[cut tradi\ia rom`neasc[, revendicat[de veacul al XVIII-lea =i au prelungit-o p`n[ ]n zilele noastre, d`nd vreme =i ardelenilor a se trezi, a se cunoa=te =i a aduce sprijinul lor fr[\esc. Propov[duirea restaura\iei acestii a ademenit mult[tinerime a crede c[rom`nia ]ncepe cu gramaticile, de care s-a vorbit, f[r[ a se p[trunde de istorie cu mai mult[ fierbin\eal[ dec`t cump[n[; elevi ce cunosc numai slova =coalei cearc[a]ndemna pe rom`ni a uita limba cea de 1700 ani. Un jurnal cu titlul frumos ]n nr. 22 public[, sub cuv`nt de limb[, un panegeric al sistemelor limbistice. Jurnalul acesta e prea dedat cu politica ca s[se poat[serios ocupa de specula\ii filozofice =i limbistice. Dar putem spune cititorilor *Patriei* c[cine zice sistem[zice *presupunere*, nu *temei*; toate sistemele]=i a=az[o idee bun[sau rea de la care pornesc, dar nu sunt adev[ruri necontestate. Nu denumirea de *reac\ionari* poate m`hni pe rom`n, dar gre=elile ce]mpestri\eaz[acel panegeric. Una, gre=eala este c[ ]ncepe neamul cu =coalele Ardealului, =i nu cu =coala limbii hrisoavelor, limba public[, cu =coala limbii c`ntecelor populare, limba inimii neamului, cu =coala limbii traduc[torilor c[r\ilor biserice=ti, limba credin\ei, cu =coala limbii cronicarilor,

limba istoriei, care =coale]=i dau m`na din veac ]n veac, p`n[la =coala ardeleneasc[de ast[zi, ce nu seam[n[nici cu una =i nu se leag[ ]n nimic[cu tradi\iile scrise =i orale. Al doilea, gre=eala este de a propov[dui c[limbile se *reformeaz[*, c`nd dimpotriv[ limbile se formeaz[ zi pe zi. A treia pat[ este acrimonia c[tre “nenoroci\ii hr[ni\i cu literaturi str[ine ce nu sunt nici buni str[ini, nici buni rom`ni”. Cunoa=tem]ns[o epoc[, unde mai c[rom`nii g[siser[forma cea mai bun[a limbii, o epoc[ ]n care inteligen\a pretutindene era de=teptat[,]n care din toate p[r\ile =i]ntr-o unire de glas, de spor, =i de \el, acel al *na\ionalit[\ii*, se da la lumin[numeroase jurnale =i publica\ii,]n care au ie=it la iveal[colec\ii istorice ca *Letopisi\ele*, s-au adunat *c`ntecele poporale* etc., etc. Aceast[ epoc[ a fost pe la 1840; =i acei ce erau ]n capul acestei mi=c[ri intelectuale erau tocmai de acei *rom`ni, r[t[ci\i de str[ini*, precum]i calific[neofitul din *Patria*! }n literatura adev[rat[nu se zice: scrie\i, ca s[ ]nv[\[m =i noi cum se scrie, dar fiecare scrie, =i critica alege. Ar fi fost mare nenorocire pentru rom`ni s[ se fi ]n[du=it toate inimile ]n c[r\ile latine=ti; ar fi crezut to\i rom`nii c[rom`nia ]ncepe cu =coalele din Blaj, cum zice t`n[rul neofit, =i]n loc de o]nmul\ire de idei, de o de=teptare a duhului, am avea o ochire m[rginit[, un duh mic=orat =i o]nmul\ire de pedan\i. De la cine a]nv[\at a scrie Dante? Nici Rabelais, nici Malherbe, nici Pascal nu au cerut mu=trii (modele), dar ei aveau talent =i ... judecat[.

Ar trebui istoria critic[a limbii de la formarea neamului rom`n, spre a putea reduce la drepte propor\ii propov[duirea de restaura\ie ardeleneasc[. Pe adeverirea =coalelor moderne =i a neofi\ilor iu\i, de=i nu iscusi\i, rom`nii nu pot pune temei. Cine mai mult dec`t rom`nii sunt pleca\i a sl[vi oamenii lor, ce se]ndeletnicesc cu lucruri ale ob=tii? Care neam altul sl[ve=te, f[r[alegere =i critic[, orice nume de ai s[i ce plute=te]n istorie,]n literatur[sau]n func\ii civile =i religioase? Dac[, de pild[,]n tr[itorii de ast[zi sunt oameni vrednici, de talent, de inim[=i de judecat[, care cu dreptul sunt pre\ui\i, c`\i al\ii tr[iesc numai din fala rom`nului, iar nu de meri-

tele lor? Dac[sunt oameni cu ochii deschi=i =i]nainti\i peste orizontul mic al unei gramatici =i al unei =coli, c`\i al\ii tr[iesc de prietenia m[gulitoare a unor mici pedan\i redactori de jurnale, redactori =i discipli umili\i, ce fac din sistem[o dogm[=i din propagatorii dogmei ni=te fetici litera\i =i politici? }n umilin\a lor, ei amenin\[de urgia focului reac\ionar pe necredincio=i: critica se cheam[batjocur[=i cer conferin\e mature despre limb[; nu pot lua aminte c[lumea e s[tul[de conferin\e =i c[decadin\a limbilor, a artelor a]nceput c`nd s-au ridicat sisteme, grameriani =i retori, ce au st`rnit =i iscodit pedantismurile felurite, de au r[t[cit cugetul =i judecata dreapt[a neamurilor. Dac[sistemele sunt rele =i consecin\ele ridicole, trebuie oare neamul orbe=te s[le urmeze, pentru c[doi, trei sau o mie de oameni =i-au jertfit via\a lor a produce acele sisteme? C[in[m oamenii,]i pre\uim pentru g`ndul bun =i credem c[ cu c`t sunt mai de inim[rom`ni, cu at`ta mai mult se vor pune la munc[de iznoav[: *errare humanum est*[1].

Critica nu are vreme a r[spica m[rimea restaura\iei din veacul trecut, dar poate]n treac[t]nregistra faptele =i datele tradi\iei rom`ne=ti. G[sim]ntr-un jurnal aducerea-aminte a adun[rii de la Blaj, ziua cea mare de 15 mai 1848, serbat[de pribegii din Principate de la Paris la 15 mai 1851,]n care serbare se]nchinau cu entuziasm]naintea fra\ilor ardeleni care nu au primit decora\ii ruse=ti =i ziceau[2]: “Ardealul este matca rom`niei;]n mun\ii s[i trebuie s[punem altarele patriei noastre. Mai mult de oricare, ardelenii sunt ata=a\i la p[m`ntul lor; ei cu anevoie peregrineaz[; iubesc ca oasele lor s[se odihneasc[ ]n p[m`ntul p[rin\ilor lor, =i aceasta le d[o mare virtute de rezisten\[; ei, c`nd se ridicar[=i ie=ir[din cuiburile lor, trecur[mun\ii =i formar[gemenele Principate... S[nu ne]ndoim, =i la noi]n Principate sentimentul na\ional este]n ad`ncul inimilor, tot a=a de]nr[d[cinat ca]n Ardeal. Ideea unit[\ii rom`ne,

[1] A gre=i este omene=te (*lat.*).
[2] Vezi *Junimea rom`n[*, nr. 2, Paris, iunie 1851 (*n.a.*).

]nainte de a fi propov[duit[de scriitorii rom`ni al veacului acestuia de de=teptare, a fost ]n inima c[pitanilor =i a domnilor viteji =i ]n neobosita munc[ =i str[duin\[ a \[ranului. Din ]nceputul deosebirii =i al desp[r\irii ]n provincii, rom`nii no=tri c[utar[totdeodat[de a le l[\i =i]ntinde spre r`pile Dun[rii, c[tre Mare de o parte, =i de alta de a nu se dezlipi =i a se ]nstr[ina de ciuburile, de locurile lor de ]nt`ia ocupare. A=a mi=carea literar[veni t`rziu ]n urma at`tor str[duin\e eroice f[cute]n |ara Rom`neasc[ =i Moldova pentru necurmarea tradi\iunilor istorice. A=a, ]nainte de p[rintele Petru ]n Ardeal, logof[tul Miron ]n Moldova prive=te pe rom`nii to\i delaolalt[ca o singur[familie; =i mai]nainte de el, Mihai-vod[Viteazul voie=te s[uneasc[pe rom`ni ]ntr-un singur stat; mai ]nainte de Mihai chiar Petru Rare=, bastard al marelui +tefan, reclam[ mo=ia p[rinteasc[ ]n Ardeal. +i de ne-am afunda mai ]nainte ]n istorie, spre a c[ta sentimentele de fr[\ie rom`n[, am vedea c[Ioani\iu cerea de la papa coroan[pentru el =i urma=ii lui]ntemeiat numai pe titlul de rom`n. }ntr-un cuv`nt, cu c`t vom deslu=i mai bine =irul faptelor rom`ne=ti de la]nceput, cu at`ta mai tare ne vom]ncredin\a c[ai no=tri s-au luptat pentru ideea unit[\ii mai]nainte chiar de a fi singura idee fecund[=i adev[rat sublim[ ]n literatur[."

Osta=ii mari ai Moldovei =i ai |[rii Rom`ne=ti ]ncearc[ unitatea politic[ prin putere, poporul prin sunetul buciumului ce r[zbate peste codri =i peste dealuri: cronicarii, st`lpii literaturii, a\`\[ unitatea moral[ prin aducerea-aminte a leg[turii limbii =i a s`ngelui, =i unii domni prin =coale]nflorite deschise tot neamului. Unitatea =i tradi\ia]n Ardeal se dezv[luiesc prin durerea lui +incai, a lui Klein, a lui Petru Maior. }ncotro =i c`nd ]=i ]ntorc rom`nii ochii =i g`ndul lor, dau de Principate, centrul vie\ii neamului. }n zadar ar vrea fra\ii ardeleni s[ resping[ influen\a veche =i nou[ a Principatelor. Existen\a politic[ a \[rilor, c`t de mic[este sau a fost, era =i este un punct str[lucitor; =i inimile rom`nilor nu puteau fi aiurea; de aceea dup[aspira\iile politice a venit influen\a ideilor =i a civiliza\iei. Veacul al XVIII-lea, fiind un timp de decaden\[pentru

Principate, marii ardeleni ce =tiau Moldova =i Valahia mai bine dec`t Banatul =i Ardealul, opun str[inismului, ivit sub forma grecească[, scrierile lor scrise cu pana picat[ a cronicarilor =i a traduc[torilor. Ast[zi, c`nd Principatele tr[iesc]n =irul ideilor franceze, ast[zi, c`nd limba umbl[ =ov[ind ]ntre multe sisteme, ast[zi, c`nd forma veche a stilului este uitat[=i r[t[cit[f[r[ ]ntoarcere, iar forma nou[rom`n[ ]nc[scriitorii nu au nimerit-o, totu=i =coala ardelean[nu are putere de a tr[i nici de tradi\iile restaura\iei, nici de via\a ei]ns[=i. Sub sistemele latine prin care schimb[limba nu poate mistui stilul fran\uzit al Principatelor; deosebirea este c[bucure=tenii pu\in, ie=enii mai mult]=i adap[inspira\ia de vi\ele vii ale neamului, caut[a-=i ascunde str[inismul m[car sub cuvinte rom`ne sau ]nvechite ]n rom`nie, pe c`nd ardelenii, s[raci ca =i \[ranii de stilul limbii, cearc[ a-=i ascunde s[r[cia cu mitologia =i cuvinte latinizate. Mul\i Ronsard avem, dar Malherbii ]nt`rzie a sosi. +tim c[g`ndul a fost bun, =tim ]n Bucure=ti, ]n Ia=i =i ]n Blaj c[ oamenii ce au pornit pe calea latinirii au fost =i sunt p[trun=i de mizeria neamului nostru, de viitorul ce ne este p[strat; =tim c[ din ei mul\i ar muri =i mul\i au suferit pentru m[rirea =i m[rturisirea rom`niei, =tim]nc[=i vedem c[, oric`nd scriitorii vor a p[trunde la inim[, la auzul =i la v[zutul rom`nului, uit[sistemele. R[ul este c[pe l`ng[ dasc[lii nout[\ilor, care au cump[n[ ]n aplica\ia sistemelor, vin ucenicii care ]=i pun silin\a =i fala nesocotit[ =i ne=tiutoare a ]ntrece pe dasc[li. De la g`ndul restauratorilor de a]ntemeia gramatica latin[, de la g`ndul de a st`rpi cuvintele de extrac\ie str[in[am ajuns a schimba tot glosarul. Exagera\iile =coalelor combatem, nu =coalele, nu munca, nu]mbun[t[\irea. Sunt o seam[de oameni care se sprijin[pe scriitorii vechi spre a zidi temelia sistemelor exclusive; dar dac[, de pild[, este carte]n *iune*, sunt alte c[r\i tot de o vechime, ce sun[altminterea; nici una, nici altele nu dovedesc nimic[, de nu c[limbile au reguli =i excep\ii, c[nimic[ ]n lume nu este nou, =i s-au aflat visuri =i cerc[ri limbistice rom`ne=ti =i]n veacul al XVII-lea. +i noi am

vrea s[cl[dim o sistem[de limb[, dar de unde s[pornim? — De la Traian]mp[ratul, cum zice *Patria*]n nr. 26 de mai sus, sau de la cronicari? Care-i limba neamului rom`n? Limba lui Ciceron =i a lui Traian, sau limba solda\ilor lui Traian?...

P`n[ ce *Patria* va dezlega publicului rom`n aceast[chestie, socotim c[sistemele nu au temelie, pentru c[rezultaturile nu sunt]n armonie cu neamul; =i r[m`nem ]n ]ncrederea c[ limba rom`n[e o limb[deosebit[acum =i a fost osebit[pururea de limba latin[, c[cuvintele ei s-au format =i se formeaz[dup[reguli]nc[necunoscute, ce]=i au logica]n istoria noastr[.

XI

}n cerc[rile noastre de a ne convinge de temeiurile s[n[toase ce ar fi ademenit pe rom`ni a p[r[si limba str[mo=easc[, am r[mas nehot[r`\i dac[acestea provin din prea mare =tiin\[, sau numai din fantazia novatorilor, dup[=coalele de unde ies, bucure=tene sau ardelene. }n mai multe r`nduri, vorbind de sistemele limbistice, am zis *radicale* sau *radicalism*; suntem datori a ne ]ndrepta zicerea =i a respinge =i acest temei, pentru c[ cuv`ntul radical al d-lor st[ ]n contradic\ie cu istoria neamului, cu tradi\ia rom`neasc[ =i cu scrierile restauratorilor; unii din radicali=ti, ra\ionali=ti, =i ce vor mai fi, au pornit f[r[ s[ ne spuie de unde pornesc; al\ii pornesc de la o limb[ latin[ depravat[, ce o socot limba lui Ciceron. Dup[ ace=tia, coloni=tii romani au urmat de la desc[lecatul ]nt`i a vorbi =i a scrie latine=te, =i numai cu vremea, cu megie=ia =i amestecarea bulgaro-slavon[, s-au =ters dintre ei limba =i literele latine. Din nenorocire pentru ace=ti utopi=ti, istoria lumii =i un monument viu, mare de opt milioane de suflete, le stau dimpotriv[. Istoria m[rturise=te c[ ]n lumea rom`n[, pe l`ng[limba oficial[latin[, tr[iau cot la cot =i *dialecte compuse de latineasca cea ob=teasc[ce nu a pierit niciodat[ ]n Italia*, zice Petru Maior. Aceste dialecte duse de solda\ii romani, r[spl[ti\i cu p[m`nturi]n \[rile biruite, s-au]ntrulocat cu

limbile acelor \[ri biruite =i au produs modernele limbi, zise neolatine. Cu decaden\a roman[, limba latin[oficial[pic[=i ea; dialectele provinciale intr[la r`nd =i se ridic[ la grad de limbi; asem[narea limbilor rom`ne, franceze, spaniole =i italiene nu vine de la limba latin[, dar de la cea latineasc[a solda\ilor. — Cu c`t cearc[ cineva analogiile, suind =irul veacurilor, cu at`ta asem[narea]ntre limbile surori e mai mare]n construc\ie,]n cuvinte =i]n idei. Pe c`nd limba latin[ este uitat[ ca limb[ vie, =i r[m`ne numai o leg[tur[a cancelariilor, a]nv[\a\ilor =i limba bisericii, limbile nou[se]ncerc a scrie =i a cre=te. Greutatea]nt`mpl[rilor istorice, tendin\ele religioase ne silir[ pe noi, rom`nii, a tr[i]n]nr`urirea slavon[, ca ]nr`urire preponderent[;]n lips[de dovezi vechi, suntem datori a crede c[limba rom`neasc[scris[a]nceput cu literele chirilice, desp[r\it[cum era de vatra civiliza\iei neamurilor latine, care neamuri luaser[literele latine=ti nu ca o mo=tenire a limbii lui Ciceron numai, dar ca un avut al civiliza\iei italiene din str[vechime, civiliza\ia aceea ce a respins litera greceasc[.

Mult[vreme, dialect popular numai, restr`ns]n]ntrebuin\area casnic[=i]n rela\iile private, dialectul putea s[piar[de pierea fiin\a politic[a neamului; dar micile privilegii feudale ale Maramure=ului =i ale F[g[ra=ului, neobicinuin\a pe atuncea a cr[iilor de a amesteca neamurile =i a constitui omogeneitatea \[rilor, =i mai ales]ntemeierea domniilor rom`ne a Valahiei =i a Moldovei, ]nt[resc dialectul. Cu privilegiile mici, cu ridicarea politic[ a Principaturilor, dialectul se ridic[ =i se impune dreg[toriilor, ]ncepe a se scrie prin acturile publice =i se preface ]n limb[. Cum ne-a p[r[sit limba latin[ oficial[ cu str`ngerea rom`nilor, asemene =i limba slavon[ ne las[ cu ]nfiin\area straturilor rom`ne. Un eveniment religios, reformarea, ce desparte omenirea de ast[zi, veni c`nd rom`nia era]n cump[n[de a se topi]n oceanul slavon, =i goni limba slavoniceasc[de tot din lumea rom`n[ =i ]ncepe adev[rata =i singura tradi\ie a limbii rom`ne.

XII

Dep[rtarea rom`nilor de apus, de unde era originea lor, ]i aruncase nu numai ]n catolicismul r[s[ritean, dar =i ]n slavonism, slavoneasca fiind limba politic[, oficial[ =i religioas[ a Dun[rii. Cerc[rile lui Raco\i de a trage pe rom`ni la dogmele lui Calvin,]ntr-o \intire politiceasc[,]l]ndeamn[a porunci t[lm[cirea c[r\ilor biserice=ti din slavone=te =i a]ntemeia slujba bisericii]n limba rom`n[, pentru a-=i c`=tiga numeroasa popora\ie rom`n[ din Ardeal =i din comitaturile ungure=ti =i a nu o l[sa nici catolicismului r[s[ritean, nici catolicismului roman, care, dup[ cum este =tiut, nu ]ng[duie serbarea liturghiei ]n alt[ limb[ dec`t]n limba latineasc[. Unul din cele vechi titluri ale limbii rom`ne=ti este: “*Psaltirea ce s[ zice: c`ntarea a fericitului proroc]mp[rat David, cu c`nt[rile lui Moisi, =i cu suma =i r`nduiala la to\i psalmii, izvodit[cu mare socotin\[din izvod jidovesc pre limba rom`neasc[, cu agiutorul lui Dumnezeu =i cu]ndemnarea =i poronca, dimpreun[cu toat[cheltuiala, a m[riei-sale Gheorghe Racoci, craiul Ardealului i proce. Tip[ritus-au]ntru a m[riei-sale tipografie dint[i nou[;]n Ardeal,]n cetatea Belgradului.*”

+i mai departe: “Cinstitul =i luminatul semn al m[riei-sale craiul Ardealului, =i al domnului p[r\itor |[rii Ungure=ti, =i a +panului secuiesc o=te=te i proce.” I. Corinth. “*}n soborul cre=tinilor mai voiesc a gr[i cu]n\eles 5 cuvinte,]nv[\`nd pre al\ii, dec`t zece mii de cuvinte]n limbi str[ine.*” Cuvintele aceste de seam[n[a fi critica sistemelor limbistice de ast[zi ale rom`nilor sunt o lovire f[\i=[ ]n contra bisericii latine. Predoslovia c[tre m[ria-sa craiul Ardealului =i predoslovia c[tr[cititori I. Corinth este un curs de istorie a schimb[rilor politico-religioase ale vremii =i o dovad[c[limba scris[a]nceput cu t[lm[cirile acestea. Pretutindene unde se afl[suflare rom`neasc[limba slavon[p[r[se=te altarele =i oficialitatea; revolu\ia se face]ntr-o clipeal[=i f[r[contesta\ie pentru c[era]n inima neamului de a vie\ui din puterile totale ale lui, pentru c[era

]n natura dreptei judec[\i a rom`nului =i pentru c[ ]ntemeia =i mai tare duhul neat`rn[rii neamului =i]mprosp[ta antipatiile de semin\ie amor\ite acum de mult, cu leg[turi politice =i religioase. Dar t[lm[cirile poruncite de Racoci cu scop politic a\`\au ]ndat[ luare-aminte a staturilor rom`ne: lu`nd din reform[ ceea ce era dup[ ]n\elesul =i folosul neamului, limba vie =i serbarea bisericii, bisericile din |ara Rom`neasc[=i din Moldova, mai cu seam[din Moldova, unde clerul avea mare nume de]nv[\[tur[=i de evlavie, opun la acele t[lm[ciri alte t[lm[ciri, compun cazanii =i evanghelii comentate, anticalviniste =i p[streaz[nejignit[credin\a religioas[a Principaturilor ce era puterea lor,]nt[rind prin influen\a lor =i credin\a]ndoit[a rom`nilor de peste Carpa\i.

}ncercarea de propagand[politico-religioas[a craiului Ardealului avu de urmare pentru rom`ni a da n[scare unit[\ii rom`ne]n toat[ ]ntregimea ei, a]nt[ri na\ionalitatea prin\ipaturilor cu inaugurarea des[v`r=it[ a limbii =i dezb`rnarea iar des[v`r=it[ a credin\ei ce putea s[ le at`rne de Ungaria sau de Polonia, primejdia noastr[de atuncea.

Precum tot din epoca reformei religioase porne=te =i]ntemeierea unor limbi apusene ca limbile francez[=i german[, asemene =i la noi tradi\ia limbii porne=te de la lupta lui Racoci =i reac\ia Principaturilor]n contra propov[duirii calviniste.

Dup[titlurile istorice ale neamului ce nu le recuz[nimene, dup[analele pozitive ale limbii,]n zadar am mai cerca vreun temei =coalelor moderne, care toate]nl[tureaz[=i pomenirea chiar a tradi\iei, ca oamenii cei noi ce]=i t[g[duiesc p[rin\ii, ne=tiitoare poate aceste =coli c[analele noastre r[spund la epoca cea mare european[zis[*Rena=terea*, adic[epoca]n care popoarele de toate vi\ele =i-au g[sit forma des[v`r=it[ ]n limbi,]n naturi,]n pozi\ia politic[=i au plecat pe calea cea larg[a =tiin\elor =i a civiliza\iei.

Am zis c[=coalele *limbistice* au cuibul lor]n Bucure=ti =i]n Ardeal. Acele din Bucure=ti care au luat de organ *Patria* sunt =coale

de fantazie, ce umbl[dup[teorii artistice, croind o limb[dramatic[, da nu rom`n[, pe formele =coalei ultraromantice franceze de la 1830, =coal[ cu p[rul lung, cu antiteza ]n cap =i ]n picioare, cu manta pe un um[r, cu ghitara aninat[ de g`t =i cu spada]n m`n[, =coli de geniu necunoscut ]n ingrata rom`nie, =coli ce nu au nevoie de a \inea seam[de istorie, =i cheam[tradi\ia o *coterie*[1]. Adev[rat c[scrierile ce ies din aceste =coli sunt netrebnice pentru mul\ime; adev[rat c[prop[=irea ideilor se]ntinde la num[rul ferici\ilor ce le pot]n\elege; adev[rat c[nu sunt de acele “ce spun cinci cuvinte]nv[\`nd pe al\ii, dar de acelea ce spun zece mii de cuvinte]n limb[str[in[“; adev[rat c[aceste =coli au de scop a]nv[\a =i a convinge pe cei]nv[\a\i =i convin=i numai. Curioas[coterie este tradi\ia, de o pot]n\elege =i mul\imea, =i]nv[\atul, =i =coalele bucure=tene.

Seama Ardealului]n istoria nou[a limbii e mai grea. Ardealul, ce are tradi\ia calvinist[, Ardealul, care]n veacul trecut s-a luptat cu acea tradi\ie]n contra n[duhului str[in, purcede =i el]ns[din radicalism, =i radicalism latin. Mult[=tiin\[, mult[erudi\ie sunt]n Ardeal; prin urmare, logica istoric[nu a putut fi ne=tiut[=i ne]n\eleas[ca]n alte =coli.

XIII

Aceast[contradic\ie vederat[a tradi\iei cu fapta]nv[\a\ilor ce leap[d[tradi\ia, ascunz`nd-o, sub pretext de ba=tin[ latin[, ne-a adus a cerceta dac[ nu cumva vro idee mai departe nu st[ ascuns[ ]n sistemele latine=ti ce ]nfloresc ]n Ardeal cu cuv`nt de rom`nie? Ardealul nu este ca Principatele o ]ntregime de credin\[; =i =coalele latine, =coala de la Blaj, e =coala rom`nilor uni\i. Nu doar[c[credem c[c[peteniile ar putea vrodat[falsifica dreapta judecat[a rom`nului, ]nc`t, ca sf. Petru, s[se lepede de rom`nie, dar ideea

[1] *Coterie* — clic[, grup care urze=te intrigi.

religioas[fiind o putere asupra popoarelor, am v[zut cu oarecare]ngrijire =i]ndoial[latinirea neobosit[=i sistematic[ce vine din aceste =coale, cu at`ta mai mult c[ catolicismul rom`n este foarte]ndr[zne\ la prozelitism. Pentru rom`nii \[rani, primejdie nu]ncape; de=i toleran\a religioas[a fost un act pururea cunoscut]n fapt[, de nu]n drit, de guvernele \[rilor, unitatea credin\ei nu s-a cl[tit, =i este de adeverit c[nu se va cl[ti vrodat[; dar propov[duirea catolicismului ce se face, ajutat[de latinirea limbii, ar t[ia]n dou[unitatea moral[ce leag[deosebitele familii rom`ne=ti, acea unitate care ne-a m`ng`iat veacuri =i a f[cut puterea sufletului nostru. Statornicia Principaturilor ]n patimile istorice a produs rodurile dorite; m`ntuirea a sosit ast[zi! dar, osebi\i de vi\ele vii ale neamului prin hotare politice, ardelenii, de vor aluneca pe calea propagandei, se os`ndesc a pieri, sl[bind totodat[ mijloacele neamului de a se ridica la pozi\ia la care ]i cheam[ ast[zi prefacerile politice ale lumii. Zile de fr[\ie ca a Blajului din 15 mai 1848 se ridic[ rareori ]n istoria unui popor ]mp[r\it ]n credin\a sa. Spuie c[peteniile a uni\ilor =i a neuni\ilor cu c`t[munc[sufleteasc[au putut pe trei zile impune t[cere pizmelor religioase?

Biografia latinitorilor,]ncep`nd de la Petru Maior =i de la restauratori, ar putea s[ ne puie pe urmele unei propagande, de care nu credem s[ fie bucuro=i rom`nii =i ne va modera]n iutele prefaceri limbistce]ntemeiate pe limba latin[.

Pentru a sc[pa Rom`nia de panslavismul ce o cotropea]n minutul unde venea panslavismului, pe nourii nordului, ajutorul]narmat,]navu\it =i n[v[litor al moscalilor, se ridica limba scris[ce izgonea slavonismul =i din biseric[; acea limb[scoas[din aplec[rile]ntregului neam,]n ziua primejdiei]nt[rit[de cronicari, s-a luptat p`n[ ast[zi =i a f[cut singur[ unitatea =i tradi\ia rom`neasc[. De potopul slavonismului ne-a sc[pat reforma; de Calvin ne-a sc[pat con=tiin\a rom`nului, care a luat limba f[r[ a-=i da credin\a; de potopul latinirii, ce =i cine a sc[pa rom`nia?

Partea a doua

I

Sim\ul firesc al rom`nului seam[n[ a fi amenin\at de ]ntreag[ stingere. Sisteme se ridic[ ]n contra sistemelor, =coalele se ridic[ una asupra alteia =i se ]ntreab[ ]n furia polemicii st`rnite de c`teva luni: Cine a dat n[scare *jargonului*? Tu... eu?... Bucure=tii sau Blajul, sau jargonul nu ar fi oare limba reac\ionarilor, aristocra\ilor, slavonilor =i rusolatrilor moldoveni, care, dup[ concluziile neconcluz`nd ale dlui B...[1], au sl[biciunea *absurd[=i retrograd[* de a crede =i propov[dui c[instrumentul cu care s-ar putea c`nta rom`ne=te este bun, dar c[me=terii nu sunt vrednici. Noi, care credem c[glasul a opt milioane de suflete are mare putere]n cump[na logicii, =i putere mai mare dec`t logica sistemelor ce se ]ntemeiesc pe gramatici str[ine =i pe uri politice f[r[ fiin\[ ast[zi, noi, care credem c[ glasul acestor opt milioane de suflete este mai mult dec`t o *coterie*, cuv`nt mai mult artistic =i glume\ dec`t drept, aruncat de dl B... cu *dezinvoltura* =tiut[a limbajului bucure=tean, ne-am]ncredin\at, dup[p[trunz[toare cercetare a lexicoanelor, c[*coterie*]nsemneaz[societ[\i mici (rom`ne=te: adun[ri), sau prietenii literare =i altele sau =coale sistematice, ce se]ncerc a tr[i afar[de via\a ob=tii =i a se deosebi de traiul tuturor, bun[oar[cuac[rii[2] =i pedan\ii.

C`t de frumoase sunt sistemele =i rodurile lor, sunt rom`ni n[t`ngi, convin=i c[ o limb[, fie ea turcit[, grecit[, fran\uzit[ =i slavonit[, c`nd vorbe=te de neam =i s-a n[scut cu el, c`nd spune de trecut, de patrie =i ]n fiecare cuv`nt st[o tradi\ie istoric[, o durere, o fal[, sau o sim\ire, e o limb[nepieritoare =i cu anevoie de a st`rpi. Propov[duirea calvinist[ a produs vietatea rom`niei; ea, precum s-a zis, a sc[pat neamul de oficialitatea slavonismului]n stat =i]n

[1] Vezi *Patria*, nr. 30 (n. a.).

[2] Aici probabil cu sensul de sectan\ii, r[t[ci\ii.

biseric[, care oficialitate ne m`na ]n adev[r a nu mai fi na\ie =i reduce limba la un *patoa* dezmo=tenit precum e acel *patoa* rom`nesc de pe =esurile Tisei. Dar propov[duirea calvinist[=i reac\ia rom`neasc[ ]n contra ne aduse forma des[v`r=it[, forma concret[a neamului nostru. Pentru a t[lm[ci ideea noastr[mai cu p[trundere, am zice c[rom`nia a ie=it ]narmat[ de toate puterile vie\uitoare din revolu\ia religioas[, ca Minerva din fruntea lui Jupiter, nesc[p`nd din vedere c[neamul nostru este rodul lumii roman[=i al lumii barbar[pe malul Dun[rii, cum fran\ujii, italienii, spaniolii sunt rodurile]n alte propor\ii al civiliza\iei vechi =i a s[lb[ticimii. Moderna ur[politic[a moscalilor, de care poate fra\ii de peste mun\i ca mai dep[rta\i nu erau =i nu sunt p[trun=i ca noi, ne-a aruncat]n italienism,]n fran\uzism =i]n alte isme ce nu erau =i nu sunt rom`nism. }ns[ primejdiile politice, ]nc`t prive=te robirea sufletului rom`n, au trecut, adev[ratul rom`nism trebuie a-=i ridica capul.

Deosebitele =coale desp[r\itoare lumii rom`n[ se unesc ]n socotin\a lor despre pu\ina =tiin\[ a limbii slovenilor =i prin slovenii ace=tia ne m[gulim a crede c[ se ]n\elege reac\ionarii moldoveni ai *Rom`niei literare*. Ce vor s[zic[=coalele cu cuv`ntul de =tiin\[a limbii nu se prea pricepe, c[ci \es[tura, leg[tura p[r\ilor unei fraze, singularul =i pluralul sunt ast[zi =tiin\e ale copiilor =i nu se cere nici barb[, nici ani pentru a lor]nv[\[tur[. Purechetul unei virguli, lipsa unei vocale, gre=ul unei perioade sunt lucruri serioase, m[rturisim, =i vrednicesc refuta\ii =i nop\i de neodihn[a capetelor]nv[\ate, dar s[fie]ndurare =i iertare c`nd cititorul va putea culege ideea prin gre=elile limbii. — Nu corectura scrisului face c[r\ile mai bune... ]ndeosebi pentru limba rom`n[, unde s[c[ut[m regulile ei? }n =coale?... Dar =coalele se deosebesc toate prin sistema de \es[tur[=i de ortografie, =i toate pornesc de la analogii str[ine, unele italiene, altele latine=ti, altele fran\uze=ti. — }n c[r\ile biserice=ti,]n cronicari,]n pildele lui +incai, lui Klein, lui Maior, ale pu\inilor c[rturari]n urma acestor,]n poe\i ca C`rlova =i Sca-

vinski?... Dar =coalele, ca s[fie logice, trebuie s[resping[=i pe unii =i pe al\ii, c[ei sunt barbari, =i nu sunt rom`ni, dup[Blaj sau dup[Bucure=ti[1].

Dac[c[r\ile =i manuscrisele cele mai vechi nu ne dau alt[limb[dec`t aceea ce umbl[m a lep[da ast[zi, putem oare s[ presupunem regulile, r[d[cinile, termina\iile =i schimonositurile combinate =i complicate ce ne impun =coalele, =i putem crede ca cuv`nt de evanghelie c[Ia=ul, Blajul sau Bucure=tii au g[sit rom`nia pr[p[dit[.

Nu. — C[r\ile cele]nt`i erau izbucnirea duhului neamului, ce ]=i g[sise ]ntregimea lui dup[ fr[m`ntarea nevoit[a veacurilor, erau revolu\ia]nving[toare a ideii rom`niei, ce se mi=c[ ]n sf`r=it]n veacul al XV—lea =i vin la lumin[ ]n veacul al XVI—lea, cu limba, cu aplec[rile, cu civiliza\ia =i presim\irea de t[rie a ei. P`n[a nu luci la soare, na\ionalit[\ile mocnesc veacuri, =i odat[r[sar cu toate armele lor, credin\[religioas[, credin\[politic[, civiliza\ie =i limb[.

Ideea rom`niei, n[sc`nd]n veacul al XVI—lea, se preface]n revolu\ie politic[=i porne=te regulat analele na\ionalit[\ii prin tip[rire de c[r\i: dar temelia acelei revolu\ii este tradi\ia oral[.

Tradi\ia oral[a neamului nostru cuprins[ ]n c`ntecele vechi, zise ast[zi balade, ne d[ tot rom`nismul c[r\ilor biserice=ti =i al cronicarilor, iar nicicum rom`nismul nou. Ast[ tradi\ie oral[, ne\inut[ ]n seam[ de =coale, ast[ tradi\ie pe care este zidit[ na\ionalitatea rom`n[ ]mpr[=tiat[ ]ntr-o minunat[asem[nare =i unire pe toate laturile rom`ne=ti, e limba. C`t[osebire ar fi]ntre provincialismurile moldo-ardeleano-rom`ne, am avut =i mai avem]nc[o limb[mai presus, o limb[cu care ne putem]n\elege delaolalt[, moldovanul cu tisanul, ardeleanul cu craioveanul.

Dec`t vom discuta =i argumenta latine=te despre sisteme neg[ioase, care ostenesc, suntem]n]ncredere, =i pe dasc[li =i pe

[1] *Barbarus ego sum, quia non intelligor illis* (lat.). (n. a.). (Eu sunt barbar, pentru c[ceilal\i nu m[ ]n\eleg.)

ucenici, ne]nchipuim mai bine c[rom`nii nu =tiu nici latine=te, nici fran\uze=te, nici italiene=te; =i se mul\umesc a spori]nainte,]n rod =i]n frumuse\e, limba aceea care le-au f[cut veacurile, pentru care i-au hulit, nec[jit, chinuit ungurii =i slavonii.

Nici Racine, nici Pascal, nici Schiller, nici Homer, nici Dante nu au f[cut gramatici; unii din ei au scris p`n[ a nu fi gramatic[ ]n limbile lor, =i scrierile lor au slujit de-a face gramatici, =i fac podoaba neamurilor lor =i a omenirii. Na\ionalitatea nu st[ nici ]n gramatic[, nici ]n r[d[cini, nici ]n termina\iile unei limbi, dar ]n limba uzual[; rom`nilor numai le-a fost dat a]ncepe via\a cu c[r\i nepotrivite =i a sl[bi na\ionalitatea cu sisteme =i chestii]nnoite din g`lcevirile retorilor pic[rii grecilor =i a rom`nilor =i din sfezile scolastice ale Veacului din Mijloc.

De unde a pornit]mpotrivirea buruitoare]n contra calvinismului, de acolo trebuie s[porneasc[=i reac\ia m`ntuitoare ]n contra scolasticii latine=ti, ce ne duce la apostazia[1] na\ionalit[\ii. Uit[m c[ latinismul =i neolatinismul au fost un steag politic, ce nu mai prinde loc acum; ]ntre rom`ni, moldovenii, =i]ntre moldoveni, colaboratorii *Rom`niei literare* sunt singurii ce nu au impus rom`nilor nici gramatici, nici alt[scriere dup[iscodirile]nchipuirii lor; singur[Moldova, ca =i]n lupta na=terii, a sprijinit tradi\ia scris[=i tradi\ia oral[. Este iertat dar Moldovei a cerceta titlurile necontestate vechi =i a cump[ni temeiurile nou[; este iertat Moldovei, care a pus mai multe pietre la zidirea veche a na\ionalit[\ii a se convinge dac[limbile nou[fac c`t limba veche, c`t de frumoase =i armonioase sunt ele, dac[substitu\ia lor este putincioas[, de nevoie, =i conform[cu \elul la care sunt chemate limbile de a fi un organ de]n\elegere nu a unor oameni, dar a oamenilor, =i a se]ncredin\a c[*latinirea*, sau *fran\uzirea*, sau *talienirea* rom`niei vrednice=te truzile ce am putea]ntrebuin\a]n cercet[ri =i lucruri mai serioase.

[1] *Apostazie* — renegare.

II

Nici o pricin[personal[nu ne-a]ndemnat a pune pe h`rtie micile observa\ii ce a tip[rit *Rom`nia literar[* sub nume de *Cuget[ri*, nici nume, nici profesie de c[rturar nu avem;]n c[l[toriile silite, uneori primejdioase,]ntre rom`ni la 1848 am avut prilej a vedea =i a ne dovedi nepotrivirea doctrinelor nou[ ale limbii cu firea duhului, cu nevoile =i cu obiceiurile neamului. Cum zicea d... B. pe C`mpul Libert[\ii de la Blaj de silnica leg[tur[a Ardealului cu |ara Ungureasc[, c[ungurii puneau la cale de rom`ni f[r[ rom`ni, am putea s[zicem =i noi c[gramerianii au pus la cale limba f[r[a]ntreba pe limb[. Un lucru necontestat c[limbile se prefac, dar se prefac ele singure cu]ntrebuin\area zilnic[, cu sporul ideilor =i nevoile civiliza\iei;]ns[pref[c[tura adus[de ani =i de trebuin\[, m[surat[pe noima aplec[rilor =i a n[ravurilor neamurilor e nesim\it[la auz =i la vedere. Tulburare]n limbi, cum a fost revolu\ia noastr[, pic[ ]n balt[, dar nu pic[p`n[ a nu aduce confuzie ]n idei, desfr`nare]n condei, cacofonie =i stavil[ ]n inspira\ie. C`nd revolu\ii de aceste n[p[stuiesc neamurile, sau neamurile pier, sau oamenii de judecat[vin dincotrova =i se opun potopului stric[tor.

Priveala unei polemici aprigi[1], ce a picat]ntr-o]njosire de idei =i de cuvinte neiertate, ne-a fost]ntrerupt =irul ideii noastre istorice. S[o urm[m de aici]nainte, dup[cum faptele =i vederea rom`nilor ne-au ar[tat-o ]n c`mpul Blajului, al Filaretului, pe =esurile Tisei =i pe malurile Prutului.

Un lucru dovede=te polemica, c[to\i rom`nii nu sunt polei\i =i ciopli\i ca atenienii, dar c[ au mult din firea beo\ianilor; mai dovede=te polemica ]nc[ c[ pedan\ii sunt iu\i, =i ]ndeosebi c[ o seam[ de ]nv[\a\i ai Ardealului ap[r[ limba n[scut[ din sisteme, ca o limb[ ardeleneasc[. Poate s[ fie ardeleneasc[, dar nu este rom`neasc[. Judecata dreapt[nu ne]ndeamn[a scrie fran\uze=te,

---

[1] }n *Rom`nia literar[*: polemic[apric[.

=i nici un moldovan nu a propov[duit aceasta; moldovenii zic c[predicile politice de pe c`mpul Blajului de la 1848 s-au \inut ]ntr-o limb[ necunoscut[ celor patruzeci de mii de rom`ni aduna\i =i c[acea adunare, f[r[Iancu, f[r[Buteanu =i f[r[al\i feciori asemene, ce nu vorbeau dup[gramaticile =i lexicoanele Blajului, ar fi fost o mare mistifica\ie. Facem chemare la m[rturisirea celor ce au fost fa\[, iar dac[m[rturisirea ar putea lipsi, ne]ndrept[m la gazetele din acea epoc[=i la protocolul adun[rii din mai 1848. — Suntem convin=i c[ ]n=i=i]nv[\a\ii Ardealului sunt ast[zi uimi\i de rodurile =i confuzia propus[; sim\im aceasta la modera\ia temeiurilor, a criticilor din nr. 22, 23, din *Foaia pentru minte*, unde cunosc c[sistemele au]ntrecut hotarul lucrurilor iertate. Nu vom ridica ce este gre=it]n aprecia\ia dlui G. S.[1] despre autorii fran\uji =i limba fran\uzeasc[vorbit[ ]n Paris, de=i se pare ciudat ca Ia=ul =i Blajul s[discute aceste obiecte, c`nd e vorba de rom`nie;]ns[dac[ ]n Fran\a exist[academia, =i academia folositoare, aceasta vine pentru c[ ]n Fran\a nu sunt, nici au fost mii de sisteme =i de =coli, mii de gramatici, lexicoane =i opere, dup[acele =coale =i sisteme felurite]n consecin\e. Are Fran\a academie, pentru c[Fran\a]n vreme a]nl[turat pedan\ii, pentru c[gramatica s-a m[rginit a da numai reguli organizatoare a graiului unei limbi ce se vorbea =i se vorbe=te, iar nu codul unei limbi]nchipuite. Nu este drept ce zice fratele G. S. de fra\ii moldoveni c[nu pricep c[limba se schimb[cu vremea. Moldovenii au pus schimbarea ca un axiom de cele ce nu au nevoie de demonstrare; ne pare r[u de a-l]ndrepta la nr. din *Rom`nia literar[*; dar acum zicem c[, de se schimb[ limbile, gramatica ]ns[ nu. Critica din nr. 23 a F. P. M. (*Foaia pentru minte*) se ocup[ mult de altera\iile =i pronun\ia\iile provinciilor; =i aici ne pare r[u de ]n\elesul criticului c[ provincialisme nu sunt limba; dar c`nd oamenii din osebitele provincii, ca cronicarii, Klein, c[r\ile biserice=ti =i mai t`rziu +incai, s-au t[lm[cit tot]ntr-un fel, f[r[a pica]n

[1] De fapt, G. C. =i]n nr. 21, 22.

hiere, f[r[a m`nca *=ap[* =i f[r[a-=i pierde *p=enea* etc., suntem sili\i a crede c[este o limb[. Am crede chiar]ntr-o gramatic[ce s-ar face pe documentele ce avem, dar nu pe documente ce ne]nchipuim c[am avut. Gramatica ce se complic[=i, pentru a vorbi mai drept, care porne=te de la filologie, nu d[extrasul limbii vii, ci produce teorii ingenioase c`teodat[, dar totdeauna ]mponci=[toare[1] realit[\ii. Rom`nii au dat prea mare]nsu=ire filologiei, sau mai bine cuv`ntologiei, care e o =tiin\[ de anticar, =i au ridicat-o p`n[ce au f[cut din ea temelia unei limbi; dar nici Academia Francez[, nici gramaticile fran\uze=ti nu pornesc de la filologie. Lexiconul a]nscris cuvintele vechi sau nou[, ori de ce ba=tin[, introduse de practic[, de amestecarea dialecturilor provinciale =i str[ine, de inspira\iile =i talentul scriitorilor. Gramerianii, pornind de la realitate, au cules =i statornicit reguli organice ale \es[turii, singura misie =i datorie a gramaticii. C`nd practica leap[d[ un cuv`nt, academia se mul\ume=te a]nsemna noima =i etimologia lui =i a spune: cuv`nt vechi ce nu se mai ]ntrebuin\eaz[; c`nd practica a f[cut un cuv`nt, sau a ]mprumutat unul, academia ]l ]nregistr[ iar[=i cu noima =i etimologia sa. Polemica ]ns[, c`t nu va ajunge]n necuviin\[, nu poate fi nefolositoare =i ne-a de=tepta]ntr-o zi calea adev[rat[. Precum fra\ii ardeleni, c[rora le cunoa=tem mult[=tiin\[latineasc[, sunt gre=i\i]n aprecia\ia lor despre autorii =i limba francez[, asemenea le este gre=it[propunerea despre dl Eliade, ca cap de =coal[ ]n Moldova. Moldova e o \ar[rece, unde entuziasmul, fie politic, fie literar, nu prinde]n clipeal[; nici teoriile italiene =i romantice ale vestitului revolu\ionar, nici sistemele ardelene nu au prins r[d[cin[. Cei din rari =i respectabili moldoveni, ce s-au]ncercat]n nevinovate forme, au avut pu\ini imitatori, r[m`n`ndu-le lauda numai c[au dat semnul mi=c[rii intelectuale, =i d`ndu-=i laud[ mai mare ]nc[, nu cu sisteme gramaticale, dar cu cercet[ri istorice, cu cerc[ri de poezie =i alte asemenea ce au a\`\at publica\iile =i scrierile moldovene=ti de pe la 1840. Dar =i aprecia\ia criticului despre rom`nismul Princi-

[1] *}mponci=at* — a=ezat str`mb, contrar.

paturilor e gre=it[; rom`nismul p`n[la veacul al XVI—lea era numai]n col\, =i staturile rom`ne se mi=cau ]n rotirea slavonismului, care, am zis-o o dat[, era civiliza\ia preponderent[. Slavonismul era Dun[rii ce a fost Apusului latinismul. Ardelenii, neav`nd fiin\[legal[, nu aveau nevoie de a se \inea de tradi\ia politic[a vremii; dar dac[arhiva oficial[=i biserica au fost slavone la noi, s[nu uit[m c[rela\iile dreg[torilor cu locuitorii au fost rom`ne=ti, c[ c[r\ile domne=ti c[tre dreg[tori erau rom`ne=ti, c[tranzac\iile scrise =i judec[\ile se f[ceau rom`ne=te; =i dac[ ]n Ardeal este colec\ia de dou[ sute diplome, toate slavone, ]n Moldova avem sute de mii de zapise, cercet[ri, titluri de proprietate =i hotarnice originale rom`ne=ti. Erau a=a de rom`ni, c[ toate hrisoavele sun[: “}naintea noastr[ =i a boierilor no=tri moldovene=ti..” T[lm[cirile uricelor, slobozite odat[ cu acturile oficiale slavone, sunt ]nc[ dovezi ale rom`niei =i titluri ale limbii.

Studia istoriei nu este numai]n c[r\i tip[rite: cartea vie a poporului, adic[n[ravurile, obiceiurile publice =i private, portul, muzica =i limba ne vor da poate solu\ia ce o c[ut[m, solu\ie ce o sim\im cu to\ii,]nv[\a\i =i ne]nv[\a\i, =i care unii o v`neaz[ pe p[m`nturi str[ine; nu]ndelungat poate orbirea sistemelor s[ ]ntunece mintea unui neam.

Este]n obiceiul criticilor, ce simt p[m`tul ]nfund`ndu-se sub greutatea unor sisteme, a s[ri din un obiect]n altul =i de a pune]n cauz[efectul. A=a =i dl G. S. de la gramatic[a s[rit la frumuse\ile stilului, de la Blaj la Atena =i la Roma; =i de la frumuse\ile stilului la clasicii lumii, de la clasicii lumii la c`ntecele populare... Dl G. S. =i toate =coalele noastre trebuie s[ urmeze tocmai din contra,... s[ porneasc[ de la c`ntecele ce le hulesc ca s[ajung[la clasici!... Prin c`te fazuri =i prefacere au trecut toate limbile p`n[la clasici !... Numai noi am avut preten\ii de a ne face clasici p`n[ a nu ]ncepe, de aceea suntem lega\i ]n felurite sisteme care au pref[cut toat[ rom`nia]ntr-o aren[de pedan\i. Fiecare faz[ ]n existen\a limbilor a avut o epoc[de m[rire, a produs o oper[ce a determinat faza urm[toare; dar prop[=irile nu au venit cu sistemele; nu sistemele

au]nfiat pe Ennius Rusticus[1], nu sistemele au]nfiat pe Horatius. Clasicii se chem clasici, pentru c[rezum[ ]n ei, cu talentul sau cu geniul, civiliza\ia =i calit[\ile veacului lor. Dar numai prin gramatic[nu se fac clasici. Vaugelas[2] nu e num[rat]ntre clasicii fran\uze=ti, =i nu avem n[dejde c[rom`nia viitoare va putea pune ]n r`ndul clasicilor grameriani de ast[zi. Sunt autori care au scris dup[toate regulile gramaticale, =i nu sunt clasici; sunt al\ii plini de gre=eli antigramaticale, dar sunt clasici. Pentru ce?... Cea]nt`i nevoie a omului este a ]n\elege =i a fi ]n\eles. C`t de clasic ar fi un om ne]n\eles, munca lui e netrebnic[, =i cunoa=tem multe opere de asemenea]n biata rom`nie.

Face\i-ne o gramatic[a limbii dup[limba nu ce ar trebui s[avem, dar dup[limba ce avem, =i l[sa\i-ne s[ ]ncepem de la]nceput, l[sa\i-ne s[ne rug[m lui Dumnezeu; iar nu lui *Dominus Zeus*, care este un domn p[g`n, l[sa\i-ne s[ lucr[m ]n voia sa limbu=oara asta turcit[, grecit[, ungurit[, slavonit[ =i ce a mai fi, ce o ]n\elegem to\i, =i vom ajunge =i noi de c`nd]n c`nd a na=te c`te un cl[sici=or. Noi, moldovenii, dimpotriv[, sim\im c[o mare avu\ie, inspira\ie =i limbistic[este]n c`ntecele dispre\uite ]n Ardeal, =i cu ele =i voia criticului vom urma ]nainte cercet[rile retrospective. +i Homer a fost orb, =i gramerianii de pe vremea lui l-au hulit de barbar =i neclasic. Cu p[rere de r[u vedem pe ardeleni mai mult deda\i literei lucrurilor dec`t duhului, mult[erudi\ie moart[, dar nicicum spiritul filozofic al lucrurilor.

III

Gramatica, a zis oarecine, este un mijloc, iar nu un \el; la rom`ni, ambi\ia gramerianilor a pref[cut mijlocul ]n \el; cu pericolul de a stinge ]n noi ]nchipuirea, slobozenia g`ndului, volnicia stilului,

[1] Poet latin (240—169].e.n.

[2] Autor al lucr[rii *Observa\ii asupra limbii franceze* (1595—1650).

armonia, firea =i folosurile scrisului, domnii grameriani ne-au adus]ntr-un timp]n care popoarele s-au scuturat de vr[jbile =coalelor, =i la un neam m`ndru ca al nostru, ]n care con=tiin\a s`ngelui a fost vie]n cele mai grele vremi ale istoriei sale, a concentra]n\elepciunea neamului cu *cuv`ntologie,* alfa =i omega =tiin\ei =i a r`vnei rom`nilor de dincoace =i de dincolo de Carpa\i. Primejdia ]nghi\irii slavone, frica =i visul r[u al gramaticilor =i politicilor no=tri, au petrecut-o de mult rom`nii, =i au petrecut-o p`n[ a nu fi pe lumea rom`n[gramaticii =i politicii. Cine ia pan[ ]n m`n[ ast[zi nu g`nde=te ce va scrie, ce carte de folos va da la lumin[pentru inima, mintea =i]nv[\[tura rom`nului, dar g`nde=te pe ce mod va scrie, pe care logic[gramatical[: pe logica italieneasc[, pe logica ardeleneasc[, pe fantezia fran\uzeasc[, sau pe alte logici, nebotezate]nc[, ca foile Blajului, ca *Patria* din Bucure=ti, ca *Zimbrul* din Ia=i; nimene nu scrie ca s[-l poat[ ]n\elege fra\ii =i p[rin\ii s[i... Patrio\ii scriitori, gramerianii, ziditorii de temelie ai limbilor[1] nu v[d gloata, *poporul iubit pentru care se f[lesc c[lucreaz[*, sau socot acea gloat[deprins[cu latineasc[, fran\uzeasc[=i italieneasc[; nici unul nu-=i arunc[ochii peste logic[=i nu se]ntreab[c`nd =i c`nd: oare logica lungit[, tot lungit[=i]ntins[, ca o a\[, din deduc\ie]n deduc\ie, nu cumva duce drept la neputin\[=i la groapa *absurdului*, dac[ne este iertat a]ntrebuin\a acest cuv`nt str[in, t[lm[cit rom`ne=te prin cuv`ntul neghiobie? Logica este de a se opri la pontul unde un princip se love=te cu alt princip, =i pentru noi este de a ne opri ]n analogiile st`rnite la pontul unde limba noastr[respinge limbile str[ine, la pontul unde aceste analogii vat[m[nu numai armonia, dar fiin\a organic[a limbii.

Rom`nia =tie acum de descoperirea manuscriptului *moldovenesc* din 1427 ]n biblioteca de la Oxford; acest manuscript d[ dreptate *Rom`niei literare*]n privirile sale istorice asupra limbii scrise. Nu ne

---

[1] Vezi nr. 62, *Patria*, foaie politic[, literar[=i industrial[, Bucure=ti (n. a.).

f[lim de aceast[descoperire, ce ne]nt[re=te]n aprecia\iile noastre, pentru c[adev[rul izvorea pentru noi din]ns[=i via\a neamului; sim\im c[toate sistemele =i-au tr[it veacul =i oamenii serio=i, ca s[prind[la putere, se]ntorc =i se vor]ntoarce, ca uria=ul din mitologie, la doctrina s[n[toas[, adic[la tradi\ia istoric[ ]n picioare, tradi\ia care ne-a f[cut =i \inut rom`ni, =i care tradi\ie, ea numai ne va da putin\ele de a produce literatur[ ]nsufle\it[=i tr[itoare =i ne va pune pe calea civiliza\iei adev[rat na\ional[, de care ne dep[rteaz[n[luciri.

De a gre=i prin mult patriotism este o gre=eal[frumoas[; de a gre=i cu trud[, cu erudi\ie]nc[nu este nefolos: din fr[m`nt[tura min\ilor, din sc[p[ratul ideilor ies priceperea =i adev[rul; sistemele, judecata de ]nse=i rodurile sale sunt ]n cump[n[ de a opri ]ntinsele lor deduc\ii; mul\i scriitori se al[tureaz[ de tradi\ii; =i ace=ti scriitori sunt cei bine primi\i de cititori; este de prev[zut c[ ]n cur`nd =coalele =i tradi\ia se vor uni]ntr-un eclectism, unde ne am`n[ sporul ideilor, dezvoltarea civiliza\iei, =i de care ne leag[ ba=tina noastr[, c[ci rom`nul s-a n[scut prin eclectismul politic; gramatica se va reduce la misia sa, =i scriitorii, dup[ ]nv[\[tura, talentul =i aplec[rile lor, vor]ntrebuin\a, alege, lep[da =i rom`niza cuvintele. De a face din limb[ o chestie de na\ionalitate se ]n\elege; dar de a ]nturna =i r[sturna o limb[ ]mpotriva trasului ei este alt[ chestie: chestie de pedan\i, de ne=tiitori, de =arlatani sau de mi=ei, c`nd nu este cumva o negu\itorie de sentimente patriotice. De a vorbi de *a=ezarea limbii pe ni=te baze mai solide, de baze cerute de regulile ce constituie o limb[*[1] este o frazeologie str[lucitoare pentru ochii slabi,]ng`mf[toare pentru cel ce o scrie, de=art[ pentru ]n\elep\i. C`nd se na=te o limb[ ]n lume, se na=te cu organismul ei, se na=te negre=it pe o baz[solid[, pe baza altera\iilor sau a decompozi\iei altor limbi, pe condi\iile vie\uirii a poporului ce o

---

[1] Vezi *Patria*, nr. 62 (n. a.).

]nfie sau care se na=te cu ea, precum rom`nii, pe condi\iile climei, a vecin[t[\ii =i o mie de alte condi\ii ce alc[tuiesc istoria. Nu doar[ s[ c[in[m rom`nii c[, surzi =i mu\i, nemi=c[tori =i nesim\i\i dou[mii de ani, nu au avut r[bdare a a=tepta zilele noastre, pentru a li se face o limb[*solid[*. Dac[cititorii *Rom`niei literare* =tiu muzica, ar putea asem[na cuvintele ]nsemnate cu oarecare ]ntors[turi urlate[1] nepotrivite cu notele =i acompanem`ntul.

P`n[ la ziua dorit[ a ]nfr[\irii sistemelor, *Patria* eroic[ din Bucure=ti, *un corp ager, ce respir[ ca un torent liber un aer de via\[ vegetal[*, sp`nzurat[cu *sffor\u pe v`rfurile antitezei*, ca o *pas[re pe bolta cerului*[2] va urma a sprijini sistemele, ba ]nc[ va mai na=te o sistem[ ce se isc[le=te Y *grec*; singur[ buche sistematic[ de care sc[pase biata rom`nie. De ce r[d[cin[s[fie acest Y *grec* ru=inos, ascuns]n coada *Patriei* noastre, ca alt Y *grec* ce se ascunde]n coada r`ndurilor de pe urm[ ale emigra\iei rom`ne de la 1848?... Nu este ardelenesc, c[ci Ardealul, =i c`nd se ]mbrac[ latine=te, tot vorbe=te rom`ne=te. Moldo-rom`n?... Dar rom`nul de mult s-a desp[r\it de grecul; nu ar fi oare acest Y *grec* din acele neamuri]n\elepte, care =tiu, zice dl Voinescu, a preg[ti]n optsprezece feluri cartofele[3], dar nici]ntr-un fel a vorbi rom`ne=te?... Cresc[turi hibride ce st`rpesc p[m`ntul rom`n, de care s-a mai vorbit odat[ ]n Moldova[4].

---

[1] }ntors[tur[pentru acei ce nu =tiu rom`ne=te: roulade (n. a.).

[2] Tot *Patria*, nr. 62 (n. a.).

[3] Vezi *Rom`nia literar[*, nr. 37, *O primblare la b[ile din Pirinei* (n. a.).

[4] Vezi *Dacia literar[*, fa\a 412, 1840, Ia=i, *Parantez[*: la 18 iunie 1855, *Cuget[rile* se v[d isc[lite; dl Y grec, la 17 septembrie]nc[nu a v[zut numele: nume care poate nu este d-sale cu totul necunoscut. Datele dovedesc c[dl Y *grec* are nevoie de c`teva luni pentru a *calambura* pentru o gra\ie, un à propos, o ]nlesnire =i o u=ur[tate volterian[, ce ]l chema ]n literatura *Patriei* din Bucure=ti la redac\ia coloanei de pe urm[, =i d[ pe fa\[ p[m`nturile rege=ti din Siebenburg. Se =tie]n istorie c[locuitorii din p[m`nturile acestea tr[iesc din *anticele*, adic[ de vechile bun[t[\i str[ine. Nu se va mira dar nimene c[ dl Y grec se cunoa=te ]n antice: mirarea este cum a putut s[-i ajiung[ d-sale numai trei luni pentru a face reviul *Rom`niei literare* (n. a.).

IV

Roma cre=te, se]ntinde, se revars[peste lumea]ntreag[prin solda\ii =i coloniile ei; p`n[ ]n veacul al IV—lea,]n care n[v[lirile noroadelor se prefac]n potopul omenesc ce a]necat puterea romanilor, vorba]n provinciile romane se]mp[r\ea]n limba oficial[a dreg[torilor =i a =coalelor, adic[limba latin[, =i o limb[popular[, alc[tuit[dup[fiecare provincie de limba roman[a solda\ilor =i a coloni=tilor =i de dialectele, ori de ce ba=tin[, ale aborigenilor. Dachia, mai mult, ca cea de pe urm[=i mai mare colonie, s-a colonizat cu o mul\ime de oameni =i solda\i din toat[ ]mperia, =i mai ales de italieni, de spanioli =i de gali]n scopul politic de a]ncinge Europa =i Italia de s`nge credincios, unit cu patria mum[ ]n tradi\ii, ]n religie, ]n interesele afinit[\ii; se ]n\elege lesne c[ n[molul de oameni a=eza\i ]n Dachia aduse ]n noua patrie dialectele mixte, ce ]ncepuse a se tocmi la d`n=ii, =i totodat[tradi\iile, credin\ele =i n[ravurile lor; amestecarea lor n[=tea limba =i na\ionalitatea rom`n[sau roman[a noastr[,]n care elementul roman trebuia s[domneasc[ ]n propor\ie mare, dar f[r[a]nl[tura alte ramuri nevoite.

Gre=eala noastr[a fost, de c`nd am intrat]n dezbaterile limbii, c[am urm[rit numai asem[n[rile noastre cu limba latin[=i celelalte limbi neoromane, dar nu ne-am b[tut capul cu neasem[n[rile — =i tocmai neasem[narea informeaz[duhul sau, cum se zice ast[zi, geniul limbilor — =i desparte o limb[de alta: singurul Petru Maior a presim\it aceasta[1].

Dovad[c[neamul nu vine din Roma de-a dreptul, nici din Italia numai, ci din provinciile europene ale imperiului: Italia, Galia, Spania, Grecia mare, stau cele multe obiceiuri p[strate ast[zi de rom`ni, care se g[sesc unele numai]n Galia, iar altele]n Spania, =i

---

[1] Vezi *Precuv`ntarea* =i *Dialogul pentru ]nceputul limbii rom`ne. Lexiconul rom`nesc-latinesc-unguresc-nem\esc*, 1825, Buda (n. a.).

altele]n Italia; dovad[c[limba nu este latin[, stau: \es[tura =i cuvintele cele numeroase care lipsesc]n latin[, dar se g[sesc]n limbile noastre, =i tradi\iile ideii na\ionale tr[itoare la noi, ce]=i au perechea]n unele din \[rile citate; =i]n sf`r=it numirea de haine, de lucruri, de sate =i de locuri, care numiri deslu=ite de aproape ne-ar ajuta a descoperi pricina deosebirii rom`nilor]n pronun\ia\ie,]n florile hainelor =i ne-ar aduce poate a specifica geografice=te]n care lature s-au a=ezat, de pild[, coloni=tii veni\i din Spania, sau cei veni\i din Galia =i Italia.

De la al IV—lea veac, lumea roman[se sfarm[: t`rgurile, coloniile, provinciile se despart; care se st[p`nesc de sine=i, care se cuprind de barbari, limba latin[se retrage pe v`rfurile societ[\ii, iar limbile =i dialectele n[v[litorilor se intorloc, se mistuie, se topesc cu dialectele romane; dialectul italian r[m`ne mai roman, de=i nu mai latin, ca unul ce din capul locului se alc[tuia de mai pu\ine p[r\i eterogene, =i ca tradi\ie vie a limbii ob=te=ti vechi a Italiei; dialectul romano-galic se modific[cu limba biruitorilor germani, dialectul romano-ispanic cu limba gotico-arabic[, =i dialectul nostru, cel mai de pe urm[n[scut din toate elementele ce aveau r[d[cin[ ]n Galia,]n Spania,]n Italia,]n Grecia mare, se combineaz[cu influen\a slavon[.

V

}ntrebuin\`nd porecla dat[ de dl M. Kog[lniceanu unor “*Columbi*” literari de ast[zi, am zice cu temei c[, Petru Maior osebit, to\i novatorii din timpul nostru au fost =i sunt t[tari ]n limb[ =i ]n istorie, c`nd s-au silit a ne]ncredin\a c[suntem fiii romanilor de pe malul Tibrului =i ne-au]ndatorit a vorbi latine=te. Nici un purist neolog nu poate]ntuneca adev[rul istoric, pentru c[adev[rul acesta este via\a ce ne mi=c[. Pe l`ng[izvorul istoric trebuie s[mai \inem]n seam[c[norodul alc[tuit din coloni=ti =i legionari, trezindu-se

]ntr-o \ar[cu p[duri]ntinse, cu felurite zidiri ale naturii necunoscute lor, cu clim[osebit[, cu vecini du=mani]narma\i =i str[ini de haine, de limb[, de n[ravuri, silit de a-=i preface]n totul via\a]nlesnicioas[a Italiei =i a Galiei]n via\[aspr[, muncitoare, au c[p[tat alte idei, aplec[ri =i impulsie, =i-au pr[p[dit accentul dulce; prin urmare, dialectele felurite]ntrunindu-se, au mai sporit cu cuvinte nou[. Ce fac neologii din cuvintele n[scute odat[cu rom`nia... cuvinte ce nu sunt nici latine, nici grece, nici celtice, nici slavone?.. Ce vor face din r[d[cinile pelasge ca: *iorum, hora, miros?...* Cu ce dreptate vor zv`rli sau opri cuv`ntul *codru*, cuv`nt nelatin, dar ce se g[se=te]n limba fran\uzeasc[veche?... *glod*,]n limba spaniol[=i alte multe?... Bucure=tenii =i poe\ii din Moldova zic ast[zi: *parfum*... Ardelenii au os`ndit =i pe Petru Maior de slavon =i ne-au dat lexicoanele ce le =tim.

Acestea sunt temeliile istorice ale limbii =i a neamului. Fapta logic[nu poate fi alta, dec`t o limb[compus[de mai multe elemente; toate aceste elemente au conlucrat a o produce, prin urmare nici unul nu e str[in =i slavonismul este o nevoie istoric[pentru limba noastr[precum germanismul, arabismul au fost nevoile istorice ale celorlalte limbi neoromane, pentru a se]ntregi. Scoate din limba rom`neasc[ ramurile str[ine... unde e limba... unde e originalitatea ei?... Orice vom face, mirosul slavonesc are s[ r[m`ie; doar[s[ne hot[r`m a adopta *ex abrupto* limba latin[ sau alta ]n loc. Slavonismul e strigoiul cu care ne sperie reformatorii; dar ni se pare c[ reformatorii nu au ]nv[\at rolul slavonismului ]n limba noastr[; ardelenii =i b[n[\enii leap[d[ slavonismul, pentru c[ le-au fost ur`\i s`rbii ce le disputau dajmele bisericilor; noi lep[d[m slavonismul pentru c[ ur`m ast[zi pe ru=i,]ns[cu toate aceste uri, slavonismul nu ne va lep[da =i el zice ca domnul Moldovei: “Dac[voi nu m[vre\i pe mine, eu v[vreau pe voi”.

Precum]n r`nduiala psihologic[, asemene =i ]n r`nduiala material[a lumii =i a faptelor istorice sunt principuri ce se]mponci=esc

la]nt`ia vedere, dar aceasta este orbirea duhurilor mici =i a vederilor scurte, ce nu v[d mai departe dec`t la gardul lor =i]=i uimesc mintea =i priceperea a chiti un lucru sau o chestie numai pe o parte.

....

Dup[socotin\a mea, rolul adev[ra\ilor]nv[\a\i ce se vor]ndeletnici cu filozofia va fi s[se m[rgineasc[ ]n defini\ia r`nduielilor limbii, statornicia sintaxei =i a ortografiei; iar alc[tuirea, ]ntrebuin\area, iscodirea sau dep[rtarea cuvintelor trebuie s[ r[m`ie proprietatea urechii, a bunei judec[\i ale scriitorilor. Codul limbii nu poate fi mai aspru dec`t cele politice=ti. Cuv`ntul, fie slav, fie turc, fie latin, ce se va rom`ni, are drit de ]mp[m`ntenire, =i numai ob=teasca fr[m`ntare =i nevoia pot s[-i deie indigenatul, iar nu autoritatea fabrican\ilor de sisteme. Oare elementul fundamental german al limbii engleze]i necinstit, de=i limba englezeasc[cuprinde multe cuvinte franceze, italiene, latine?

Oamenii serio=i, ce privesc literatura ca complementul na\ionalit[\ii, sunt datori s[se opuie puhoiului de sisiteme *cuv`nta=e* =i a combate tenden\ia literaturii cu cuvinte verzi =i stacojii ca frunzele copacilor c`nd le-a b[tut bruma toamna,]n loc de idei bune... Ideea bun[aduce cuv`ntul... de=ert[ciunea sub cuvinte sturlubatice ce nu se leag[unul cu altul]i cangrena noastr[... *Le faux goût est toujours le faux goût!*[1]

}nt`i =i ]nt`i, p`n[ a nu ne arunca ]n bolboacele etimologiei =i ale purismului, f[cut-am de-am[nuntul catagrafia bog[\iei sau a s[r[ciei limbii? +i al doilea, c`\i ne-am]ndeletnicit cu chestii gramaticale =i *cuv`ntale* avut-am deplinele =tiin\e cer=ute de asemene obiect...? S[ nu ru=in[m fudulia nim[ruia, dar sub chip de ]nv[\a\i, mult[ ne=tiin\[ se ascunde, mul\i au zv`rlit]n sistemele lor cuvinte os`ndite str[ine, care ar putea dovedi de o ba=tin[ mult mai rom`n[dec`t ba=tina os`nditorilor.

[1] Gustul]ndoielnic r[m`ne mereu]ndoielnic (*fr.*).

C`nd rom`nii vor]ntorloca o societate serioas[, spre a=ezarea =i dezbaterea chestiilor limbii, c`nd vor pune pe izvod tot ce au, c`nd societatea aceea va]ncheia jurnal de toate cuvintele primite, indigenate, lep[date,]nnoite sau]nvechite din \[rile unde se vorbe=te rom`ne=te, c`nd se va a=eza sintaxa =i ortografia nu dup[placul fie=tec[rui, dar dup[duhul istoriei =i a originilor neamului, atunci literatura]=i va lua zborul =i va fi expresia neamului. }ns[, ce va fi =i mai de folos]nc[, p`n[ atunci, ar fi s[ vie ]n ciuda pedan\ilor un soi de Pascal, Racine s[ scrie ]n limba rom`neasc[fie acea limb[pur[sau pe slavonie]n *\ie*,]n *\io*,]n *\iune*,]n *ciune*, o carte de inim[=i de duh rom`n... }n acea zi pedan\ii se vor =terge ca umbrele, c[nimica nu omoar[pedantismul ca o carte frumoas[, simpl[, de gust =i de idei.

Reac\ia]n contra apuc[rii literaturii de ast[zi trebuie s[vie[1]; judecata =i gustul se vor isca]n ziua aceea]n care vom]n\elege c[literatura este p`inea zilnic[a unui neam. }ntr-acea zi se va ridica furtuna]mpr[=tietoare a pedantismului; pu\ine scrieri vor sc[pa; acele scrieri sunt ale oamenilor care s-au oprit pe marginea pr[pastiei novatorilor, f[r[ ]ns[s[se]mbrace cu totul cu mantaua limbii poporale, tocmai ca oamenii ce]not]ntre dou[ape...[2] Unii, de=i numai t[lm[citori ai ideilor =i scrierilor str[ine, =i-au pus]ncale silin\a a le traduce]ntr-o limb[limpede =i]n\eleas[,]n care sistemele nou[ ]=i arat[urechile c`nd =i c`nd ca o pat[neagr[pe o p`nz[ alb[. Sunt ]nc[ c`teva scrieri care dovedesc o presim\ire de misia literaturii =i se deosebesc de operele pedan\ilor prin o mi=care

[1] Pe marginea ms. 311 (Bibl. Acad. Rom`ne), ]n dreptul acestor r`nduri stau scrise cu creionul urm[toarele: “*dire que c’est l’éloge des Moldaves de ne pas donner dans ces billevesés*”, (a spune c[aceasta-i un elogiu al moldovenilor de a nu c[dea]n aceste n[zb`tii).

[2] Pe margine: “*objecter Schiller et qui n’ecrivent pas en populaire — qu’est-ce que le populaire?*” (a obiecta lui Schiller =i celor ce nu scriu]n limba popular[— ce este limba popular[?).

slobod[, o aducere aminte de obiceiurile limbii, =i prin urmare au o ac\ie moral[pe cititori, dar sunt rari... Totimea literaturii seam[n[o mozaic[a c[ria pietricele, nepotrivite]n flori =i m[rime, nu sunt unite cu ipsos, toate literaturile cunoscute s-ar putea scula =i zice: “Pagina aceasta-i a mea; ideea aceasta, schimosit[=i desfrumuse\it[, o cunosc; fraza cutare]i furat[din operele lui Lamartine, lui Dumas, lui Hugo, lui Byron, fila at`ta, r`ndul al 5-lea sau 6-lea”.

Departe de a]mpiedeca studia antichit[\ii =i mai ales acea latin[, noi am]ndemna din tot sufletul, c[ci acea studie]i baza dritului nostru istoric. }ns[de la studia literal[la aplica\ia ei la starea noastr[este o pr[pastie de =aptesprezece veacuri... Sunt mul\i oameni dintre rom`ni care =tiu latine=te =i chiar numai latine=te; asta nu-i de ajuns. Pe l`ng[latineasc[mai trebuie tactul care]ntorloac[trecutul cu ceasul de fa\[, ca s[le t[lm[ceasc[=i s[ ]n\eleag[duhul lucrurilor =i fr[m`ntarea lumii. }nv[\a\ii no=tri latini s-au uitat ]n lumea nou[ prin ocheana lumii vechi. Rev[rsarea popoarelor nou[ a pref[cut p[m`ntul, hristianismul a pref[cut civiliza\ia; r[m`ne numai a despica ]n interesurile =i civiliza\ia de ast[zi ]nr`urirea vechimii =i m[riti=ul ideilor, interesurilor popoarelor nou[cu tradi\iile =i via\a veche.

Deci pentru rom`nie, Tacit[1], Ovid, Virgil sunt ciceronii ce ne vor t[lm[ci via\a roman[ =i ne vor introduce ]n via\a rom`n[... din ei s[lu[m ce este dreapta clironimie a noastr[, ca s[o ad[ogim la avutul nostru; iar restul nu-i al nostru,]i un legatum al omenirii]ntregi, un muzeu unde to\i intr[m f[r[a putea lua nimic.

XIII

Cer iertare de descrierea aceasta lung[, cer iertare pentru nevoia]n care m-am aflat de a spune de trei =i patru ori tot acele lucruri =i

[1] Istoric latin care a tr[it]n anii 55—120.

acele idei, =i c`teodat[ ]ntr-un *limbaj* ce-l hulesc. A=a de nenorocit[ este plecarea literaturii rom`ne =i a=a de]ntunecat[mintea noastr[, c[aceste principii elementare ce sunt]n alte \[ri o fapt[vederat[, de care nu se mai vorbe=te, ca =i de mi=carea p[m`ntului, seam[n[a fi pentru noi lucruri din ceea lume; aiurea ar fi pedanterie s[zici c[limba, literatura =i poezia sunt trei cuvinte identice ale uneia =i singur[formul[... na\ionalitatea. Pentru noi,]neca\i]n pedantism, este o noutate]ndr[znea\[de a le rosti, vrednic[de hula]nv[\a\ilor =i legislatorilor Parnasului. Dup[pilda lui Galilei, ce striga din]nchisoarea unde-l pusese pedan\ii vremii de pe atunce: “pururea se mi=c[“, voi striga din Moldova, ca s[se aud[peste Molna, peste Milcov, peste Carpa\i: limbile domnilor I.L.P. =i altora nu sunt limba rom`neasc[ =i literatura de ast[zi nu-i literatur[ rom`neasc[.

O mare m`hnire simt; neologismul nesocotit a=a ne-a ]nv[l[tucit, ]nc`t nu mai putem zice cele mai simple lucruri =i mai obicinuite, f[r[amestecare de vorbe str[ine: deprinderea noastr[de limbi =i de lexicoane str[ine ne-a t[iat la r[d[cin[cuvintele =i idiotismul adev[ratei limbii noastre,]nc`t ne este mult mai u=or de a scri =i vorbi fran\uzo-rom`ne=te =i italiano-rom`ne=te, dec`t sadea rom`ne=te; ne mir[m c`nd un cuv`nt rom`n sau o locu\ie p[m`ntean[ pic[ din condeiul nostru. Cuvintele sunt \[ru=ele, idiotismul este marca, iar stilul este na\ionalitatea unei limbi. M[rturisesc neputin\a mea, de=i am cercat a ar[ta rana noastr[, r[m`n`nd cu n[dejde c[ Pascalii, Volterii, Cornelii, Racinii rom`ni viitori vor g[si =i limba =i stilul rom`n, care le-am pr[p[dit.

XIV

Am zis c[studia]n\eleapt[a vechimii este de neap[rat[nevoie =i mai zic o dat[. Dou[influen\e ale societ[\ii antice sub chip de doi oameni deosebi\i, ce se cheam[Virgiliu =i Ovidiu, sunt temelia

caracteristic[a aplec[rilor rom`nilor; de=i pref[cu\i de veacuri dup[ duhul noului popor rom`n, ace=ti doi oameni]nr`uresc poezia, obiceiurile, legislatura =i via\a curat[ plug[reasc[ a neamului nostru. +tiin\ele, artele, religiile, precum =i limbile, au ie=it din s`nul noroadelor;]n urm[au sosit poe\ii,]nv[\a\ii, ce nu sunt alta dec`t culeg[torii, p[zitorii =i l[\itorii iscoadelor ob=te=ti... A=a p[storii au descoperit r`ndul stelelor =i al vremilor, a=a pescarii au]nceput plut[ria, a=a babele s-au]ndletnicit cu buruienile de leac; a=a limba noastr[f[cut[de popor s-a p[strat de el... Odat[cu risipirea Romei se stinge civiliza\ia]n colonii; legioanele se ridic[,]nv[\a\ii, care-s frico=i ca =i al\i oameni, de=i filozofi, p[r[sir[Dacia, =i r[m`ne numai poporul cel mic din s`nge roman]mprumutat]n Italia, Galia =i Spania, cu o limb[felurit[, ca =i s`ngele lui... P[r[sirea Daciei de romani d[du noul popor prad[ *barbariei*; de la al treilea p`n[la al unsprezecelea veac,]n care se mai lini=tesc n[v[lirile popoarelor, =i r[s[ritul Europei]=i ia o a=ezare mai statornic[; neamul rom`n se mistuie sau de-abia se z[re=te ]n istorie c`nd =i c`nd. }ns[ ]n loc de a pieri, nenorocirile politice slujesc a ]nt[ri neamul. Ele dezvolt[ ]n urma=ii coloniilor o civiliza\ie casnic[, ce nu-i nici civiliza\ia Romei, nici barbaria hunilor, =i nasc limba, n[ravurile, duhul =i na\ionalitatea nou[ rom`n[, pe risipurile agricole =i religioase ale societ[\ii vechi; un element nou,]mprumutat oamenilor din Asia, adic[p[storia, element pr[p[dit]n Grecia =i Italia dup[pravila nevoit[a prop[=irii civiliza\iei, se adaoge =i se tip[re=te]n aplec[rile civiliza\iei nou[a rom`nilor. Aceste elemente se c[s[toresc =i produc o fiin\[nou[trecut[prin botezul hristianismului.

O c[ut[tur[repede]n obiceiurile, tradi\iile =i idiomul rom`nilor ne-a ]nt[ri ideea =i ne-a statornici adev[ratele principii istorice. Istoria limbii noastre ]i cuprins[ ]n *perilips* ]n r[zboaiele neamurilor din |ara Ungureasc[ =i din Ardeal ]n 1848 =i 1849. Mai mult dec`t noi, care suntem interesa\i de-a dreptul]n dezbaterea pricinii acestor s`ngeroase ]nt`mpl[ri,]nv[\a\ii str[ini au cercat a se sui p`n[

la pricina pricinilor,]ns[unii numai au presim\it adev[rul, al\ii, mai ales fran\ujii, dup[obiceiul lor de a lega toat[mi=carea omenirii de]nr`urirea francez[, n-au v[zut alta ]n c`mpiile ungure=ti dec`t o urm[ a g`lcevirilor filozofice =i revolu\ionare ale Parisului. Nici o chestie de la 48 — la 49 n-a fost mai]ncurcat[, mai sucit[=i mai]mpleticit[de jurnalismul =i]nv[\a\ii fran\uji ca chestia na\ionalit[\ilor. Pe vremea aceea ie=ise la iveal[o geografie, o istorie[1],]n care toate limbile, =i toate pove=tile se loveau]n capete, f[r[ca rom`nii, slavii =i maghiarii s[-=i poat[cunoa=te idioamele, n[ravurile, numele =i \ara.

+tiin\a oficial[, ca =i jurnalismul,]neca fortuna[2] noastr[ ]n fortuna Apusului, tot dup[acea fal[francez[nem[rginit[, ce vede Fran\a]n tot =i peste tot.

Limbile, numele popoarelor R[s[ritului, du=m[niile ce le desp[r\eau, precum =i istoria lor, sunt necunoscute Apusului. De aceea jurnali=tii,]nv[\a\ii =i diploma\ii se r[t[cir[, iar un rom`n, un maghiar =i un slav, care-=i cunosc \[rile lor =i inima neamurilor, vor g[si ]n el ]nsu=i cauza acestor r[zboaie; ]ntinderea ideilor moderne ]i m[rginit[ pe \[rmurile Dun[rii, ]i m[rginit[ ]n pu\ine capete din treptele de mai sus; iar lupta a pornit din bordeie. Dou[ r`nduri dintr-un c`ntec din Ardeal care ne-a ]ndrepta la izvorul ]nt`mpl[rilor de la 48:

Horia bea =i vesele=te,
|ara pl`nge =i pl[te=te.

R[zboaiele neamurilor sunt cuprinse]n aceste dou[r`nduri. Nu am nevoie a face rom`nilor monografia c`ntecului acestuia; feciorii acelor ce c`ntau pe la 1782 “Horia bea =i vesele=te”, ciobani

[1] *De la guerre des idiomes*, par mr. Bourgoing, ancien ministre de France, 1849 (*Despre r[zboiul idiomelor* de dl Bourgoing, vechi ministru al Fran\ei, 1849) (n. a.).

[2] Soart[, destin.

de la Abrud, plugari =i feciori de popi,]ncepur[ ]n 1848 r[zboiul tot cu acest c`ntec. C`ntece de asemene fire se c`nt[de 15 veacuri pe malurile Tisei, Dravei =i Dun[rii =i sunt prin\ipul necunoscut al Apusului.

Toat[ideea politic[=i social[a lui Ko=ut de a amesteca toate na\ionalit[\ile Ungariei]n singura na\ionalitate maghiar[pic[ ]naintea]nd[r[pniciei]ntemeiat[pe poezie =i pe obiceiuri a rom`nilor =i a slavilor. Ko=ut ]=i sprijinea sistema, ca to\i f[c[torii de sistem[, pe o logic[ ce i se p[rea dreapt[ =i totodat[ cu putere administrativ[, cu tunuri =i cu =tandarul, adic[ sp`nzur[toarea. La logica lui Ko=ut, rom`nii =i slavii opuneau alt[ logic[ =i ziceau: “dovede=te-ne c[ limba ungureasc[ ]i mai frumoas[ dec`t a noastr[=i vom vorbi ungure=te; dovede=te-ne c[-i mai cinstit a se chema Iano=]n loc de Ion sau Ivan, =i ne vom chema =i noi Iano=”.[1]

XV

A=adar, f[r[a dep[rta]n totul]nr`urirea apusului ]n ]nt`mpl[rile lumii noastre,]nceputul lor este]n noi. Leg[tura politic[=i social[a rom`nilor, slavonilor =i maghiarilor au fost ura =i dritul istoric. Nimic[ nu poate t[lm[ci puterea urii neamurilor dec`t studiile n[ravurilor, idiomurilor, tradi\iilor =i muzicii fie=tec[rui neam; aceast[studie cuprinde toat[istoria, originile popoarelor, psihologia, literatura, prefacerea ideilor dintr-un neam]n altul =i de la un neam la alt neam]ntemeind =i n[sc`nd deosebire na\ionalit[\ilor.

[1] Aristocra\ia mo=iereasc[=i capitali=tii unguri promovaser[o politic[de asuprire na\ional[=i de maghiarizare for\at[. Guvernul reprima n[zuin\ele de independen\[na\ional[ale celorlalte popoare. Cum arat[istoricul A. Narocini\ki, =i Kossuth — cu toate meritele sale incontestabile]n lupta]mpotriva autocra\iei habsburgice — “a adoptat]n 1848 o pozi\ie nedemocratic[ ]n problema na\ional[“. El a respins propunerile de alian\[formulate de B[lcescu =i nu =i-a dat seama de eroarea s[v`r=it[ dec`t dup[ce contrarevolu\ia austriac[a]nfr`nt for\ele revolu\ionare ungure=ti. Russo era perfect]ndrept[\it deci]n atitudinea sa critic[fa\[de Kossuth.

Acea studie]n scurt se cuprinde]n poezie,]n muzic[=i]n idiom; cu c`t popoarele sunt mai departe de civiliza\ie, cu at`ta obiceiurile, tradi\ia =i poezia au mai mult[putere.

Neamul rom`n ]nc[ ]i ]n faza tradi\iilor. S[ ne uit[m la formele civiliza\iei; ]nt`i este familia ce se statornice=te, al doilea familia ce se preface]n neam =i al treilea neamul]n popor; cu neamul se]ncepe limba =i poezia. }n ziua c`nd istoria se preface]n cronic[, poezia]=i]ntinde aripile =i zboar[sau se preface]n poezie literar[. Spre a g[si dar temeiurile limbilor,]i de nevoie de a se]ntoarce]napoi =i a lua limba]n gura celor ce au f[cut-o, pentru c[atunce este expresia a neamului]ntreg, =i literatorii, sub pedeaps[de a se dep[rta cu totul de originile limbii, sunt sili\i la o asemenea studie. S[lu[m, de pild[, un c`ntec vechi. Tradi\ia locului sau tradi\ia omenirii, trecut[ din neam ]n neam, c`ntat[spre ajutorin\a aducerii-aminte, c`ntecul acela trece din veac ]n veac, ]nc[rc`ndu-se]n c[l[toria sa de fapte =i de idei nou[, p[str`nd ]ns[ o form[ rapid[, str`ns[, totodat[istorie =i poveste; c[ci limba ob=teasc[st[ ]ntr-o cump[n[cu civiliza\ia; poporul]n toate treptele sale]nf[\i=eaz[o totime, unde toate nevoile, interesurile =i patimile se acufund[. }ncet c`te]ncet neamul se preface]n popor sau na\ie; bog[\iile particularnice =i dignit[\ile]=i fac loc; treptele se deosebesc mai tare; civiliza\ia]n mar=a ei progresiv[modifiaz[limba =i n[ravurile; istoria uit[de unde a pornit, nu se mai amestec[cu tradi\iile =i cu n[ravurile spre t[lm[cirea faptelor; =i st[un minut la punctul acela unde via\a tradi\iilor se preface]n via\[istoric[, =i limba, n[ravurile =i aplec[rile se]ntip[resc]n sufletul unui neam. Tocmai (la) acel punct suntem ast[zi; dac[vom c[lca s[n[tos =i dup[logic[, vom avea limb[=i literatur[, precum =i originalitatea noastr[; dac[, dimpotriv[, vom alerga dup[visurile pedan\ilor, vom r[m`ne]n patosul unde ne g[sim.

}n]nv[\[tura n[ravurilor, muzicii =i a poeziei ne vom putea]ncredin\a de originile limbii noastre, de na=terea na\ionalit[\ii

neamului rom`n, de fire=tile noastre aplec[ri =i de luptele ce colo-niile romane au petrecut p`n[a se preface]n sf`r=it din romani ]n rom`nii de ast[zi. Dac[acea]nv[\[tur[ne-a dovedi c[elementul de ba=tin[latin, elementele celtice =i mai t`rziu mongoale =i slave, amestec`ndu-se, au dat via\[unui nou neam, apoi latinismul pur pic[de la sine, =i vom fi]ncredin\a\i c[literatura trebuie s[se razeme pe toate elementele care au intrat]n limb[=i]n neam. Latinii ne trebuie, cum am zis, ca o introducere]n via\a noastr[.

AMINTIRI

I

De ce oare cu c`t ceasurile, zilele =i anii se ]nmul\esc asupra lui, cu at`ta mai mult omul se uit[ ]n urma sa, =i din c[ut[tur[ ]n c[ut[tur[se opre=te cu pl[cere la cele mai dep[rtate aduceri-aminte, aducerile-aminte ale tinere\ii =i ale copil[riei? Nu-i soarele frumos =i ast[zi? p[s[ruicile nu c`nt[ tot acelea=i c`ntece voioase sau jalnice? frunzele nu au acela=i fream[t? p[durile nu]nverzesc ca odinioar[? florile nu au acela=i miros, c`mpiile, dulcile priveli=ti duioase ce aveau? mi=carea viet[\ilor alinitu-s-a? Nu; dar nici un soare nu luce=te frumos, nici o floricic[nu are dulce miros, nici un fluier pe coasta dealurilor nu r[zbate, nimica]n lumea de fa\[nu are asem[nare cu florile =i cu soarele zilelor v[zute prin aducerea-aminte. V`ntul ce b[tea atunce, lacrimile ce se v[rsa se uit; din zilele trecute a r[mas ]n ]nchipuire un soare de-a purure cu raze str[lucitoare =i un miros ne=ters. Are dreptate aducerea-aminte: nimic[ nu poate fi pentru om mai frumos dec`t trecutul, c[ci trecutul e tinere\ea =i tinere\ea este fericire!... fericire de a crede]n toat[pas[rea ce zboar[, fericire de a crede]n frumosul =i]n bunul, fericire de a nu se]ndoi de cinste =i de multe, fericire de a nu g`ndi la nimica, de a nu =ti ce este via\a =i ce neagr[ pr[pastie este sufletul omului... C`nd se]ntoarce g`ndul spre zilele tinere\ii, inima st[ nehot[r`t[, ce va povesti deodat[: b[taia ei dint`i sim\it[, ]mb[t[toarele =oapte, primblarea ]nc`nt[toare um[r la um[r printre florile ce nu se z[reau =i]n acele minute, dar care acum r[sar =i]mpodobesc suvenirul, voiniciile ce]=i f[g[duia, patriotismul]nfl[c[rat, visul m[ririlor, c[p[tate prin osteneal[, vrednicie =i fapte mari, binefacerile ce se preg[teau a rev[rsa pe lume, ca un soare luminos =i roditor? — lucruri ce se schimb[toate]ncet]n ceva=i cu totul dimpo-

triv[; la unii, b[taia lui Dumnezeu!... nici n[lucirea visurilor acelora nu mai este!

Din multele dulci ochiri ale tinere\ii =i ale copil[riei dou[s-au tip[rit]n inima mea, verzi =i vioaie, cresc`nd iar[=i, an c`te an, ca ml[di\ele copacilor; prim[vara mi le aduce, pe c`nd d[ frunza, pe c`nd fluturii]ncep a se juca, c`nd trandafirii ]mboboci\i se deschid, c`nd soarele]nc[dezmiard[=i nu arde, c`nd de pe porumbei pic[ ninsoarea, mirositoare. Una din ele, z`mbind]n cerul trecutului, cine nu o =tie? cine nu a avut optsprezece ani, cine nu s-a uitat la lun[=i nu a vorbit cu stelele?... A doua aducere-aminte ce iar[=i, ca toate aducerile-aminte, dulce luce=te]ntre flori =i raze aurite, este un sat frumos, r[=chirat]ntre gr[dini =i copaci pe o vale a codrilor B`cului, cu un p[r mare ]n mijloc. De sunt mul\i ce nu =tiu poate de codrii B`cului (c[ci de lung[vreme nu se mai vorbe=te]n Moldova de ei!) =i mai mul\i vor fi care nu =tiu ce]nsemneaz[p[rul din mijlocul satului. Codrii erau odat[a=ezare de ap[rare ca pl[ie=ia mun\ilor, salb[de zmarand a Basarabiei, precum Basarabia este cuibul r[scoalelor din \ar[, mo=ia celor Novaci de r[ul c[rora urdiile t[t[re=ti nu se puteau]nturna]n Bugeag cu prada din |ara Le=easc[=i cuibul voinicilor din c`ntecele vechi. Codrenii erau m`ndri =i nu purtau numele n[na=ilor lor. C`ntecul zice:

S-a aflat la Movil[u,
De Codreanul cela r[u!...

P[rul din mijlocul satului era odinioar[: c`nd divanul unde sf[tuia satul, c`nd locul unde poposea vionicelul str[in, p`n[ a nu-=i g[si gazd[, c`nd locul jocurilor ale b[ie\ilor, c`nd spitalul unde z[ceau bolnavii nevindeca\i, p[r[si\i]n s[r[cia lor de to\i =i de neamuri! *Balada lui Donciu* spune:

Sub cel p[r *mare din sat,*
Zace Donciu]ntr-un pat;

+i de mult zace, m[i frate:
Nou[ani =i jum[tate,
+i nou[zile de var[,
+i nou[de prim[var[;
Pe de-o parte carnea-i cade,
Pe de-o parte viermi]l roade.
Neamurile l-au uitat,
Toat[lumea l-a l[sat!
Numai sor[-sa St[ncu\a,
Numai sor[-sa, dr[gu\a,
Nici l-a uitat, nici l[sat,
Nou[ani c[l-a c[tat,
Pernele c[i-a mutat,
C`nd la umbr[, c`nd la soare,
C`nd la cap, c`nd la picioare,
C`nd la dalbe br[\i=oare.

De ce vorbesc de p[prul satului? V`ntul prim[verii a b[tut; peste dealuri, peste v[i, peste ani, dorul leag[nului m[ajunge; spre codru mi se]ntorc ochii, =i z[resc umbra p[rului copil[riei mele, care]=i]ntinde ramurile ca ni=te bra\e ce]=i scutur[florile pe inima mea ca o ploi\[r[coroas[. P[rul cu locul b[tut]mprejur de vitele satului lui ce singure ast[zi mai \in divan; curtea boiereasc[, opcin[str[mo=easc[ce nu se mai afl[, albind pe troscotul verde al ogr[zii mari =i]ntinse; livada din dosul cur\ii, biserica cu \intirimul pestrit de iarb[lung[, de sulcin[aurit[=i de cruci negre; cump[na f`nt`nii de la poart[, aninat[de r[chita crengoas[; toate trec dinaintea mea, vii =i]n mi=care... Iat[p[durea unde alungam mierle, cire=ul s[lbatic unde m[b[team cu \[r[na=ii; iat[colo, colo]n dep[rtare,]n zarea luncii, pe deasupra p`rleazului, \iganca cu desagii, o stahie uscat[, prieten[ cu *mama p[durii*, ce vine s[ ieie b[ie\ii, umbre ce m[ fac s[ r[sar =i acum, de=i ]mi r`d]ncet =i cu iubire. C`t de dulci sunt amintirile b[t[ilor de inim[, c`t de]nv[p[ioase s[rut[rile

tinere\ii]nflorite...]ns[nu desf[teaz[inima, nu desc`nt[ durerile lumii, nu m`ng`ie de ]n=el[ciunile vie\ii ca dulcele soare al copil[riei, alinit prin dep[rtare, ca soarele ce se vede prin o cea\[ sub\ire. Dar serile satului meu, c`nd luna se ridica asupra p[rului, =i cump[na f`nt`nii se p[rea un cocost`rc cu pliscul ]ntins... ce seri senine! }ntr-amurg se apropiau c`rdurile, aduc`nd miroasele c`mpurilor cu ele, turmele de oi zbier`nd cu ciobanii fluier`nd; focurile se aprindeau dinaintea caselor; fumul stuhului se]mpr[=tia]n v[zduh cu mirosul teilor ce venea de la p[dure; mo=negii spuneau de turci =i de t[tari, de mo=ul Adam cu barba p`n[ ]n br`u, ce \inea pl[ghiile pe genunchi, de Ileana Cos`nzeana, de fra\ii din lun[, de lupte =i de n[v[liri: vedeam ]n lun[ chip de om r[nit, culcat pe un pat frumos de scoar\e =i de l[icere, =i s`ngele bolborosind]i pica al[turea]ntr-un cuib[r spart; iar pe fratele uciga=, os`ndit din porunca lui Dumnezeu, p`n[se va umplea cuib[rul, a bea s`ngele nevinovat ce nu ]nceteaz[ a curge de la ]nceputul lumii... Auzeam pic[tura s`ngelui; z[ream fra\ii am`ndoi, unul lungit, al doilea cu capul plecat =i cu p[rul zburlit. De atuncea nu m-am uitat la lun[ vreodt[ f[r[ a-i vedea. B[tr`nii spuneau de aceste, fetele =i fl[c[ii vorbeau de M[riuca... M[riuca! =asesprezece ani, fa\[de trandafir =i de spum[de lapte, ohi de mur[, c[m[=uic[de om[t cu alti\ioare[1] sub\iri, ca o creast[de r`ndunic[, =i inim[de l[crimioar[; mult iubit[, mult s[rutat[de un nuf[r frumos de pe iaz; ea era dr[guli\[tot satului... dar nuferii sunt]n=el[tori ca unda mir[toare]n care se nasc! Al nostru se duce la mosc[lie[2] cu f[gad[de]ntoarcere; l[crimioara se ve=tezi... p[rin\ii o alungar[... Un an, doi, trei ani, de sub p[rul satului, M[riuca se uita la drumul mare b[tut de ochii ei; drumul aducea numai dorul;]ntr-o zi, M[riuca cl[ti din cap ca o frunzuli\[v`ntuit[, se culc[la piciorul p[rului, cu ochii la drum, =i adormi pentru totdeauna!...

---

[1] *Alti\[* — broderie cu arnici sau m[tase pe umerii iilor.
[2] *Mosc[lie* — c[t[nie.

II

Pe l`ng[ umbra M[riuc[i, pe l`ng[v`ntul ce bate prin p[r, pe l`ng[chipurile trecutului ce se]nv`rtesc ]n ochi-mi =i ]n inima mea, deasupra satului aud ridic`ndu-se un huiet; alte huiete r[spund =i clocotesc pe dealuri =i prin v[i; huiete vesele de fete =i fl[c[i ce vin cu flori =i cu cordele; zi-]nt`i mai a sosit ]n sat =i bate la toate u=ile, la bordeie, la case =i la curte; ziua armindinei ]n care pelinului se d[ cep!... De a= fi avut noroc s[ fiu =i eu din cei ]nv[\a\i ce scriu ]n limb[ frumoas[, de nu a= fi sim\it ]n cutreieratul lumii c[ cea mai mare nevoie a omului este de a fi auzit c`nd strig[, de a fi ascultat c`nd cere, de a putea pl`nge c`nd ]l doare, de a vorbi, de a se m`ng`ia =i a-=i aduce aminte]n dulcea limb[a mamei,]n dulcea limb[a pove=tilor, care au]ntip[rit icoane dr[g[la=e =i poetice]n]nchipuirea copil[riei, a= fi putut spune c[povestea din lun[: e *tonnella Danaidelor, tradi\iune ovidic[, augmentat[de tradi\iunea ebraic[a rezbelului fratricid, Capitul al IV—lea din Opera prima a celebrului Moze, reformatorul =i legislatorul inspirat al evreilor*; v-a= spune iar[=i c[serbarea zilei]nt`i mai se leag[ de s[rb[toarea unei z`ne a c`mpiilor latine, de pe vremea str[mo=ilor no=tri romani =i a str[unchiului nostru, bunul Evandru, care Evandru era un fel de papur[ vod[ latin; v-a= spune cum se jertfeau pe altare ]n acea zi mieii f[r[ pat[, fruntea turmelor! junci albe, m`ndria ima=elor! =i cum se d[ruiau z`nei colive de miere =i de f[in[, de trei ori cernut[, de gr`u sp[lat; dar nu sunt]nv[\at =i spun]n limba ce am dob`ndit odat[ cu lumina, odat[ cu auzul, odat[ cu vederea soarelui, a codrilor, a c`mpiilor =i a florilor; c`t[ trud[, c`t[vreme pune omul a]nv[\a limba neamurilor str[ine! dar acea str[in[nu-i vorbe=te de \ar[, nici de p[rin\i, nici de fra\ii ca brazii, nici de surorile ca florile, nici de prim[vara cu verdea\a ei =i cu turmele de oi cu ciobanii]n capul turmelor, l[s`ndu-se pe guri de rai, nici de plugurile cu =ase boi, nici de copili\e b[laie =i fete de]mp[ra\i, cum vorbe=te limba ce o]nva\[=i o suge omul cu laptele vie\ii!

}n acea zi dar, p[rul satului p[zea numai el casele; c`\i fl[c[i, c`te fete mari =i codane, to\i =i toate se]mpodobeau cu flori =i cordelu\e, care la p[l[rie, care la codi\e. Cu lilieci]n m`ini, cu garoafe pe cap, cu busuioc verde ]n s`n, fetele =i fl[c[ii p[reau flori mi=c[toare; de cu sear[fetele se lau, fl[c[ii se piept[nau; iar]n zori de zi, c`nd se deschid l[crimioarele, viorelele =i topora=ii se scutur[de roua nop\ii, v[ile se umpleau cu chiote; codrii clocoteau de pocnete de frunze, de hohote, de cimpoaie; telingile r[sunau]n toate p[r\ile de doine; mese numeroase se]ntindeau pe sub copaci.

Cur\ile boiere=ti, locuite pe atuncea iarna =i vara, se g[teau, se posp[iau, se]n[lbeau la apropierea zilelor mari ca =i casele s[te=ti; s[rb[toarea se primea cu aceea=i bucurie de boier =i de \[ran, fiind uni\i]n credin\[,]n limb[=i]n obiceiuri: strigoii, stihiile urzitoare de rele, naiba, n[b[daica =i urletul c`inilor noaptea ]i umpleau de spaim[ deopotriv[ pe am`ndoi. Pare c[v[d]nc[acea icoan[a trecutului: mare zgomot =i zbuciumal[este prin cur\i; \iganii, p`n[ =i buc[tarul, se fudulesc ]n c[m[=i curate, oamenii ]n minteni cu m`necile suflecate, cu cordele la p[l[rii f`lf`ind]n v`nt, se p[unesc prin ograda m[turat[; rochiile ro=ii =i tulpanele galbene de la Pa=ti ale \iganilor se z[resc iar[=i; totu-i plin de mi=care; toate fe\ele pline de veselie: jup`nesele de la c[mar[sunt p`rjol de ame\eal[, cucoana \ip[! Dup[ mult v[lm[=ag a nenum[ratelor slugi, ame\ite de alegr[tur[, tr[surile cu caii ]mpodobi\i trag la scar[; ]n una se suie cuconul =i cucoana, ]n capr[ un arn[ut cu ciubucul ]nc[lifat[1] ]n m`n[, =i cu pistoale la br`u; ]n a doua, jup`neasa cu vutcile =i dulce\ile;]n alta sofragiul =i \ig[na=ul s[u nedesp[r\it, cu tac`murile; ]n alta, stolnicul cu vina\ele, cafeaua, p`inea =i pelinul mai cu seam[, f[r[care nu este zi-]nt`i mai! apoi vine buc[tarul cu merindele, =-apoi gloata din cas[, slugile, femeile =i cucona=ii. De se ]nt`mpl[vecini, adunarea nu se mai num[r[; drumul se acoper[de tr[suri =i de c[l[re\i; str`nsur[, cu r[cnete, chiote =i]mpu=c[turi,

---

[1] *}nc[lifat* — b[gat]n toc,]ntr-o pung[.

seam[n[o nunt[de cele huioase, precum obicinuiau p[rin\ii no=tri de toate treptele, c[l[re\ii, baloanele cu feciorii boiere=ti la obloane, bra=ovencele (de care ne-a scutit ast[zi Dumnezeu pentru odihna ciolanelor noastre), c[ru\ele =i alaiul ajung]ntr-o poian[mare =i frumoas[,]n mijlocul codrului, unde iarba-i neted[ca un covor, nu departe de un izvor rece]n care sticlesc fedele=ele. Mesele se]ntind: masa boiereasc[, masa jup`nesei =i a feciorilor, masa oamenilor =i masa \iganilor. Sub poalele codrului verde se vede un foc uria=, ]mprejurul focului muncesc buc[tarii; mieii ]ntregi se ]ntorc ]n \epe de lemn; p`rp[lacul umple p[durea de miros. Benchetul]ncepe cu glume late; pelinul curge prin pahare, dup[pelin, vutca, fala gospod[riilor! vutca ce se taie cu cu\itul! vutca se schimb[cu vi=inapul; vinul =i l[utarii]ntart[boierii, paharele se umplu des, fesurile zbor]n v[zduh. Sunt manele dulci, sunt manele m`ng`ioase, sunt manele dureroase ce rup inimile: b[tr`nii ]nclin[, tineretul bea ]n papucii cucoanelor =i se s[rut[ cu l[utarii, iar cucoanele, cu ochii ]neca\i ]n amor, c`nt[versuri frumoase, de se r[sun[codrii =i se trezesc p[una=ii. Pe marginile poienii, arn[u\ii dau din pu=te =i din pistoale, slugile huiesc ca roii r[t[ci\i, surugiii se]mbat[. Pornea-la-i o amestec[tur[nespus[: de-abia prin mijlocul nop\ii mai]ncep iar[=i a c`nta privighetoarele speriate de huiet =i de glasul l[utarilor!...

Am v[zut multe zile-]nt`i de mai de atuncea, ]n Ia=i =i la \ar[, dar nu seam[n[ ca zi-]nt`i a mea;]n loc de veselie am sim\it dor =i am[r[ciune!

III

Dar anii trec... vine vremea ca copilul cel vesel =i slobod ca o c[pri\[s[lase c`mpul cu flori, pove=tile nesf`r=ite, cuibul =i =ez[toarele satului =i s[intre]n via\a chinurilor prin cartea de]nv[\[tur[... Nu este rom`nul din acele neamuri fericite, ce au hrana min\ii la u=a p[rinteasc[; multe veacuri =i-a primblat el cortul de pe =esuri pe dealuri, de pe dealuri pe alte dealuri, c[ut`ndu-=i

p[m`ntul str[mo=esc... acum ]nc[ e pribeag pe lumea ]n\elepciunii, =i trebuie ]n neagra str[in[tate s[-=i agoniseasc[ putere, pentru a m[rturisi =i sfin\i patria mult iubit[, dar mult nec[jit[, patria asta ce se clatin[ ca o luntre u=oar[ ]n toate p[r\ile, =i se ]ntoarce c`nd la apus, c`nd la r[s[rit, c`nd la miaz[zi, c`nd la miaz[noapte, ca frunza v`rtejit[de furtunile toamnei... departe trebuie s[c`=tige inima =i p`inea sufleteasc[, ce sus\ine]n zilele nedrept[\ilor =i]nfrumuse\eaz[zilele senine... c[ci p`inea sufleteasc[ =i inima sunt un rod scump =i rar al p[m`ntului rom`n, ist bogat de roduri... ]ntr-o zi, copilul care ]l chem[m cucona= =i se va chema mai t`rziu neam\, fran\uz, =i mai]n urm[bonjurist, copilul crescut]n huzur[1],]n bumbac =i]n toate dragostele mamei trece]ntr-o caret[... careta se mi=c[... se tot mi=c[... merge =i tot merge peste nou[\[ri =i nou[hotare... icoana trist[a vie\ii politice a bietelor \[ri... Dar lumea are sf`r=it... careta s-a oprit... unde?... se treze=te copilul ]ntre fe\e ce nu a mai v[zut, aude o limb[ ce nu o =tie!... Inimioara i se sf`=ie... multe zile lungi g`ndul ]i zboar[ acas[... dar casa... c[l[toria, oamenii =i lucrurile nou[ se amestec ]n ]nchipuirea sa, via\a lui ia alt curs, trecutul se =terge... =i de rom`n]i r[m`ne numai o sc`nteie]n fundul inimii, o sc`nteie ascuns[, fugar[, ]n[du=it[, ne]n\eleas[ de bietul copil, acea sc`nteie ce se preface,]ntr-un ceas,]n focul mare =i luminos al rom`niei!...

Ferice de aceia ce nu au p[r[sit pragul p[rintesc, c`t de mic, c`t de mare... ei nu au sim\it durerea de a fi mu\i, durerea de a vedea cum se =terge]nt`i pl`nsul desp[r\irii, =i apoi c[tinel-c[tinel toate amintrile copil[riei lor... Ei nu au sim\it durere =i mai mare, cum se duce =i limba, de te]n[du=[cuv`ntul: "\ar[", =i nu-l po\i spune dec`t pe limb[str[in[!... Dar dorul, dorul, al doilea suflet ce a dat Dumnezeu rom`nului, pentru a r[spl[ti cu durere relele ce f[ptuie=te =i are a f[ptui pe p[m`ntul rom`nesc, dorul numai nu se =terge!... V[zut-am ]n str[in[tate rom`na=i uita\i de numele lor =i de limba

[1] }n *Rom`nia literar[:* hazar.

leg[natului lor, r[s[rind la auzul unui sunet rom`n, ca calul de soi ce necheaz[ la auzul tr`mbi\ei! Gura e prins[... dar ochii]nvie... trupul tremur[... =i inima se bate cu iu\eal[!... auzitu-i-am, ne=tiitori de g`ndul lor, =uier`nd doine, sorbind miroasele ce veneau pe aripile v`ntului dinspre \[ri, =i uit`ndu-se cu jale,]n nop\ile steloase, la calea cea cereasc[pe care str[mo=ii urmau]mp[ratul cel mare, mare =i luminat ca un soare... Ferici\i aceia care nu au pierdut din ochi pragul casei!... au crescut]n s[rut[rile soarelui,]n toat[volnicia[1] c`mpiilor]nflorite,]n dezmierd[rile limbii =i]n toate bucuriile copilului... Sunt care arunc[pietre asupra celor crescu\i de str[ini =i]ntre str[ini... Va veni =i judecata aceea... =i se va face parte dreapt[tuturor; =i se va \ine]n seam[celor ce au fost mucenici din pruncie, dac[au purtat departe numele de rom`n... dac[ nu au iubit rom`nia ca neal\ii!... =i ochii lor s-au umplut de lacrimi, c`nd au v[zut zarea dep[rtat[ a \[rii... =i inima lor a pl`ns, c`nd, dup[ ani =i iar ani, au cunoscut ]n sunetele de pe dealuri doinele jalnice ce =uierau odinioar[; =i sufletul lor s-a am[r`t de am[r[ciunea tuturor... =i to\i str[inii nu le sunt pl[cu\i.

Bine =i frumos este]n str[in[tate, noroade]mbr[cate =i voioase, =coale =i t`rguri m`ndre, podoabe, m[riri, steaguri =i oaste fudul[, legi =i judec[tori buni, via\[=i mi=care... dar rom`nii nu s-au ru=inat de \ara lor =i au iubit-o =i]n s[r[cia =i]n goliciunea ei.

IV

Pe c`nd copiii i=ti din urm[ se f[ceau mari, pe c`nd universit[\ile Germaniei =i =coalele franceze trimiteau]nd[r[t copiii Rom`niei, pe c`nd =coalele, ast[zi roditoare, ale Bucure=tilor =i ale Ie=ului stau]nc[ ]n proiecte]n reglementurile organice, o epoc[mare =i luminoas[se ridicase, o epoc[ce trezise omenirea prin huietul tunului: 1830, anul ce se nume=te]n istorie anul slavei. Cu o

[1] *Volnicie* — libertate, putere.

presim\ire mai presus dec`t con=tiin\a ob=teasc[ de atuncea, p[rin\ii moldoveni =i rom`ni umplur[lumea cea mare de copiii lor, spre a-i ad[pa la izvoarele de]nv[\[tur[, de care cea mai mare parte din ei, dar nu to\i, fuser[lipsi\i... Ne-am deprins a crede, noi, genera\iile de filozofi, de profesori, de]nv[\a\i =i de c[rturari din acest timp, c[pretutindene mo=ii =i str[mo=ii no=tri au fost nelumina\i de-laolalt[=i ne=tiutori de nimica. Mult[=tiin\[a fost odat[sem[nat[ ]n ogorul rom`nesc... Mult[carte, mult[=tiin\[istoric[, politic[, financiar[se ivesc ici-cole, dar plutind de-abia]n risipile aduse de veacul al XVIII—lea; multe =i crude r[ni nevindecate]nc[ast[zi a l[sat acest veac, dar din haosul grecesc, din desc[lecatul obi-ceiurilor r[s[ritului o stea nu s-a putut mistui niciodat[pe cer... *Steaua Rom`niei* — Stea lucitoare ]n inimile p[rin\ilor no=tri, stea ce p[rea c[ apune c`teodat[, dar care i-a]ndreptat de-a pururea =i f[r[gre= la =coalele =i leg[turile Apusului. De la Costine=ti, crescu\i]n |ara Le=easc[, =i p`n[ la noi, tot drumurile Apusului sunt b[tute de pruncii rom`ni. De nu ar fi team[de]nv[\a\ii noi care ne]nva\[ast[zi c[p[rin\ii no=tri nu au fost rom`ni =i ne ]ndeamn[ a lep[da limba lor ca o limb[ str[in[, pentru ca, nesem[n`nd lor, s[fim rom`ni, am ]ndr[zni a zice c[ rom`nia, de va pieri vreodat[, va pieri de m`na rom`nilor:]mpotriva str[inismului, rom`nia a stat, st[ =i va sta nestr[mutat[, ca biserica lui Dumnezeu zidit[ pe st`nc[. Rom`nia este ca Dun[rea cea lat[, mare =i ad`nc[,]n care se cotro-pesc apele deosebite din a dreapta =i din a st`nga; cu c`t mai multe p`raie, pe at`ta =i Dun[rea cre=te; valurile str[ine s-au cotro-pit]n rom`nie, nici un val nu ne-a putut]neca... de multe ori un val amenin\[tor de pieire ne-a]nt[rit, de multe ori acel val ne-a]mpins spre o prop[=ire.

Lucise dar pe lume 1830, an prevestit prin cutremurul popoare-lor de la Pindul p`n[ la Apele italiene=ti; lumea rom`n[ ]nc[sf`=iat[ de pierderea Basarabiei, pl`ng`nd cruntele zile ale anului 1821, net[m[duite de risipele r[zboiului din 1828, sta nehot[r`t[ ]ntre institu\iile nou[, ce nu se]n\elegeau]nc[, =i via\a moale, venit[de

o sut[ani cu domnii str[ini; via\[prelungit[c`teva zile de domnia lui Ioan Sturza.

Pe atuncea drumurile erau pline de c[l[tori de bun[vroin\[cu n[dejdile deschise, inimile aprinse, ce se]ntorceau dup[ani pe la casele p[rinte=ti, cu limbi, haine, sim\iri alte dec`t limba, haina =i sim\irile ce le a=teptau.

V

Multe neamuri s-au schimbat de caracter, a=a englezii r`d =i joac[ ast[zi, pe c`nd din contra voio=ii fran\uji de odinioar[se fac serio=i... }n cetatea |arigradului tab[ra nou[a francilor, din care nu mai este nevoie s[-i scoat[:

M[celarul turcilor,
T[ietorul fr`ncilor.[1]

Englezii]=i pun turbanuri, fesuri peste coifuri, m[t[nii la g`t =i huiesc de trezesc mor\ii, vechii crucia\i... Fran\ujii stau sub arme =i sub uniforme, nemi=ca\i =i lini=ti\i ca lini=tea turceasc[. Prin v[lul cronicilor am ]mp[r\it lesne rom`nia]n dou[tr[s[turi: rom`nia ce se ]ntinde de la desc[lec[turile din urm[ ale \[rilor, =i rom`nia ce]ncepe cu r[s[ritul luceaf[rului mosc[lesc]n Petru cel Mare, =i se]ncheie cu r[zboiul din 1828. Oamenii din epoca dint`i, epoca cea mare, cea f[loas[, seam[n[ a sta pe voinicie numai, c[l[re\i ]ndr[zne\i, juc`nd cai ne]nv[\a\i, lua\i f[r[de plat[din c`mpiile t[t[re=ti, ungure=ti =i le=e=ti, cu\itul ]n br`u, sabia, =i sabie t[ietoare,]n m`n[; gata, tot cu acea m`n[, a scrie judecat[=i a respinge c`nd leahul, c`nd turcul, c`nd t[tarul[2], ungurul, c`nd cazacul.

---

[1] Vezi *C`ntecul Badiului*, partea a II-a, din *Balade*, V. Alecsandri (n. a.). Titlul exact: *Balade adunate =i]ndreptate*, Ia=i, partea I, 1852, partea a II-a, 1853.

[2] }n *Rom`nia literar[:* taturul.

Boieria lor era o munc[, cinstele o nevoie, via\a o lung[trud[, ce se]mp[r\ea]ntre r[zboaie =i adun[rile \[rii... pe atuncea rom`nii nu aveau madame =i cucoane, ci jup`nese oc`rmuind viteje=te casele =i avu\iile, cum b[rba\ii lor oc`rmuiau viteje=te \ara:

Cic[, m[ri, c[de-atunci,
C`nd vin cete de haiduci,
Drumul lor nici c[gre=esc!
Nici c[, z[u, mai nimeresc
La perdeaua +ang[ii,
Sus pe malul Dun[rii.[1]

Podoabele lor era o rochie de catifea cusut[de m`na jup`neselor, odor scump ce trecea de la mame la fete =i pref[cut,]ntr-o zi de evlavie,]n ve=minte ce se pot vedea =i ast[zi pe la unele biserici,]n toat[bog[\ia cusuturii =i a izvodului[2] bizantin[3].

— Umbrele lor sunt nalte, fetele sunt triste, g`ndind poate la nevrednicia urma=ilor; ochii lor, \inti\i pe c`mpii =i pe dealuri, c[ut`nd vrun du=man de alungat sau un frate de]nchinat.

Ace=tia sunt uria=ii istoriei =i]nsufl[torii pove=tilor ce se zice la capra podurilor =i]n adun[rile cr`ciumilor.

Epoca a doua este epoca c[derii, dar =i a sl[biciunii,]n care oamenii sunt aproape de a uita c[sunt rom`ni =i se prefac c`nd]n moscali, c`nd ]n venetici, epoc[ de =treang, de foamete, de l[custe, pe aripile c[rora Dumnezeu are scris[ pedeapsa noroadelor, dar l[custe mai pu\in pustietoare dec`t c[m[ra=ii[4], iedecliii[5], go=tenariii[6],

---

[1] Vezi V. Alecsandri, *Balade*, partea I, fila 73 (n. a.).
[2] *Izvod* — model.
[3] La biserica *Trei Sfin\i* se g[sesc ve=minte cusute de doamna lui Vasile-vod[; desenul (izvodul) e dup[=coala zis[bizantin[(n. a.).
[4] *C[m[ra=* — slujba= la curtea domnului,]ns[rcinat cu str`ngerea venitului.
[5] *Iedicliu* — slujitor domnesc.
[6] *Go=tenar* — cel ce]ncasa birul pe oi =i porci.

oierii[1], v[drarii[2], fum[rarii[3], zapciii[4], pan\irii[5], ceau=ii[6]. }n ast[epoc[ ]nnourat[de colbul ce se ridica sub caii Bugeacului, \ipetele auzite nu sunt \ipetele vitejilor de la Dumbrava Ro=ie, de la Vadul Turcului, de la Baia, dar urletele t[tarilor voio=i de prad[=i ale ienicerilor be\i de s`nge... miros de p`rjol a satelor =i a ora=elor iese din anale. C`nd ]n risipile acestea se vede c`te o fapt[str[lucit[, c`te un om mai b[rbat, c`te un cap mai pu\in plecat, inimile]mpietrite de durere se desfac]n pl`ns. — De-abia ]n istoria ast[ de s`nge =i de lacrimi, de biruri =i de ru=ine se z[re=te o luminioar[.

Culmile societ[\ii nu aveau con=tiin\a de]ntunericul =i pr[pastia]n care arunca neamul “cel ales”, cum zice frumos unul din rarii domni vrednici de pe acea vreme[7]. A\i auzit]n scripturi despre petrecaniile Babilonului, c`nd moartea =i pustierea vecinic[ sta la por\ile cet[\ii: — A=a =i p[rin\ii no=tri pref[cu\i ]n greci ]mb[bu=e\i[8] =i ]n=alvara\i petreceau zile dulci =i vesele, c`nd urgia dumnezeiasc[se ap[sa pe rom`ni. Patria =i rom`nia nu murise]n ei, dar ele se trezir[, crud[trezire, c`nd |arigradul nes[\ios cerea pungi =i iar pungi... de nu mai putea ridica gloata ostenit[!... Jeluirile boiere=ti se ]nal\[ atuncea p`n[la poezia patriotic[:

“O, Moldov[! de ar fi domnii t[i care st[p`nesc ]n tine to\i ]n\elep\i, ]nc[ n-ai pieri a=a lesne. Ce domniile ne=tiitoare (de) r`ndul t[u =i lacomi sunt pricin[pieirii tale, c[nu caut[s[agoniseasc[=i nume bun la \ar[, ci desfr`na\i caut[ numai avere s[ str`ng[; care apoi totu=i se risipe=te, =i]nc[=i cu primejdia caselor

---

[1] *Oier* — cel]ns[rcinat cu adunarea dijmelor pe oi.

[2] *V[drar* — func\ionar care str`ngea d[rile de vin.

[3] *Fum[rar* — cel ce str`ngea impozitul pe co=urile de fum.

[4] *Zapciu* — ajutor de ispravnic ori slujba= la poli\ie.

[5] *Pan\ir* — poli\ist, jandarm.

[6] *Ceau=* — aprod.

[7] Vezi hrisovul lui Grigore Alecse Ghica v.v. din 1765, august 13, h[r[zind Gala\ului pentru]nfiin\area de =coale averea monast. Mavromolului, *Uricariul* dlui T. Codrescu, 1852, tomul I, fila 173 (n. a.).

[8] *}mb[bu=at* —]nc[l\at cu papuci.

lor; c[blestemul s[racilor, cum se zice, nu cade pe copaci, c`t de t`rziu.”[1]

Eteria, visul Fanarului pe malul Dun[rii, ce moldoveni auzise, *jalnica tragodie*[2], desp[r\enia jaca=[[3] =i vecinic[a grecilor de rom`ni, nu de=tepta mol[tatea vie\uirii; rom`nii greci\i vroiau s[moar[ ]n antereie =i calpace, precum sibari\ii[4], oleac[mo=ii lor, vroiau s[moar[ ]n desf[t[ri =i pe paturi de trandafiri;]n bejenie, ca =i]nainte, precum =i]n urm[, taifetul, egoismul =i nep[sarea fur[statornice; cu taifetul, cheful adun[rilor, amoruri nesf`r=ite, stihuri pestri\e de inim[, *chaulieu* =i *anachéreon*, l[utari, primbl[ri pe lun[, bencheturi... =i ceremoniile cur\ii, ceremonii mai amplificate dec`t ceremoniile cur\ii craiului celui mare al Fran\ei. S-ar putea asem[na acea societate cu o adun[tur[vesel[de oameni din toat[lumea, c`nt`nd =i m`nc`nd pe o corabie frumoas[, ce ar trece pe l`ng[ni=te maluri ciumate.

}n societatea acesta nu lipsea nici]nv[\[tura, uneori nici talentul... dar]n\elepciunea era de=art[, inima seac[.

VI

Triste =i jalnice ar fi cronicile rom`ne, dac[ din timp ]n timp nu s-ar ar[ta, pentru m`ng`ierea f[loas[ =i sus\inerea neamului, c`te un soare luminos, ce se cheam[+tefan, Petru, Vlad, Mihai, Basarab, Alexandru, Vasile, c`te un om care ]=i r[pune capul, c`te un scriitor duios, care se pare a pl`nge c`nd strig[din fundul inimii: “A l[sa iar[=i nescris, cu mare ocar[ ]nfundat neamul acesta de o seam[de scriitori, este inimii durere”. }n pu\inele aceste linii nu

---

[1] Vezi Letop., Kog[lniceanu: — Miron Costin, tom. III, fila 236 (n. a.).

[2] Rom`nia literar[ ]n nr. 5 a tip[rit o bucat[din poema lui Beldiman *Jalnica tragodie* (n. a.).

[3] *Jaca=* — jefuitor, hr[p[re\.

[4] *Sibarit* — persoan[care tr[ie=te]n lux =i desfr`u (]n felul aristocra\iei din vechiul ora= Sybaris).

st[numai frumuse\ea stilului, care str[inii la scriitorii lor o pre\uiesc ca giuvaierurile scumpe, =i pe acei scriitori]i]ndumnezeiesc sub nume de Froissart[1], Montaigne, Rabelais, dar st[un poem]ntreg, un c`ntec de lacrimi, v[rsate de oameni ce se luptau ]n dreg[torie mare =i grea cu risipa neamului =i a \[rii. Melancolia Bibliei st[ pe deasupra neamului, \ara se sf`=ie]ntre liniile pl`ng[toare ale cronicarilor =i c`ntecele dureroase ale poporului, c[numai neamurile nec[jite au c`ntece triste ca ale noastre, de rup inima.

C`t de risipos a fost veacul al XVIII—lea, =i pentru noi veacul acesta merge p`n[la 1821,]nc[tot se nasc oameni de acei vrednici, ridic`ndu-se nu se =tie de unde pe deasupra tic[lo=iei =i a vaietelor du=ilor ]n robie, =i ]nf[\i=eaz[ ]n ei trecutul =i viitorul unui neam; lupt[tori neobosi\i, ce mor unii de cu\itul c[l[ului, al\ii de cu\itul du=manului, al\ii de otrava sc`rbei; cu toate r[nile, mo=ia =i durerea neamului au avut mo=teni, care nu ne-au l[sat s[pierim.

Era grecilor]ncepuse cu v[rsarea s`ngelui moldovan; Fanarul boierit avea m`inile pline de avuturile =i de s`ngele n[scut odat[ cu numele neamul rom`n, Costine=ti, Bogd[ne=ti, Cuz[=ti, =i alte jertfe ale urii politice =i ale jefuirii. Dar acest s`nge, din carnea =i pl[m`ile \[rii nu pierise.

Pe l`ng[ societatea cea veche =i egoist[, n[scut[ din n[p[dirile Fanarului =i din corciturile s`ngelui rom`n, acea societate care nu era nici greac[, nici rom`n[, dar un cancer]ngr[=at, tr[ia]n ur[,]n antipatie,]n ap[sare =i]n g`ndul r[zbun[rii, fiii =i cobor`torii vitejilor ce]=i c`=tigase boieria cu s`ngele v[rsat pe c`mpiile vestite ale Rom`niei... iat[istoria... orice inim[bate, orice cap pic[, orice pan[scrie durerile =i tic[lo=iile are nume rom`nesc. }n aceast[ societate sau treapt[ muncit[, s[rac[ de mijloace, dar ]navu\it[ de inimi, se mo=teni ura str[inilor =i s[m`n\a dragostei neamului:]n ea]ncol\ea legul politic al lui +tefan, precum]n ceilalt[societate se visa]ndeplinirea testamentului lui Petru cel rusesc. Pe c`nd sibari\ii

---

[1] Cronicar francez (1333—1400).

no=tri c`ntau dup[ modul lui Anachréon, poporul c`nta voiniciile trecute, voiniciile drumurilor mari =i ale codrilor =i surghiunul Basarabiei, iar boierimea mic[=i]nl[turat[, feciorii de neamuri =i hr[ni\i cu durerea, cu ru=inea =i risipa str[mo=e=tii str[luciri, se d[dea cu doctrinele filozofice =i r[sp`ndea satira, duh ce nu s-a mai stins ]nc[, epopee politic[ din care trei c`ntece ne sunt foarte cunoscute:

*Scrisoarea ce a trimis un boier din Moldova c[tre dl Logof[t G.S. la Cern[u\i, Sfatul de la Criste=ti =i jaloba vr`ncenilor*... adic[ 1821, 1847, 1855... trei crize ale vie\ii rom`niei.

C`nd se apropie de na\ii ]nt`mpl[rile mari ce au a str[muta condi\ia lor, se arat[=i oamenii cer=u\i pentru a]n\elege, a]nlesni, a sfin\i sau a m[rturisi acele]nt`mpl[ri; dac[nu cumva le prevestesc sau le fac ei]n=i=i.

Sf`r=itul Fanarului, care vruse a ridica oligarhia veneticilor pe risipele \[rii =i ]nfundarea numelor na\ionale, se ]ncheie ]n doi oameni, n[scu\i am`ndoi din vi\ele ce le surpau grecii. Unul din ei, Vladimirescu, sau, cum]i zic c`ntecele de pe Olt, Tudor, ]=i are numele =i locul f[cut ]n istorie; al doilea a=teapt[ ]nc[ recuno=tin\a =i r[spl[tirea: Ionic[ T[utu, comis de boierie, inginer de me=te=ug, rom`n de suflet, n[scut la 1798, era fiul lui Gheorghe T[utu, nepot de fiul vornicului T[utu b[tr`nul, =i a murit la 1828, la |arigrad. Ionic[ T[utu e rom`nia re]nviat[, mi=cat[de toate patimile patriotice =i juc`nd tot acela=i rol prin condei =i st[ruin\e ]n politic[, care ]l juca Vladimirescu cu pu=ca pl[ie=asc[. Pamfletist c[lduros =i convins, ]n coresponden\e cu toate partidele =i c[utat de toate c[peteniile patrio\ilor, judec`ndu-le toate, =i iar singur de o partid[... partida \[rii. T[utu se poate asem[lui numai cu un om]n istorie: cu I.P. Courier[1]. Precum I.P. Courier se f[le=te c[este un

[1] Scriitor francez (1772—1825), cunoscut prin virulen\a pamfletelor sale]ndreptate]mpotriva aristocra\iei abuzive.

simplu vier, asemene =i T[utu se m`ndre=te c[ este numai moldovan; =i unul =i altul se lupt[ pentru acelea=i principuri, unul ]n contra emigra\iei de la Coblenz[1], ce se aruncase peste Fran\a cu furia nes[\ioas[ de putere =i de averi a fanario\ilor, cel[lalt ]n contra bejeniei, ce r`vnea privilegii care nu se pot]n\elege m[car ast[zi, a=a sunt de dezbr[cate de dreptate =i de cump[nire. Tot cu acea iu\eal[, cu acel duh mu=c[tor, =i tot]ntr-o vreme scriu, =i pentru]ntreaga asem[nare, dac[cronica este adev[rat[, am`ndoi mor de moarte silnic[politic[, unul prin mrejele unei dragoste veninoase, iar Courier]mpu=cat.

VII

Suntem la Cern[u\i... Domnia cvasina\ional[a lui Ioan Sturza a]nceput. Ambi\iile domniei sunt]n fierbere, partidele se =optesc, constitu\iile =i proiectele plou[, prieteniile politice se desfac, tranzac\iile =i tr[d[rile se lovesc, se]n\eleg =i se prefac ziu[pe ziu[, eteri=tii =i turcii nu mai sunt]n \ar[; dar retra=i pe culmea Cern[u\ului, ca pe muntele Aventinului, arhondologia cea de frunte, ce se nume=te]nsu=i proh[2], nu se]ntoarce acas[... c[nu frica Eteriei, nici a turcilor a adus bejenia... dar glasul str[b[t[tor al lui Vladimirescu, ce de=teptase politica nou[a rom`nilor. Nu frica Eteriei mai \inea ]n pribegie boierimea, dar ambi\ii ]n=elate: t`rguia cu \ara pre\ul]ntoarcerii: — scutirea]ntreag[— acea scutire ce se uita]nsu=i la domnii str[ini]n vremile grele. Ca to\i oamenii care se cred, cern[u\enii ziceau... ce va face oare \ara f[r[st`lpii s[i? Convulsiile intrigilor nu se ast`mp[r[: Ioan Sturza scrie la Cern[u\i: *Scrisoarea m[riei-sale lui vod[c[tre boierii din Bucovina*.

“Boierilor, nu m[ ]ndoiesc c[n-au ajuns la auzul dv. mi=c[rile

[1] Ora= german pe Rin, unde]n 1792 s-au format armatele contrarevolu\ionare ale emigran\ilor francezi.

[2] *Proh, pruh[* — protipendad[, elit[.

unora din boierii de aicea, =i cred c[pentru dv. au trebuit s[fie de de=[n\are:]ns[ ]n bunele plec[ri ce eu p[strez pentru dv. nu m[pot ap[ra de a nu v[mai m[ri]nc[mirarea,]n=tiin\`ndu-v[ c[ aicea boierii nu v-au cru\at nevinov[\ia, cu care v[ cred ]mbr[ca\i, publicarisind at`t aicea, c`t =i ]n drumul lor ]n jos p`n[la hotar, cum c[ar fi]ntr-o legat[unire cu dv. la pasul ce au pornit. Dac[acest pas are o necuviin\[, dv. ve\i judeca,]nc`t va r[pune numele ce vi l-au]nflorit oamenii =i ostenelile dv., =i dar eu m[gr[besc a v[face =tiut aceast[comprometarisire, ca unul ce]ntotdeauna am fost =i sunt al dv. iubitor: I.S. Vv. D. 1824. fev. 7.”

Pentru a da seam[de r[va=ul acesta =i de toat[mi=carea sufletealsc[a rom`niei, numai via\a, coresponden\a =i h`rtiile lui T[utu ne pot sluji; coresponden\a =i documentele politice g[site la el sunt, la cuno=tin\a noastr[, singurele documente ale acelei mi=c[ri ce se]nfund[ ]n trataturile de la Acherman =i Adrianopol, =i ne dau ponturile =i t[lm[cirea Regulamentului Organic: f[r[T[utu istoria nu se poate]n\elege.

A=adar, pentru a ne t[lm[ci cartea m[riei-sale lui vod[s[ ]ntreb[m pe T[utu de cuprinderea sa. Din morm`ntul lui, T[utu ne va ar[ta c[ aceast[ carte a fost o mare ispit[, de care s[ \inem minte, capitol din mijloc al unui roman politic: h`rtiile lui T[utu cuprind tot romanul... =i ce roman! +i vom z[ri]n acest roman =i unele din chestiile capitale ce ne]mping ast[zi.

Eteria a jefuit \ara, dreg[toriile =i domniile grece=ti au dat m`na cu j[cuitorii; prada, focul =i disloca\ia principaturilor s-au f[cut; cine are s[ ridice neamul, cine are s[-=i aduc[ aminte de p[m`ntul acesta, de *independen\[*, de vechi drituri?... c[oc`rmuire nu-i...

Turcul st[gata a preface umbra \[rilor]n pa=al`curi =i abutorii[1] p[m`ntului... st`lpii patrio\i ... au fugit, pare c[ nu au l[sat nimic[ ]n urm[. }n urma lor ]ns[ era mai mult dec`t p[m`ntul gol, era norodul rom`n, ap[sat, dar neuit[tor de trecut, acel norod care se

[1] *Abutorii* — cei care trag foloasele.

vede numai c`nd sose=te primejdia =i greul. Boierimea nu trecuse hotarul, c[ un \ip[t groaznic striga de la o margine la alta: “Au fost vremi s[ l[sa\i pentru un minut tot felul de interes particularnic =i s[ v[ \inti\i g`ndirea =i]ngrijirea la interesul ob=tesc, s[l[sa\i prigonirea =i dihonia ce ave\i]ntre dv. =i cu o unire s[lucra\i cele de folosul patriei: *s[l[sa\i ura ce purta\i c[tre to\i ceilal\i*... Dar protivnicia urm[rii din partea dv. face pre ob=tie ca s[-=i ridice glasul s[u *acel amor\it de at`tea veacuri*. — Acest p[m`nt, odinioar[oc`rmuit de independen\ii s[i voievozi, a avut hotarele sale ]n ]ntindere, a=ez[m`nturile sale]n datorii, privilegiile sale]n urmare, =i pravilele sale]n]ndatoriele unui om c[tre altul. S-au v[zut boieri (a c[rora scaune, dv. \ine\i ast[zi) *r`vnind domne=ti cununi*, ne]nvoindu-se ]ntre d`n=ii =i]ntrec`ndu-se unul cu altul, se ]ndeseau s[ o r[peasc[. Dintru aceasta a n[scut puternica pricin[ de orice ]ntre d`n=ii: *legiuita pricin[a ap[r[rii domnilor =i sf`nta datorie a preaputernicei Por\i*, ca s[ se puie ]n lucrare lini=tirea: *Toate au venit la un pont, =i ne]nvoiala ]ntre boieri nu s-a putut ostoi, dec`t numai cu punerea pe scaun a na\iei grece=ti*”.

Strigarea ob=tei este doprosul[1] =i judecata regimului trecut,]n care nimic nu e uitat, de la vechile privilegii p`n[ la =coale, =i ]n care vedem c[, vorbind de d[rile r[zboiului, se mir[ norodul de ]ntrebuin\area banilor hot[r`\i de plat[.

“De unde dar curge oprirea v`nz[rii cei de bun[voie, =i ]n locul ei pre\uri hot[r`te =i p[gubitoare? Nevoit a lua aminte el (norodul) n-a trecut]nc[ ]n uitare c[,]n vremea r[zboiului trecut, m[ria-sa monarhul Rusiei a slobozit]nalt[porunc[ca s[se pl[teasc[ ]n bani tot ceea ce se va lua din p[m`ntul acesta. Apoi norodul d`nd tot ceea ce i s-a cerut, poate ar[ta un num[r mare de d[ri, pentru care nu a luat nici cea mai mic[plat[; =i]n vreme ce =tie c[ ]mp[r[teasca hazna[2] a pl[tit pentru toate acele f[r[cru\are, r[m`ne

[1] *Dopros* — interogatoriu.
[2] *Hazna* — vistierie.

]n prepusul s[u f[r[ie=ire, c[pl[\ile acele r`nduite pentru folosul ob=tii au alc[tuit ]n p[m`ntul acesta numai c`teva folosuri]n parte.”

Lungul rechizitorium acest al ob=tii ce ne d[a crede c[numele oamenilor se schimb[, dar n[ravurile foarte cu greu, lungul rechizitorium]n care se propune Por\ii toate]mbun[t[\irile ce se a=teapt[=i ast[zi, dar]nl[tura boieria ca sf`r=it[ sau moart[, d[du a g`ndi boierilor. Era prea lung[strigarea, prea ascu\it \ip[tul, prea vie durerea, ca pribegii s[nu o aud[; afar[de pruha, fruntea, cei mul\i se]ntoarser[pe la casele lor; educa\ia politic[a ob=tilor nu se face]ntr-o zi,]n capul celor mai mul\i era o amestec[tur[a chestiilor dinl[untru cu chestiile din afar[— faza de reforme]n care se p[rea a intra Moldova cu mi=carea strig[rii se pref[cea]ntr-o combina\ie mai bun[dec`t starea de mai]nainte negre=it, dar unde elementul dezorganiz[rii se sus\inea. — Istoria va aprecia rodurile acelei combina\ii statornicite sub numele de Reglement Organic =i folosurile ce a tras fiecare treapt[moldovan[; urm[rim numai duhul mi=c[rii aicea.

VIII

S-au v[zut neamuri pierind deodat[pentru un princip sau pentru slobozenie, dar castele =i privilegia\ii se]ndoiesc, t`rguiesc cu chestiile generale =i inevitabile =i caut[ a sc[pa ceva=i; a=a urmar[ =i boierii cu ob=tia de la 1821. Sub umbra m[gulirii duhului rom`n]nviat, prin reac\ia]n contra grecilor, prin oarecare concesii morale cer=ute de veac, boierii r[maser[totu=i oligar=ia de mai]nainte, d`nd ]n spinarea c`rmuirii greutatea =i r[spunderea st[rii sociale, o tactic[ce s-a]nnoit]n opozi\iile din urm[, =i se arat[ ]nc[=i ast[zi. Suntem fiii oamenilor de la 1821, =tim ce e dar duhul acelor concesii =i]n\elegem logica hor\i=[[1], ce =ov[ie=te]ntre m[rturisirea dreapt[a adev[rului =i a cugetului =i sofisme. A=adar, boierii pribegi

[1] *Hor\i=* — peiza=, str`mb.

]ncepur[a cump[ni, a socoti =i prinde la inim[; constitu\ii =i proiecte plou[, curieri trier[\ara, |arigradul =i Petersburgul mai cu seam[, Fanarul e]n picioare, mezatul opiniilor =i a sufletelor se]ncepe. Toate proiectele seam[n[unele cu altele]n principiuri, =i toate sunt]ntr-o congl[suire: “a restr`nge puterea oc`rmuirii, a pune \ara sub epitropia boieriei”. Fiecare taraf[1]]=i face o constitu\ie. Avem mai multe constitu\ii sub ochi, *otografe*. Strigarea zice: “nimic[alt[nu era cunoscut de pravil[statornicit[ ]n toate, dec`t interesul, mita =i p[rtinirea ce pretutindene nu purta alte roduri dec`t ner`nduieli, jacuri, asupriri =i ]mpilare, care pe mul\i din drep\i supu=ii preaputernicei Por\i au silit a alerga s[ se fac[ sudi\i[2] str[ini, pentru ca s[ poat[ ap[ra drept[\ile lor. — Acest fel era oc`rmuirea, c`nd moldovenii obosi\i de jacurile ce ]n str`mtoarea de mai]nainte au fost sili\i s[mai sprijineasc[=i tulbur[rile grecilor, care au f[cut v`rf tic[lo=iilor lor, pentru care ob=tea ]ntr-aceea b[nuie=te numai boierilor celor mari. C[ci ace=tia erau ]ncep[torii \[rii, ace=tia erau st`lpii patriei, la]ngrijirea acestora toat[ob=tea era rezemat[, c`nd f[r[ veste s-a v[zut c[zut[ ]n pr[pastia ce a s[pat ]mperecherea aposta\ilor. C[tre aceasta, str`ngerea mai]nainte a oamenilor lui Ipsilant sub privirea]ncep[torilor no=tri, intrarea]ntre acei oameni a arn[u\ilor ce slujeau pe la boierii cei mari, =i, dup[venirea lui Ipsilant, poruncile date din visterie c[tre dreg[toriile \[rii, spre]nlesnirea str`ngerii oamenilor de oaste,]ncingerea cu arme a lui Ipsilant, f[cut[[3] prin mitropolitul \[rii, =i ajutarea de bani, cai =i altele, f[cute de mul\i dintre boieri, sunt destule pricini care fac a crede c[acei mai puternici dintre boierii cei mari au =tiut mai]nainte de]mperecherea grecilor, =i acei prin vicle=ugul lor au uimit dintru-nt`i pe to\i ceilal\i.” Boierii opuneau c[ fr`ul \[rii nu era]n m`na lor. Asta a f[cut g`lcevirea de-a pururea]n \[rile noastre:

[1] *Taraf* — ga=c[, partid[.

[2] *Sudit* — locuitor din Principatele Rom`ne aflat sub protec\ia unei puteri str[ine, av`nd prin aceste drepturi =i privilegii asigurate.

[3] }n *Rom`nia literar[*: f[cut.

\ara]n contra boierilor =i boierii]n contra domnilor. +tefan cel Mare statornici cu temei]n Moldova temeiul aristocratic. El nu sim\i greul institu\iei sale, c[avea bra\ greu =i m`n[ iute; dar fiul s[u Bogdan cu anevoie c`rmuie=te, =i al treilea fiu al lui +tefan, Rare=, pl[te=te cu surgunul s[u =i zbuciumarea zilelor sale g`ndul de a reduce =i m[rgini]nsu=irile aristocratice=ti.

Iat[principurile proiecturilor: de=i lungi pentru un articol ca al nostru, prescriem mai multe paragrafe, pentru c[sunt pline de actualitate, pentru c[trecutul trebuie a ne pov[\ui, =i pentru c[unele dispozi\ii sunt]ntreaga noastr[istorie:

"Shedion de reform[luirea st[p`nirei \[rei Moldaviei."

1. St[p`nirea s[ fie monarhiceasc[, dinpreun[ ]ns[ lucr[toare cu =ese =i opt familii cele ]nt`i a p[m`ntului, ce se numesc ]n limba greceasc[: *pruh*. Aceast[ alegere a st[p`nirei dinpreun[cu un DOMN, tot din neamul moldovenesc, s[fie pe via\[.

2. Budjetul domnului.

7. Chiftul[1] c[ld[rilor s[fie pentru to\i de ob=tie slobod f[r[de plat[, afar[de vama legiuit[, care to\i de ob=tie s[o pl[teasc[, f[r[deosebire de obraze, =i nicicum altfel, subt orice fel de nume de bir pe ceast[madè[2] s[nu se poat[pune. +i la ora=e =i t`rguri, velni\e[3] s[nu poat[fi, ci numai la mo=ie, =i de veci =i cu anul se va \ine. Iar holerc[[4] de peste hotar nicicum s[nu fie volnic a se aduce, =i aceast[oprire s[se fac[cu suirea v[mii, ca la toat[vadra s[pl[teasc[zece lei.

Articolele 3, 4, 5, 6, 8, 9, 10 ca =i acel al 7, sunt tot dispozi\ii generale ce se ating de biruri =i de reguli poli\iene=ti.

11. Ocna =i vama s[se v`nz[ pe trei ani cu chiz[=ia celor ]nt`i frunta=i boieri, =i banii to\i s[intre]n soma iaraturilor[5] statului.

---

[1] *Chift* — fierbere.
[2] *Madea* — fel, categorie.
[3] *Velni\[* — povarn[, instala\ie rudimentar[de fabricat rachiu.
[4] *Holerc[* — rachiu.
[5] *Iarat* — venit.

12. Po=tele s[se v`nz[ ]n mezat, buc[\i-buc[\i la particularnici cu bun[chiz[=ie, f[r[a da cel mai mic agiutoriu statul cump[r[torilor.

13. Mitropolia, episcopiile =i toate celelalte m[n[stiri grece=ti =i p[m`nte=ti s[ fie cu leaf[ de ]nsu=i l[ca=urile aceste cu de agiuns, =i cheltuielile bisericilor tot aseminea =tiute =i hot[r`te, =i “prisosul” s[fie a statului, =i mitropolitul =i episcopii s[nu aib[voie]n diastim[[1] de cincisprez[ce ani de a mai hirotonisi preot sau diacon sau dasc[li, ca s[nu se]nmul\easc[catahrisul[2] de acum.

14. Tagma bisericeasc[, afar[de cele duhovnice=ti, s[nu fie volnic[a se amesteca, =i nicicum Divanuri =i giudec[\i mirene=ti la Mitropolie s[nu se fac[.

16. Boierii s[aib[toate a lor privilegii vechi, f[r[ ]ns[a intra]ntru aceste privilegiile =i catahrisurile urmate]n urm[.

17. Boieri s[se numeasc[cu *caftan* numai acei f[cu\i de domnul Calimah, iar ceilal\i to\i s[fie socoti\i f[r[caftanuri, =i s[nu fie “volnic domnul cu boierii r`ndui\i” de a cinsti cu caftan, f[r[socotin\a Divanului politicesc =i *r[zboiesc*.

Art. 18, 19 =i 20 reglementeaz[oastea m[rginit[ ]n 3 000 oameni ale=i =i cu chiz[=ie, darea birului, =i sp`nzurarea t`lharilor de pe drumul mare, de va agiunge furti=agul la un leu.

21. F[r[de bir, locuitor s[nu se afle nicicum, m[car =i str[in de va fi, =i nu va fi cinstit cu caftan =i va fi a=ezat]n acest p[m`nt, =i acest bir de 18 lei s[se numeasc[birul capului.

Articolele 22, 23 organizeaz[statul civil =i hot[r`tura mo=iilor.

24. R[z[=i s[nu poat[fi]n toat[\ara cu mo=ie mai gios dec`t 50 st`njini mo=ie. Boierii ce sunt cinsti\i cu caftane s[nu fie supu=i la birul capului, =i locuitorii s[fie datori a le lucra dou[zile pe s[pt[m`n[tot gospodariul, “]ns[ ]n m[suri putincioase de a lucra locuitorii f[r[asuprire, iar mai mult visteria \[rii s[nu sufere a se urma asuprire”.

[1] *Diastim[* — interval, spa\iu de timp.
[2] *Catahris* — abuz.

28. Afar[de =tiutele =i ispititele familii =i acei cu =tiin\[de pracsis[1] de a obl[dui[2], al\i netrebnici =i de neam prost =i f[r[mo=ie mai v`rtos, sau alt[stare s[nu poat[intra]n slujbele ori=icare a \[rii, m[car =i un ocola=[3].

Proiectul acesta]n 30 articole corijate de o m`n[ ce nu s-a r[cit ]nc[ poate sluji ca document istoric a dovedi “strigarea” =i a ne da o idee despre greut[\ile p[m`ntului nostru; dar totodat[ne d[=i m[sura a trei ponturi ce a c`=tigat con=tiin\a ob=teasc[ de ast[zi. Nimeni ast[zi nu s-a feri de un bir, chiar =i birul capului, ca o dare ru=inoas[, c[ci am ]nv[\at acum c[ ru=inea este de a se ]nl[tura de sarcinile publice. Progres, nu s-ar g[si ast[zi un singur om ce ar cere dou[ zile din s[pt[m`n[unui locuitor. Progres, =tiutele =i ispititele familii au ispitit c[ ]nv[\[tura e alt[unsoare mai pre\uit[, =i fiii acelor familii =i neamurilor proaste s-au cufundat =i r[sbotezat sub numele de rom`n. Progres.

IX

Alt taraf, alt[constitu\ie. Proiectul de fa\[e foarte laconic =i este cunoscut sub numire de ponturile popilor.

Pontul I. Mitropolitul =i episcopii s[fie de-a pururea numai din p[m`nteni, =i m[n[stirile grece=ti sub epitropia arhiereilor =i a p[m`ntenilor.

II. Mitropolitul =i episcopii aseminea sub epitropia p[m`ntenilor, =i f[r[=tirea epitropilor s[nu se poat[ ]mprumuta.

IV. Pronomiile =i privilegiile de mai]nainte s[r[m`ie nestr[mutate.

V. Oc`rmuirea \[rii s[ fie de domn ]mpreun[ cu *gherusie* alc[tuit[ de opt boieri din cei dint`i, care se vor schimba la “to\i trei ani”, =i ace=tia vor fi din fiecare neam c`te unul din cele opt neamuri.

---

[1] *Pracsis* — drept.
[2] *Obl[dui* — a guverna, a administra.
[3] *Ocola=* — conduc[torul administrativ al unui ocol (circumscrip\ie administrativ[).

VI. “Neamul boieresc nesupus nici unei d[ri.”

VII. Domnul s[nu poat[os`ndi vreun p[m`ntean f[r[cercetarea =i hot[r`rea gherusiei.

IX. Cinurile s[nu se deie la pro=ti =i mai ales f[r[hot[r`rea acelor opt boieri.

X. Grecii s[fie sili\i a se desface de averile din Moldova.

XI. Numai grecii negu\itori s[fie primi\i.

XII. Cinurile domnului Su\o cu toate s[se strice.

XIII. Nici]ntr-un cin a p[m`ntului, grec s[nu se]ntrebuin\eze.

XIV. Privilegiile scutelnicilor s[se]nt[reasc[.

XIX. “C[r\ile mazililor =i ale postelnicilor s[nu se mai]nnoiasc[.”

XXI. Asedosie[1] pe trei ani.

XXIII. Holerca s[fie oprit[a mai veni de peste hotar, =i velni\ele s[fie slobode =i f[r[plat[,]ns[numai la p[m`nteni.

XXV. Boierii s[aib[slobod[voie a trimite arzuri[2] la Poart[la vreo “nemul\[mire” despre domn, sau =i din ei a trimite,]ns[numai pentru “ob=te=ti interesuri”.

}n proiectele aceste este o curioas[amestecare de idei economice bune de monopol =i, peste tot, g`ndul de a ]nghi\i ob=tea ]n boierii pruhi=ti, =i a c`rmui pe deasupra domnului o oligar=ie vene\ian[.

Mai g[sim]nc[un al treilea proiect, care se deosebe=te de cele dou[, de=i]ntemeiaz[constitu\ia sa pe boierie privilegiat[.

Art. II. “Domnia s[mearg[ ]n mo=tenire la fiul cel mai mare, ori, lips`nd el, apoi la neamul cel mai aproape de acela=i s`nge”. Dar proiectul acesta, iar[=i ca celalalt, restr`nge oc`rmuirea. Este curios c[oligar=iile se apropie de anarhia dlui *Proudhon*[3].

Al patrulea proiect e proiectul lui I. T[utul; =i preambulul deschide]ndat[orizontul na\ional: cererile cele mai]nsemn[toare ce

---

[1] *Asedosie* — scutire de d[ri c[tre Poart[.

[2] *Arz* — jalb[, memoriu, trimis de domn sau de boieri c[tre Poarta otoman[. (}n *Rom`nia literar[*: arsuri.)

[3] Publicist francez (1809—1865), critic acerb al capitalismului de pe o pozi\ie individualist-anarhic[.

se fac din partea “ob=tiei Moldaviei”, “]n]ntocmire cu cele cuprinse prin ob=teasca jalob[, trimise c[tr[pre]naltul Devlet, =i]n temeiul sf`ntului ]nalt ]mp[r[tesc ferman, ce s-a slobozit, ca s[ fie ob=te=te sfin\ite aceste cereri, spre a sluji p[m`nte=tilor oc`rmuiri, p`n[ce se va]nfiin\a “Pravila \[rei”,]ntr-o des[v`r=it[alc[tuire”.

Pontul 1: “Norodul Moldovei, ca un norod ce din]nvechime =i p`n[ ast[zi a avut =i are sfin\it privilegiul slobozeniei =i acela de a se obl[dui cu oc`rmuitorii s[i etc.”

Pontul 18: }naintea pravilei s[fie socoti\i to\i deopotriv[, =i f[r[deosebire, av`nd a fi =i pravila una =i tot aceea=i pentru to\i, sau pentru de a ocroti sau pentru de a pedepsi. }n pravil[ nu poate s[ se hot[rasc[ dec`t aceea ce este drept =i folositor, =i nu poate s[se opreasc[dec`t ceea ce este nedrept =i de stric[ciune.

Pontul 19: Norodul, spre a i se oc`rmui trebile sale cele dinl[untru ]n chipul cuviincios, ca s[ se poat[ folosi cu drept[\ile,vechile sale privilegii, cere ca s[ i se ]nt[reasc[ =i legiuirea aceea a sfatului ob=tesc, ce a avut p[m`ntul acesta iar[=i din]nvechime, legiuire dup[care “puterea oc`rmuirei =i a ]mplinirei s[ fie ]n singura m`n[a domnului, iar puterea hot[r`rei s[ fie pururea ]n m`na domnului]mpreun[=i a sfatului ob=tesc”.

Pontul 46: Toate fe\ele ce alc[tuiesc sfatul ob=tesc, afar[de =asesprezece vechili a \inuturilor, toate fe\ele alc[tuitoare Divanului =i celelalte s[se aleag[to\i ace=tia dup[socotin\a domnului cu a sfatului ob=tesc, urm`ndu-se alegerea numai dup[“meritul bunelor fapte =i dup[puterea =i vrednicia fiec[ruia, pentru slujba ce este s[i se]ncredin\eze etc., etc.”.

+i (]n) proiectul acesta, din care se vede c[T[utul era versat]n scrierile politice ale vremii, unde]nt`ia dat[ ]n Moldova s-a a=ternut principul]mp[r\irii puterii, multe defeni\ii de drit se g[sesc; dar este de mirare c[proiectul tace cu totul]n privin\a s[tenilor. Ori d[a]n\elege c[drept[\ile politice =i civile erau a se]ntinde preste tot, f[r[prejude\ul leg[turilor =i contracturile ce leag[proprietatea de locuitori, =i locuitorul de proprietate? Se poate crede =i aceasta,

fiindc[loc deosebit]n constitu\ia sa nu este dat boierimii ca unei caste, dar alegerea poate chema cu]ncrederea domnului tot p[m`nteanul vrednic la slujbe; sau c[T[utul mai a=tepta vreme, spre a-=i spune toate ideile sale de reform[.

Proiecte =i constitu\ie nu erau de ajuns boierimii ce]=i venise]n fire din spaima strig[rii. Domnia se a=ezase, dar, din nenorocire, Moldova poate da o domnie numai, =i postulan\i[1] se g[seau din toate p[r\ile; cu constitu\iile =i cu f[g[duin\e de credin\[=i altele o sut[de postulan\i st[ruiau, =i boierii din Cern[u\i, ca =i ceilal\i, ba]nc[=i mai mult, ca unii ce aveau ramifica\ie cu Ipsilant, Cantacuzine=tii =i eteri=tii =i sprijin mare]n Fanar; p`n[ =i s`ngele m[riei sale lui vod[ ]=i f[cea partizi =i r`vnea biata domnie a lui I. Sturza.

Huietele de domnie =i intrigile ce n[=teau din toate p[r\ile f[cur[pe I.S.Vv. a scrie scrisoarea din 7 fev. 1824. La 22 fev. plecatele slugi ale m[riei sale]n num[r de =asesprezece isc[lituri r[spund:

“Pre]n[l\ate doamne! Nu poate fi alta mai str[in[=i de=an\at[priveli=te ast[zi, dec`t aceasta numai, c[ fiii cei adev[ra\i a patriei noastre, b[tr`nii boieri =i mo=tenitorii familiilor celor din]nvechime “pre credincioase =i supuse pre putrernicului,]ndur[torului =i hr[nitorului nostru Devlet, =i mai ales cunoscu\ii]ntru vechime jertfirilor ale pre\uitelor slujbe c[tr[pre puternica]mp[r[\ie, prin carele chelariul s[u veacuri]ntregi s-au p[zit neclintit din stejarul drept =i neprih[nitei supunere. Aceia ast[zi]n tot chipul prigoni\i, apoi unii]nst`njeni\i de a se apropia ]nc[ de maica lor, patria noastr[, ba ]nc[ nevoi\i cu jale =i l[cr[mare a p[zi o crud[ t[cere, o aspr[ neamestecare =i o des[v`r=it[ne]mp[rt[=ire cu toat[suflarea “s`mbatrioticeasc[”[2] dinl[untru pentru ca s[ ne dep[rt[m =i de clevetirile cele formalnice, pornite din patrie, =i din ]ntunericul scopurilor propov[duite ]n lume, c[ adic[ cei dinl[untru patrio\i, nu cei dinafar[, ar fi av`nd]nso\ire nepriincioas[. Aceast[oprire a

---

[1] *Postulant* — persoan[care cere o slujb[, un post, solicitator.
[2] *S`mbatrioticeasc[* — compatriot[.

comunica\iei p[zit[de noi, cei]nstr[ina\i]ntru sfin\enia cuget[rilor, iat[ne d[tot creditul =i la]n[l\imea ta, =i la toat[lumea acum, c[nu am putut avea]mp[rt[=irea unei =tiin\e formalnice mai de]nainte, pentru cuvintele c[l[toriei c[tr[pragul]ndur[rei Devletului, a unor boieri deputa\i. Nici dac[ ]n particularnic sau prin =tiin\a a mai multor s`mpatrio\i merg s[puie lacr[mile patriei la picioarele pragului milostivirii, acum =i din luminata carte a]n[l\imei tale, doamne,]nsemnat[din 7 fev., care ne-am]nvrednicit a o primi dup[o]ndelungat[ ]ncontenire,]ntru aceia=i vedem a ne]nsemna aceasta, cum c[sunetul vorbelor]n c[l[toria lor le poate aduce comprometa\ie, propov[duind ei unire cu noi. Se dezleag[aceast[ ]ntrebare, c[, dac[a lipsit comunica\ia, n-a putut fi hot[r`rea mai de nainte =i a unirii; iar dac[este ob=tesc bine, apoi ei]n noi =i noi]n ei, precum urmeaz[a se crede c[e=ti =i]n[l\imea ta, =i iat[pentru c[am primit luminat[cartea voastr[, t[ind nodul t[cerii cu patrioticesc cuget r[spundem cu plec[ciune c[suntem neuni\i cu toat[suflarea a acelora carele se plac]n nenorocirile =i obida patriei =i a s`mbatrio\ilor =i suntem uni\i ]n duhul nostru cu acei care pentru binele patriei arat[ jertfire; ]ns[ lucrare, ]ndem`nare, coresponden\ie nu am avut; de am fi fost =i noi]n patrie, iar[=i nimic[alta nu am fi putut face la o pierzare m[rturisit[ ]n lume a \[rii noastre, dec`t a n[zui =i noi la limanul m`ntuirii milostivirii pre]n[l\atului Devlet, st[p`nitorul nostru. A=adar, =i pentru ace=ti deputa\i, dac[merg pentru binele patriei, datoria urmeaz[a fi =i]n[l\imea ta]ntr-o sufleteasc[unire”.

R[spunsul ista foarte lung nu s-a putut reproduce tot, plin de fraze]ndoite, unde cimilitura joac[, adev[rul pic[ ]n m`na lui T[utul.

“M[ria sa vod[, carele are un suflett bun, — strig[T[utul]n scrisoarea ce a trimis un boier din Moldova c[tre d-lui log. G.S. la Cern[u\i, — poate s[fi crez`nd, dar eu, carele =tiu, v[ m[rturisesc c[ ]mpotriva =tiin\ei mele nu pot crede, =i m[ rog m[ ierta\i, scriitorul dv., spornic ]n florile fandasiei, ]nc`t =i pragului, de putea,]i

da picioare, m[car c[ar fi bine c[tr[celelalte praguri s[-=i cru\e d[rnicia, ca s[nu le fug[u=ile, scriitorul dv. a =tiut s[presoare =i s[pofteasc[ ]n toate frazurile scrisorii lacrimile p[timirii, de obijdui\ii s`mbatrio\i, obida patriei, pierzarea ei, tic[lo=ia, nenorocirele =i alte asemine”.

“Scrisoarea unui boier moldovan” e un pamflet]n 32 pagini manuscrise,]n care T[utul se ridic[uneori la o]n[l\ime de idei nespus[, cu un foc, cu o ur[necru\[toare =i crud[, care face din acest pamflet nu numai un monument istoric, dar =i un document literar. Cern[u\enii, ca =i boierii veni\i pe acas[, isc[lise jaloba =i cererile ob=tii. Domnia lui I. Sturza era rezultatul a tuturor, dar slaba idee a na\ionalit[\ii re]nviat[, =i T[utul nu ierta f[\[rnicia =i ambi\ia tulbur[toare a domniilor, care amenin\a iar[=i acest principiu c`=tigat cu at`tea dureri. Scrisoarea ia la r[spicat r[spunsul boierilor din cuv`nt ]n cuv`nt sub]nchipuirea unui boier ce ar fi fost din taraful cern[u\enilor...

C~NTAREA ROM~NIEI

Dac[du=manul vostru va cere leg[minte ru=inoase de la voi, atuncea mai bine muri\i prin sabia lui, dec`t s[fi\i privitori]mpil[rii =i tic[lo=iei \[rii voastre. Domnul p[rin\ilor vo=tri]ns[se va]ndura de lacrimile slugilor sale =i va ridica dintre voi pe cineva, care va a=eza iar[=i pe urma=ii vo=tri]n volnicia =i puterea de mai]nainte.

(Cronic[moldoveneasc[)

1

Domnul Dumnezeul p[rin\ilor no=tri]nduratu-s-a de lacrimile tale, norod nem`ng`iat,]nduratu-s-a de durerea pl[m`ilor tale, \ara mea?.. Nu e=ti[1] ]ndestul de smerit[, ]ndestul de sf`=iat[? V[duv[de feciorii cei viteji, pl`ngi f[r[ ]ncetare pe mormintele lor, precum pl`ng =i jelesc femeile despletite pe sicriul mut al so\ilor.

2

Neamurile auzir[\ip[tul chinuirii tale; p[m`ntul se mi=c[. Dumnezeu numai s[nu-l fi auzit?.. R[zbun[torul prevestit nu s-a n[scut oare?

3

Care e mai m`ndr[ dec`t tine]ntre toate \[rile sem[nate de Domnul pe p[m`nt? care alta se ]mpodobe=te ]n zilele de var[ cu flori mai frumoase, cu gr`ne mai bogate?

4

Verzi sunt dealurile tale, frumoase p[durile =i dumbr[vile sp`nzurate de coastele dealurilor, limpede =i senin cerul t[u; mun\ii

---

[1] }n *Rom`nia literar[* e tip[rit: este.

se]nal\[trufa=i]n v[zduh; r`urile, ca br`ie pestri\e, ocolesc c`mpurile; nop\ile tale ]nc`nt[auzul, ziua farmec[v[zutul... Pentru ce z`mbetul t[u e a=a de amar, m`ndra mea \ar[?..

5

Pe c`mpiile Tenechiei r[s[rit-au florile?.. Nu au r[s[rit florile, sunt turmele multe =i frumoase ce pasc v[ile tale; soarele ]nrode=te brazda; m`na Domnului te-a bucurat cu bunuri felurite, cu pomete =i cu flori, cu avu\ie =i cu frumuse\e... Pentru ce gemi =i \ipi, \ar[bogat[?..

6

Dun[rea b[tr`n[, biruit[ de p[rin\ii t[i, ]\i s[rut[ poala =i ]\i aduce avu\ii din \inuturile de unde soarele r[sare =i de unde soarele apune; vulturul din v[zduh caut[ la tine ca la p[m`ntul s[u[1] de na=tere; r`urile cele frumoase =i spumegoase, p`raiele cele repezi =i s[lbatice caut[ne]ncetat lauda ta... O, \ar[falnic[ca nici una, pentru ce fa\a \i-e]mbrobodit[?

7

Nu e=ti frumoas[, nu e=ti[2]]navu\it[?.. N-ai feciori mul\i care te iubesc? N-ai cartea de vitejie a trecutului =i viitorul]naintea ta... pentru ce curg lacrimile tale?..

8

Pentru ce tresari? trupul \i se tope=te de sl[biciune, =i inima \i se fr[m`nt[cu iu\eal[... citit-ai oare]n cartea ursitei?.. Aerul mi=c[

---

[1] }n *Rom`nia literar[* — t[u.
[2] }n *Rom`nia literar[* — “nu este frumoas[, nu este”.

tulburat... v`ntul dogor[=te... }ngerul pieirii ar[tatu-\i-s-a? Nop\ile tale sunt reci, visurile tulburate ca valurile m[rii b[tute de furtun[... ce-\i prevestesc?

9

Prive=te, de la miaz[zi la miaz[noapte, popoarele]=i ridic[capul... g`ndirea se ive=te luminoas[ pe deasupra ]ntunericului... G`ndirea, duhul dumnezeiesc ce zide=te, =i credin\a ce d[via\[... lumea veche se pr[v[le=te, =i pe ale ei d[r`m[turi slobozenia se]nal\[... De=teapt[-te!

10

Mucenicii s`ngelui t[u n-au zis oare: “=i Domnul va scula pe unul dintre voi, care va a=eza pe urma=ii vo=tri iar[=i ]n volnicia =i puterea lor?..” Uitat-ai s`ngele ce curge prin vinele feciorilor t[i?.. Mult erai m`ndr[ odinioar[, c`nd strigai “ura”]n b[t[i?.. pieptul t[u era tare ca de o\el, palo=ul se tocea pe d`nsul... soarele se]ntuneca de norii de pulbere ce ridicau r[zboinicii[1] t[i.

11

Poporul t[u era]ndr[zne\ ca vulturul, r[zboinic =i trufa= ca taurul ne]njugat... R[masu-\i-a oare numai umbra puterii =i aducerea-aminte a vitejiei tale?..

12

Cum a sl[bit pieptul t[u de o\el?.. m`na ta cea tare cade de oboseal[... =i mole=irea a intrat]n l[ca=ul voinicilor!.

---

[1] *R[zboinic* — aici: lupt[tor, osta=.

13

}n vremea veche... de demult, demult... cerul era limpede... soarele str[lucea ca un fecior t`n[r... c`mpii frumoase,]mprejurate de mun\i verzi, se]ntindeau mai mult dec`t putea prinde ochiul... p[duri tinere umbreau dealurile... turmele s-auzeau mugind de departe... =i arm[sarii nechezau, juc`ndu-se prin rari=te... pe o paji=te verde slobozenia, copil[b[l[ioar[cu cosi\e lungi =i aurite, se juca cu un arc destins. Ferice de oamenii din c`mpie, ferice de cei de la munte!.. Era vremea atuncea, c`nd tot omul tr[ia f[r[st[p`n =i umbla m`ndru, f[r[s[-=i plece capul la alt om; c`nd umbra v[ilor, p[m`ntul =i aerul cerului erau deschi=i tuturora; iar via\a se trecea lin[ca un vis; =i c`nd ajungeau pe om nevoile b[tr`ne\ilor =i moartea, el se ducea, zic`nd: “mi-am tr[it zilele”, =i era sigur c[via\a lui se va prelungi]n copiii =i mo=tenirea lui...

Dar iat[aerul se tulbur[... cerul cel limpede se]mbrobode=te cu nori]ntuneco=i... un nor de praf]nv[luie c`mpia =i ascunde mun\ii... se aud vaiete... dobitoacele se ]nv`rtesc, cum se]nv`rtesc ]n nop\ile vijelioase, c`nd lupii url[ ]n p[duri... caii necheaz[jalnic... mul\ime de glasuri se aud strig`nd... v[desc c`nd primejdie, c`nd n[dejde, izb`nd[, c`nd pierdere, turbare, dezn[d[jduire; v`ntul sufl[=i norul se]mpr[=tie pu\in... Doamne, f[-\i mil[!.. Se vede amestecul unei b[t[lii!.. Cei ce au n[v[lit sunt]mbr[ca\i]n fier... s[geata alunec[pe pav[z[, =i palo=ul cu dou[ascu\ite taie]n carne vie... dar piepturile goale stau]mpotriv[... se lupt[cu furie... se plec sabiei... inimile sl[besc... fug... \ara slobod[a pierit!.. sta\i... izb`nda-i ]n m`na Domnului... arcul se]ntinde din nou... lupt[torii se amestec[=i se izbesc... piepturile goale de pavezele... capetele descoperite de coifurile...

Departe pe c`mpie se v[d arcuri zdrobite, f[=ii de steaguri, apoi un co=ciug[1] mare-mare se ridic[, =i o par[grovaz[ ]nfloreaz[cerul...

[1] }n *Rom`nia literar[* — cuschiug.

focul jertfei se]nal\[ ]n v[zduh...]nvin=i =i]nving[tori cad]n genunchi, =i la lumina fl[c[rii]=i dau dreapta =i se iau]n bra\e... fii cu inim[bun[... \ar[binecuv`ntat[... Tu fuse=i altarul rudirii criv[\ului cu pustia, a b[rb[\iei cu mintea, a slobozeniei cu puterea. Din aceast[ rudire fr[m`ntat[cu s`nge =i sfin\it[prin foc se na=te un popor nou.

Astfel povestesc b[tr`nii.

14

Ora=ele se]ntemeiaz[=i se]nfrumuse\eaz[din nou... oamenii cresc]n]ndestulare =i se]nmul\esc ca nisipul m[rii... p[m`ntul se acoper[ cu holde aurite... volnicia domne=te ca mai ]nainte, dar nu acea volnicie prunc[, floare pl[p`nd[a pustiet[\ii, ci slobozenia cea b[rbat[=i luminoas[, sau puternic[=i cu r[d[cina \eap[n[=i ad`nc ]nfipt[ ]n p[m`nt... sabia, acum nefolositoare, a r[zboinicului st[ ]n coliba sa sp`nzurat[... femeile z`mbesc dulce la pruncii lor... chipul zb`rcit al b[tr`nilor se]ntinde de bucurie... pacea aduce legea care chiz[=uie=te, iar nu asupre=te... legea, rod al slobozeniei... legea care ap[r[pe cel slobod de nedreptate =i nu apas[pe s[rmanul]n folosul bogatului... =i mult[vreme erau numai oameni ferici\i, de=i se aflau boga\i =i mai s[raci... c[ci nelegiuirea nu era cunoscut[; =i cei boga\i, =i cei mai tari nu f[ceau ei singuri legea, dup[cum le venea lor mai bine, =i nu puteau c[lca dreptul altuia, =i junii ziceau,]nchin`ndu-se c[tre b[tr`ni: “cinste fie p[rin\ilor no=tri, care s-au luptat viteje=te =i ne-au l[sat de mo=tenire mo=ie =i slobozenie”.

15

Cel ce nu cunoa=te nevoia legii nu cunoa=te ce e slobozenia, c[ci nu poate fi slobozenie f[r[lege... =i acel ce nu se \ine de duhul legii se leap[d[de slobozenie.

16

P[m`nt chinuit, te-a iubit legea... c`nd te va ierta Domnul?

17

Slobozenia e]ndoit[: cea dinl[untru =i cea dinafar[... ele sunt surori, una f[r[alta nu pot tr[i... slobozenia dinafar[este neat`rnarea mo=iei, ]n care na=tem =i care ne hr[ne=te, mo=ia de la care tragem numele nostru =i dreptul de om, de sub biruirea oric[rei alte \[ri =i ]mp[r[\ii. Pentru s`ngele ce ne d[, suntem datori cu s`ngele nostru. Pentru aceasta au fost b[t[liile neamului nostru =i a neamurilor, b[t[liile cele vestite, scrise cu movile =i m[n[stiri pe =esuri =i pe dealuri. Slobozenia dinl[untru este legea, icoana drept[\ii dumnezeie=ti, legea a=ezat[prin]nvoirea tuturor =i la care to\i deopotriv[se supun. Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, =i acolo unde legea e numai pentru unii =i ceilal\i sunt scuti\i de sub ascultarea ei, slobozenia a pierit... =i fericirea e stins[... c[ci atuncea asuprirea, nevoile, necazurile =i s[r[cia izvor[sc]n lume: atuncea lumea se]mparte]n s[raci =i boga\i,]n st[p`ni =i robi, fl[m`nzi =i]mbuiba\i... atuncea lumea st[ ]n cump[n[de pieire... c[ci dreptatea dumnezeiasc[e vecinic[; ea ur[=te =i blestem[pe omul =i pe neamul ce alunec[ ]n calea nedrept[\ii... Str[bunii no=tri au fost blestema\i de Domnul pentru str`mb[t[\ile lor, =i blestemul a trecut din neam ]n neam p`n[ ]n zilele noastre... priveghea\i asupr[-v[ca la candela ce arde, ca nu copiii vo=tri =i copiii copiilor vo=tri s[zic[de voi: blestem asupra p[rin\ilor no=tri, care au f[cut str`mb[tate!.. str`mb[tatea izvor[=te din siluire, din pizm[, din jefuire =i din ne=tiin\[... legea drept[\ii e fr[\ia, =i ce fr[\ie poate fi]ntre uliu =i prada lui,]ntre r[pitul =i r[pitor,]ntre dreptul =i nedreptul?.. p`n[ c`nd mai pute\i, voi, cei ce a\i c[lcat dreptatea, gr[bi\i a intra]n calea Domnului, c[ci va sosi ziua izb`ndirii, ziua c`nd vrabia se va lupta cu uliul =i-l va birui... =i]ntr-adev[r, zic vou[, acea zi s-a apropiat.

18

Tot lucrul las[s[m`n\a sa prin care din nou se na=te: din tulpina b[tr`n[=i putred[a fagului]ncol\esc vl[stare tinere =i vioae; a=a (=i) din robie se na=te slobozenia, din neor`nduial[ (iese r`nduial[)[1]... jugul aduce m`ntuirea, precum furtuna lini=tea... Ridic[ capul, \ar[ b`ntuit[de vijeliile lumii, \ar[legat[de jugul durerii!..

19

Furtuna m`ntuirii stra=nic[ are s[ fie... ave\i grij[ de ziua aceea, =i gr[bi\i-v[ a v[ ]ndrepta din vreme. T`rziu va fi atunci a pl`nge =i a se c[i; c[ci suferin\a ]ndelungat[ ]mpietre=te inima omului =i ucide mila =i o smulge dintr-]nsa... Cei mari =i puternici au toate zilele spre a se ]ngr[=a din asupririle cre=tinilor... Norodul are un ceas numai, un ceas ]n care ]=i izb`nde=te, =i cu acest ceas r[scump[r[veacuri de chinuri... De=tepta\i-v[... c[vine groaza... n-a\i auzit prin somn \ipetele =i vaietele megie=ilor?.. blestemele v[duvelor s[race, sudoarea oamenilor aruncat[ca pleava, hrana s[rmanilor mistuit[, mo=tenirea copiilor r[pit[, adunate la un loc cresc furtuna omeneasc[=i iu\esc r[splata cumplit[a drept[\ii Domnului. Cei ce prin siluire fac nelegiuiri, prin siluire pier... =i sabia Domnului e]n m`na norodului... =i sabia atunci m[n`nc[carne =i nu cru\[pe nimene, de la sug[torul p`n[ la cel des[v`r=it b[tr`n. +i s`ngele curge ca un izvor, c[ci s`ngele ]mbat[ mintea, ca spirtul =i ca vinul... =i ]n acea zi se vor auzi mai multe vaiete de cum s-au auzit de c`nd lumea... =i s`ngele v[rsat va c[dea peste capul celor ce fac str`mb[tate =i]=i spal[m`inile, peste capul celor ce zic acum: nu este dreptate dumnezeiasc[... care precupesc dreptul v[duvei =i v`nd cugetul lor =i s`ngele fra\ilor lor.

---

[1] Din textul lui N. B[lcescu.

20

Lumea]ntreag[are tot o poveste... str`mb[tatea care se l[come=te la bunul altuia, =i s[rmanul care sfarm[ funia ce-l str`nge; grea e str`mb[tatea... =i r[splata ei cumplit[este!..

21

+i era via\a dulce =i pacinic[... sub aripile slobozeniei legea]nflorea... to\i fiii \[rii tr[iau]n bine, c[ci unirea =i dragostea domneau cu ei... bogatul ajuta pe s[rman; s[rmanul nu pizmuia pe bogat... fiecare om avea dreptul s[u =i era mo=tean[1]]n \ara sa... legea era dreapt[=i tare; ea nimicea]nl[untru pe cei cu inima viclean[, =i era un zid de ap[rare de c[tre du=manul dinafar[... fruntea ta, o \ar[mult drag[, nu se pleca atunci ru=inoas[ ]naintea str[inilor, =i, c`nd gr[iai, glasul t[u se auzea de departe... numele str[inilor nu te]ngrozea =i, de=i ziceau]ntre ei: “hai s[punem]n fiare pe feciorii vulturilor =i s[domnim asupra lor... c[ci noi suntem tari =i mai mul\i la num[r... =i turmele lor vor fi ale noastre... vom necinsti femeile =i fetele lor... =i vom batjocori perii c[run\i ai b[tr`nilor lor”. Dar tu r`deai de laudele s[lbaticilor... c[vulturii aveau aripi =i c[ngi tari... c`nd c[tai la d`n=ii, ei piereau precum piere un nor de grauri, c`nd vulturul se leag[n[ prin v[zduh... greu era de a r[pune feciorii t[i. Fiecare om era slobod =i pl[tea c`t o sut[de oameni, c[ci se lupta pentru d`nsul... slobozenia]nsute=te puterea... numai cei mi=ei =i cei r[i \in cu str[inii =i cu ap[s[torii...

22

V`ntul de la miaz[noapte bate cu furie... cerul se ]ntunec[... p[m`ntul se cutremur[... }n patru unghiuri ale lumii se v[d

[1] *Mo=tean* — st[p`n.

]n[l\`ndu-se st`lpi de flac[r[ ]nv[luit[ ]n nouri de fum... se aud arm[sarii nechez`nd, turmele mugind, zgomote de care =i o larm[ ]ngrozitoare de glasuri de tot felul; limbile se amestec[ =i oamenii nu se mai pot ]n\elege... popoarele se gr[m[desc =i se ]ndeas[ unele peste altele... de-abia urma unora de pe p[m`nt s-a =ters, altele au n[v[lit]n locul lor... pare c[ziua de-apoi a lumii ar fi sosit... sc`r=niri de din\i, gemete =i \ipete de moarte se mai aud... Noroadele dau n[val[ peste noroade =i oamenii peste oameni... pustiirea p[=[=te ]nainte =i ]n urma lor... dreptatea st[ ]n jaf... legea ]n sabie, noaptea cu beznele sale a cotropit omenirea... s`ngele curge p`raie... focul mistuie=te ce scap[ din sabie... =i moartea secer[ p[m`ntul...]ntunericimea se]ndeas[=i mai mult... tot neamul omenesc se fr[m`nt[ =i se struncineaz[... urgia Domnului... dreptatea dumnezeiasc[ trece pe p[m`nt pustiind!..

23

Viscolul siluirii se]ntinde =i mai mult, =i jaful se]ntocme=te... cei mai voinici dintre voinici vor s[supuie =i pe so\ii lor, =i pe cei mai slabi... s`ngele curge mereu... sabia domne=te ]n acea vreme... Setea de a st[p`ni cuprinde pe oameni... Domnii =i boierii neamurilor se ridic[ca ni=te uria=i =i caut[a zdrumica[1] popoarele... o lupt[mare =i]ndelungat[se]ncepe]ntre om =i om, popor =i popor, =i]ntre popoare cu c[peteniile lor cele r[pitoare... oamenii de r[zboi se unesc to\i din toate p[r\ile]ntre sine... slobozenia se]nvinge... pustiirea se]ntinde peste tot locul.

24

Din aceast[fr[m`ntare a popoarelor se na=te o fiar[... Robia.

---

[1] *A zdrumica* — a f[r`mi\a.

25

Inima =i t[ria sufletelor b[rbate... temelia dreptului =i a slobozeniei nu pier]n veci!..]n orice inim[r[m`ne un g`nd ascuns, un loc unde s[m`n\a bun[ ]ncol\e=te... popoarele]=i pierd sfaturile =i r[t[cesc din calea dreapt[, sau adorm]n durere, dar nu pier.

Lumea r[v[=it[se]ntocme=te iar[=i, dar cu]ncetul =i cu durere mare; neamurile trec prin ispite =i cerc[ri, p`n[ce intr[priceperea]ntr-]nsele =i se]n\eleg; a=a =i fierul numai prin foc se]nml[die, se neteze=te =i se face str[lucitor.

26

Se zice]n carte, c[Domnul pe cei f[r[de lege, c`nd voie=te a-i pr[p[di, ]i orbe=te =i le insufl[ cugete nebune =i ne]n\elepte de m`ndrie... Domnii =i boierii neamurilor ziser[ ]ntre d`n=ii: s[ nu l[s[m popoarele noastre ]n odihn[, c[ci odihna de=teapt[ g`ndirea; =i g`ndirea m`n[la fapt[... s[ridic[m stavile, s[sem[n[m zavistia =i ura, =i s[insufl[m l[comia cuprinselor[1] =i a pr[zilor, =i s[ ]mpingem neamurile unele asupra altora, ca astfel s[ ]ntindem domnirea =i puterea noastr[... =i neamurile se du=m[nir[=i se pizmuir[ ]ntre d`nsele, lupt`ndu-se mereu ca s[sl[beasc[pe cele mai tari, ca s[ ]nghit[pe cele mai slabe, nu spre folosul lor, ci spre folosul asupritorilor p[m`ntului... astfel popoarele se f[cur[ p[rta=e la nelegiuirile =i nedumnezeirea c[peteniilor lor, sleir[ s`ngele =i topir[carnea dup[oasele lor]n lupt[, p`n[ c`nd r[nite =i s`ngerate, =i d`ndu-=i sufletul, cunoscur[ ]n sf`r=it r[t[cirea lor =i cum toate limbile p[m`ntului sunt surori =i fiice iubite ale Domnului... =i vremea ne]n\elegerii trecu!..

---

[1] *Cuprinselor* — cuceririlor.

27

Neamurile toate s-au cunoscut]ntre sine... limbile toate s-au]mbr[\i=at... Numai pe tine, \ar[de jertf[, p[m`nt de s`nge =i de durere, nu te cunosc... mare \i-a fost fala... dar amar[ ]\i este r[stignirea... Doamne, dep[rteaz[paharul!..

28

}n mijlocul viscolului, ce f[ceai tu, p[m`nt dezmo=tenit?.. P[m`ntul ce acoper[cenu=a str[mo=ilor era fr[m`ntat de lav[... v`rtejul furtunos]nv[luia c`mpia... talazurile acelui ocean f[r[ margini de neamuri, pr[v[lindu-se din toate p[r\ile lumii, spinteca cu durere coastele tale... Mum[ f[r[ copii, feciorii t[i, r[t[ci\i ]n vijelia omeneasc[, pribegeau ]n toate laturile, duc`nd cu d`n=ii numai limba =i dorul t[u... mo=ia e cel mai dint`i =i cel mai de apoi cuv`nt al omului;]ntr-]nsa se cuprind toate bucuriile... sim\irea ei se na=te odat[cu noi =i e nem[rginit[=i vecinic[, ca =i Dumnezeu. Patria e aducerea-aminte de zilele copil[riei... coliba p[rinteasc[cu copacul cel mare din pragul u=ii, dragostea mamei... pl[smuirile (nevinovate) ale inimii noastre... locul unde am iubit =i am fost iubi\i.. c`inele care se juca cu noi, sunetul clopotului bisericii satului ce ne veste=te zilele frumoase de s[rb[toare... zbieratul turmelor, c`nd se]ntorceau]n amurgul serii de la p[=une... fumul vetrei ce ne-a]nc[lzit]n leag[n,]n[l\`ndu-se ]n aer... barza de pe strea=in[, ce caut[ duios pe c`mpie... =i aerul, care nic[ierea nu este mai dulce!..

+i sub cortul pribegiei b[tr`nii ziceau copiilor: ... colo... ]n vale... colo... departe... unde soarele se vede a=a de frumos... unde c`mpiile sunt str[lucite =i p`raiele r[coroase... unde cerul e dulce, unde p[m`ntul e roditor =i juncile sunt albe... copii, acolo e \ara!.. =i la aceste cuvinte voinicii prindeau armele... pruncii tres[reau]n leag[ne... femeile c`ntau patria dep[rtat[ =i durerea pribegiei... cei slabi se ]mb[rb[tau. +i tu erai m`ndr[atunci, o, \ar[nem`ng`iat[... feciorii t[i erau un neam b[rbat... numele t[u era vestit noroade-

lor... r[zboinicii t[i erau vitejii vitejilor... dragostea mo=iei]nt[rea ca o za de o\el latele lor piepturi =i bra\ele lor erau tari... c`\i c[utau la tine te pizmuiau, =i du=manii t[i ]n=i=i ]\i dau laud[... c`nd din n[ri sfor[ind =i din ochi sc`nteind, taurul cl[tina coarnele, groaza se r[sp`ndea]n toate laturile...

29

Lupta]nt[re=te pe cel slab, =i primejdia m[re=te pe cel tare... tot bunul are nevoile sale. Ghimpul se ascunde sub floare... a=a =i slobozenia mul\i vr[jma=i are... pentru c[este partea cea mai frumoas[, cea mai roditoare din mo=tenirea p[rineasc[. Nu aurul este bog[\ia neamurilor, nu neavutul este s[r[cia oamenilor. Avu\iile de aur sunt pieritoare, s[r[cia harnic[e o bog[\ie ce nu se r[pe=te; munca e bog[\ie vecinic[.

30

Noi, s[racii de legi, ca s[p[str[m mo=tenirea aceasta, sau ca s[o lu[m]napoi, c`nd ni s-a r[pit, trebuie: o mare st[ruin\[ =i priveghere, jertfe necurmate =i o unire str`ns[ ]ntre oamenii din acela=i s`nge... astfel ca to\i s[stea pentru unul, =i unul pentru to\i.

31

Mai odihne=te-te, p[m`nt al luptelor!.. precum muncitoriul st[de se r[sufl[. Fruntea ta e plin[de sudoare =i de pulberea b[t[liei... mai r[sufl[pu\in, c[ci ai du=mani mul\i la num[r... =i soarta ta e o lupt[necurmat[.

Fost-ai multe veacuri volnic[, ca pas[rea v[zduhului, p`n[ c`nd o semin\ie iubitoare de cuprinderi r`vni dup[patria fecioar[a slobozeniei. Vulturul legioanelor zdrobise lumea]n ghearele sale... ca s[te poat[cuprinde]n bra\e, fu silit a te lua de so\ie!.. semin\ia

pustiei cu semin\ia ce n[v[lise peste d`nsa s-a amestecat... acum slobozenia mai b[rbat[are arc =i sabie spre ap[rare... Ascute-\i sabia ca fulgerul =i]ncoard[-\i arcul, o, \ara mea!.. du=manul se g[te=te =i tu e=ti straja lumii... lumea te-a p[r[sit =i s-a sculat asupr[-\i: noroadele s-au legat]ntre ele, pentru a te batjocori =i a stinge dintre noroade pomenirea ta... o, patria mea, jertfe=te-te!

32

Gr[be=te a mai prinde putere... iat[, se mai apropie o furtun[... De-abia vijelia omeneasc[se mai potoli =i o]ntunericime c`t un gr[unte se z[re=te dinspre r[s[rit... De ce merge mai cre=te... =i ca un nour se ]ndeas[ =i se ]ntinde... Cerul se ]ntunec[, viscolul izbucne=te... norul se vars[ pe p[m`nt ca un r`u ]nt[r`tat =i, ca o mare f[r[margine,]nghite =i]neac[tot ce-i iese]nainte... Spaima a cuprins toate neamurile... slobozenia =i legea popoarelor se zdrumic[... potop de s`nge este... p[m`ntul se umple de d[r`m[turi... r[zboinicii o iau la fug[... voinicii sunt cuprin=i de fric[... semiluna str[luce=te.

33

Pentru ce sal\i, Dun[re b[tr`n[?.. un biruitor ]ndr[zne\ venit-a oare, ca ]n zilele str[mo=ilor, s[ calce cu am`ndou[picioarele pe am`ndou[ malurile tale?.. Legioanele ]nviat-au =i mai vin s[ ]ntemeieze de a doua oar[ patria?.. apele tale se umplu, sar ]n sus =i v`j`ie]ngrozite... nu... un turban se vede pe mal... arm[sarii Anadolului necheaz[, s[rind]n dou[picioare de ner[bdare... pala pustie=te \[rmul din a dreapta... popoarele de la miaz[zi la miaz[noapte, de la r[s[rit la apus plec capul lor sabiei =i se leap[d[de legea p[rin\ilor lor, ca s[-=i sc[pe via\a, =i cred *Coranului*... Mahomet ia locul lui Hristos... Sabia =i *Coranul* duc robia dup[d`nsele...

34

Pe r`uri plutesc d[r`m[turile palatelor =i ale bisericilor... cu s`ngele se scurge r[m[=i\a neat`rn[rii a dou[zeci de popoare... Valurile izbesc spumeg`nd valurile, =i spuma lor e s`ngerat[. Pe luciul Dun[rii merge =i se]ntoarce, se afund[=i se ridic[un iatagan sc`nteietor... =i valul ]nfiorat azv`rle pe \[rmurile]nsp[im`ntate pe feciorii prorocului... “Allah! — strig[ ei... — aicea e p[m`ntul f[g[duit celor credincio=i!..”

35

Dac[du=manul vostru va cere leg[minte ru=inoase de la voi, atunci mai bine muri\i prin sabia lui dec`t s[fi\i privitori]mpil[rii =i tic[lo=iei \[rii voastre... Domnul p[rin\ilor vo=tri]ns[se va]ndura de lacrimile slugilor sale =i va ridica dintre voi pe cineva, care va a=eza iar[=i pe urma=ii vo=tri]n volnicia =i puterea de mai]nainte.

36

Pustiirea se]ntinde pe c`mpii... codrii clocotesc de o f`=`ire duioas[... pe coastele dealurilor se v[d numai sate arse =i turme de femei r[t[cind cu pruncii la \`\[... o, \ara mea! unde sunt acum voinicii t[i cu inima viteaz[=i cu bra\ul tare?.. N-aud ei r[cnetul t[u... vaietele femeilor... pl`nsorile copiilor... rugile fecioarelor?.. leii f[cutu-s-au miei?.. Palo=ele crunte ruginitu-s-au ]n m`inile r[zboinicilor t[i?.. =i femeile ziceau: “vai nou[... vai!.. b[rba\ii =-au pr[p[dit inima... mo=tenirea copiilor no=tri o s[cad[ ]n prada vr[jma=ilor... =i copiii vor ajunge robii lor... =i ei se vor purta cu d`n=ii, s[rm[neii, ca st[p`nul cel r[u cu c`inele s[u... =i vom r[m`ne de r`sul =i de batjocura neamurilor...” =i mumele ziceau la feciorii lor: “cel ce fuge dinaintea du=manului este mi=el... =i mi=eii nu sunt din s`ngele nostru... duce\i-v[de muri\i mai bine slobozi, dec`t s[tr[i\i]n robie =i ocar[“.

37

V`j`ie criv[\ul... se clatin[p[m`ntul... r[sun[ buciumele... oamenii se izbesc cu oameni... zalele cu fierul... piepturile cu o\elul... vitejii cad mor\i ]n \[r`n[... s`ngele desfund[ p[m`ntul... le=uri plutesc pe r`uri... p`rjolul se]nv`rte=te ]n toate p[r\ile. Strig[rile lupt[torilor =i cl[nc[irea palo=elor, ]ncruci=`ndu-se, r[sun[cu huiet... ce te-ai f[cut, mare vizir?.. Unde-\i sunt voinicii, pa=[cu trei tuiuri[1]? V`ntul ]mpotrivirii sf[r`m[z[balele arm[sarilor t[i... n[vala se trase]napoi, sp[im`ntat[de piepturile goale ale vitejilor!..

Cine fuge colo]n vale cu br`ul descins... cu turbanul desf[cut... cu pala zdrobit[?.. Sultanul cel f[los... Sultanul groaznicul[2]... Fugi... =i erai ]mp[ratul ]mp[ra\ilor... numele t[u ]ngrozea mai mult dec`t o o=tire... Pa=ii[3] tremurau c`nd te vedeau trec`nd... Unde sunt cetele cele numeroase, ca =i \[rile tale, osta=ii t[i, mai mul\i la num[r dec`t stelele cerului? Tr[snetul pic[ din m`inile tale... numele t[u de nebiruit pieri... Fugi... =i,]n goana fugii, c[pitanii t[i nu mai cunosc pe voinicul]nfrico=[tor ce]ncura arm[sarul]naintea b[t[liei. Caut[ ]n urm[, vezi-\i comorile pr[date... haremul p`ng[rit... caii nechez`nd]n c`mpie f[r[ c[l[re\i... c`te mume te vor blestema, o, sultane Fulgere... credincio=ii prorocului zac ne]ngropa\i pe c`mpuri... Dumnezeu s-a fost]ndurat de lacrimile slugilor sale =i a ridicat pe acela ce le-a a=ezat iar[=i]n volnicia =i puterea de mai]nainte.

38

E=ti frumoas[, e=ti avu\it[... o, \ara mea... ai copii mul\i la num[r, care te iubesc... ai cartea de vitejie a trecutului =i viitoriul]naintea ta... pentru ce curg lacrimile tale?..

---

[1] *Tui* — steag turcesc alc[tuit din dou[-trei cozi de cal cu semilun[ ]n v`rf.
[2] }n *Rom`nia literar[* — groznicul.
[3] *Pa=ii* — aici pluralul de la pa=a.

39

Tresari, pare c[trece pe zare n[luca v[ilor... inima \i se fr[m`nt[cu iu\eal[... citit-ai]n cartea ursitei, ori c[ ]ngerul pieirii \i s-a n[z[rit?..

40

Pentru ce stai]nm[rmurit[, o, \ar[rom`n[?.. nu-\i mai aduci aminte de zilele cele vechi?.. tr[snetul se zdrobea ]n m`inile celor nebirui\i... turbanul se rostogolea]n \[r`n[... str[inul fugea ca de moarte, c`nd vedea amenin\[torul t[u steag, un semn de dreptate, putere =i slobozenie... Turcul, cuprins de spaim[, alerga s[se ascund[ ]ntre cad`ne]n harem... =i t[tarul,]n fuga calului, lua]nd[r[t drumul pustiei!

41

Sub poalele unui munte se]ntindea o c`mpie mare, =i un soare str[lucitor lumina acea c`mpie... Doi in=i se preumblau printr-]nsa... stau ades]n loc... =i apoi porneau mai departe... Precum spicurile,]n vremea secerii, zac unele peste altele, a=a =i oase peste oase de mor\i acopereau p[m`ntul... petice sf`=iate =i ac[\ate de pr[jina lor plecat[de-abia se mai mi=cau de v`ntul ce dogorea... un nour de corbi f`lf`ia pe deasupra cronc[ind, vulturi mari se ]nv`rtejeau]n v[zduh, =-apoi deodat[se azv`rleau cu iu\eal[ peste oasele ]n[lbite... nici o locuin\[ nu se z[rea ]n acea vale a mor\ii... ici-colea movile sem[nate f[r[ r`nd]ncre\eau ca ni=te valuri luciul c`mpiei... =i pe fiecare din acele movile era c`te un semn deosebit... pe una o cruce ro=ie plecat[... pe alta un turban s`ngerat cu semiluna ]nfipt[ pe d`nsul... mai departe, o suli\[t[t[reasc[sf[r`mat[... =i acolo stau mormane gr[m[dite, dup[ semin\ii =i lege, oasele neamurilor care se ]nt`mpinar[pe acest c`mp de b[t[lie... fiecare la un loc, ca un semn de izb`nd[pomenitoare...

La marginea c`mpiei era o p[dure, iar din fundul p[durii se auzea o f`=`ire ne]n\eleas[... o pl`ngere ce sem[na cu vaietele sufletelor chinuite... Copacii erau]mpestri\a\i de frunze felurite, pline de o rou[ro=ie... =i]n v`rful unui stejar b[tr`n, un vultur alb f`lf`ia =i scutura din aripi... =i la fiecare din acele mormane, cei doi oameni]ngenuncheau =i ziceau]mpreun[: “...Fal[de m[rire \ie, \ara noastr[, binecuv`ntat[ =i cuv`nt[toare de Dumnezeu... feciorii hunilor s-au]ncumetat s[te supuie... =i tu ai fost pe=tera ciolanelor lor... potopul Asiei a vrut s[ ]nghit[lumea... =i tu ai fost stavila lumii... un neam de viteji a r`vnit la turmele tale =i la gr`nele aurite ale holdelor tale... =i tu ai legat pe viteji doi c`te doi... =i ai arat cu d`n=ii \[r`na... =i ai sem[nat cu s`ngele =i cu sudoarea lor Dumbrava Ro=ie, p[durea s`ngelui!”

42

Cum de te-ai ve=tezit, floare a falei =i a slobozeniei?.. }ntr-o zi vruse=i s[te odihne=ti, ca omul obosit de munc[... =i feciorii t[i cei vicleni f[cur[sfat]ntre d`n=ii... Cugetul nedrept[\ii =i al domniei intra ]n sufletul lor... =i r`vnir[la armele =i avu\ia fra\ilor lor. Zavistia sem[na s[m`n\a g`lcevilor =i a]mperecherilor... feciorii t[i te mu=car[la inim[, o, \ara mea, =i]\i f[cur[ran[mare... Str[inul puse piciorul pe pieptul t[u, ca s[te]n[du=e... =i dete]n m`inile voinicilor t[i furca ]n locul palo=ului de odinioar[... =i tu, mu=cat[, te l[sa=i de bun[voie ]n m`na celor ce nu putuse a te birui!..

43

}n =esurile tale du=manii corturile =i-au]ntins... m`ndria numelui t[u a c[zut, precum cade de pe deal stejarul cel ]mb[tr`nit, =i nu-\i l[sar[de a r[sufla f[r[numai at`ta aer, prec`t se]ndurar[ei... Domniile =i boieriile tale]ngenunchear[ ]naintea lor.

44

Erai un trup cu via\[=i ai ajuns umbra mor\ii... r[zboinicii t[i s-au f[cut muieri, boierii t[i, robi ai du=manilor, =i steagul t[u pieri dintre steagurile neamurilor!..

Pentru ce te fr[m`n\i oare? ]\i este dor de vremea veche... vreo raz[ din fala trecut[ venit-a s[ lumineze fruntea ta?.. Nu, ci fr[m`ntarea e de durere!..

45

M`ndr[ =i viteaz[ erai ]n b[t[lie, o, \ar[ rom`n[... Cu greu =i cu anevoie era a te birui... Ca s[-\i sug[s`ngele, feciorii t[i cei blestema\i te deter[ ]n prada du=manului. Neamurile ce pizmuiau puterea ta =i numele t[u cel falnic se legar[ ]ntre ele =i ziser[: “Hai s[zdrobim acest cuib de volnicie...” Ele te orbir[de ur[=i de zavistie, puterea ta se toci pilit[de trupul t[u]nsu=i... uria=ii se aruncar[asupra trupului t[u, =i]l t[ier[ ]n buc[\i =i]mp[r\ir[ ]ntre sine, ca pe ni=te turme, pe feciorii t[i: “=i aruncat-au la sor\i hainele lui Hristos”, zice Psaltirea.

46

Mult mai]nainte p[g`nul zisese: “Ca s[ zdrobesc acest trup, ce m[ ]ngroze=te =i c`nd nu se mi=c[, s[dau drumul asupr[-i nemernicilor mei...”; =i venetici, lep[da\i de Domnul, ca un nor de l[custe, trecur[m[rile =i se azv`rlir[ peste tine, o, p[m`nt al grelelor dureri, =i supser[s`ngele m[duvei tale! Ei aruncar[ pe copiii t[i ]n beznele ]ntunericului... =i numele lor pieri cu tine... Erai slobod[... =i te puser[ ]n obezi... erai avut[... =i se ]mbuibar[ de carnea ta, ca ni=te lupi fl[m`nzi... erai viteaz[, =i]nfipser[mi=elia]n inima ta... erai vrednic[=i l[udat[... =i ajunse=i def[imat[... erai curat[... =i te p`ng[rir[ cu t`lh[ria =i nelegiuirea!

47

S`ngele feciorilor t[i s-a stricat, =i inima lor a putrezit... c`nd erai tare, erau =i ei m`ndri de tine... dar de c`nd s-au amestecat cu cei mi=ei =i cu cei vicleni, s-au f[cut =i ei vicleni =i mi=ei!..

48

Tu e=ti ca corabia f[r[c`rm[ b[tut[ de furtun[... =i v`sla=ii cei r[i care =i-au]nsu=it (dreptul) de a fi c`rmaci te duc dintr-o nevoie ]ntr-alta =i mai mare, din f[r[delege ]n f[r[delege, din p[c[tuire ]n p[c[tuire... c[ sunt orbi de str`mb[tate... Iarba se usuc[pe unde c[lc[m...]n\elepciunea noastr[e minciuna... isteciunea noastr[— jefuirea... faptele nostre — faptele iadului... =i am supus robiei pe fra\ii no=tri, am robit cl[cii s`ngele nostru[1], =i am ofilit fruntea ta... stins-am candela cu suflarea noastr[ de f[r[delege... ce vei zice, o, \ar[ de necazuri, Rahil[ nem`ng`iat[... c`nd]i gr[i?... Ce vei face c`nd va veni ziua drept[\ii =i a cur[\irii?

49

Jalnic e c`ntecul t[u, rom`nc[copili\[!.. Ce zici? Ienicerii trecu-t-au Dun[rea?.. T[tarul pustiitor]mpr[=tie oare spaima de-a lungul \[rii?.. Leahul c[l[re\ venit-a s[-=i izb`ndeasc[ de r[zboaiele pierdute, =i ungurul s[-=i adune oasele risipite ale osta=ilor s[i?.. Logodnicul cins-a palo=ul str[mo=esc?.. C`nt[-\i c`ntecul...

50

Doina =i iar doina!.. c`ntecul meu e versul de moarte al poporului la =ez[toarea priveghiului... p[m`ntul]i e de lips[... =i aerul]l

[1] Pe cei de un s`nge cu noi.

]neac[... V[zut-am fl[c[ii scutur`ndu-=i pletele... =i fruntea lor a se ]ncre\i f[r[ de vreme... florile de pe capul copilelor a se ve=tezi... =i poporul c[ut`nd]n be\ie uitarea necazurilor... Trist e c`ntecul ]n s[rb[torile satului: “Birul ]i greu, podvoada[1] e grea!..” B[tr`nii]=i ascund ochii plini de lacrimi, b[rba\ii stau obidi\i... c`ntecele se sf`r=esc]n blestemuri... =i copiii c[ineaz[na=terea lor. Poporul e st`lpul \[rii... fiecare p[rticic[ de p[m`nt e vopsit[cu s`ngele lui... =i ]ntr-o zi ni s-a zis: “Munce=te, rom`ne, de diminea\[p`n[ ]n sear[... =i rodul muncii nu va fi al t[u!... tat[l t[u \i-a l[sat mo=tenire o \arin[ =i arme... =i nu te vei bucura de d`nsele... =i tu vei tr[i vecinic robind... trupul =i sufletul t[u vor fi str[ini pe p[m`ntul ]nrodit de tine... vei pl[ti aerul ce r[sufli... vei pl[ti soarele ce te ]nc[lze=te, =i locul unde zac oasele mamei tale, vei pl[ti dreptul s[ cre=ti vaca ce hr[ne=te pe copiii t[i, =i boul ce-\i ajut[ la munc[... trupul t[u se va g`rbovi sub b[taie, =i partea ta]n lume va fi ocara!” Veneticii zisu-ne-au]n limba lor: “Al nostru e p[m`ntul =i acei ce locuiesc pe d`nsul... ale noastre c`mpurile... ale noastre dealurile... ale noastre cotunele, satele =i t`rgurile, colibele =i cur\ile, toat[mi=carea =i toat[suflarea... Tu ai fost puternic =i viteaz]n lupt[... dar puterile tale s-au tocit de s[r[cie =i de stric[ciune... =i noi am cules rodul vitejiei tale... Vor veni feciori cu m`ng`ieri mincinoase de \i-or povesti c[e=ti =i tu un popor... Noi suntem p[storii... Tu e=ti turma chinurilor...” To\i]=i bat joc de via\a, munca =i s[r[cia ta, =i slugile slugilor calc[peste trupul t[u... cei ce zic c[sunt ale=ii t[i cresc]n m[riri =i avu\ii, =i \ie-\i este frig, =i copiilor t[i le este foame!.. Ei fac legi, dar nu pentru d`n=ii, ci pentru ]mpov[rarea ta!.. Doina =i iar doina!.. Suntem pribegi ]n coliba p[rinteasc[... =i str[ini ]n p[m`ntul r[scump[rat cu s`ngele nostru!.. Dar ]n c`mpie cre=te, =i pe deal iar[=i cre=te o floare pentru popoarele chinuite... N[dejdea!

---

[1] *Podvoad[(podvad[)* — c[r[u=ie obligatorie cu carul, la care erau supu=i]n trecut \[ranii, mai ales]n timp de r[zboi.

51

Era odinioar[un neam de fra\i n[scu\i dintr-o mum[=i dintr-un tat[... =i veni acel neam]ntr-o \ar[lat[=i m[noas[pe c[ile cerului de se pomene=te =i ast[zi... +i fra\ii se iubeau]ntre sine =i cre=teau]n avu\ie =i fericire... turme nenum[rate, ca stelele, p[=teau]n c`mpii ]ntinse... vecinii =i ho\ii pizmuiau unirea, puterea =i bog[\ia lor, dar le era team[ de d`n=ii, c[ci b[rb[\ia lor]i]ngrozea... =i astfel ace=ti fra\i tr[iau ferici\i, =i copiii lor]n mo=tenirea cea mare r[mas[de la p[rin\ii lor... C`nd vreo nevoie venea dintr-o parte, ei alergau cu to\ii ]ntr-acolo... c[deau cu to\ii ]mpreun[, c`nd vijelia mare]i dobora, dar se ridicau iar[=i cu to\ii]mpreun[=i izb`ndeau... astfel se pleac[ =i se ridic[ ]n timp de viscol v`rfurile codrilor.

Dup[ce tr[ir[ ]ntr-acest chip vreme mult[, nepo\ii ziser[ ]ntr-o zi]ntre d`n=ii: “Pentru ce s[ mai tr[im amesteca\i unii cu al\ii, mai bine s[ ]mp[r\im mo=tenirea p[rinteasc[, =i fiecare s[ ia partea sa...” Atuncea traser[ cu funia =i-=i ]mp[r\ir[ mo=ia ]n mai multe p[r\i: una la miaz[zi, alta la apus =i alta la miaz[noapte... S[par[ =an\uri =i puser[ r`urile =i mun\ii hotare]ntre d`n=ii... =i de atuncea fra\ii nu se mai puteau vedea ]ntre ei... =i vecinii se umplur[ de bucurie... Nu trecu mult, =i fiecare, =ez`nd]nchis]n mo=ia sa, ajunse c[copiii din aceia=i p[rin\i uitar[de tot unii de al\ii, =i de vorbeau tot o limb[... dar nu se mai]n\elegeau... =i c`nd unele din ramurile acelui neam se stingeau de pe fa\a p[m`ntului,]necate de vecini, ceilal\i fra\i nu sim\eau nici o durere... c[ci acum erau str[ini =i du=mani]ntre d`n=ii, =i se ridicau cu du=manii ]mpotriva s`ngelui lor!..

+i aceste neamuri, care]nc[se numesc]ntre sine rom`ni,]n ochii celorlalte popoare sunt numai semin\ii r[t[cite, al c[rora izvor s-a stins din \inerea (de) minte a oamenilor!..

52

Domnul Dumnezeul p[rin\ilor no=tri]nduratu-s-a de lacrimile tale, \ar[rom`n[?.. Nu e=ti]ndestul de smerit[,]ndestul de chinu-

it[,]ndestul de sf`=iat[?.. V[duv[ de feciorii cei viteji pl`ngi f[r[ ]ncetare pe mormintele lor, precum pl`ng =i jelesc femeile despletite pe sicriul mut al so\ilor.

53

Neamurile auzir[\ip[tul chinuirii tale... p[m`ntul se mi=c[... Dumnezeu numai s[nu-l fi auzit?.. R[zbun[torul preursit nu s-a n[scut, oare?

54

Care e mai m`ndr[ dec`t tine]ntre toate \[rile sem[nate de Domnul pe p[m`nt? Care alta se ]mpodobe=te ]n zilele de var[ cu flori mai frumoase, cu gr`ne mai bogate?

55

De=teapt[-te, p[m`nt rom`n! Birue=te-\i durerea... E vreme s[ie=i din amor\ire, semin\ie a domnitorilor lumii! A=tep\i oare, spre a]nvia, ca str[mo=ii s[se scoale din morminte?.. }ntr-adev[r ei s-au sculat, =i tu nu i-ai v[zut... ei au gr[it, =i tu nu i-ai auzit... Cinge-\i coapsa ta, caut[=i ascult[... ziua drept[\ii se apropie... toate popoarele s-au mi=cat... c[ci furtuna m`ntuirii a ]nceput... Vezi! cu c`t mai mult pleci capul, cu at`ta cei nelegiui\i ]=i bat joc de tine =i sug s`ngele t[u... Din a dreapta =i din a st`nga piticii =i uria=ii r`vnesc la tine, oric`t de slab[=i zdrumicat[e=ti.

56

Sf`r=itul ispitelor s-a apropiat... c[ci vremea trece iute... =i semne s-au ar[tat pe cer... +i blestemul a cov`r=it m[sura... oamenii s`ngiurilor \i-au mistuit inima =i pl[m`iele. Ei]n[l\ar[trufia lor pe t`lh[rie, avu\ia lor pe foametea ta... m[rirea lor pe zdren\ele tale...

puterea =i str[lucirea lor pe s`ngele ce ai v[rsat]ntr-o sut[de b[t[lii, unde p[rin\ii lor nu se aflar[!.. \ine minte numele lor, o, \ar[a grelelor dureri, =i numele str[inului!

57

Auric[copili\[, c`nt[ frunza verde, c`nt[floarea c`mpului, c`nt[floarea muntelui, c`nt[n[dejdea... n[dejdea e glasul Domnului! Norodul trebuie s[se isp[=easc[=i s[se cure\e de p[catele sale, =i prin ispitele suferin\ei numai se cur[\[noroadele... cele ce am f[cut]n vremea trecut[nu sunt ispite... c[ci, dac[ne-am luptat =i am fost viteji, rodul luptei =i al vitejiei ne-au fost volnicia =i numele nostru... Ispitele sunt str`mb[tatea judec[torilor... despoierea =i mi=elia, minciuna =i l[comia, zg`rcenia =i]mpilarea domnilor =i a boierilor... cump[na nepotrivit[a drept[\ii... uciderea prosl[vit[... robirea pentru unii =i desfr`ul pentru al\ii... toate acele fapte grozave, pentru care s-au cotropit Sodoma =i Gomora, ora=e =i \[ri urgisite de Domnul Dumnezeu pentru blestem[\ia lor!.. =i toate aceste ispite le-ai cercat, p[m`nt rom`n... paharul f[r[delegii s-a umplut peste margine =i palaturile de str`mb[tate se pr[v[lesc surpate de blestemul norodului! F[ptuitorii de t`lh[rii se sp[im`nteaz[ ]n=i=i de faptele lor!.. Domnul =i-a]ntors cu sc`rb[ fa\a de la d`n=ii, =i]ngerii s-au dep[rtat cu groaz[de ei... E=ti searb[d[=i sl[b[nogit[... ai suferit toate... o, \ar[de chinuri!.. Ridic[-\i capul strivit =i caut[de vezi... semne s-au ar[tat pe cer... furtuna m`ntuirii a]nceput!..

58

S[nu ne sc`rbim de vremea trecut[, c`nd b[tr`nii povestesc b[t[liile cele uria=e =i ne arat[ d[r`m[turile cet[\ilor; c`nd ne spune lupta, zgomotul, s`ngele v[rsat =i c`mpiile acoperite de mor\i, ciuma =i v[paia focului, foametea =i r[zboiul; =i pe c`mpiile p`rjolite cetele t[t[re=ti t`r`nd]n fuga mare, lega\i de cozile cailor, pe fe-

mei, copii =i b[tr`ni!.. Era acea vreme a luptei... era via\[, b[rb[\ie =i putere, vitejie =i jertfe... cei ce f[ceau faptele mari aveau o mo=ie... =i erau um[rul drept al mo=iei, =i ridicau st`lpi de biruin\e, =i \ara era o \ar[de fal[=i zidul cel tare al credin\ei!..

59

Ora=ele s-au]ntemeiat din nou, d[r`m[turile turnurilor =i ale cur\ilor nu se mai v[d... alte cur\i =i alte turnuri s-au ]n[l\at ]n locul lor... copiii robi\i ]ntorsu-s-au iar[=i... dar oamenii s`ngiurilor nu-\i deter[ ]napoi volnicia... p[m`nt al grelelor dureri!.. =i copiilor t[i le-a r[mas robia... Pe c`mpul de b[taie se v[d oameni cu bra\ele goale, cu piepturile dezvelite, zv`rlindu-se peste ascu\itul palo=elor... =i ]n locul oric[rui om ce cade, ]n locul oric[rui pept ce se despic[, alt piept =i alt om se pune ]n r`nd... carnea toce=te fierul... b[tr`nii robi\i c`nt[... femeile blestem[pe cei mi=ei... Dar]n ora=ele cele nou[ale tale, o, \ar[rom`n[, nu se mai aude de vitejie... ci de l[comie =i nedreptate!.. Pe c`mpiile tale =i pe drumuri trec fe\e serbede =i ve=tede, fluier`nd doine dureroase!

60

Viscolul pustiirii a suflat pe acest p[m`nt... s`ngele p[rin\ilor]n vinele str`mte ale str[nepo\ilor a secat!

61

Viforoase erau vremile cele vechi... dar oamenii se n[=teau tari!.. P[m`ntul era acoperit de d[r`m[turi =i de trupuri moarte... dar din acele c`mpii ce fumegau de p`rjol =i de m[cel se]n[l\au strig[ri de biruin\e =i de slobozenie... Tic[lo=ia =i moartea sunt =i acum... dar unde sunt slobozenia =i biruin\a... =i strig[rile ce se]nal\[sunt numai ale durerii!.. Ce ar fi ajuns p[m`ntul acesta dac[str[mo=ii no=tri ar fi dormitat =i ei!..

62

De=teapt[-te, p[m`nt rom`n! biruie-\i durerea; e vremea s[ie=i din amor\ire, semin\ie a domnitorilor lumii!.. A=tep\i oare, spre a]nvia, ca str[mo=ii s[se scoale din morminte?.. }ntr-adev[r,]ntr-adev[r ei s-au sculat, =i tu nu i-ai v[zut... Ei au gr[it, =i tu nu i-ai auzit... Cinge-\i coapsa ta, caut[=i ascult[... Ziua drept[\ii se apropie... toate popoarele s-au mi=cat... c[ci furtuna m`ntuirii a]nceput!..

63

Nu \i s-a zis oare prin gura mucenicilor t[i: “+i Domnul p[rin\ilor vo=tri se va]ndura de lacrimile slugilor sale =i va scula pe unul dintre voi, care va a=eza pe urma=ii vo=tri iar[=i]n volnicia =i puterea lor de mai]nainte?”

64

Deci, timpul sosit-a... Semne s-au ivit pe cer... p[m`ntul s-a cl[tinat de bucurie... blestemul]nfrico=at s-a auzit dinspre apus... =i toate popoarele s-au de=teptat.

65

Cinge-\i coapsa, \ar[rom`n[... =i-\i ]nt[re=te inima... miaz[noapte =i miaz[zi, apusul =i r[s[ritul, lumina =i ]ntunericul, cugetul dezbr[c[tor =i dreptatea s-au luat la lupt[... Url[ vijelia de pe urm[... Duhul Domnului trece pe p[m`nt!..

MIHAI CUCIUREANU

Rom`nia literar[* la deschiderea ei a ]nceput cu o noti\[ trist[ despre o pierdere mare ce a f[cut neamul rom`nesc cu Neculai B[lcescu[1], nu numai ca un cercet[tor de istoria neamului, dar ca o inim[aprins[de r`vna neamului. Ast[zi mai trecem ]nc[ o pierdere[2], =i *Rom`nia]=i va face o datorie sf`nt[ a deschide coloanele sale la toate biografiile oamenilor =i tinerilor, ce au lucit ca stele luminoase cu fapta sau cu n[dejdea pe cerul ist ]ntunecat ]nc[ al de=tept[rii =i al falei rom`ne=ti. F[r[a schimba nimic[, d[m publicului noti\a lui Mihai Cuciureanu, ce ni s-a]mp[rt[=it de familia lui]n urm[torul chip:

“Mihail Cuciureanu — n[scut]n 5 noiembrie 1819]n Boto=ani. P[rin\ii s[i, boieri cinsti\i =i pre\ui\i]n opinia public[, au s[dit cu]nlesnire]n primitoarea inim[a pruncului =i a junelui principiile religiei cre=tine =i iubirea de neat`rnare de care el ]nsu=i era cu preferin\[ st[p`nit. Dup[ce primise pe bazele acestor principii,]n casa p[rinteasc[, preg[tirea elementar[, asupra c[reia r[posatul acum padagog *Ch. de Du-chet*, b[rbat pre iubitor de neat`rnare, a avut o priincioas[ ]nr`urire, el a fost primit la Gimnaziul din Pesta, unde se g[sea sub privegherea mai vr`stnicului s[u frate (Dr. Cuciureanu) =i sub pov[\uirile pre\uitului literator Dr. Pavel Vasici; dar pustiitoarea holer[asiatic[, care la 1831 secera acolo mai cu asprime crudele ramuri ale societ[\ii,]ndemnar[pe mo=ul s[u Baron i Cristea (ce se afla la Buda la b[i) de a-l lua cu sine spre a-l duce la casa p[rinteasc[. — Dup[ ]ncetarea epidemiei t`n[rul a fost ocupat c`\iva

---

[1] }n *Rom`nia literar[* — B[l=escu.

[2] De fapt, M. Cuciureanu murise cu 11 ani mai]nainte.

ani la Cern[u\i spre s[v`r=irea studiilor gimnaziale, de unde era s[ porneasc[ la 1837 c[tre Germania pentru ]nv[\[turile mai nalte, c`nd boala p[rintelui s[u]l nevoi a se]ntoarce iar[=i la Boto=ani spre a-=i deplini c[tre acesta cele din urm[datorii.

Cu talent pentru poezie, c[ut`nd =i pre\uind rela\iile cu tinerii literatori din patrie: Hrisoverghi, Negruzzi, Ralet, Kog[lniceanu, Alecsandri =i al\ii, junele a publicat la 1839 o bro=ur[ sub titlul “Poetice cerc[ri”, c[reia ]n cur`nd a urmat =i o a doua edi\ie sporit[=i care a fost bine primit[de public.

La acest prilej prin\ul atunci st[p`nitor Mihail Sturza, cunosc`nd mai de aproape bunele sentimente (ale) acestui june, a voit a-l trece]n ramul func\iilor judec[tore=ti, or`nduindu-l asesor la tribunalul \inutului Neam\u; fiind ]ns[ c[ acolo postul acela era ocupat de un t`n[r cu asemene principii =i amic al Cuciureanului, acesta s-a ap[rat de a primi func\ia, presim\ind paguba ce ar suferi asemene schimb poetul =i caracterul s[u.

Mai t`rziu primi un a=a post]n tribunalul pentru Suceava, unde la scurt timp a dezvelit o]ntregime de caracter, care a]ndemnat pe marele logof[t al drept[\ii +tefan Catargiu de a-l recomendui domnitorului,]n privirea c[ruia s-a =i]naintat atuncea prin decret foarte m[gulitor la rangul de comis.

Dar o r[ceal[p[trunz[toare primit[la]ntoarcere de la o excursie f[cut[la prin\ii Cantacuzine=ti, care prin ale lor deosebite calit[\i]l tr[geau foarte mult =i pe care =i el]i pre\uia din inim[, i-a prilejuit o inflama\ie serioas[, din care i s-a t`mplat =i moartea ]n F[lticeni la 5 mai 1844 ]n v`rst[de 24 ani =i 6 luni”.

La aceast[noti\[vom ajuta, noi, care am fost aproape prieten[1] al t`n[rului poet secerat f[r[ de vreme, noi, care suntem acel amic, pentru care nu a primit el func\iile judec[tore=ti la Piatr[, c[ Milu\[ Cuciureanu era un suflet ginga= =i dulce, ]ndatoritor, bl`nd cu micii, vrednic cu cei mari, un suflet ales, iubitor de flori, de natur[=i de

[1] *Aproape prieten* — prieten de aproape, apropiat.

frumuse\ile zidirii; lucrul ce inima lui iubea mai mult dec`t via\a, dec`t prietenii, poate, dec`t natura, dec`t florile, dec`t poezia ]ns[=i era... Rom`nia. “Cerc[rile poetice”, tip[rite la 1839, sunt pline de sentiment patriotic, precum =i scrierile ce s-au mai g[sit netip[rite. El avea dou[zeci =i patru ani c`nd a ]nchis ochii. Aceste dou[ cifre spun c[ cerc[rile erau ni=te f[g[duin\e frumoase, de care literatura este ast[zi lipsit[, f[g[duin\[ ce Cuciureanu ar fi \inut, c[ f[g[duin\a lui era sf`nt[. Pentru prietenii lui moartea sa a fost o mare durere, dar asta este m`ng`ierea c[aducerea-aminte a sa nu s-a =ters =i nu se va =terge de cur`nd din inimile lor.

[POETUL D{SC{LESCU]

Rom`nia literar[, Zimbrul,]n urma *Steaua* — care are toate simpatiile noastre pentru c[lduroasa =i folositoarea sa redac\ie, de=i limba ei bate prea]n fran\uzie, — =i mai mult o bro=ur[tip[rit[ ]n }a=i]n anul acesta, au f[cut cunoscut publicul cu talentul dlui D[sc[lescu — un talent drept =i adev[rat na\ional, c[se t[lm[ce=te cu limba, n[ravurile =i durerile rom`nului. De la ivirea bro=urii dlui D[sc[lescu au trecut vro =ase luni, =i ]n zadar am a=teptat ca magistra\ii[1] =i areopagele[2] s[-=i deie socotin\a spre a opri sau a ]ndemna publicul; dar areopagele au fost mute, =i critica a t[cut p`n[ast[zi.

Prin critic[nu]n\elegem numai aceea care bate f[r[cru\are frazeologia, s[r[cia ideilor, pedanteria =i obiceiurile literaturilor str[ine introduse cu patos]n p[m`ntul rom`n, dar critic[s[n[toas[, ce r[sp`nde=te bunul, c`nd vine ca acuma sub chipul poeziei dlui D[sc[lescu, rom`n[ p`n[ ]n cap; =i pentru c[poezia ast[e rom`n[ =i nu vrea s[ fie alta, nici lamartinian[, nici byronian[, nici hugonian[, de aceea este totodat[ =i frumoas[ de limb[, limpede de idei =i ad`nc[de g`ndire folositoare, precum]n\elegem; =i este de dorit s[fie tot ce se scrie =i se cuget[la noi.

Dar rom`nul e astfel: r`vne=te str[lucirile str[ine, alearg[dup[umbrele =i fluturii str[ini, =i, ca fluturul, firesc, se prinde de momi\eriile unora ce au punturi... =i exclama\ii multe!!!!!! Nici puntul, nici exclama\ia nu ascund vro idee, =i c`nd s-ar putea g[si ceva=i, limba o ascunde sub o mrej[ ]nc`lcit[. Mai are rom`nul c[

---

[1] *Magistra\ii* — judec[torii, sub]n\eles — criticii.
[2] *Areopagele* — aici, se sub]n\eleg: cercurile literare.

a=teapt[s[-i vie de aiurea judecata a oamenilor =i a lucr[rilor sale; c[lare pe dou[-trei nume, ce s-au ve=tezit de c`nd se pomenesc, puterea criticii =i dezvoltarea gustului sunt adormite ]n el. Ne pare bine c[ suntem cei ]nt`i a vorbi de dl D[sc[lescu =i dorim ca publicul s[se p[trund[de dulcea\a =i modestia talentului acestuia, ce se arat[cu a=a miros de na\ionalitate, o floricic[rom`neasc[, ce se ive=te l`ng[tufele de buruiene str[ine; dorim ca d-lui s[r[m`ie poetul celor ne=tiitori de fran\uzie, poetul r[ze=ilor, “piatra ce nu se duce cu[1] apa”, =i dl D[sc[lescu va fi nu numai un poet, dar va fi un poet rom`n. Au dreptate *Mijloacele*[2]. Rom`nul a avut mul\i oameni mari, dar ]n loc de a le ridica statuie, spre a-i cunoa=te, se duce s[ vad[ ]n dep[rtare chipul oamenilor mari; rom`nul are viteji]n istorie, are mucenici ai neamului s[u; dar de nu ar fi v`ntul s[ ne =opteasc[ de ei, nu am =ti c[ au fost, c[ p[m`ntul =i inimile nu au \inut numele, nici chipurile lor; rom`nul a avut scriitori mari — dar sunt uita\i; rom`nul are =i va avea poe\i, iar rom`nul nu =tie a pre\ui ce e bun =i ce e trebnic, dec`t]ntr-un t`rziu, c`nd r[ceala =i descurajarea au amor\it sufletele. Trebuie s[ca=ti gura]n Bucure=ti, ca s[fii poet]n Ia=i, trebuie s[dai din coate]n Paris =i]n Berlin, ca s[fii proroc[3], trebuie s[fii pedant sau ne]n\eles, ca s[fii cunoscut]n rom`nie — domnul D[sc[lescu nu vrednice=te a fi nici poet, dar nici profet, nici cunoscut. S[se mul\umeasc[a scrie cum vorbe=te =i a ne spune pove=tile =i durerile sale, care sunt =i ale noastre,]n limba ce le-a auzit; pe vremea de ast[zi este lucru rar de a vorbi =i a scrie ca dl D[sc[lescu.

---

[1] }n *Rom`nia literar[* e tip[rit: *ca.*

[2] Poezia dlui D[sc[lescu *Mijloacele*; vezi “Rom. lit.”, nr. 43. (Nota lui A. Russo.)

[3] Poetul D[sc[lescu spune]ntre altele: *“La Berlin am c[scat gura, la Paris am dat din coate, Dar degeaba, c[ci]n \ar[tot nimic n-am c[p[tat”.*

[DEZROBIREA |IGANILOR]

Toat[presa rom`n[ a l[udat proiectul m[riei sale domnului st[p`nitor pentru dezrobirea \iganilor, o dezrobire, credem, ce ne va aduce la alte dezrobiri ce stau]n n[ravurile noastre, de=i sub alte numiri. Publici=tii emeri\i, dup[talentul lor fiecare, =i-au dat glasul laudei asupra marii aceste cuget[ri, ce-=i are locul ei f[cut l`ng[ datinile frumoase nu numai ale p[m`ntului Moldovei, dar ale omenirii - 1749-1844 [1] - zicem. Aceste datini sunt frumoase, pentru c[sunt venite cu lini=te, =i erau preg[tite]n inima ob=tii, c`nd legea a venit de le-a pus ]n lucrare =i ]n fapt[! Laud[ mare c`rmuitorilor ce =tiu a auzi =i a asculta inima ob=tii]n minutul cuviincios, precum a auzit-o acum m[ria sa.

}ns[toat[mi=carea omeneasc[are]ntors[tura medaliei, turaua[2]]n dosul pajurei, zic fran\ujii. Robia]n p[m`ntul nostru este un drit al codului, =i driturile nu se sting, nu se prefac f[r[ oarecare tulburare a interesurilor materiale; mai mul\i din ob=te, ce au chemat din tot sufletul dezrobirea, stau a se r[zg`ndi la pierderile ce vor face.

Dac[ofisul m[riei sale r[m`ne str[lucit ]ntr-o pomenire, pentru c[ a pip[it inima norodului rom`n din Moldova, neuitarea interesurilor materiale nu este pu\in de l[udat, c[ci inima na\iilor are aspira\ii f[r[margine; dar c`rmuirilor le este dat a cump[ni acele aspira\ii cu c[in\ele pungii a fiec[ruia particular. }n c`t se poate, ofisul 1166 din 28 noiembrie face aceast[parte zg`rceniei omului =i cheam[la conlucrare pe to\i compatrio\ii.

---

[1] 1749 — anul eliber[rii \[ranilor =erbi; 1844 — anul eliber[rii \iganilor statului =i ai m[n[stirilor.

[2] *Tura* - partea monedei pe care se afl[emblema.

Proiectul dezrobirii]n cur`nd va intra]n dezbatere, =i ne m[gulim a crede c[, de=i aceast[fapt[a na\iei nu va fi m[rturisit[cu aceea=i m[rime de fizionomie na\ional[de la 1749]n biserica Triisfeti\ilor, rezultatul va fi tot acela=i. Nu este]ndoial[c[se va]ncuviin\a =i desp[gubirea, dac[cumva adresuri numeroase ale interesa\ilor nu ar ierta de istov[1] acea desp[gubire. P`n[ la promulgarea legii, (pe) care vom fi datori a o primi oricum, publicul este chemat de m[ria sa a (o) conlucra cu =tiin\a =i opinia. Despre opinie o cunoa=tem... Iar pentru =tiin\[, r[m`ne a o propune, discuta =i r[sp`ndi presa p`n[la ziua hot[r`rii.

C`t de m[rginit, mic este, un cet[\ean are datoria a aduce contribu\ia glasului =i a precuget[rilor sale ]n chestii de asemene, de aceea, de=i nem[rginit mic ]n r`ndul cet[\enilor, ne credem dator a vorbi =i \inti luarea-aminte a publicului asupra chipului desp[gubirii.

Hot[r`rea ob=teasc[let 7257 [2] aprilie 6 nu roste=te despre desp[gubire. Dar putem crede oare c[o desp[gubire sau o r[spl[tire nu a urmat?... Oare privilegiile date boierilor de N. Mavrocordato[3] nu sunt vreo r[spl[tire a vecin[t[\ii[4]... =i oare ba=tina scutelnicilor[5], pref[cu\i cu vremea]n alte]ndatoriri, nu se leag[de dezrobirea locuitorilor?... Multe numiri din istorie se =terg, dar trebuie ani =i iar ani ca urm[rile unor institu\ii s[se nimiceasc[de tot. Scutelnicie nu se mai poate =i, sub orice nume ar mai tr[i, trebuie a c[dea.

R[spl[tirea ce se poate a=tepta ast[zi, suntem]ncredin\a\i, va fi numai o r[spl[tire b[neasc[. Dar vine]ntrebarea: cum va urma acea r[spl[tire foarte]nsemnat[, oric`t de mic ar fi pre\ul desp[gubirii?

---

[1] *Istov* (de) — cu totul, complet.

[2] Let 7257 (dup[vechiul calendar bisericesc) — anul 1749.

[3] De fapt autorul legii n-a fost N(icolae) Mavrocordat, domniile succesive ale c[ruia]n ambele principate se sf`r=esc la 1730, ci Constantin Mavrocordat, care a domnit pe r`nd]n Moldova =i Muntenia]n 1730—1769.

[4] *Vecin[tate* — (]n or`nduirea feudal[) =erbie, iob[gie.

[5] *Scutelnic* — om scutit de biruri, care se afla]n slujba domnului sau a boierilor.

+tim to\i c[greut[\ile \[rilor sunt mijloacele b[ne=ti; =tim c[drumurile de fier, =oselele, canalurile, spitalurile, temni\ele, =coalele, amploia\ii; solda\ii, arti=tii, uli\ele, monumentele etc., etc. se fac =i se \in cu cheltuieli mari. Putea-o-(v)a oare visteria scoate pungi?... Sau fi-va ea silit[a alerga la vreun greu]mprumut, pentru a pl[ti moldovenilor, ca zarafi =i negu\itori din pia\[, pre\ul unei m[rfi cu suflet =i cre=tin[?... Dar plata unui]mprumut se poate sminti de vreo]nt`mplare neprev[zut[, c[ci bugeturile, c`t de regulate, tot vor da deficituri; =i sminteala[1] ar fi datori a o pl[ti moldovenii, care nu au avut robi. Nu cumva s-ar socoti, pentru]nt`ia dat[ ]n Moldova, a se introduce creditul statului pe alte baze dec`t creditul negu\itoresc, nu se va lua oare hot[r`rea de a se preface desp[gubirea ]ntr-un venit (rente), ce ar reprezenta capitalul desp[gubirii hot[r`te, un venit potrivit de =ase, =apte sau opt la sut[, ce ar avea o]nr`urire folositoare asupra obor`rii[2] dob`nzilor de ast[zi? Acel venit]nscris]n condicile]ns[rcin[toare ale bugetului, va putea fi vecinic sau cu amortiza\ie.

Suntem pentru acest mod de desp[gubire; el ar avea folosul de a crea creditul public, a pune]n circula\ie valori necontestate =i u=or de a se negocia, ar mai deschide nou[c[i duhului specula\iei =i ar aduce mai str`nse rela\ii =i leg[turi ]ntre \ar[ =i oc`rmuire dec`t acele ale birului. +i cu amortiza\ie sau f[r[ amortiza\ie, se ]n\elege c[ d[rile dezrobi\ilor au a sluji venitul hot[r`t. Pentru amortiza\ie va fi menit prisosul =i sporul dajnicilor noi =i al copiilor. F[r[amortiza\ie, sporul =i prisosul vor intra]n l[zile visteriei pentru a contribui la cheltuielile statului.

Pentru cei deda\i cu chestiile economice, consecin\ele se v[d. Iar proprietarii de ast[zi pot s[-=i realizeze marfa dindat[, marfa ast[omeneasc[reprezentat[prin valorile statului sau ale visteriei... Chibzuin\a c`rmuirii va fi]n]n\elepciunea sa de a cump[ni

---

[1] *Sminteal[* — stric[ciune, pagub[, nepl[cere.
[2] *A obor]* — a desfiin\a.

pre\ul desp[gubirii ca un capital sau ca venit. Credem c[acest princip, introdus]n \ar[, ne va]nlesni alte chestii mari, care se v[d]n zarea politicii.

D`nd ast[zi drumul discu\iei presei asupra modului desp[gubirii, socotim a fi de un folos ob=tesc, =i toate ]n\elepciunile finan\iale ale noastre ar trebui s[ se puie la munc[ a lumina chestia =i a p[trunde pe speria\i c[ dreptul lor nu li se ia, dec`t se preface]n alt[proprietate, ce nu le va cere hran[,]mbr[c[minte, r[spunderea cugetului =i]ngrijirea de a o str`nge de pe drumuri ]n c[tu=e, c`nd fuge]mpins[c`teodat[de b[taie, chinuri, iar de multe ori de glasul slobozeniei, ce-i strig[ru=inea =i degrada\ia lui, =i nedreptatea noastr[.

C`nd se nasc chestii de c[petenie, de cele ce aduc str[mutare ]n r`nduielile economice ale unei \[ri, misia presei este de a de=tepta publicul =i a-l convinge de folosurile ce i se dau,]n contra altor folosuri ce i se iau. Jurnali=tii]ndeob=te au acea misie, mai ales]n \[ri ne]nv[\ate, unde obiceiurile =i driturile sunt]ntemeiate pe a=[z[minte seculare, ce nu se potrivesc cu noile a=ez[minte ale omenirii =i hristianismului. }n asemene cazuri presa are de datorie nu numai a lumina, a discuta, dar a consilia, a]nt[ri =i a dezveli acea sc`nteie a sufletului oamenilor, ce-i ]ndeamn[ la fapte mari =i la jertfe, =i se zice *M[rinimie*. To\i cei ce scriu nu ]n\eleg astfel =i se prefac ]n morali=ti de =arivari[1], pepeli sentimentali, ]n loc de a ]mb[rb[ta jertfa =i dovedi folosul prefacerii. }ntr-o polemic[ vestit[ a r[posatei *Rom`nie literar[* dl Mihail Kog[lniceanu presim\ea pe r[ii morali=ti]n chestii de finan\e =i averi.

Suntem de =coala aceea ce zice c`rmuirilor, c`nd prefacerile vin: driturile c[p[tate au sfin\enia lor relativ[, =i]n cump[na str[mut[rilor trebuie a se arunca alte drituri: de acele ce nu vat[m[nici existin\a \[rilor, nici vrednicia personal[a omului.

De a purta morala pe principiul robiei numai, ar fi un curs de

[1] +*arivari* - carnaval.

retoric[mai mult,]n acele mii de cursuri f[cute p`n[ ast[zi, fraze, logic[, sim\ire, toate mai frumoase dec`t frazele, sim\irile =i logica noastr[, dar mustrarea]ndeosebi asupra fo=tilor]ndritui\i ai robiei este mai mult dec`t o mustrare zadarnic[, este o zg`nd[real[la patimile]nd[r[tniciei individuale =i sl[be=te porneala ob=teasc[.

Necump[na pepelilor nu trebuie a ne dep[rta de discu\ia serioas[a interesurilor materiale =i a ne convinge c[prefacerea robiei]n bani este un folos mai sim\itor pentru]ndritui\i dec`t robia.

S[lu[m condicile de v`nzarea \iganilor de 15 ani ]ncoace. Ele ne vor dovedi c[ ]ncrederea ]n cump[rarea lor lipsea =i c[ mu=teriii se dep[rtase din zi ]n zi. V`nz[rile au fost *pe mici some de suflete*, =i,]n contradic\ie cu un articol ce a huit]n zilele aceste, cump[r[torii nu sunt de acei proprietari de mii =i sute de \igani. Cu c`t o proprietate e mai mic[, cu at`ta e mai exploatat[; =i folosurile cele multe =i abuzive le-au avut proprietarii de \igani pu\ini la num[r. Dac[vreodat[s-ar provoca o cercetare]n condicile judec[toriilor =i o cercetare despre soarta trecut[a vie\uirii dezrobi\ilor, aceste dou[fapte economice s-ar putea u=or dovedi.

Convic\ia de greutate ce se]nt`mpina a se vinde \iganii ne aduce la alt[ convic\ie, anume c[ proprietarii de \igani aveau un capital ce nu le da toat[ dob`nda ce d[banul, un capital greu de a preface. O mare parte din \iganii boiere=ti nu pl[tea nici o dajdie, o parte sunt netrebnici la munca p[m`ntului, ca salahori se v[d rari, =i un gr[din[rit nu pl[tea de multe ori hrana =i]ngrijirea lor.

Putem ast[zi rezuma proiectul supus hot[r`rii: 8 =i 4 galbeni sufletul de v[tra=i =i l[ie=i f[r[ osebire de v`rst[=i de sex; se scot numai nevolnicii.

Iar modul desp[gubirii se]ncheie]n urm[toarele cinci articole:

1. Obliga\iile desp[gubirii vor fi nominative.

2. Acestea se vor]mp[r\i]n dou[serii dup[valoarea lor. Seria *a* va fi de la 200 p`n[la 900 lei, iar[*b* de 1.000 lei.

3. Ele se vor trece]n condicile ce vor purta numirea de registrul *datoriei publice*,]n r`nd dup[ordinul numera\iei.

4. Creditorii statului vor primi at`tea obliga\ii, c`te se cuvin, spre a acoperi suma datorit[de stat, =i vor fi]nscri=i la registru pe num[rul obliga\iilor ce vor primi.

5. Pentru primirea procentelor, creditorii statului vor]nf[\i=a obliga\iile la sf`r=itul fiec[rui an =i, pe l`ng[achitarea de primirea procentelor]n dosul obliga\iilor, vor slobozi =i adeverire de primire sub a lor isc[litur[.

Proiectul legiuie=te dup[pilda altor staturi:

Exoflesirea[1] obliga\iilor (capite =i dob`nzi) prin glasul sor\ilor, precum se urmeaz[ cu datoriile Eforiei Parisului, adic[ din termene ]n termene obliga\iile, dup[ numera\ia lor, sunt chemate a trage la sor\i exoflesirea lor. Cele ce nu ies, se am`n[la a doua vadea[2], =i din vadea]n vadea, dup[mijloacele date creditului]ntr-un timp hot[r`t, toate obliga\iile se g[sesc stinse.

Opera\ia desp[gubirii este a=a: de pild[, dl S. are una sut[suflete \igani de categoria]nt`i, adic[ de cei cu c`te 3 galbeni, =i una sut[c`te de 4 galbeni, peste tot i se cuvine 1.200 galbeni, sau ]n lei de pia\[ 44.400. Pentru aceast[ sum[ statul sloboade dlui S. at`tea buc[\i (sineturi) c`te de 1.000 lei =i de 900 lei =i de 200 lei, c`te vor acoperi suma]ntreag[de 44.400 lei, cum se socoate]n cursul pie\ii; iar buc[\ile toate poart[dob`nda c`te 10 la sut[. La a doua tragere, bun[oar[, numerele neie=ite la tragerea dint`i concureaz[cu obliga\iile numerate 2. }n alte \[ri obliga\iile nu se fac pe capital, dar pe venit numai, care reprezenteaz[capitalul; dar]ntr-o \ar[de speria\i obliga\iile vor cuprinde =i rostirea capitalului, pentru odihna duhului]nc[ne]n\eleg[tor de aceste opera\ii.

Ce c`=tig[ \ara =i ce c`=tig[ ]ndritui\ii prin acest mod?... |ara c`=tig[, c[, f[r[a avea comori]n moned[, nu are nevoie de a]nmul\i birurile, sau a se]mprumuta cu milioane de pe aiurea, care milioane trebuie iar[=i a se duce de unde au venit, ba]nc[=i cu un

---

[1] *Exoflexire* - lichidare.

[2] *Vadè* - termen de plat[, scaden\[.

spor de dob`nzi. |ara c`=tig[, c[ne deprinde a avea]ncredere]n noi]n=ine, =i]=i poate preg[ti mijloace pentru toate marile]mbun[t[\iri ce a=tept[m; \ara c`=tig[, c[ vom avea m`ndria faptelor noastre =i m`ndria de a sus\ine creditul ce ne d[m, =i ne va str`nge]mprejurul ei cu noi leg[turi mai vii...

Dar proprietarii, oare pierd ceva? Vedem c[pre\ul hot[r`t e un pre\ foarte]nsemnat =i care nu se g[se=te chiar]n tranzac\iile urmate de bun[voie. Dac[ideea pierderii ar putea prinde vreun loc, ar fi numai c[banii nu se num[r[odat[. Ast[idee]i dreapt[dup[codul civil, dar dritul codului civil trebuie s[sl[beasc[ ]naintea dritului omenirii =i al vie\ii publice; c[ci na\iile, adunate]n staturi, au dreptul de a le modifica, c`nd trebuin\a o cere. Sila[1] moral[ a noroadelor abrogheaz[ c`teodat[puterea dritului particular de a dispoza dup[plac de un lucru... dritul cunoscut]n jurispruden\[“user et abuser”, *jus utendi et abutendi*[2].

}ns[,]n via\a privat[, sunt oare un fenomen tranzac\iile pe termene lungi, =i cu condi\ii de plat[din vreme]n vreme?... Nu sunt zapise, prin care se dau bani]n]mprumut pe cinci, =ase =i zece ani, pl[titoare de capitale =i dob`nzile lor din vadele]n vadele?

Aceste zapise nu trec din m`n[ ]n m`n[, =i escontul lor nu se suie =i se coboar[dup[nevoile partizilor? 8.000 galbeni]n obliga\iile statului se vor vinde, ca =i toate sineturile[3] =i vecselele[4] ce se v`nd ]n pia\[, cu osebire ca amaneturile =i siguran\ele private aduc prelungiri, procesuri; iar obliga\iile statului se vor privi ca bani gata, cu at`ta mai lesne, c[sunt mici =i pot u=or intra]n toate tranzac\iile.

---

[1] *Sil[* — putere, for\[.
[2] Dreptul de a folosi =i a abuza (*lat.*).
[3] *Sinet* - chitan\[, obliga\ie.
[4] *Vecsel* - poli\[.

[CONTRA LATINIZAN|ILOR ARDELENI]

Steaua Dun[rii,]n nr. 33, anul trecut, a reprodus din *Gazeta de Transilvania* apologia ardelenilor emeri\i, ce lumineaz[Principatele cu flac[ra limbii manualului de filozofie, de care *Rom`nia literar[* a vorbit ]n nr. 10, =i citeaz[ totodat[ *opiniunea* corespondentului *Gazetei din Z[rne=ti* despre *na\iunile* lumii alerg`nd toate dup[*uniune*, iar numai *na\iunea* rom`n[, =i ce parte din na\iunea rom`n[?... un miliona= de moldoveni, prin *Rom`nia literar[*, prin *Steaua Dun[rii* =i prin *Zimbrul*, se ]mpotrivesc *misiunii* ce destinul a ]mp[r\it rom`nilor.

*Rom`nia literar[*, pentru odihna pedan\ilor, a ]ncetat, dar principurile literare =i limbistice, dar colaboratorii ei tot tr[iesc, =i ast[zi ei revendic[ partea lor ]n hula *Gazetei* =i se m`ndresc de truda ce =i-au dat]n cercetarea titlurilor ardelenilor noi a regenta]n\elepciunea noastr[cu pensumuri latine=ti.

*Rom`nia literar[* a zis: Petru Maior, Klein, +incai, Maiorescu, Costine=tii, Ureche, Mihai Viteazul, +tefan cel Mare sunt rom`ni, dl Ui\irab *a fost* rom`n... iar gramerianii de ast[zi sunt numai munteni, moldoveni, bl[jeni, bra=oveni =i ardeleni, da nu rom`ni...

*Rom`nia literar[* a zis: p[s[reasca a venit din Ardeal, =i Ardealul s-a f[cut o carte latineasc[ moart[; Principatele sunt =i au fost vietatea rom`n[.

*Rom`nia literar[* a zis: Ardealul, pe l`ng[o mare erudi\ie, nu are nicicum filozofia lucrurilor lumii, nu are sau a pr[p[dit con=tiin\a tradi\iei istorice, nu are, nici a avut ispita educa\iei neamului; de aceea erudi\ia Ardealului este seac[, stilul s[u, o repeti\ie desflorit[de retorica =tiut[, =i]nnoit[din respectabila, dar moarta vechime, =i rodul, o sec[tur[pedant[, ce a n[scut barbarismul latinesc al =coalelor.

Rom`nia literar[a zis: Ardealul nu a]n\eles pe reformatorii veacului trecut, =i Petru Maior nu a visat comedia politico-limbistic[de la 1848, mai]n 15: — Domnul B. I. vorbea o limb[, domnul B. II vorbea alt[limb[, domnii B. III =i IV etc., etc. vorbeau limba manualului, domnul |., limba organului, domnii ceilal\i vorbeau limba “foaiei” pentru *minte, anim[* etc.

*Rom`nia* a zis: limba scris[ a ]nceput la rom`ni cu reforma religioas[, =i c`nd limba se g[sea format[=i]nf[=urat[cu limbile megie=ilor slavoni.

*Rom`nia*, dup[ Petru Maior, a zis: limba roman[ e de vi\[ *roman[*, iar nu *latin[*, =i este mai mult dec`t o gre=eal[a predica latinirea: este un anahronism; prelungit anahronismul este un pedantism ridicol, =i predic[torii anahronismului se cheam[pedan\i.

*Rom`nia* a zis: de c`nd latinirea limbii, s-a l[\it =i desp[r\irea religioas[a rom`nilor; =i toate ideile mari ale rom`nilor au izvor`t din Principate... precum de a adopta limba rom`n[ ]n trebile statului =i ale bisericii, f[r[a str[muta legea... Prin ea s-a m`ntuit na\ionalitatea: limba]n biseric[ne-a dep[rtat de slavonism, credin\a neclintit[ne-a desp[r\it de puterile amenin\[toare de atuncea.

Ce au a face cu chestiile aceste de c[petenie micile umbre de mici d[sc[la=i?... Ori din ce ungher al Rom`niei ar veni un d[sc[la=, chemat ori nechemat, pre\uim ostenelile =i meritul, dac[ ]=i d[osteneala =i are merit. Dar ceea ce nu se pre\uie=te,]n Moldova mai cu seam[, sunt sistemele pedantice =i eronate, anahronismele care se impun]n numele =tiin\ei. Dac[d[sc[la=ii predic[pedanteria =i anahronismele, vina este oare a moldovenilor? Sau a =coalelor care au]nsufle\it pe d[sc[la=i?... Pentru m`ndria Ardealului, os`ndi-s-ar miliona=ul de moldoveni a se hr[ni de latineasca de buc[t[rie, ce ne trimite miliona=ul de ardeleni?... C`nd moldovenii se vor hot[r] a vorbi latine=te, vor alege alt[ latineasc[ dec`t aceea a Ardealului. S-ar os`ndi oare miliona=ul de moldoveni, care de optzeci de ani tr[ie=te de ideile filozofice ale lumii civilizate, a se pune sub jugul scolastic al coteriilor pedantice, ori sub ce nume rom`n se]nf[\i=eaz[?...

M`ndria c[ a conlucrat vrodat[ Ardealul la educa\ia Principaturilor trebuie s[ fie =tears[ din ]nchipuirea rom`n[; silin\ele sau ostenelile unor feciori ai Ardealului, aruncate]n ogoarele Principaturilor, nu sunt titluri la acea m`ndrie; fapta ar dovedi mai cur`nd c[acei oameni, neav`nd cum ]ntrebuin\a ]n Ardeal ]nv[\[tura lor, s-au ]ndreptat ]n p[r\ile Rom`niei, unde puteau fi auzi\i,]n\ele=i =i]ntrebuin\a\i.

Dezunirea nu au s[pat-o jurnali=tii =i criticii moldoveni, au s[pat-o sistemele ardelenilor, aceste]nchipuiri singuratice, care,]n lips[de realit[\i, s-au aruncat]n ideologii[1]. Jurnali=tii moldoveni au strigat: “Frate Ioane, vorbe=te s[putem]n\elege =i noi, poate c[vorbi\i bine pe la d-voastr[; scrie s[pricepem =i noi bun[t[\ile =i frumuse\ile ce g`ndi\i...” Jurnali=tii =i criticii au zis: “V[ r[t[ci\i, =i r[t[ci\i inimile =i min\ile rom`nilor cu cimilituri f[r[noim[; ne face\i din nou Trisotinii =i Vadiu=ii[2] veacului al XIX—lea”. +i d-voastr[r[spunde\i cu o chestie p[c[toas[de persoane =i de d[sc[la=i, o chestie de nego\. D-voastr[a\i dat drumul pe calea pedantismului cailor ne]nv[\a\i, ce]=i zic literatori, de calc[f[r[fr`u peste toate lexicoanele lumii =i peste logic[, pentru a ]mbog[\i sistemele d-voastr[. D-voastr[ a\i introdus ]n Rom`nia patosul declama\iilor reci, argumenta\ia pentru un pahar de ap[, tomuri pentru descoperirea unei reguli de gramatic[latin[aplicat[la gramatica rom`n[; d-voastr[nu mai da\i voie s[zicem tat[, ci pater, d-voastr[a\i da foc lumii]ntregi, pentru c[lumea nu pricepe frumuse\ea, practica =i patriotismul sistemelor.

De a face din chestii ca a noastre chestii de persoane, de a face din aceste persoane fenomene na\ionale, c`nd persoanele ne sunt prietene sau sunt tot dintr-un sat cu noi, este o sl[b[ciune cunoscut[a coteriilor politice, =tiin\ifice =i literare. Dar tocmai pentru c[

---

[1] Termenul “ideologii” este folosit aici cu sensul de idei fantastice, f[r[suport real.

[2] Personaje ridicole, prin limbajul pedant =i bizar pe care-l folosesc, din comedia lui Molière *Femeile savante*.

toat[rom`nia a]nceput deodat[a fi o coterie, pedantismul s-a]ncuibat]ntre noi, =i ne-am proclamat to\i scriitori mari, morali=ti, oameni de stat =i de capacitate. Moldova se dezlipe=te de aceast[coterie =i proclam[doctrina: c[d[sc[la=ul func\ionar, pl[tit sau nepl[tit, are a da seama publicului de =tiin\a sa, de]nv[\[tura sa =i de duhul acestei]nv[\[turi. Pe parola s[tenilor s[i nu-l putem primi de om mare. Pentru d[sc[la=ii =i autorii care isc[lesc, public[=i v`nd c[r\i, dup[cenzur[vine cenzura jurnali=tilor =i a criticilor. Orice se public[, gramatic[, istorie, manuale, poezie sau filozofie, este proprietate nem[rginit[a criticii, ori de unde vin =i f[r[osebire de laturile unde sunt n[scu\i; jurnali=tii =i criticii moldoveni nu vor lipsi a]ntrebuin\a dritul lor de proprietate asupra scrierilor]n toat[ ]ntinderea dritului roman, care, latine=te, ca s[ne]n\eleag[Ardealul, se zice: *jus utendi et abutendi*.

Cu aceasta nu credem a fi rom`ni r[i, nici care cearc[neunirea. Na\ionalitatea =i patriotismul nu stau]n numele unora =i al altora, nu se sl[besc cu critici literare =i nu se]nt[resc cu feticismul persoanelor. Norocire c[ ]n Moldova se g[sesc critici, adic[oameni care se uit[ ]napoi, s[vad[ce au f[cut pedan\ii, =i se uit[ ]nainte, s[vad[ce vor mai face pedan\ii =i]n care r`p[ de ridicol ne vor arunca; f[r[ d`n=ii rom`nia ar fi o adun[tur[ de pedan\i de tot soiul, ce s-ar socoti oameni mari, care s-ar sui ]n toate zilele la Capitol s[ se ureze unii pe al\ii c[ au sc[pat rom`nia. Se aude g`g`itul g`=telor... Dar Camilii[1] nu se z[resc!

Corespondentul din Z[rne=ti se]ntreab[de ce moldovenii nu se apuc[de cei ce =ed de una sut[cincizeci ani]n fruntea mesei, sau de fiii lui Israil?... =i s-au apucat de d[sc[la=ii din Ardeal. Rom`nii din Z[rne=ti nu =tiu ce sunt institu\iile \[rilor, p`n[acum ei nu au avut prilej a se ocupa de aceste chestii, =i cred c[se sufl[pe ele cum nu s-ar sufla]n bor=... Nu =tiu iubi\ii no=tri fra\i c[frunt[=ia,

[1] Aluzie la generalul roman Camil, care, la 390].e.n., a salvat Roma de invazia galilor.

sub o numire sau alta, e plecarea sufletului omenesc, =i c[numai nenorocirea pozi\iei fra\ilor no=tri i-a ferit p`n[ ast[zi de frunt[=ie. Moldovenii =i muntenii nu sunt m`ndri de frunta=ii lor, c[e un rod al vie\ii politice =i comerciale de cinci sute de ani: duhul frunt[=iilor se poate preface, dar frunt[=ia nu poate pieri dec`t cu societatea, =i de aceea am zis c[Ardealul e o]nchipuire moart[, pentru c[a tr[it afar[de societate =i s-a luat]n dragoste cu sisteme afar[de via\[. Dar oare z[rne=tenii nu caut[ast[zi cum ar ridica =i ei o frunt[=ie s[o opuie frunt[=iei ungurilor =i frunt[=iilor altor neamuri; oare ilustra\iile literare de acolo nu fac o frunt[=ie ce va ridica frunt[=ia social[, oare z[rne=tenii nu sunt m`ndri ]ntr-at`ta, c[cinstesc]n preo\ii lor de=ert[ciunile lime=ti, care nu le dorim]n preo\ii no=tri?

Pentru fiii lui Israil m[rturisim c[este o fapt[ ]n\eleapt[a nu se ap[sa; suntem de aceia care chem[m pentru d`n=ii ]ngrijirea, dreptatea =i drept[\ile toate... ori sub ce chip =i pretext se arat[ ap[sarea ]n lume, tot str`mb[tate se cheam[; acei care ridic[la sarcinile \[rii trebuie s[aib[locul lor la bunuri =i la folosuri - precum rom`nii se despart ]n rom`ni ortodoc=i =i rom`ni catolici, vor fi =i rom`ni israeli\i; =i patria va c`=tiga fii mai mul\i. Exclusia nu are simpatiile noastre, =i am v[zut, cu p[rere de r[u, c[ ]n organizarea unei societ[\i, pentru ]ndemnarea =i ajutorul ]nv[\[turii tinerimii, societatea ]=i p[streaz[ banii =i simpatiile numai pentru tinerii rom`ni, ce-=i dovedesc ba=tina. Am fi dorit ca ajutorul s[se]ntind[la tot p[m`nteanul, f[r[ osebire de lege sau de vi\[. Educa\ia, ocrotirea ob=teasc[, egalitatea moral[ =i civil[, ]mp[rt[=irea la toate =terg ba=tina =i dau locuitori buni =i ]ndatori\i. Principatele au a mul\umi c`rmuirilor lor c[toleran\a, jum[tate]nscris[ ]n coduri, a fost]ntreag[ ]n aplica\ie; =i ne mir[m c[ardelenii emancipa\i de-abia s[nu cunoasc[principiul evanghelic al toleran\ei =i s[strige r[zboiul!

[DESPRE “STEAUA DUN{RII”]

Ostenit de furtunoasele c`=legi[1] ale acestui an, care nu seam[n[ a \ine toate frumoasele f[g[duin\e ce bucurase inimile =i n[dejdile rom`nilor la]nceputul lui, m-am dus spre \ar[, pentru a r[sufla =i pentru a zice ca cel c`ntec mai moldovenesc dec`t toate c`ntecele:

Var[, var[, muma noastr[,
Ia bruma de pe fereastr[
+i z[pada de pe coast[,
+i o f[iar rot[goal[,
S[m[mai dau ici de vale,
S[mai cl[n\[i din pistoale;
S[mai v[d soarele lucind,
S[mai v[d iarba d`nd,
Codrii]nverzind;
S-aud copila=ii chiuind,
Ciob[na=ii fluier`nd.

Din acest umor carnavalesc, primblat dou[zeci =i patru ceasuri]ntr-un t`rg de munte, unde odinioar[,]n cinstea patriei, am fost locuitor, am f[cut mai multe descoperiri, ce simt nevoia de a \i le]mp[rt[=i.

I. C[num[rul abona\ilor la *Steaua Dun[rii* ar fi mare... de=i mare... dac[!... Pot oare spune acest dac[?... Nu te vei m`nia =i sup[ra ca al\i redactori... care nu se mul\umesc a fi numai redac-

[1] *C`=legi* — interval ]ntre posturi, c`nd se m[n`nc[de dulce =i se organizeaz[petreceri (carnavalul de iarn[).

tori, dar vor a fi =coal[, sau cel pu\in un eho al =coalelor muncite de *Rom`nia literar[*, moart[, precum =tii, pe c`mpul b[t[liei, =i nu f[r[cinste. Iubite redactore! “Ce a fi a fi”, — zice eroismul nep[s[tor rom`n. A=adar, acest *dac[* este... dac[s-ar putea rosti mai moldovene=te cele scrise, care pentru noi, poliglo\ii, sunt negre=it foarte frumoa-se, dar pentru mul\i moldoveni de prin \ar[=i de prin mun\i, unde r[zbate *Steaua*, sunt moarte. Ad[-\i aminte de *Patria*, ce nu o]n\elegeam nici tu, nici eu, de=i scris[pe h`rtie frumoas[, cum nu se fabricheaz[la Piatr[. Munce=te-\i pana =i pune o z[bal[str[inismului. }n adev[r, str[inismul ne-a de=teptat odat[, dar]ncepe de o vreme =i sub toate chipurile a ne]n[du=i,]ntocmai ca acei f[c[tori de bine, care scot pe nas binele ce au avut noroc de a putea face. E=ti]n\elept,]ndatore=te pe corresponden\ii d-tale la]n\elepciune.

II. Alt[descoperire, ce nu este nou[, este neregulata expedi\ie a Ia=ilor.

III. Greutatea ce simte rom`nul de a pl[ti, =i placul lui de a prelungi creditul s[u, fie moral, fie personal, fie cu amanet, p`n[la sf`r=itul lumii, se poate, de nu ai fi judec[tor la Berlin, adic[ Vorni-cia de aprozi =i Divan de ]nt[rituri. Cump[ne=te =i dezleag[ cum se poate uni ast[ greutate cu fala vestit[, cu m`na darnic[=i inima cea deschis[a rom`nului...

IV. Alt[descoperire am f[cut, c[r[ul e lipicios ca ciuma =i ca rap[na; sunt c`\iva ani, l[sasem t`rgul sub mun\i lini=tit, str[in de alte g`lcevi dec`t g`lcevi de cherestea =i producte: str[in de Bucure=ti, str[in de Blaj =i de Ia=i. Ast[zi... Oare cine a fost apostolul babiloni-ilor putreg[ioase?... Copilandrii]nf[=ura\i]n ardelenismul, sarsai-lismul =i alte isme ale Academiei?... *Profesorii =coalelor s[te=ti*, vreau s[zic *primare*?... Coloni=tii greci, turci, nem\i, le=i ce]mpoporeaz[acest t`rg?... *Zimbrul... Steaua... Rom`nia literar[...* sau cel n[mol de rele t[lm[ciri ce le v`nd Ia=ul =i Bucure=tii?... Adev[rul este c[=i aicea]ncep oamenii a nu se mai]n\elege, acum c[este nevoie de]n\elegere; =i, neuni\i]n vorb[, sunt to\i uni\i a cere ca *Steaua* s[scrie pentru ob=te, ob=tea cea nepoligloat[, nelatin[, nefran\usc[,

ca s[poat[bie\ii oameni avea o leg[tur[, un locu=or pe p[m`ntul moldovenesc, unde s[ se vorbeasc[ moldovene=te. +tiu c[, de \i-ar cere o jertf[ mare acest t`rg, sau alt t`rg, sau =i \ara ]ntreag[, ai face jertfa. Jertfe=te dar pentru cititori o fil[, o coloan[ sau un cap[t de coloan[, unde frumuse\ile stilului =i ale cuv`ntologiei s[lipseasc[c`t mai mult se poate. D[-ne idei multe =i bune ]n limba proast[, =i cititorii te vor binecuv`nta, =i *Steaua* va cre=te, de s-a face un soare. Hristos nu a spus oare c[vorbe=te pentru pro=ti =i lipsi\i, =i oare slut vorbea Hristos? De=i vorbea nu]n limba fariseilor =i a c[rturarilor, ci]n limba lui Petru pescarul. Cu o a doua scrisoare \i-oi]mp[rt[=i a cincea descoperire, dac[acestea]\i plac. Descoperirea este o c[l[torie]n Moldova la 1817 f[cut[de doi ofi\eri din gardia lui Napoleon,]n urma desfiin\[rii armiei franceze, zise *L'armée de la Loire.* Urm[ri\i de patimile reac\ionare ale vremii, h[itui\i de poli\ia fran\uzeasc[ ]n Francia,]n Svi\era,]n Germania toat[, la Var=ovia,]n Cracovia, Moldova fu un liman pentru d`n=ii; impresiile lor tip[rite la 1822 ne pot da o =tiin\[de mai multe n[ravuri moldovene=ti ale acelei vremi.

SCRIERI POSTUME

SOVEJA

Ziarul unui exilat politic la 1846

4 martie. Iat[-m[dar pus la-nchisoare =i singur. Temnicerul meu a pornit azi la Ia=i... Am r[mas dar singur... adic[sechestrat]ntr-o vizuin[f[r[orizont, unde soarele abia p[trunde-n sil[printre ni=te brazi st`rci\i... V`ntul =uier[toat[ziua; om[tul acoper[cu un giulgiu]ntristat coastele aprige ale mun\ilor. Oamenii umbl[aci acoperi\i cu ni=te ve=minte s[lbatice de piei de oaie; ar putea crede cineva c[m[aflu]n Siberia =i cu at`t mai mult ]n Siberia, ]nc`t sunt aici pe temeiul unei legi care nu are fiin\[... Dar, ce s[zic! Nici partea mea nu e tocmai de lep[dat, c[ci iat[-m[cu pu\in[cheltuial[preschimbat]n jertf[politic[... suferind lipsuri, b`ntuit de exil =i de arbitrar, cine m[ va putea oare opri de a m[ declara un om mare prigonit? De n-ar fi pilda cam primejdioas[, eu n-a= avea alta dec`t a r`de de aceste ]mprejur[ri... =i dac[ nu mi-ar lipsi c[r\ile, de n-a= fi pus la popreal[, dac[ a= avea cu mine straie =i rufe, ]n sf`r=it, dac[nu mi-ar fi a=a de ur`t =i a= mai putea s[ v[d c`teodat[vreo figur[cunoscut[, apoi, z[u, nu =tiu de n-a= fi aici tot a=a de bine, ca =i]n Ia=i...

Neav`nd ce s[ fac, ]mi fr[m`nt capul cu g`nduri de tot felul; printre toate aceste cuget[ri, ro=ii, verzi =i]mpestri\ate, punctul meu de plecare, c[l[toria =i sosirea mea aici mi se ivesc ca ni=te visuri; spre a le risipi =i a putea dormi, trag la tutun, nu ca un turc, ci ca patru... c[ci, negre=it,]n starea mea de exilat, omul are drept de a-=i cheltui puterile]n fumuri. C`nd ]ns[ nici fumul, nici ciubucul nu pot s[-mi mai aline ur`tul, atunci cat pe fereastr[=i ochii mei se a\intesc pe o bisericu\[umilit[, care de dou[sute de ani, de c`nd e ]n[l\at[, a v[zut multe, =i care =i ieri =i azi a stat la c`te o]nmorm`ntare... ieri un unchia=... azi un copil!...

Via\a =i b[tr`ne\ile... n[dejdea =i dezgustul!... unuia-i z`mbea viitorul, cum zic poe\ii; celalt trecuse prin toate nevoile... =i ce nevoi!... ale s[racului. S[rmani trufa=i ce suntem! Noi credem c[vom face zgomot pe lume... =i apoi o lopat[de p[m`nt acoper[ tot ce am fost, =i s-a m`ntuit!... Niciodat[n-am putut s[-mi deslu=esc l[murit aceste dou[cuvinte: *moarte* =i *nimicire*.

Poate c[vecin[tatea acestei vechi bisericu\e =i acele dou[ ]nmorm`nt[ri au r[sp`ndit o a=a mare lini=te]n cuget[rile mele... nici o m`hnire, nici un r[cnet de m`nie, nici o t`nguire n-au trecut]nc[prin buzele mele.

Temnicierul meu a plecat chiar acuma; el era o m`ng`iere mare pentru mine;]mi povestea mereu la basme]n felul *Halimalei*, =i fiecare din povestirile sale, adunate]n mult]ncercata sa via\[, cuprindea axiome din morala orientalilor. }n ziua dint`i, c`nd ne-am v[zut, el, tr[g`nd din ciubuc, ]mi zise ]n chip de m`ng`iere: “Nu te m`hni; toate acestea vor trece. Sup[rarea nu este de nici un folos... la astfel de]mprejur[ri trebuie s[faci ce-i face, ca s[te uite lumea... C`nd cu *Zavera*, un turc, b[nuit cum c[avusese amestec cu r[zvr[titorii, fusese surghiunit pe \[rmurii Asiei Mici. Trei ani se petrecur[, =i bietul turc tot a=tepta s[-i vie =tire c[s-a mazilit vizirul, du=manul lui, dar - cu totul]mpotriva obiceiului sultanilor - vizirul sta pe loc]n slujba lui, turcul se pr[p[dea cu firea. }n sf`r=it, rudele acestuia, prin deosebite uneltiri, ajunser[ p`n[la vizirul =i-i dar[o jalb[, rug`ndu-l s[ ierte pe os`nditul =i s[-i dea drumul a se-napoia acas[. “Mohamet s[tr[iasc[! — zise vizirul , — ce? n-a murit c`inele acela? }ndat[ s[ mearg[ s[-i taie capul!” La turci, unde-i vorba, acolo-i =i fapta... Peste trei zile ]ns[, vizirul fu mazilit =i altul veni ]n locul s[u. Ei! Spune-mi acuma, rogu-te, nu e mai bine s[-=i caute omul singur m`ng`ierea?...”

N-am de fel ce face; s[m[primblu nu pot, c[ci prea e vremea rea... singurele-mi petreceri sunt de a trage tutun, de a m`nca mult =i mai cu seam[ de a dormi; dar vai! i se ur[=te omului =i cu somnul. M[ bucur c-am putut fura un petic de h`rtie de la acest om de treab[, care m[p[ze=te aici, =i c-am g[sit =i o pan[pe care]mi

lipse=te]ns[un briceag spre a o mai sub\ia! Cu d`nsele-mi petrec vremea, pun`nd negru pe alb. De=i nu mi-ar lipsi subiecte de descriere, voi spune]ns[ ]mprejurarea care m-a adus aci.

Nu =tiu ce pornire]mpinge]n veci pe om c[tre p[sul s[u... oare este aceasta spre a-=i aduce sie=i m`ng`ieri? — Nu-mi vine a crede... Fi-va dar, spre a-=i atrage luarea-aminte a celorlal\i =i a-=i]ndemna s[te bage]n seam[, s[-\i prind[mila sau s[te laude?... Pare c-a= crede aceasta mai bine, mai ales c`nd m[ g`ndesc la dramul de z[d[rnicie =i de trufie ce zace-n fundul inimii oric[rui om =i mai cu seam[a oamenilor care, spre r[u sau bine, sunt c[zu\i la boala condeiului... De aceea nu pot crede c[cei de seama mea au scris vreodat[ ]nt`mpl[rile lor f[r[ de un interes cu totul personal. Nu voi ]ns[ s[ aduc pilde politice... de vreme ce ar fi de r`s a amesteca politica]ntr-o treab[ca aceasta; apoi cine voie=te]ns[s[cunoasc[pricinile,]mprejur[rile =i urm[rile unor asemenea (pilde) n-are dec`t a citi ce s-au petrecut cu Mirabeau[1] =i vor cunoa=te dintr-acelea toate p[rerile mele]n asemenea materie.

S-apuc dar lucrurile ce m[privesc pe mine de la c[p[t`iul lor.

La 25 ale lunii februarie s-a jucat pentru]nt`ia oar[ *Provincialul* la *Teatrul Na\ional*. Sala era plin[... aplaud[ri din toate p[r\ile, numai autorul nu aplauda... mai ]nt`i de modestie, apoi fiindc[nu era mul\umit nici de bucat[, nici mai ales de actori, care, cei mai mul\i, nu-=i cuno=teau rolurile, =i]n sf`r=it, nici de cenzur[, care =tersese aproape a treia parte din bucat[.

Subiectul, dac[voi\i s[-l =ti\i, era numai o scen[de haiduci moldoveni, cu]mbr[c[mintea =i graiul lor, cu c`ntece de ale lor, care la sf`r=it se ucideau to\i; autorul voia s[fac[o epigram[ ]n contra dramelor ce au cople=it scena, dar epigrama avea]ns[=i s[se schimbe]n dram[adev[rat[, precum ve\i vedea, nu pentru spectatori, ci pentru eroi =i autor. Aceasta va fi, cred,]nt`ia oar[ c`nd acei actori se vor fi identificat a=a de bine cu eroii ce]nf[\i=au.

[1] Om politic francez (1749-1791), cunoscut pentru participarea sa la revolu\ia burghez[, pe care]ns[a tr[dat-o.

26 februarie. Primesc diminea\a vizita directorului teatrului... Mai]nt`i m[ felicit[ asupra succeselor dob`ndite]n seara ajunului...]i r[spund c[el nu pricepe nimica din ale teatrului =i c[viitoarea mea bucat[nu va fi, desigur, jucat[ ]n pr[v[lia lui de *pehlivani*. Zic`nd acestea, ]mi dau pe g`t cafeaua, iar dl director, cu porunc[de la ministru c[tre d`nsul, m[ roag[ s[-l *]mprumut* cu *bucata*. Nu v[d nici o greutate ]ntr-aceasta; =tiu c[ bucata e cenzurat[, =tiu iar[=i c[ actorii au l[sat pe dinafar[ jum[tate din ceea ce a r[mas ne=ters de cenzur[, =tiu, ]n sf`r=it, c[legea e dreapt[=i c[, acolo unde se afl[o cenzur[, impus[sau primit[, nu mai poate fi r[spundere pentru autor. Dau dar bucata =i ies din cas[, f[r[a mai g`ndi la acestea.

La 11 1/2 ceasuri m[ ]ntorc ca s[m[culc; aflu c[dl ag[m-ar fi c[utat =i c[m[pofte=te a trece pe la d-lui. Petrecusem seara vorbind despre poezie =i literatur[, precum arareori se petrece]n frumoasele adun[ri ale frumoasei noastre capitale, =i dau peste o invita\ie de la aga; contrastul era ciudat... dar fie!... Intru]n tr[sur[=i m[duc la domnul aga, de=i nu =tiam s[fi avut vreo daraver[cu pristavii agiei... Nu-l g[sesc]ns[acas[... dar crez`nd c[ poate s[ fie ziua dlui aga, las slujitorului un bilet de vizit[, zic`ndu-mi c[poate s[prind[bine, =i m[ ]ntorc acas[... Vreo c`\iva prieteni m[ a=teptau cu o partid[ de =ah. Abia ]ncepusem partida, c`nd deodat[intr[pe u=[aga... Slujba=ilor statului se cade a li se face oarecare cinstiri... sluga aduce ciubuce, dulce\i: ... eu jucam mereu]nainte; nu se-nt`mpl[ nici *=ah*, nici *mat*; partida se sf`r=i printr-un crai *despuiat*. Ne scul[m, aga m[ia de m`n[ =i m[ pofte=te a merge cu d`nsul p`n[ la ministru, spre a da oarecare deslu=iri. Eu nu cunosc pe ministru; dar de vreme ce voie=te a fi luminat, eu ]i sunt la porunci; de aceea ]ndat[ ]mi iau p[l[ria, m[nu=ile =i biciu=ca. Toat[ adunarea lua aminte de noi; curiozitatea sta zugr[vit[ pe toate obrazele, iar eu, plec`nd, poruncesc]n gura mare s[pun[masa pentru cin[. Eram vesel, ca o cioc`rlie. “Russo, — ]mi zise un prieten, apuc`ndu-m[de m`nica hainei, — fii cuminte f[r[d-a te]njosi; fii \eap[n =i

nu zv[p[iat. +tii c[extremit[\ile se lovesc]n cap; nu trebuie omul s[fie nici]nfumurat, nici slugarnic”. — “Las[-te pe mine,]i r[spund; =tiu eu seama; dac[va fi vorba despre bucata mea, eu nu ies din aceast[dilem[; ori este cenzur[, ori nu este!” M[sui cu aga]n tr[sura lui =i m[pune la dreapta, dr[gu\ul! Nu-mi aduc aminte vorbele f[r[=ir ce am schimbat cu aga; eram departe, foarte departe de ce mi se preg[tea =i mai ales de locul, de unde aveam a scrie acestea; nu =tiu s[-l fi z[rit vreodat[pe vreo hart[geografic[.

Sosim la dl ministru; tindele erau pline de slujitori, de gens-d’armi (oameni ce sunt astfel numi\i, fiindc[niciodat[n-au umblat serios cu vreo arm[ ]n m`n[), de comisari =i alte felurite frac\iuni ale st[p`nirii,]ns[rcina\i cu p[zirea or`nduielii publice. Toate acestea nu m[ de=teptar[ de fel asupra enigmei mele... Intru... Sub lumina ]ndoioas[ a unei l[mpi z[resc ]mprejurul unei mese doi mini=tri =i un director; mai mul\i slujba=i =i directorul teatrului stau ]n picioare, iar ]n m`inile ministrului recunosc o bro=ur[. M[ ]naintez salut`nd p`n[la mas[, =i urm[toarea]ntrevorbire se]ncepe]ntre mine =i ministru:

— Domnule, domnia ta vrei s[r[zvr[te=ti \ara!

— Eu, domnule ministru? Z[u, nu v[ ]n\eleg!

— Domnia ta ai scris o bucat[, care atac[or`nduiala public[ =i ]ntocmirea \[rii. Vas[zic[, domnia voastr[, domnilor, nu voi\i s[ v[ ast`mp[ra\i =i s[tr[i\i f[r[de a tulbura or`nduiala!

— M[iart[, domnule ministru; noi to\i dorim s[fie dreptate =i bun[or`nduial[... Dar nu prea cunosc pricina pentru care m-a\i chemat aici; oare este spre a da ceva l[muriri despre bucata mea, sau spre a m[-nvinov[\i?

— Domnia ta e=ti p`r`t de a fi poruncit, sub a domniei tale r[spundere, actorilor, ca s[rosteasc[unele cuvinte =terse din bucat[de c[tre cenzur[.

Directorul teatrului: — Vezi, domnule Russo, ce ne-ai f[cut?

Eu: — +i cine m[p`r[=te?

Ministrul: — Actorii.

— Ia s[vedem.

— Grefiere, cite=te.

Aci un p[c[tos scoate un terfelog de h`rtie, care cuprindea m[rturisirea actorilor; ]ntr-]nsul sta scris c[ eu, sub a mea r[spundere, i-a= fi ]ndemnat a rosti unele pasagii, dar c[ ei, tem`ndu-se de urm[ri, le-ar fi t[cut. (Ba bine c[nu! ei uitase jum[tate bucat[). Eu r[spund la acestea, c[acea h`rtie n-o pot lua ]n seam[, fiindc[, mai ]nt`i, e stoars[de la ei prin]ngrozire, apoi fiindc[cuprinsul ei de sine=i se desfiin\eaz[=i,]n sf`r=it, fiindc[nimic dintr-]nsa nu m[prive=te pe mine.

— Dac[dl ministru pofte=te,]i pot dovedi c[cenzura n-a =tiut ce face =i c[toate cele =terse de d`nsa se aflu mai pe larg desf[=urate]n cursul buc[\ii. +i spre dovad[ ]ntoarcem foile bro=urii.

— Ori=icum, domnia ta nu trebuia s[alegi asemenea subiect... el aduce tulburare, mai ales]n astfel de vremi.

— Aceasta nu mai e treaba mea, dle ministru, ci a cenzurii. Dac[ea nu este]n stare a cunoa=te ceea ce se iart[=i ceea ce nu, apoi sunt eu de vin[?

— M[ria sa e sup[rat.

— }mi pare r[u, dar nu e vina mea. Ori e cenzur[, ori nu e. Dac[cenzorul e un neghiob, care nu-=i =tie meseria, sp`nzura\i-l; ca s[ fie de pild[... Eu socoteam, dle ministru, c[ m-a\i chemat aci spre a sta =i eu de fa\[ c`nd ve\i sudui pe direc\ia teatrului, care nu r[spunde la]ncrederea publicului =i pune]n joc buc[\ile, f[r[ca actorii s[le =tie bine pe de rost =i f[r[de a]ngriji buna lor executare. Dar de vreme ce este vorba de bucata mea, apoi tac, c[ci nu am nimica de spus asupr[-i.

Ministrul, care era foarte aspru la]nceputul]ntrevorbirii, se alinase mult]n urm[. Dup[acestea el]ndoi bro=ura, o puse]n buzunar =i ie=i cu cel[lalt ministru, zic`nd:

— N-ar trebui domnia voastr[, domnilor, s[v[\ine\i de asemenea sec[turi.

Ciuda]ns[m[n[bu=ise =i, spre a o potoli, cerui un ciubuc; ne

mai deter[=i dulce\i pe d-asupra. R[m`n`nd singur cu aga, cu directorul ministerului =i cu Leon adiotantul, ace=tia m[cam]n=tiin\ar[despre ceea ce m[a=tepta. Nu mai \in minte glumele ce f[cur[m]mpreun[: eu r`deam mai tare — =i aveam =i pentru ce -, iar ceilal\i din c`nd]n c`nd stau de m[ jeleau. }mi mai r[m`nea o n[dejde... Mini=trii se dusese la vod[, ca s[cerce a-nl[tura pacostea de pe capul meu. Pe la dou[ceasuri ei se]ntoarser[ploua\i, parc-ar fi c[zut p[catul pe d`n=ii... Nu =tiu dac[ aceasta venea din inim[ rea, unde m[ porneam sub o os`nd[politic[... sau din c[in\[pentru c[s[v`r=eau o fapt[ nelegiuit[ (dar aceasta n-o prea cred)... Vod[ voia cu orice pre\ s[ fac[ cu mine o pild[, chiar dac[ ]n urm[ s-ar ]ndura a m[ recunoa=te de nevinovat. Trebuia dar s[ m[ porneasc[... unde?... z[u, eu nici g`ndeam! Porunca pentru exilarea mea era gata de dup[pr`nz... H`rtiile toate stau preg[tite... c[ru\ele erau]n curte. }n minutul plec[rii, oamenii st[p`nirii se g`ndir[c[a= putea s[deger de frig pe drum... =i st[p`nirea voie=te]ndreptarea, =i nu pieirea vinovatului. Cerui s[m[ ]ntorc pentru cinci minute acas[; dar nu-mi]nvoir[; =i domnia lor =i eu eram]n drepturile noastre, eu de a cere, domnia lor de a-mi refuza... }n scurt, aga]mi puse pe umeri blana sa; ministrul]mi dete o c[ciul[, galo=i, un ciubuc =i tutun, =i fiecare din cei de acolo]mi deter[ceva bani. Voi]napoia banii la]ntoarcerea mea sau altc`ndva, iar darurile ministeriale le p[strez, c[ci un ministru nu d[ ]n toate zilele. Auzit-a\i p`n[acum un exilat s[plece la locul os`ndei sale cu o c[ciul[ pus[ ]n capu-i de m`n[de ministru!... La urm[, dup[ce se sf`r=ir[ ]mbr[\i=[rile ]n dreapta =i-n st`nga, dup[ce se lini=tir[ ]ncredin\[rile de slujb[, m[rturisirile de m`hnire =i m`ng`ierile date =i primite ]mpreun[ cu str`ngeri de m`ini cu gr[mad[, ie=ii din acea odaie, ]n care cu dou[ ceasuri mai nainte intrasem slobod, sau ca =i slobod, ie=ii prizonier =i *prizonier de stat*. Frumoas[ prad[, z[u!... =i eu m-a= f[li cu d`nsa. Dar cu acestea nu se m`ntuise n[pastele mele. }n tind[domnii actori, gata ca =i mine a]ntreprinde un drum de sear[, m[salutar[cu un concert de cobituri:

— Iat[, domnule Russo, ce p[\im din pricina domniei tale.

}n minutul acela afurisii cenzura =i m[azv`rlii]n c[ru\[; surugiul scoase un r[cnet s[lbatic, care]n acea prilejire mi se p[ru o cobe rea; caii se pornir[cu iu\eal[, =i abia deosebii un glas, ce-mi striga: “Nu uita blana mea... la Foc=ani!...” Plecam]n loc de exil!... S[-mi fie calea u=oar[!...

Aci se sf`r=esc faptele =i ]ncep impresiile. Noi cobor`m paveul pe tr[p=or; am cu mine un cazac, p[rta= la c[ru\[, =i picioarele noastre se ceart[pe un m[nunchi de f`n, ce ni s-a a=ternut spre a fi mai pe moale. }n urma noastr[ merge alt[ c[ru\[, purt`nd]nc[o frac\ie a puterii armate. Doi cazaci c[l[ri, sub comanda unui comisar de cuartal, merg pe de l[turi. Noaptea e]ntunecoas[; cade o bur[de ploaie, t`rgul e lini=tit, felinarele lipsesc, c[ci eforia pusese temei pe f[g[duin\ele din calendar ale lunii; tropotul cailor =i plesnetul bicelor au un r[sunet jalnic; e o noapte numai bun[pentru fapte rele, pentru comploturi de roman\, pentru mari m[suri de stat. Eu]ns[salut cu duio=ie]n dreapta =i-n st`nga bietele case din uli\a mare, care dorm somnul drep\ilor, f[r[de a =ti ce se petrece pe uli\[. Sosesc la barier[; un om]n c[m[=[ridic[iute cump[na; surugiii]njur[, comisarul ne ureaz[c[l[torie bun[... }nc[un pas... cump[na se las[ ]nd[r[tul nostru... comisarul d[zor calului s[u ca s-ajung[mai cur`nd la culcu=. El era singurul fir care m[ mai lega de societate. D-acum nainte eu nu mai sunt un om... ci un lucru, care va trece din m`n[ ]n m`n[, pe la priveghetori, la temniceri, la cazaci, la c`rmuitori...

Aceste cuget[ri nu-mi venir[pe dat[; nu m[puteam g`ndi la nimic; at`t numai]mi aduc aminte c[sim\eam o mare bucurie d-a m[duce din Ia=i. Pe c`t caii sporeau la drum, ideile ]mi venir[ cu gr[mada, de toate felurile =i de toate fe\ele. Trec`nd pe la Socola, de=i era]ntuneric, z[rii palatul numit *Petit Séjour* =i m[-nchinai cu smerenie, pun`ndu-mi n[dejdea ]n dreptatea oamenilor, a legilor =i a autorit[\ilor. Mi-adusei aminte c[ cu vreo c`teva zile mai nainte m[primblasem de vreo dou[ori pe acolo... =i, f[r[de voie,]mi

f[cui cruce. C`t \inu acea sear[ p`n[la]nt`ia po=t[, numai o dat[ ]mi veni ]n g`nd o glum[; una e cam pu\in]n]mprejur[ri a=a de glume\e. Era cam ruginit[,]n adev[r, dar tot o v[voi spune, cu at`t mai ales c[ lucrurile ruginite sunt totdeauna bune; dovad[: romanii =i grecii, care sunt foarte vechi =i rugini\i, exilau; modernii exileaz[ =i d`n=ii!... A=adar,]mi dete =i mie prin g`nd a glumi cu nevinov[\ie asupra c[l[toriilor pe socoteala statului, =i mai ad[ugii, cu aceea=i nevinov[\ie, c[neap[rat ministerul dore=te s[afle p[rerea mea asupra gradului de temperatur[ ]n nop\ile lui februarie prin Moldova.

Sosind zdrobit =i muiat la cea dint`i po=t[, abia dob`ndii prin rug[minte, prin amenin\[ri, prin sprijinul cazacilor =i mai v`rtos prin ajutorul unei jum[t[\i de galben, patru co\i de p`nz[de c`l\i cu un pumn de paie tocate ]ntr-]n=ii, purt`nd numele am[gitor de pern[. Tr[surile ce st[p`nirea d[ pentru slujba exila\ilor ar cere neap[rat ni=te oase de fier; me=terii care le preg[tesc cu at`ta me=te=ug n-au prins]nc[de veste c[sunt pe lume arcuri =i leag[ne.

D-aci p`n[ la Vaslui nu mai =tiu nimic; am cam dormit, dac[ se poate numi somn acea necontenit[ zdruncinare, care te azv`rle la un st`njen de pe locul t[u... C`nd scosei gluga din cap la Vaslui, ziua era mare.

27 februarie. P`n[ s[ pun[ caii, m[ dau jos la po=t[, unde g[sesc un fel de c[pit[na= de po=t[, c[sc`nd =i frec`ndu-se la ochi. Voia nemernicul s[capete =tiri =i, pre\uindu-m[dup[cojocul de drum — precum fac ace=ti oameni —,]ncepu a m[cerceta cu oarecare dispre\. Eu]i r[spund c[sunt surd; el d[din cap =i urmeaz[a se]mbr[ca morm[ind.

Trebiue s[=ti\i c[omul nu este]n stare a merge cinci po=te pe ner[suflate, av`nd =i-o os`nd[politic[pe capu-i, f[r[de a sim\i trebuin\[d-a se drege la inim[; de aceea ne =i oprim]ntr-o ulicioar[, la Õàíóë Áîãäúíåñ÷è[1], unde ni se dau cafele turce=ti, foarte

[1] Hanul Bogd[ne=ti.

bune, dulce\i =i rachiu, totul pe 60 de parale. Acolo g[sii =i doi turci tr[g`nd din ciubuce cu o ad`nc[seriozitate.

De mult era de c`nd doream s[ ]ncerc =i eu caii de po=t[, despre care at`ta s-a vorbit. Cu prilejul acesta m[ ]ncredin\ai c[caii sunt buni =i c[surugiii nu =i-au furat buna lor reputa\ie. Totdeauna am g`ndit =i am spus c[ surugiii no=tri merit[ a avea o istorie a lor, =i eu trag n[dejde c[ va veni ziua c`nd se va scrie *Fiziologia surugiului*, precum s-a scris aceea a unui mare num[r de chipuri mai pu\in interesante =i mult mai interesante. Mi-a dat]n g`nd s[-i pun pe scen[... C`te ar mai zice ei despre persoanele ce au purtat cu olacul[1]!... Dar lec\ia mi-a fost spre]nv[\[tur[; de acum]nainte ur[sc teatrul; calea lui e plin[de spini, =i chiar de nu duce la glorie, apoi, desigur, duce]n exil!

Alergasem vreo =apte ceasuri]n goana mare, c`nd, trec`nd pe l`ng[ o tr[sur[, cunoscui obrazul unui prieten; ]ntr-o clip[ ne f[cur[m semne =i st[tur[m. E de prisos a-i spune numele: e b[lai, r[u scris la st[p`nire =i poart[adesea c[ciula \urc[neasc[.

— Unde mergi? fu]ntrebarea sa.

— }n exil, fu r[spunsul meu.

— Ce spui?

— Prive=te la tovar[=ii de drum.

— Unde?

— Dincolo de Dun[re.

— Pentru ce?

— Reac\ie a]nt`mpl[rilor de la 25 ianuarie.

— Bine, tu nu erai amestecat]n ele.

— Ce face aceasta? V[pedepse=te pe voi]n mine.

— Altceva...

— Mai]nt`i, aceasta ar fi de ajuns. Apoi, se fac aresta\ii]n toate p[r\ile =i pe tot minutul. Ast[-noapte to\i caii de po=t[au fost pu=i pe cercet[ri.

[1] *Olac* - c[ru\[de po=t[, diligen\[.

— Mai sunt =i al\i exila\i?

— Doisprezece...

— Nu =uguie=ti?

— A= vrea s[pot. C[l[torie bun[! Dar stai! Tu unde mergi?

— M[duceam la B`rlad; dar acum am schimbat p[rerea. M[ ]ntorc la Ia=i.

— |in’te bine... au s[te pun[la gros.

— Cale bun[!

— A=ijdere!

— S[tr[iasc[ ]nt`mpl[rile de la 25 =i reac\ia!

— Formele s-au p[zit? Judecata a fost lung[?

— C`t s[ m[ urc ]n tr[sur[... Dar ce g`nde=ti tu, iubitule...

M[pornii pe r`s la exclama\ia radicalului meu: m`inile noastre se mi=cau]n aer ca ni=te telegrafe, pe c`nd surugiul cu un chiot m[zbur[ ]n po=t[.

Priveli=tea locului ce str[batem e trist[, stearp[=i pustiit[; sunt tot c`mpii ]ntunecate de criv[\ =i sem[nate pe ici pe colea cu delule\e =i movile, care nu schimb[ ]ntru nimic uniformitatea locului. D-a lungul drumului nu e cas[, nici sat; la dreapta =i la st`nga se z[resc]n dep[rtare c`teva colibe, ru=inoase — s-ar crede — d-a se ar[ta. Timpul e]ntunecat =i, de frig, bag nasul]n blan[=i strig surugiilor a goni =i mai tare...

La B`rlad ]nt`rziem un ceas; un sfert ca s[cump[r p`ine, s[-nghit un p[h[ru= de rachiu,]mpreun[cu escorta mea, =i trei sferturi, la po=t[, spre a da c[pitanului vremea de a-=i face tabietul dup[mas[=i a-=i trage ciubucul. Ce s[-i faci?! Omului]i place a tr[i bine!...

P`n[ la Tecuci vremea se schimb[, c`nd spre v`nt, c`nd spre ploaie; pulberea =i glodul se lupt[pe r`nd asupr[-mi. N-am nimica de spus despre aceste dou[ t`rguri; mi se p[rur[a=a murdare, a=a despuiate,]nc`t nu pl[tesc nici vorba. S[facem]ns[o deosebire: la Tecuci se g[sesc covrigi minuna\i.

D-aci p`n[la Foc=ani ploaia pic[f[r[-ncetare; la cea din urm[

po=t[era noapte ad`nc[; nu mai =tiam unde m[ aflu, nici ce fel de \ar[ str[batem. C`nd ajunsei la domnul ispravnic, nu-mi sta prin putin\[a m[cobor] din tr[sur[; glodul ce se str`nsese pe mine m[ oprea d-a m[ mi=ca; nu puteam s[ ]n\eleg ce este ]n c[ru\[; a trebuit s[ aduc[ o lum`nare, ca s[m[descurc, =i opt bra\e, ca s[m[dezn[moleasc[. Domnul ispravnic cite=te poruncile; escorta mea m[d[pe m`inile d-sale =i prime=te o adeverin\[, ca =i c`nd a= fi fost un colet de m[rfuri. M[sp[l pe obraz de glod =i de pulbere =i, fiind abia 8 1/2 ceasuri, m[duc s[m[-nchin cu plec[ciune la domnul ispravnic =i la toat[sindrofia; erau vreo =ase-=apte in=i, c[rora le pl[tesc buna lor primire prin c`teva =tiri nou[, care trec din gur[ ]n gur[, =i apoi m[duc s[m[culc]ntr-un pat de minune. }n exil totul nu e de lep[dat, =i niciodat[un pat bun =i un pahar de ceai n-au mai mult pre\!

28 februarie. Abia la zece ceasuri m-am trezit; u=a se deschide =i v[d intr`nd un cap de cazac; m[ recunosc c[ sunt al lui. V[z`nd c[nu mai dam nici un semn, s-au fost temut ca nu cumva s[fi luat-o la fug[noaptea. M[ ]mbrac]n grab[=i, ie=ind,]nt`lnesc pe contracciul[1] po=telor, pe care nu lipsesc a-l felicita pentru buna stare a otcupului[2] s[u; ]n sf`r=it, m[preg[tesc a m[porni la Soveja, unde este soarta mea d-a merge; ce-i mai de trebuin\[sunt albiturile; cump[r dar, groaznic de scump, opt c[m[=i — pentru un exilat de ajuns — dou[duzine de col\uni — e cam mult — =i tutun — e de prisos! — =i c`t mai r[m`ne din ziua aceea stau de m[odihnesc =i dorm. Se aprind lum`n[rile; *sindrofia* se adun[; nu voi descrie acea *sindrofie*, c[ci e tot cea pe care o ]nt`lnim]n toate t`rgurile noastre de prin \inute, ba chiar =i-n Ia=i. P-aici se vorbe=te mai mult pe muntene=te.

Se deschide u=a =i intr[un boier b[tr`n, care pare a fi un patriarh al locului... e]mbr[cat moldovene=te, =i eu stau de-l privesc cu

[1] *Contracciu* — cel care ia]n concesiune de la stat o lucrare public[.
[2] *Otcup* — bun sau venit al statului dat]n arend[.

curiozitate, sau ca pe o curiozitate. Nu =tiu pentru ce, de c`te ori ]nt`lnesc c`te unul din acei s[lbatici care au p[strat vechile straie, mi se pare c[, ]n felul lor, ei judec[ foarte s[n[tos =i au ]n sine=i un *ce* pitoresc; iar c`nd vorbesc, graiul lor, =i de n-ar fi pl[cut, e plin de originalitate. Azi numai ei au r[mas care s[vorbeasc[pe moldovenie... V[z`nd pe acesta, eu m[a=teptam c-a s[ ]nceap[a povesti, =i nu m[ ]n=elai.

}n tot \inutul nu se vorbe=te de alta dec`t de un ]ntreit omor, s[v`r=it]n]mprejur[ri groaznice de c[tre =apte in=i dintr-un sat, prin care am s[trec m`ine. Acei oameni s-au prins, =i dl ispravnic ne arat[ armele ce s-au g[sit la d`n=ii: un cu\it tare t[ios, cu ascu\i=ul de dou[palme lung, o pereche de pistoale rele =i un frumos iatagan cu m[nunchiul de argint s[pat, care negre=it c[este de furat. Crima sluji de tem[, =i fiecare]n=ir[numele t`lharilor pe care i-a cunoscut: *Voicu*, *Petreanu* =i al\ii re]nviase, =i mai mult de cincizeci de ori auzii revenind ]n vorb[ numele *Olteanului*. |ara de jos a Moldovei e ]nte\it[ de t`lhari; sau c[locuitorii ei au p[strat aceasta ca un r[mas din vechea lor vitejie =i din obiceele de jaf ale r[zboaielor din trecut, sau c[le-a dat pronia o aplecare fireasc[, a=a de nenorocit[; dar sunt sate]ntregi, ba =i ocoale, care se bucur[de o reputa\ie foarte]ndoielnic[, f[r[ca aceasta s[le fie spre ponos.

Veni =i r`ndul unchia=ului d-a povesti; povestea lui e cam lung[, dar am \inut-o minte, osebit numai de gesticula\ia lui, de c`teva]njur[turi =i de acel pitoresc al limbii, c[ci era =i glume\ b[tr`nul. Am uitat numele t`lharilor, numirea satelor =i locurilor, dar prescriu aci istoria cu n[dejde c[se vor g[si =i acelea, dac[nu voi putea]nsumi a le pune cu vremea la locul lor.

La 183... ceata aceea str[b[tea \inutul Putnei]n toate p[r\ile. Era vara =i mare lips[de p[pu=oi]n \ara de jos; c[ile erau cutreierate de negu\[tori =i de care, ce mergeau s[ia merinde]n \ara de sus... }ntr-o zi, ceata de care e vorba]nt`lne=te pe drum, pe l`ng[Adgiud, doi turci;]i calc[,]i jefuie=te]ntr-un minut =i]ncalec[

apoi, lu`nd d-a lungul malurile Siretului ]n jos. Deasupra M[r[=e=tilor ]nt`lne=te vreo =asezeci de care moldovene=ti =i muntene=ti, ce se duceau s[cumpere p[pu=oi; pe dat[ce t`lharii rostir[ un cuv`nt =i ar[tar[pistoalele, to\i c[ru\a=ii o rupser[la fug[care-ncotro putu, unii pun`ndu-se cu burta la p[m`nt, al\ii ascunz`ndu-se prin m[r[cini, al\ii alerg`nd c`t ]i \inur[ picioarele; ho\ii traser[ pistoalele mai mult ]n v`nt; nimeni nu fu atins; dar numai spaima! Ei adunar[vreo =apte mii de lei, care tot sunt ceva=i pentru ni=te t`lhari =i care sunt foarte mult pentru ni=te \[rani. Nemul\umindu-se ]ns[ pe at`ta, ei, tot]n ziua aceea, c`rmesc ]nspre mun\i =i apuc[ drumul d-a dreptul prin c`mpie... aveau cai buni, ho\ii!... Pe la apusul soarelui, iat[-i c[sosesc la un sat: pe c`mpie nu daser[ peste altcineva dec`t peste un biet r[ze=, ce-=i treira gr`ul. Ho\ul mil[ n-are! Unul din ei lu[ bini=ul[1] din spinarea rom`nului =i-l puse pe al lui; apoi intrar[ ]n sat.

Tocmai]n ziua aceea, pentru p[catele mele, venisem =i eu prin \ar[,]ntr-o c[ru\[cu un cal =i tr[sesem la hanul din sat, ca s[noptez acolo cu vreo patruzeci de care, ce-=i f[ceau conacul[2]. +tiam c[locurile acelea sunt cutreierate zi =i noapte de ho\i =i m[feream de vreo pacoste... Vremea era cam tulburat[; tuna cam]nfundat =i]ncepuse a pica stropituri late de ploaie. Nu era cu putin\[s[m[ad[postesc]n c`rcium[, de mul\i ce erau ]ntr-]nsa... M[-nf[=urai =i eu ]ntr-o ipingea veche de aba, m[ st`rcii]n c[ru\[=i c`rciumarul ]mi azv`rli d-asupra o rogojin[. Doar c[apucasem s[m[culc, r[sufl`nd abia-abia, =i sim\ii c[ se ridic[ rogojina; o m`n[ ]mi dete ipingeaua]n l[turi =i m[pomenii fa\[ ]n fa\[cu c[pitanul cetei de ho\i... Numai c`t avusei vreme s[ azv`rl la dracul punga mea cu vreo dou[sute de *usluci*;]ndat[m[=i scol =i intru]n c`rcium[ ]n urma c[pitanului... Era tare ]ntuneric; ...ho\ul cheam[ pe c`rciumar =i-i porunce=te s-aprind[lum`narea.

---

1 *Bini=* — hain[lung[=i cu blan[pe margini.
2 *Conac* — popas.

— N-am lum`nare, r[spunde arendariul, dar de-i a=tepta pu\in, m-oi duce s[iau de la vornic...

Auzii r[sun`nd o palm[; unul din ho\i scoase o leg[tur[ de lum`n[ri =i, sc[p[r`nd cu amnarul, aprinse dou[. Una mi-o deter[ mie ]n m`n[, poruncindu-mi s[o \in. M[f[cuser[sfe=nic, t`lharii! Drept s[ spun c[ *ighemoniconul*[1] meu de boier se cam zburlise; dar oprii *paraponul*[2] pe seama mea. Pe cealalt[ lum`nare o lipir[de sob[... Nu \in minte s[fi v[zut vreodat[ ]n via\a mea chipuri a=a m`ndre; ai fi jurat c[ nu-s t`lhari. +-apoi ce arme, ce straie la d`n=ii! numai firuri =i s[p[turi de aur, ]mprumutate de pe la c[l[tori... Eu, biet, stam ]n mijlocul casei numai cu c[ma=a =i anteriul pe mine, =i cu cizmele ]n picioare; =alul de la br`u se desf[=urase]n valv`rtejul de la-nceput... +ase ho\i ie=ir[ afar[... apoi ]ndat[ ]ncepur[ a intra ]n odaie \[ranii, tovar[=ii mei de conac =i de pagub[, c`te unu-unu: to\i =ezur[pe lavi\a de la perete, f[r[s[cr`cneasc[; dup[ d`n=ii venir[=i ho\ii, care]ncepur[a cerceta pe fiecare =i a scormoni prin buzunare =i prin chimire. Despre parte-mi, cu mare foc =i grij[c[tam la toate c`te se petreceau. Pe dat[ ce vreunul era jefuit gata, mi \i-l azv`rleau pe un crivat[3] mare ce era]ntre sob[=i perete, de ajunsese acolo s[stea gr[m[di\i ca ni=te saci de f[in[. C`nd m`ntuir[aceast[pozn[, doi dintre t`lhari luar[ pistoalele ]n m`n[=i ie=ir[afar[de straj[. Ceilal\i =ase chemar[din nou pe c`rciumar =i-i poruncir[s-aduc[din pivni\[vin =i o putinic[de icre moi, care trebuia s[se afle acolo.

Diavolii cuno=teau bine locurile, c[ci]n adev[r icrele erau aduse pentru priveghetor. C`rciumarul aduse o mescioar[ rotund[ cu trei picioare, vin, p`ine =i icrele cerute. C[pitanul se rezem[de o cr[p[tur[ce era]n perete =i slujea drept fereastr[, =i ceilal\i =ezur[ ]mprejurul mesei;]mi f[cur[semn s[m-apropii ca s[le fac lumin[,

[1] *Ighemonicon* — demnitate, m`ndrie.
[2] *Parapon* — sup[rare, ciud[.
[3] *Crivat* — pat.

=i se puser[pe o m`ncare \eap[n[ =i foarte adesea stropit[ la m[sea... }n\elege\i domnia-voastr[ c[ Dumnezeu n-a f[cut pe boieri ca s[ stea ]n picioare pe c`nd m[n`nc[ mojicii; de aceea ]ncepusem =i eu a m[ cam *stenahorisi*[1], c`nd deodat[s-auzi un zgomot mare dinspre sat. Prinsese de veste c[la c`rcium[ au c[lcat ho\ii =i veneau oamenii arma\i cu furci =i cu b`te, f[c`nd larm[ mare... T`lharii]ns[nu se clintir[... Zgomotul cre=tea mereu; dar doi in=i, strig`nd mai tare, ziceau ]n gura mare: “M[i oamenilor, c[ta\i-v[ de treab[! Merge\i pe la casele voastre, care ave\i neveste, cu muierile voastre; care n-ave\i, cu ale celorlal\i!...” Apoi r[sunar[ dou[ pistoale slobozite totodat[ ]n v`nt, =i b[rba\i, femei, copii, to\i t[cur[... Ho\ii din odaie]=i c[utau de bere =i de m`ncare; peste pu\in ]ns[ alte strig[te se auzir[, ]mpreun[ cu ]mpu=c[turi. Fugarii luase ]ntr-ajutor mai mult[ lume =i veneau de aceast[ dat[ cu o larm[ groaznic[. Str[jile strigar[: “Ie=i\i”. La aceste cuvinte, c[pitanul s[ri peste mas[ cu a=a mult[ furie, ]nc`t m[tr`nti pe jos. P`n[s[n-apuc a m[a=eza bine pe picioare, to\i dase n[val[afar[=i stau pe prisp[dinaintea u=ii. Huietul se f[cuse a=a de mare,]nc`t socotii c[ toat[ c`rciuma era cuprins[de gloat[; =asesprezece focuri r[sunar[de r`nd =i se f[cu iar[=i t[cere. De ast[ dat[ t`lharii se-napoiar[ ]n odaie,]=i umplur[armele =i se puser[iar[la mas[...

— Ia spune, boierule,]ntrerupse aci unul din ascult[tori, te aud povestind multe =i m[runte; dar despre bu=elile ce vei fi c[p[tat =i domnia-ta]n v[lm[=ag nu pomene=ti de fel...

— S[m[ier\i, domnia-ta; eu n-am c[p[tat nimic. Drept v[spun c[m-a prins =i pe mine mirarea c`nd m-am v[zut sc[pat teaf[r printre pic[turi. Dar t`lharii erau veseli =i foarte mul\umi\i de prada zilei; nu le-a mai st[tut s[se lege de mine... Dup[o jum[tate de ceas, ei]nc[lecar[, ca s[ias[din sat; dar tocmai la capul satului era o c`rcium[ ]n bordei, ce o \inea un muscal, anume Ivan... doi turci se odihneau acolo... auzind ]mpu=c[turile, ei socotir[ p[g`nii

---

[1] *A stenahorisi* — a se nelini=ti.

c[este vreo nunt[ ]n vecini, m[car c[era]n postul S`n-Petrului; spuser[ lui Ivan s[ mearg[ s[ vad[ ce e p-afar[ =i iar se culcar[. La o fug[ de cal de la sat, Ivan se-nt`lni cu ho\ii.

— S[-\i fie noaptea bun[, b[di\[, zise unul lui Ivan, dar cine e=ti tu?

— Ivan c`rciumarul... m[duc]n sat s[v[d ce-i p-acolo...

— Dar la tine ce veste, bade Ivan?

— Ce s[fie? Nimic. Ia, doi turci au mas la mine la ad[post.

— F[-te-nd[r[t acas[!

T`lharii deter[ pinteni cailor, l[s`nd pe Ivan s[-=i urmeze calea sau s[se]ntoarc[, dup[plac. La c`rciuma pomenit[, ei desc[lecar[ =i traser[ cu urechea; nu s-auzea alt zgomot dec`t b[taia unei mori ce era nu mai departe de o azv`rlitur[ de pu=c[; la moar[ lucea o zare de lumin[; altmintrelea peste tot era t[cere =i o noapte m`ndr[din luna lui iunie. Ho\ii s-apropiar[de bordei =i, v[z`nd u=a deschis[, se ]ndemnau unii pe al\ii s[ intre mai ]nt`i, c[ci se temeau de vreo curs[; dar Ion, cumnatul c[pitanului, cel cu bini=ul de c[p[tate, apuc[ ]nainte, =i dup[el merg cu to\ii. Ardea]nl[untru un fel de candel[, ce d-abia lumina; pe pat dormeau du=i am`ndoi turcii, cu armele l`ng[d`n=ii; unul b[tr`n =i cel[lalt t`n[r, ca de vreo 19—20 ani=ori. Ho\ul cu bini=ul lu[ mai ]nt`i armele, apoi, ridic`nd de urechi pe turcul cel t`n[r,]l dete pe m`na unui tovar[= de ai s[i, care-l trecu altuia, =i astfel bietul b[iat, p`n[s[n-apuce a se trezi bine din somn, se pomeni mort, f[r[d-a zice nici k`rk! Turcul cel b[tr`n, de=i dormea ca un turc, dar Ion nu nimeri tot a=a de bine cu d`nsul; era mai \eap[n, mai voinic turcul, =i =iret; c[ci sim\ind unde vor s[ aduc[ treaba, el se l[s[ greu, de pic[ pe jos, =i am[gi ]ntr-astfel pe uciga=i. Nu =tiu dac[ v-am spus c[, osebit de pistoalele =i de cu\itele ce t`lharii purtau la br`u, apoi mai aveau =i c`te unele legate cu g[itan de fir =i aninate de g`t, ca s[ le fie pentru sc[parea din urm[... Pe c`nd sta de se lupta Ion cu turcul, acesta, r[sturnat pe jos, dete cu m`na peste pistolul ho\ului, care se leg[na de g`tul lui, =i apuc`ndu-l f[r[ veste ]l slobozi ]n p`ntecele

t`lharului... Lovitura fu \eap[n[, c[ci glon\ul, str[b[t`nd pe Ion, se]nfipse]ntr-un tovar[= d-ai lui. Ion =ov[i =i c[zu jos... t`lharii se p[trunsese de groaz[, =i turcul se furi=[ =i fugi afar[... Ion se v[ieta ]nf[=urat ]n bini=ul lui... “Cumnate Ioane, ]i strig[ c[pitanul, st[p`ne=te-\i firea... las’ c[te-om r[zbuna!” Precum zise, a=a =i f[cu; turcul speriat, ne=tiind]ncotro s-apuce, dase fuga spre locul ce se vedea la moar[; dar]n raza luminii, ho\ii da cu pu=tile =i cu pistoalele]ntr-]nsul ca la semn.

Ame\it de fric[=i c[t`nd tot la moar[, turcul c[zu ]n scocul morii =i roata ]l ridic[ zdrobit =i s`ngerat. Acum cel pu\in se credea el sc[pat; dar oamenii de la moar[, de=tept`ndu-se din somn de at`ta huiet, ori c[au socotit c[-i vreo stafie, ori c-au crezut c[-i vreun ho\, se repezir[cu ciomegele pe d`nsul =i-l uciser[ de tot... Peste un ceas muri =i Ion... Ceata ]=i urma drumul ]nainte; c`nd se rev[rs[de ziu[, ea trecu hotarul muntenesc, unde muri de oboseal[=i de pierdere de s`nge cel[lalt ho\, ce se r[nise... C[pitanul =i tovar[=ii lui pl[tir[ moartea acelor doi so\i, ucig`nd un biet om nevinovat, =i se duser[ ]n cale lung[p`n[dincolo de Craiova... Nu =tiu ce se mai f[cu c[pitanul =i ceata lui... dar era voinic om c[pitanul =i inimos tare!

Istoria fusese cam lung[, mai ales c[=i mie mi-au sc[pat din minte multe din am[nuntele ei. Unsprezece ceasuri sunase, =i mai to\i ascult[torii se apropiase de u=[, cu =[pcile =i cu c[ciulile]n m`ini (la Foc=ani p[l[riile se obicinuiesc numai duminica =i zilele de s[rb[toare). Povestitoul lu[ cu d`nsul =apca]n m`n[, dar pe pragul u=ii el sf`r=i]ntr-astfel istoria:

— S[v[mai spun]ns[c[eu, r[m`n`nd singur, — c[ci trebuie s[=ti\i c[to\i \[ranii fugise unul dup[altul — m[pusei pe g`nduri, aprinsei un foc mare-mare; ]ntinsei un covor dinainte-i =i m[ lungii. Eram acuma singur st[p`n =i chiria= al casei, de vreme ce chiar =i c`rciumarul fugise. M[ uitam cum ardea focul =i stam de m[ g`ndeam: cam peste o jum[tate de ceas, intr[un biet p[c[tos de neam\ =i se apropie de foc;]=i scoase c[ciula;]i mul\umii:

— Ce veste, domnule neam\ule?

— P`n[ s[ nu intru ]n sat m-am ]nt`lnit cu o ceat[de oameni c[l[ri, care mi-au cerut pipa.

— Ei! =-ai dat-o?

— Ba nu, n-am vrut =i m-am pomenit cu dou[g`rbace pe obraz...

— Mul\ume=te lui Dumnezeu c-ai sc[pat cu at`ta. Aceia erau ho\i; acuma ie=ir[ d-aci din c`rcium[, unde au jefuit o sumedenie de oameni.

— *Ah! mein Gott!*[1] strig[neam\ul =i, f[r[s-asculte ce-i mai spuneam, =i-a luat geanta =i b[\ul =i s-a pornit neam\ul ca o s[geat[.

....

— Vorb[de poman[la mo=neagul acesta!]mi zise ispravnicul, dup[ce ie=i b[tr`nul boier. A=a are el obicei s[tot spun[la sec[turi.

Nu eram cu totul de p[rerea domnului ispravnic... dar starea mea de os`ndit politic nu m[ ierta s[ am p[reri deosebite. D[dui dar din cap cu un z`mbet de]nvoire, =i cu capul plin ca o bani\[de aceste povestiri, m[dusei s[m[culc...

Seara de azi =i patul de ieri vor r[m`nea ca amintiri pl[cute.

1 martie. E ziua plec[rii... Dejun[m]n prip[. Ispravnicul mai d[ceva porunci, =i ne pornim]nso\i\i de patru cazaci... }n dreapta =i-n st`nga norodul cu c[ciula ]n m`n[se-nchin[la noi... c`nd zic *noi*..., ]n\elege pe ispravnicul =i nici pe d`nsul, ci... pe cazacii no=tri, sau mai bine tot zgomotul ce f[ceam. Din zi de diminea\[vremea e frumoas[, dar cam ger... trage un v`nt rece, de ustur[...Eu mul\umesc ]n mine dlui Cataragiu pentru blana sa, =i ispravnicul mul\ume=te ursului ]n care e-nvelit... cu d`nsul, el cuprinde mai toat[tr[sura... Eu m[st`rcesc ]ntr-un col\i=or, f[r[ d-a c`rcni... Criv[\ul sufl[aspru din partea mun\ilor, ale c[ror culmi se v[d albind de om[t... Drumul ne duce prin ni=te c`mpii ce par pustii, nici un copac, nici o cas[; ici =i colea ni=te p`r`ia=e, ce le trecem f[r[pod, ni=te s[tu\e

[1] Dumnezeule! (*germ*.).

s[r[c[cioase; pretutindeni o priveli=te de pustietate =i un ce jalnic... Poate c[starea mea]mi arat[toate]ntr-astfel. P-alocurea]n c`mpie, mai ales l`ng[vaduri, se z[resc ni=te c`rciume tic[loase, de o ]nf[\i=are ]ndoielnic[, din ale c[ror cerdace, ]n dalbele zile ale verii, ochesc t`lharii pe c[l[tor =i r`d, piti\i la umbr[, de oamenii st[p`nirii... c[ci aici e \ara t`lharilor, =erpuit[ de p`raie, sc[ldat[de Putna =i de Siret, a=a de mult l[udate]n *c`ntecele b[tr`ne=ti*: ad[postit[sub plaiurile cu potici ascunse =i cu colnici ner[zb[tute;]n dreapta sunt poalele mun\ilor care-ncing \ara Vrancei, acea vatr[de oameni]ndr[zne\i, cu obiceiuri patriarhale p[strate de la str[buni, care de veacuri au p[zit \ara de unguri =i neat`rnarea lor de boierii p[m`nteni... Dincoace, pe coasta aceea, stearp[ast[zi-m`ine, la var[, se vor ]n[l\a mii de vi\e, m`ndria \[rii =i-mbil=ugarea locului, c[ci aci se cheam[c[sunt Odobe=tii. Vinul bun de la podgorie, vecin[tatea ambelor hotare, muntenesc =i unguresc, bl`nde\ea =i starea umilit[ a \[ranului, avu\iile p[m`ntului, toate adunate la un loc au f[cut ca c`mpia Putnei s[ fie cuibul vestit al ho\ilor. To\i t`lharii cei mari s-au cutrierat pe aci... aci au voinicit Voicu =i tovar[=ii lui... de-abia un sfert de ceas d-aici e locul unde s-a dat prins dup[o zi de lupt[cr`ncen[; al[turi cu mine st[ chiar acela care pov[\uia pe biruitorii lui. Pe dat[ ce vezi malurile Seretului, \[rmurii Putnei, ]nf[\i=area c`mpiei =i a muntelui, te p[trunzi lesne despre mi=carea ce ele dau acestor locuitori,]n veci pribegi =i risipi\i... }nf[\i=area c`rciumilor ]\i spune de sine=i tot ce s-a petrecut ]n ele =i ce are s[ se mai petreac[; parc[ se =i aud chiotele be\iei, ]njur[turile t`lharilor, r`sul lor grosolan =i v[iet[rile bie\ilor ]mpila\i... +-apoi, spre a des[v`r=i priveli=tea,]n laturile drumului mare, pe aproape de sate, se vede]n[l\`ndu-se din \[r`n[fumul unor colibe, care =i acelea sunt c`rciumi, de alt[ fire... Printre locuitorii locului s-au amestecat o mul\ime de s`rbi, de bulgari cu fe\e mohor`te, care nu se =tie de unde vin =i nu se =tie cum ]i cheam[... Iat[-m[ sosit, dup[ ce am trecut Putna, la un sat slut =i jig[rit ce-i zice G`rlele =i unde s-a petrecut mai deun[zi un groaznic m[cel.

Pana se sc`rbe=te a povesti asemenea uricioase cruzimi; casa p[tima=ului e spart[ =i bortit[... un s`rb cu nevasta, cu mo=ul =i cu un copil al s[u au fost m[cel[ri\i... f[ptuitorii sunt la ispr[vnicie =i t[g[duiesc... S[trecem]nainte!

V`ntul tot sufl[ tare; noi trecem +u=i\a, un p`r`u, a c[ruia ob`r=ie e dep[rtat[cu un ceas de locul ce-mi este hot[r`t... cat la el ca s[-i prind cuno=tin\a =i, dup[ apele-i repezi =i tulburate, dup[ prundi=ul din matca lui, nu-mi las[ ]ndoial[ c[ e fecior de munte... At`t de mult cat la d`nsul, ]nc`t nici bag]n seam[c-am p[r[sit c`mpia =i c[ ne oprim la gura unei v[i, prin care +u=i\a iese ]n dreptul Panciului... Apoi iar lu[m +u=i\a ]n sus, pe o cale ce s-ar numi mai bine chiar patul p`r`ului... Al[turi unul cu altul vin satele Varni\a =i Verzii... sat r[ze=esc... p-aci-s locuitori mul\i... Apa prin care umbl[m sap[ muntele dup[ placu-i, r[zle\indu-se =i ]ngust`ndu-se, despic`nd v[i r[sf[\ate =i restr`ng`ndu-se deodat[ ]n maluri... Din nenorocire, pe cer plutesc nori posomor`\i; viscolul ne vine de pe culmea mun\ilor, =i]n dreptul R[coasei om[tul pic[cu fulgi]ndesa\i; noaptea se apropie; z[pada]ntunec[cerul; tr[sura abia se mi=c[; v`ntul r[stoarn[ pe surugii... Copacii se acoper[ cu alb; +u=i\a muge cu jale... Adev[rat[ zi de exil!... Ispravnicul ]njur[, iar eu scot capul din tr[sur[ afar[ =i r`d v[z`nd cum pic[om[tul =i cum se zugr[vesc pe cer crestele mun\ilor; r[suflu aerul =i m[gr[besc a m[ ]mprieteni cu locurile ce m[vor g[zdui.

Era noapte ad`nc[, c`nd ajunser[m la C`mpii, unde se-ncep adev[ra\ii mun\i... Vremea era tot rea... ar fi fost cu primejdie a]nainta... =i moldovena=ul meu de ispravnic n-avea pentru ce a-=i primejdui pielea. St[m acolo de cin[m =i ispravnicul trimite de =tire egumenului m[n[stirii, care e dep[rtat[de un ceas; iar eu]mi]ncep exilul, dormind pe un pat f[r[pern[, f[r[saltea, f[r[obial[[1]... Aci se-ncep zilele mele de-ncercare, =i cu toate acestea am dormit p`n[s-a f[cut a doua zi, ziu[mare =i luminoas[.

2 martie. Egumenul sose=te c[lare... Prive=te-l la fa\[=i-ntreab[-l

[1] *Obial[* (oghial) — plapum[.

de via\[!... el vine]n odaie cu o pip[nem\easc[ ]n gur[=i ne d[ziua bun[=uguind... La urm[vin formalit[\ile: ispravnicul m[tr[d[lui, precum m[primise de la escorta mea din Ia=i... sub luare de adeverin\[. Acum nu m[mai poate pierde =i, dac[s-o]nt`mpla una ca aceasta, are cu ce m[ reclama. Se cite=te ofisul domnesc care zice: “s[ se ]nchiz[ Alecu Russo, ca un r[zvr[titor al or`nduielii publice din \ara sa; s[se privegheze zi =i noapte de c[tre doi gens-d’armis destoinici =i nemitarnici; ca s[\ie la cea mai aspr[opreal[, f[r[a i se da de scris sau a priimi el scrisori, =i a se a=eza pe hran[de fasole =i pe canon de rug[ciuni, spre a-=i veni la poc[in\[=i la isp[=enia p[catelor”...

M[uit cu jind la dl ispravnic, care se]ntoarce acas[la d-lui, =i,]mpreun[cu noul meu temnicer, apuc calea]nchisorii. +i calea =i vremea merge tot stric`ndu-se din ce ]n ce mai mult... suntem ]n zilele *Babelor*, adic[ nou[ zile d-a r`ndul are s[fie =i frumos =i ur`t, are s[ plou[, s[ ning[ =i s[ bat[ v`ntul, =i din c`nd ]n c`nd soarele se va ar[ta r`njind cu razele sale... Sosim pe om[t... ]n preajm[-mi v[d numai brazi =i st`nci... locul]mi pare]ntrist[tor...]ndat[dar m[=i duc de m[culc... seara la cin[m[trezesc... dar numaidec`t adorm din nou, f[r[de a c[ta]mprejur.

3 martie. Vremea e pe schimbare. De=i e v`nt =i om[t, m[ strecor p-afar[... priveli=tea nu e veselitoare; satul st[ ]n fundul unei v[i scobite de apa +u=i\a... casele nu se v[d, dar fumul din ogeacuri st[ cheza= pentru ele... schitul, de=i mai ]n[l\at dec`t satul, st[rezemat de ni=te mun\i, care cu p[duri, care despuia\i... unii pare c[sunt bolnavi... N-am nici o carte =i mi-i tare ur`t!... Temnicerul meu se porne=te m`ine... Cat pe fereastra od[ii mele... =i v[d chiliile m[n[stirii =i biserica... se face o]ngrop[ciune... Totul aci e trist.

Nu =tiu de ce sunt tot posomor`t. }n zadar ]mi tot poveste=te p[rintele la istorii; mi-e ur`t! Au venit ceva vizite; mi-e ur`t =i de d`nsele. Mi-e ur`t chiar de a scrie... Alt[dat[v[voi povesti istoriile p[rintelui =i obrazele vizitatorilor mei.

....

5 martie. M[aflu cu totul singur... De ur`t spun s[-mi aduc[ din biseric[ o carte, pe care ]n zadar o r[sfoiesc, f[r[ de a putea citi un cuv`nt pe d`nsa... Trag tutun =i m[n`nc de patru ori pe zi... }mi spun c[sunt dou[ceasuri turce=ti, =i eu am =i m`ncat de sear[... M[ culc... dar de dormit nu-i n[dejde; ]n zadar cat de un ceas a ]mbl`nzi pe Morfeu... Aud zgomot... m[scol; un trimis de la Foc=ani]mi aduce rufe =i straie... M[pun iar[=i]n pat, ca s[citesc...

6 martie. +i s[nu cred]n semne!... Asear[, p`n[ s[ nu vie trimisul de la Foc=ani, fe=tila lum`n[rii de seu trosnea =i eu ziceam]n mine: “A s[vie cineva; de n-ar fi ho\ii, =tiu c-ar p[\i-o, s[rmanii; un biet exilat! ce mai poman[!...” Dar n-am vreme s[scriu... citesc, c[ci mi-au venit =ase bro=uri =i un Théophile Gautier[1]... sunt bogat!

7 martie. Timpul e]ntunecat, dar gata de schimbare... Ies]n pridvor... aerul e prim[v[ratic, =i se aude c`nt`nd]n p[dure... Cat la mun\ii ai c[ror brazi i-am =i num[rat, =i visez a c`mpie... M[-ntorc ]n odaie =i m[ pun la fereastr[... Iat[ biserica; schitul =i biserica sunt zidite de Matei-vod[ Basarab... au spoit acum din nou vechea biseric[... e simpl[, de un stil ce nu-i po\i zice nici ]ntr-un fel... Este =i o pisanie veche de c`nd cu cl[direa... dar e slavoneasc[... Din slavone=te, =tiu numai dou[vorbe ruse=ti =i alte dou[le=e=ti, =i acelea sunt pentru trebuin\ele mele particulare; de aceea nu m[pot]ndeletnici cu citirea pisaniei...

Un slujitor al schitului sosi acum de la Ca=in, patru ceasuri de-aci... zice c[sunt acolo trei boieri pu=i sub paza satului; dou[zeci de s[teni]i p[zesc pe r`nd, str[juind c`te doi, zi =i noapte, la u=a lor. Pricepui]ndat[cine are s[fie. Aceasta dovede=te c[ispravnicul de Bac[u, pe care-l cunoa=tem to\i, a luat lucrurile serios =i c[a dat acelor boieri o]nsemn[tate pe care ei, s[rmanii, desigur, n-o merit[.

Aceast[poveste mi-a adus aminte pozna din s[pt[m`na trecut[,

1 Scriitor =i poet francez din =coala romantic[, de care s-a desp[r\it]ns[prin trecerea la un estetism categoric. Sus\in[tor al artei pentru art[(1811—1872).

pe care o =i uitasem, =i acum stau de m[g`ndesc la dou[ lucruri... mai ]nt`i la cursa]ntins[de dnii mini=tri,]n care dl aga m-a tras cu a=a mult[dib[cie... a fost o adev[rat[*comedie de perete*... P[cat]ns[c[se cam da de gol marafetul comedian\ilor... Se zice c[oamenii r[i sunt b[nuitori... apoi z[u, nu-s om r[u, c[ci n-am b[nuit nimic... Apoi iar m[g`ndesc la purtarea domnilor actori sau arti=ti, =i nu m[ pot dumeri cum ni=te oameni, care de at`tea ori au rostit at`tea frumose maxime =i ]nv[\[turi pres[rate prin drame, comedii, tragedii =i vodeviluri, n-au mai mult[ inim[ =i n-au ]n\eles c[ li se cuvenea a fi ceva mai m`ndri, c[ci ori=icum tot li s-ar fi]nt`mplat ceea ce au p[\it, =i c[, *cu* sau *f[r[* h`rtia ce au isc[lit a=a de m`r=[ve=te, ei tot erau s[ fie exila\i. S[rmani nepricepu\i, care n-au ]n\eles c[ ]n toat[ aceast[ istorie, numai eu eram pe dasupra, ca *fuiorul popii*, =i c[ n-am fost, biet! dec`t prilejul spre a li se r[spl[ti pentru trebile de mai nainte;]n sf`r=it c[, dac[ n-a= fi ie=it eu la maidan, s-ar fi g[sit vreun alt cuv`nt oarecare. St[p`nirea voia cu tot dinadinsul a se juca cu d`n=ii *d-a ascunsele*. (Pricepe\i cuv`ntul cum v[ va t[ia capull!) }n\elepciunea turceasc[, dup[ cum ]mi spunea mai deun[zi temnicerul meu, zice a=a: *“St[p`nirea gone=te iepurele cu carul cu boi =i-l prinde...”* Parabol[oriental[de]nsemnat!...

Paznicul meu cel mare, adic[ispravnicul din Foc=ani, nu m[uit[... chiar acum]mi trimise tutun =i c`teva r`nduri prea dr[g[stoase.

8 martie. Vremea e minunat[. Baba a-ntinerit... ea ne z`mbe=te; dar tot i se cam vede =tirbenia... Adineaori st[tui fa\[ la pr`nzul slujitorilor m[n[stirii =i al lucr[torilor, afar[la aer... Am m`ntuit c[r\ile ce mi-au venit de la Ia=i; era un volum]n =ase bro=uri al *Magazinului istoric pentru Dacia*, tip[rit]n \ara munteneasc[... N-am ce spune despre publica\iile =i despre scopul ei... e frumos, e mare, e folositor. E mult[simplitate]n cronica lui Constantin C[pitanul, multe mi=c[ri]mpotriva moldovenilor; dar e ieftin la vorb[=i tare ostenitor; nu pl[te=te c`t Miron =i al\ii. Am citit foarte mult osebitele buc[\i datorite redactorilor =i m-am unit cu p[rerile lor, cu

privirile lor istorice; dar aceast[citire a l[sat]n mine o-ntip[rire rea... iat-o: peste zece ani n-are s[mai fie *limb[rom`neasc[*; vom avea rom`neasca italienizat[, fran\uzit[=i nimic mai mult. De mult ce voiesc a cur[\i limba, a o]mbog[\i =i a o apropia de izvorul ei, s-a format o alt[limb[, pe care \ara n-o]n\elege =i nu o va-n\elege]n veci... Pricep ca francezii s[-=i fi alc[tuit o limb[din latineasca stricat[=i din idiomele galice, germanice, celtice =i altele; dar n-a= pricepe ca cineva s[se apuce a strica acum limba francez[. De e vorba s[primim ziceri =i termeni care s[ ]nlocuiasc[pe cele ce ne lipsesc sau care sunt de ba=tin[slavon[, atunci lua\i cel pu\in r[d[cinile latine =i da\i-le o]nf[\i=are rom`neasc[...

R[sfoind pe Théophile Gautier, am dat peste fa\a 75, edi\ia din Bruxelles, unde zice: “*un couvent est un monde*”[1] etc. ...Dau iert[ciune lui Gautier, c[ci nu cunoa=te Soveja... =i mai ales fiindc[nu =tie ce va s[zic[a fi la Soveja f[r[voia-\i... }n Fran\a se exilea-z[numai dinastiile =i mini=trii... C`nd e=ti exilat, chiar raiul \i-ar p[rea iad... n-a= =edea ]ntr-]nsul sub z[vor, nici trei zile... Tocmai despre aceas-ta, p[rintele Acati ]mi povesti, p`n[s[nu plece, urm[toarea isto-rie:

“}n oarecare \ar[, a c[rei nume istoria nu-l spune, tr[ia un om bogat, care, ca to\i boga\ii, murea de ur`t. }ntr-o zi, s[tul de huiet, de politic[, de clevetiri, de petreceri =i de adun[ri, el hot[r] s[-=i schimbe traiul, =i-ndat[ se =i ]nchise ]n cas[, f[r[ s[ mai pun[ piciorul afar[, f[r[ ca s[ pofteasc[ pe nimeni la mas[ la d`nsul, f[r[ca s[mai vad[vreun om pe lume. Schimbarea p[ru tuturor ciudat[; to\i]n toate p[r\ile nu vorbeau dec`t de aceasta, =i ora=ul fiind mic =i lumea dintr-]nsul mult vorbitoare, =tirea ajunse p`n[la urechile domnului, craiului,]mp[ratului, sultanului, sau cum]i va fi zic`nd fericitului muritor care mu=truluia acea frumoas[\ar[. Istoria]i p[ru =i lui ciudat[=i, spre a se-ncredin\a]nsu=i mai bine,

[1] O m[n[stire e o lume (*fr.*).

el trimise c[tre *ipochimenul*[1] nostru un adiotant al s[u, poftindu-l ca s[vie s[pr`nzeasc[ cu ]n[l\imea-sa. El ]ns[ r[spunse c[ roag[ pe m[ria-sa s[-l ierte, fiindc[ nu-i st[ prin putin\[ a ie=i din cas[ afar[. A doua poftire, a treia poftire, =i acela=i r[spuns... }nvederat se sim\ea c[ st[ruin\a lui era ]nd[r[tnic[, mai ales c[ se \inea acum de trei s[pt[m`ni. E]ns[cunoscut c[, dac[supu=ii au uneori st[ruin\[, apoi =i domnitorii au voin\[, =i — ce e mai mult — au putin\a de a-=i]ndeplini voin\ele. A=a =i prin\ul despre care vorbim, sup[rat peste m[sur[de a=a nesupunere,]=i a=ternu]ntr-o zi voin\a]ntr-un luminat ofis, prin care poruncea s[se pun[la popreal[omul care nu primise cinstea de a osp[ta cu m[ria-sa =i s[-l \in[ ]nchis]n cas[, neiert`ndu-i c`tu=i de pu\in a ie=i afar[. Un ministru, un ag[sau un adiotant — nu se spune l[murit care din to\i — fu]ns[rcinat s[-i fac[cunoscut luminata porunc[=i s[-l \in[sub paz[. Dar]ndat[ce citi ofisul, boierul nostru \=i tr`nti c[ciula ]n cap =i cu m`inile]n =olduri,]ncepu s[strige: “Ce va s[zic[!... Ba! ia, acum am s[ies... nu voi s[stau acas[cu d-a sila... ce am stricat eu, rogu-te?... Iaca! voi s[m[primblu]n ciuda tuturor... m[ria-sa]mp[ratul n-are drept s[os`ndeasc[a=a de la sine=i, f[r[judecat[... Ce! adic[legi noi nu mai avem]n \ar[?”... +i ie=i s[se plimbe.”

Las la chibzuirea fiec[ruia morala ce izvor[=te dintr-aceasta.

9 martie. Sunt bolnav. C[tre sear[primesc o mul\ime de vizite, adic[pe untrofi\er, pe un vame= ciung =i trei cocoane; una e o m[tu=[groas[, ce se crede]nc[t`n[r[ =i face nazuri; are ]n cre=tet un pieptene, de=i e cu p[rul zburlit; poart[ rochie neagr[, care a fost de m[tase, =i un =al, iar negru. Cealalt[ e munteanc[; nu-i slut[, dar e sulimenit[ =i ]nzorzonat[ =i t`r[=te dup[sine o mantelu\[ce pare a fi fost de *drap-de-dame*. A treia,]mbr[cat[cu straie jum[tate vechi =i jum[tate nou[,]nf[\i=eaz[curat chipul acelei frumoase =i puternice denumiri rom`ne=ti ce aseam[n[pe femeia slut[cu *ciuma*... Ele vorbesc mult despre locurile de pe aci... se

[1] *Ipochimen* — individ, ins, persoan[.

pl`ng c[ nu pot g[si slugi. Se vede c[ oamenii locului nu vor s[ slujeasc[ pe ciocoi; iat[ cuv`ntul pentru care ace=tia]i numesc pro=ti; eu, dimpotriv[,]i cred, pentru aceea, oameni zdraveni. D-aci]n sus se-ncepe a se g[si s[m`n\[ de adev[ra\i oameni, pe c`t a mai r[mas]n poporul moldovenesc.

10 martie. Azi am f[cut chef =i veselie!... A=a =i se cuvenea, azi e duminic[; ...]n ziua Domnului toat[fiin\a cat[s[se veseleasc[... chiar =i exila\ii.

Diminea\a am ie=it]n cerdac, ca s-arunc o privire... timpul era frumos =i ascultam cu pl[cere c`ntecul coco=ului, colo ]n sat. Deodat[, aproape de mine, aud pl`nsete =i v[ieturi, =i z[resc la picioarele mele,]ntr-o mare ograd[care este totodat[loc de p[=une al cailor, livede de pruni =i cimitir, vreo dou[sprezece muieri st`nd ]n picioare pe ni=te morminte =i bocindu-se cu foc. A=a e obiceiul la \ar[; vreo dou[ s[pt[m`ni dup[moartea b[rbatului, copilului sau vreunei rude, muierile vin pe toat[ziua =i la orice vreme s[pl`ng[ pe morm`nt... Am intrat]n odaie ca s[nu mai aud v[ieturi, =i mi-am adus aminte de o descriere, cam]n felul acesta,]n *Cel din urm[mohican* de Cooper.

Am petrecut diminea\a ascult`nd c`ntecele oltene=ti ale l[utarilor din sat... i-am]ncercat pe to\i cu luare-aminte. M`ine au s[vie s[-mi povesteasc[toate mai cu am[nuntul.

Iat[programa concertului: Varia\ii pe fluier, improvizate de un concertant al locului... E un m`ndru voinic din acel soi de oameni ce se numesc *mocani*, adic[ oameni de la munte =i care par a face oarecare deosebire ]ntre neamul lor =i al oamenilor de la c`mp. Graiul lui, ce nu e moldovenesc, nu-i nici muntenesc, ci e ap[sat =i se aduce ca al ardelenilor. El c`nt[ tot felul de c`ntece, =i *moldovene=ti* =i *moc[ne=ti* =i *ardelene=ti* =i]n sf`r=it =tie a o]ntoarce =i pe struna acelei poeme a=a de simpl[=i nevinovat[, a=a de dulce =i plin[de dor =i duio=ie, ce se cheam[*doina*! Iat[=i povestea ei pe scurt:

“Era odat[un cioban, care albise p[storind oile la munte =i, cu mult chin =i nevoie,]=i agonisise vreo dou[zeci de oi\e =i tot pe

at`tea capre, pe care le p[=tea zi =i noapte, p[zindu-le cu acea ]ngrijire ce poart[, biet, cre=tinul, bunului c[p[tat cu sudoarea frun\ii sale. El le m`na]n livezile cele mai m[noase, le ad[pa la izvoarele cele mai limpezi, =i pe c`nd turma p[=tea =i se ad[pa, el c`nta cu fluierul. (Aci mocanul se opre=te din povestire =i c`nt[ din fluier un c`ntec cu viers alene =i prelungit; apoi iar]ncepe.) }ntr-o zi, m[re, obosit de umblet =i de nevoi, ciobanul mi se culc[sub un copac =i adoarme de somn ad`nc =i doarme dus, ]nc`t nici c[bag[-n seam[c`nd turma lui, p[sc`nd iarba pe ici =i colea, se pribege=te]n r`pe dep[rtate. Trece pe acole un cre=tin =i, v[z`nd pe cioban c[doarme singur =i sfor[ie la soare,]l treze=te din somn... Mai]nt`i el cat[ s[-=i vad[ turma; apoi pune m`na pe fluier =i, plin de jale, c`nt[ un c`ntec de dor ardelenesc. (Aci povestitorul c`nt[ iar[=i.) Dup[ aceea se scoal[ ciobanul =i, privind ]n toate p[r\ile, ca s[-=i z[reasc[ oi\ele, el zice a=a ]n sine=i: “Bun e Dumnezeu!... El mi le-a d[ruit... el o s[ mi le-napoiasc[, ori o s[-mi dea altele la loc!” +-apoi iar s-apuc[ de c`ntat, umbl`nd cam obidit pe c[r[ri pustii. (Mocanul c`nt[iar[=i, =i r`dea, voinicul, povestindu-mi aces-tea.) Deodat[ i se pare c[-=i z[re=te pe un munte oile =i caprele =i d[ zor s[ le ajung[ c`nt`nd din fluier un c`ntec de dan\: iac-a=a! (Aci c`nt[ vesel povestitorul meu.) Dar degeaba! c[ci era numai o n[luc[; nu fusese nici oi, nici capre, ci numai st`ncile de piatr[care albeau =i ro=eau la soare... Acum iar se t`nguie=te =i iar c`nt[cu dor (a=a face =i mocanul), p`n[ c`nd sose=te pe muchia unui munte =i de acolo,]ntr-o r`p[ dep[rtat[, z[re=te oile p[sc`nd. Atunci ciobanul c`nt[vesel din fluier =i se pune pe dan\.”

Povestitorul nu juca, dar p-aci, p-aci, c[ci degetele-i se-ncordau pe fluier cu iu\eal[=i umerii =i coatele lui se s[ltau dup[mi=carea rapid[=i s[rit[a c`ntecului.

Finalul programei: V[taful p[rintelui Acati intr[ ]n odaie, \in`nd ]n m`n[o piatr[ce se cunoa=te a fi marmur[neagr[; pare a fi fr`nt[ dintr-o lespede. }l ]ntreb dac[ mi-a adus-o ca s-o m[n`nc de pr`nz, iar el ]mi r[spunde r`z`nd: “Ba nu! dar aceast[piatr[are =i

ea o istorie a ei!” “Ce spui, frate? zic eu; dac[e a=a, aprinde-mi un ciubuc, =i p`n[atunci eu o s[m[a=ez pe sofa, ca s[-\i ascult istoria.” Iat-o =i pe aceasta:

“Era odat[, nu \in minte c`nd, un om de-i zicea Bucur (vezi ]nt`ia bro=ur[a *Magazinului istoric pentru Dacia*, fa\a 32), =i el era crai peste plai =i peste c`mpie; el]=i alese ad[post pe muntele de cole, care pe atunci era acoperit cu p[duri =i despre care v-am spus mai deun[zi c[pare a fi bolnav... Acest munte e ast[zi hotarul]ntre Soveja =i o alt[m[n[stire, ce-i zice Vizantea. Spre mai mult[ ]nlesnire, el]=i f[cuse umbrar din doi copaci apropia\i, care ie=eau din aceea=i tulpin[— cum zice rom`nul — ca doi fra\i dintr-o mam[; — d-acolo el p`ndea ziua pe c[l[tori =i noaptea acolo se odihnea... Peste o sut[de ani dup[aceea, c`nd copacii ajunser[ de se putrezir[ =i c[zur[, ni=te ciobani g[sir[ ]ntr-o zi, la r[d[cina lui, un iatagan minunat, dar cam =tirbit pe alocurea. Iataganul se f[cu nev[zut... dar de atunci oamenii tot deter[ b[nuial[ de vreo comoar[... Sunt acum doisprezece ani, st[p`nirea, afl`nd despre vorba ce mergea ]n partea locului, scul[ toate satele megie=e =i, dup[ spusa vorbei vechi, ]ncepur[ a cerceta f[r[ nici un spor. Ba ]nc[ au =i mutat matca unui p`r`u, zic`nd c[este o poart[ascuns[sub ap[, =i altele multe d-alde acestea. Trei luni d-a r`ndul au muncit oamenii p-aci degeaba =i abia atunci se l[sar[...

Dar l[comia de comori e mare... Acum un an ni=te locuitori d-aci]ncepur[iar[=i a s[pa]ntr-alt[parte =i deter[peste o lespede mare de piatr[; ei]nfipser[,]ntre piatr[=i p[m`ntul de desubt, ni=te taraci[1] =i vrur[ s-o ridice; dar, din nenorocire, p[m`ntul se cufund[; o buc[\ic[din piatr[se rupse =i lespedea c[zu iar la loc... C[lug[rii de la Vizantea, afl`nd de iscodirile ce se f[ceau pe p[m`ntul lor, se-mpotrivir[=i acum stau to\i la]ndoial[dac[aceast[bucat[de piatr[, ce s-a adus de-acolo, e fr`nt[ dintr-o lespede care acoperea haznaua sau dintr-o st`nc[f[r[nici un pre\?”

---

[1] *Tarac* — st`lp de sus\inere.

11 martie. Toat[noaptea a b[tut un v`nt groaznic: drept m`ng`iere ]mi spun c[ nu e nimic pe l`ng[valv`rtejul ce se obi=nuie=te pe aci. Nu m[ trezisem bine, c`nd un alt l[utar veni s[m[cinsteasc[ ]n pat cu un nou concert de fluier. Intrarea se pl[te=te cu un zwan\ig.

Ziua se petrece tare]ncet; dar p`n[-n sf`r=it se petrece.

....

22 martie. E foarte diminea\[: am fost]n biseric[s[ascult slujba. Biserica e mic[, goal[=i pref[cut[mai cu totul din nou... din vechea cl[dire au r[mas numai lespezile de pe jos =i pisania de care am mai vorbit... }nl[untru am g[sit numai pe slujitorii bisericii =i pe o bab[.

Am luat din biseric[dou[volume; le-am r[sfoit, f[r[de a le citi; iat[ce sunt: unul e o carte, pe care o recomand ca monument de art[=i de naivitate; ai zice c[e scris[=i tip[rit[prin veacul de mijloc, pe c`nd se jucau pe scen[*tainele* sau *misteruri*:

Îãëèíäà îìóëóé äèíëúóíòðó, ûíòðó êàðå ôèåøòåêàðåëå ïðå ñèíå ñå âåäå, êóíîàøòå ñòàðåà ñóôëåòóëóé ñúó øè äóïý à÷åëà ïîàòå èêîíîìèñè ûíäðåïòàðåà ñà, ïóñü ûíàèíòå ûí 10 ôèãóðè êó àðúòàðåà ëîð...[1]

Òúëìú÷èòú äèí ÷à ðóñåàñêú ûí ñôûíòà ìîíàñòèðå Íåàìöóë øè òèïýðèòú êó áëàãîñëîâåíèÿ ïðåîñôèíöèòóëóé ìèòðîïîëèò àë Ñó÷åâèè øè àë Ìîëäîâèè êèðèî êèð Âåíèàìèí ïðèí îñúðäèÿ ïðåêóâèîñóëóé àðõèìàíäðèò øè ñòàðåö àë ñôèíòåëîð ìîíàñòèðè Íåàìöóëóé øè Ñúêóëóé, êèð Äîìåòèàí, ûí ñôûíòà ìîíàñòèðå Íåàìöóë 1833, — äå ñõèìîíàõóë Èñàèà òèïîãðàôóë.[2]

---

[1] Oglinda omului dinl[untru,]ntru care fi=tecarele pre sine se vede, cunoa=te starea sufletului s[u =i dup[aceea poate iconomisi]ndreptarea sa, pus[ ]nainte]n 10 figuri cu ar[tarea lor...

[2] T[lm[cit[din cea ruseasc[ ]n sf`nta M[n[stire Neam\ul =i tip[rit[ cu blagoslovenia preasfin\itului mitropolit al Sucevei =i al Moldovei, chirio chir Veniamin, prin os`rdia preacuviosului arhimandrit =i stare\ al sfintelor m[n[stiri Neam\ului =i Secului, chir Dometian. }n sf`nta M[n[stire Neam\ul 1833, de schimonahul Isaia tipograful.

Nu mi-e cu putin\[a trage aci c`te ceva din acea carte =i mai ales a descrie figurile; de curioase ce sunt, trebuie s[ le vad[ omul. Pe scoar\a dinl[untru se afl[ numele st[p`nului c[r\ii, =i la sf`r=it st[urm[toarea]nsemnare:

Ñú ôiå øòióò êú ëà 1820, ãåíàð 25, àó ôóëæåðàò øi òóíàò.[1]

Primii scrisori de la Ia=i. +tiri rele... Dup[-amiaz[m-am a=ezat]n cerdac, ca s[-mi sorb cafeaua... era vreme frumoas[... }n curte, un stol de porumbi\e, albe ca z[pada, se giugiuleau =i se jucau; g[inile zg`riau p[m`ntul; coco=ii se b[teau; lucr[torii lucrau cu st[ruin\[. La doi pa=i,]n biseric[e slujb[; vreo c`teva fete din sat intr[ ]n biseric[, =i eu ascult c`ntarea bisericeasc[ce se c`nt[ acolo de sunt acum dou[ sute de ani... Auzi\i, eu, conspiratorul, cu ce m[ ]ndeletnicesc!... C`nd Basarab a=ez[cea dint`i piatr[ la cl[direa sa, oare b[nuia el c[-ntr-o zi unul din str[nepo\ii s[i va exila aci pe unul din str[nepo\ii supu=ilor s[i?... E ceva jalnic din monotonia c`nt[rii biserice=ti; ai zice o vecinic[pl`ngere, o durere ad`nc[ce nu mai are putere de a scoate un strig[t tare.

....

1 aprilie. Vremea e rece; s-ar crede c[vine iarna]napoi. C[tre sear[vin doi oameni de la Ca=in cu vestea c[ ]nchi=ii de acolo au fost slobozi\i;]ndat[au =i zburat. Trebuie s[m[a=tept =i eu la ceva asemeni, dup[cele cuprinse]n cea din urm[scrisoare a ispravnicului din Foc=ani, care mi-a dat de =tire c[va veni]n cur`nd s[m[vad[.

2 aprilie. P`n[ la una ca aceasta, adic[ p`n[s[-mi vie voia de a fugi de aici, eu r[sfoiesc via\a sfin\ilor; iat[titlul c[r\ii:

Êiðiàäðîììîí ñàó ûíâúöúòîàðå êàðå àðå ûíòðó iå êàçàíiå ëà òîàòå äóìiíi÷iëå ïðåñòå àí øi ëà ïðàçíi÷å äîìíåøòi øè ëà ñôiíöii ÷åi íóìiöi àêóì, ûíòðó à÷åñòà êiï òiïúðiòó øi äiîðòiñiò ûí ëiìáà ðóìúíåàñêú. Ûíòðó ûíòúióë àíó àë ÷åi äå Äóìíåçåó

[1] S[fie =tiut c[la 1840, ghenar 25, a fulgerat =i tunat.

ûíúëöàòii äîìíii ïðÿ ëóìíàòóëói øi ûíúëöàòóëói äîìí íîñòðó Iî Êîíñòàíòií Íiêîëài âîåâîä.[1]

Apoi vine binecuv`ntarea mitropolitului =i leatul de la 1732, la Bucure=ti.

}n capul precuv`nt[rii se afl[versuri]n lauda Domnului:

Ñòiõóði ïîëiòi÷i àñóïðà ñòåìii ïðåëóìíàòóëói, ñëúâiòóëói øi áëàãî÷åñòiâóëói äîìí iî Êîíñòàíòií âîåâîä:

Ñòðàøíiêú øi ûíôðiêîøàò ñúìí ÷å ñ'àó àðúòàò,
Ìàðåëói Êîíñòàíòií êðåøòèíóëói ûìïúðàò,
Î êðó÷å äå ñòåëå ïðå ÷åðó ûíêiïóiòú
Àñóïðà âðúæìàøiëîð àðìå íåáiðóiòå,
Êó ñëîâå ïðåæióð ñêðiñú ûí ëiìáà ðûìëåíåàñêú,
Ïðå òîöi ïðîòiâíi÷ii ñúi êà ñú-i áiðóiàñêú;
Àêóìà øi êîðáóë ûí ïå÷åòå å àðúòàò
Äîìíóëói Êîíñòàíòií ûíêú-íòð-à÷åàñòà äàòú.
Äúíäó-i ëói øi ïóòåðå êó íúäåæäå ïëiíú
Öàðà ñú ñòúïúíåàñêú, êú-i äú âiöú áóíú.[2]

Armele |[rii Rom`ne=ti sunt cuprinse ]ntre versuri =i titlul ]nchin[rii. Precuv`ntarea, care]ncepe iar[=i cu titluri =i laude]n

[1] Chiriadromion sau]nv[\[toare care are]ntru ie Cazanie la toate duminicile preste an, =i la praznice domne=ti =i la sfin\ii cei numi\i acum,]ntru acesta chip tip[rit =i diortisit]n limba rom`neasc[. }ntru ]nt`iul an al cei de Dumnezeu]n[l\a\i domnii prealuminatului =i]n[l\atului domn nostru Io Constantin Nicolai-voievod.

[2] Stihuri politice asupra stemei prealuminatului, sl[vitului =i blagocestivului domn, Io Constantin-voievod:

Stra=nic =i]nfrico=at semn ce s-au ar[tat,
Marelui Constantin cre=tinului]mp[rat,
O cruce de stele pe cer]nchipuit[
Asupra vr[jma=ilor arme nebiruite,
Cu slove prejur scris[ ]n limba r`mleneasc[,
Pe to\i protivnicii s[i ca s[-i biruiasc[;
Acuma =i corbul]n pecete e ar[tat
Domnului Constantin]nc[-ntr-aceast[dat[.
D`ndu-i lui =i putere cu n[dejde plin[,
|ara s[st[p`neasc[c[-i de vi\[bun[.

cinstea domnului Ungro-Valahiei, pomene=te de Seneca =i de al\i filozofi. Pe scoar\[se cite=te urm[toarea naivitate:

À÷åñò êiðiàêîäðîìiîí åñòå à ñô. Ìí. Ñîâåæà øi ÷iíå ñú âà iñiïiòi ñú î ôóðå ñú ôiå áëåñòåìàò øi àôîðiñiò äå òîöi ñôiíöii. 1840, ìàðò, ûí 15.[1]

3 aprilie. Nimic... Nu mi-e bine.

4 aprilie. M[treze=te un trimis cu =tiri. Liberarea]mi vine c[lare]n persoana priveghetorului =i a doi cazaci. Am l[sat plecarea pe m`ine.

Am f[cut vizita-mi din urm[la biseric[; e plin[de lume, c[ci suntem]n s[pt[m`na mare; biserica e s[rac[, despuiat[; c`teva lum`n[rele abia o lumineaz[; dar cei ce sunt]ntr-]nsa sunt cu credin\[adev[rat[.

A=adar, pe m`ine! Tot nu mi-a fost a=a tare ur`t!...

---

[1] Acest chiriacodromion este al sf. mn. Soveja =i cine se va ispiti s[o fure s[fie blestemat =i afurisit de to\i sfin\ii, 1840, mart,]n 15.

ST~NCA CORBULUI

(Legend[culeas[de la Bicaz)

Vizit`nd valea Bicazului, care d[ ]n valea Bistri\ei, caii no=tri se ]n=irau pe c[r[ri ]nguste =i pietroase, condu=i fiind de un c[l[uz muntean. Acesta era tipul rom`nului din Carpa\i, t`n[r, vesel, sprinten, dibaci, lipsit de ]nv[\[tur[, ]ns[ ]nzestrat cu bunul sim\ al str[mo=ilor no=tri. El ]=i purta calul ]n joc =i ne povestea ]n graiul s[u poetic via\a lui de copil al mun\ilor, v`n[torile sale la ur=i =i chiar]ndr[girile inimii lui, spun`ndu-ne totodat[ numele piscurilor =i admir`nd ca noi m[re\ele a=ez[turi st`ncoase, care ne]nconjurau ca un amfiteatru uria=.

Str`mtoarea ]n care curge p`r`ul Bicazului este una din cele mai frumoase din Carpa\i; natura pare c[a voit a aduna la un loc tot ce a putut crea mai gra\ios, mai pitoresc =i mai grozav.

Tablou magic =i demn de penelul lui Salvator Rosa[1]. Soarele asfin\ind]ntr-un ocean de lumin[ ]nfocat[; c`\iva pl[ie=i trec`nd printre copaci; c`\iva vulturi, zbur`nd roat[ ]mprejurul v`rfului Ceahl[ului, =i jos, l`ng[o nalt[st`nc[, caii no=tri ad[p`ndu-se]n apa limpede a Bicazului!

— Privi\i — ne zice c[l[uzul nostru — acea p[dure neagr[ce se]ntinde]n dreapta =i]n st`nga, colo ]n zare, spre Ceahl[u... Ea este linia hotarului Moldovei =i ]n ea facem adese v`nat la c[prioare, la ur=i... ba chiar =i la unguri c`teodat[.

— La unguri?

— Da. Pl[ie=ii no=tri din timpurile vechi =i p`n[ ]n timpurile de azi au preschimbat glon\uri cu catanele nem\e=ti... Hei!... mul\i

---

[1] Pictor italian (1615—1673), excel`nd mai ales]n zugr[virea peisajelor s[lbatice =i dure.

brazi ascund la r[d[cina lor trupuri omene=ti =i printre r[sunetele sperioase, ce ies noaptea din codri, trebuie s[fie =i glasurile celor uci=i.

— Bine, dar pentru ce acele ucideri?

— Pentru ce?... Pentru un cuv`nt, pentru o c[prioar[ care trece hotarul, pentru ura contra secuilor ce ne prad[ p[m`ntul pe nesim\ite.

Aceast[expresie energic[a pr[d[rii p[m`ntului ne f[cu s[ g`ndim cu m`hnire la nep[sarea guvernului care permite vecinilor de a str[muta necontenit linia de fruntarie a \[rii]n paguba noastr[.

Unul din noi]ns[, mai mult admirator de podoabele naturii dec`t de faptele oamenilor, ]ntreb[ pre c[l[uzul nostru cum se numea st`nca dreapt[, ca un zid, l`ng[care ne aflam.

— Piatra Corbului, r[spunse el.

— Are vreo legend[?

— Ce s[aib[, domnule?

— Are vreo istorie, vreo basn[, vreo...

— A!]n\eleg; are, ca toate st`ncile c`te le vede\i.

— O =tii?

— Cum nu?... Ce nu =tiu eu?

— Spune-o... spune-o... ziser[m cu to\ii, apropiind caii no=tri de ai lui.

Rom`nul ]=i cl[tin[ pletele, \inti ochii s[i vulture=ti pe v`rful st`ncii =i povesti:

— St`nca asta ]ncununat[ cu plopi =i mesteac[ni, precum o vede\i, a fost martor unei ]nt`mpl[ri foarte jalnice, de care se pomene=te la noi din neam]n neam.

Cic[pe timpul str[mo=ilor, un str[in, pribegind de la dealul Corbului dinspre Borsec, a venit s[se a=eze la Bicaz. El]=i dur[o c[su\[mai deoparte, pentru c[pe aicea, pe la noi, fiecare cotun e locuit de un singur neam, =i str[inii nu sunt primi\i]n s`nul lui.

Pribeagul avea o fat[, c[reia bistri\enii]i daser[numele de Corbi\a,]ntru aducerea-aminte a dealului unde ea se n[scuse. ...Ce

fat[! ce bujor de copil[!... Cic[era sprinten[ca o c[prioar[! cic[guri\a ei era un fagur de miere; cic[ochii ei str[luceau ca focurile, ce le aprind ciobanii noaptea]n]ntunericul codrilor.

Mul\i fl[c[i umblau s[-i v`neze dragostea; mul\i c`ntau doine]n childa ei, dar din to\i numai unul, un pl[ie= cu pletele lungi =i cu chipul de f[t-frumos, avu norocul s[cad[drag Corbi\ei. P[rin\ii lor se primir[a se]ncuscri =i]i logodir[dup[obicei.

Pe atuncea, spun b[tr`nii c[ se f[ceau adese n[v[liri de t[tari ]n \ar[ =i c[ ]n urma lor r[m`nea numai cenu=[=i s`nge. P[g`nii dracului!... cic[m`ncau carne de cal =i beau lapte de iap[.

}ntr-o zi, o ceat[de t[tari, p[trunz`nd ]n mun\i, ajunser[ p`n[ ]n valea Bicazului, pr[d`nd, arz`nd, ucig`nd tot ce era ]n calea lor. Tat[l Corbi\ei =i logodnicul ei c[zur[ mor\i l`ng[copila pe care ei voiau s[o apere, c[ci t[tarii auziser[de frumuse\ea ei =i aveau de g`nd s[o duc[poclon hanului de la Bugeac.

Corbi\a]ns[sc[p[ca apa printre degetele lor =i o apuc[la fug[spre munte, urm[rit[de t[tari, ca o ciut[h[ituit[de lupi. Biata fat[alerga pe dup[copaci, pe dup[st`nci =i din c`nd]n c`nd se oprea pu\in, ca s[se mai r[sufle, dar n-avea vreme s[ ]nghit[m[car o du=c[de aer, c[ci t[tarii]i c[lcau pe urme.

Corbi\a,]nsp[im`ntat[, nebun[ de groaz[ =i de durere, se ]ndrept[ spre st`nca asta =i ajunse cur`nd pe marginea ei. Aicea ea se opri o clip[=i c[t[ ]n urm[. T[tarii se apropiau cu fuga.

Atunci ea c[zu]n genunchi =i se rug[lui Dumnezeu s[-i vie-n ajutor... Zadarnic[rug[minte!... M`na unui t[tar se ]ntinse s[ o apuce, ]ns[ ea, ridic`ndu-se drept]n picioare, cu p[rul despletit de v`nt, cu ochii aprin=i, cu fa\a alb[, ca un crin, zise: “Atunci s-ajunge\i voi, c`nd]\i pune m`na pe Corbi\a!” — =i deodat[ ea se arunc[ ]n pr[pastie. Trupul ei se cufund[ ]n apa Bicazului, zdrobindu-se de bolovani, iar t[tarii r[maser[ ]ncremeni\i =i fur[ uci=i chiar pe muchea st`ncii de o ceat[de pl[ie=i, care alergaser[ ]n ajutorul Corbi\ei.

De atuncea locul acesta se nume=te: *St`nca Corbului!*

}n zilele de s[rb[tori, pe c`nd fragii sunt cop\i, fetele de prin cotunele ]nvecinate se adun[ pe piscul st`ncii =i c`nt[ doina Corbi\ei; iar ]n nop\ile luminoase ale prim[verii p[storii z[resc adese o umbr[ alb[ cl[tin`ndu-se pe v`rful st`ncii =i apoi lunec`nd de-a lungul ei p`n[-n apa Bicazului.

C[l[uzul t[cu, l[s`ndu-ne sub o impresie ad`nc[; =i nu =tiu cum se]nt`mpl[, c[ci ]n noaptea aceea somnul nostru, leg[nat de vuietul valurilor Bistri\ei, fu totodat[ =i fr[m`ntat de visuri nepl[cute. Pare c[o st`nc[ mare ne ap[sa pieptul, ]n vreme ce o ceat[ de t[tari ne amenin\a scr`=nind din din\i, =i o copil[ginga=[ ]ntindea m`inile spre noi.

DECEBAL +I +TEFAN CEL MARE

(Studiu istoric)

Str[lucite =i mult m[re\e figuri sunt ale acestor doi eroi]n cadrul istoric al Daciei vechi =i al noii Dacii! }nchipuirea se pierde]n zbor, c`nd cearc[ a se urca p`n[la]n[l\imea lor, =i]ns[numele unuia dintre ace=ti b[rba\i legendari este]n toate gurile, pe c`nd cel[lalt este acoperit cu v[lul uit[rii.

Fanatismul patriotic =i ignoran\a atribuie lui +tefan tot ce i se pare minunat, tot ce-i este necunoscut; orice zidire veche, un pod de piatr[d[r`mat, o movil[ de p[m`nt ridicat[ ]n mijlocul unui =es]ntins, o ruin[de cetate, biserici etc... tot, zice rom`nul, este f[cut de +tefan vod[.

Dar istoria este mai nep[rtinitoare; ea ne arat[imaginea maiestoas[a lui Decebal, str`ng`nd cu o m`n[ rana deschis[ ]n pieptul s[u =i cu cealalt[ chem`nd popoarele]n contra poporului-rege.

+tefan e un luceaf[r luminos; Decebal este un soare]ntunecat;]ns[umbra lui Decebal se]ntinde mai departe dec`t lumina lui +tefan.

+tefan este un om gigantic, ce umple ochii; Decebal se]nal\[ ]n zarea trecutului ca o zeitate nev[zut[=i ne]n\eleas[.

+i unul =i altul au avut acela=i \el, aceea=i idee sublim[: neat`rnarea patriei lor! Am`ndoi sunt eroi,]ns[+tefan un erou mai local, un erou moldovan, c`nd Decebal este eroul lumii!

}n v[lm[=agul secolelor trecute nu e rar de a vedea unele staturi mici, sus\in`ndu-se =i m[rindu-se din toate p[r\ile de hoardele s[lbatice ale t[tarilor =i de nenum[ratele fiare asiatice ce n[v[liser[ ]n Europa la glasul lui Mahomed II =i al lui Baiazid, poreclit Fulger; atacat f[r[r[gaz de le=i =i de unguri, sub pretext de oarecare drepturi fictive, +tefan, zic, se opune du=manilor c`nd cu puterea, c`nd

cu dib[cia unei ingenioase diploma\ii. El se uni cu le=ii, ca s[bat[pe unguri, cu ungurii, ca s[alunge pe le=i, =i cu am`ndou[aceste neamuri, ca s[reziste turcilor.

}n\elept, viteaz, neadormit, el izbuti a face dintr-o \ar[de p[stori o \ar[de r[zboinici sp[im`nt[tori =i, cu singurele lui mijloace, el fulger[ pe Baiazid Fulgerul, comb`tu cu succes pre Matia= Corvinul, smulg`ndu-i o parte din Ardeal, m[tur[ le=ii de pe p[m`ntul rom`nesc, lu`nd Podolia =i Pocu\ia, =i puse st[p`nire pe =esurile goale ale Bugeacului =i chiar pe o parte din c`mpiile Valahiei (|[rii Rom`ne=ti).

}n mijlocul t[cerii de moarte,]n care lumea era cufundat[pe timpul lui August, se vede ridic`ndu-se deodat[ ]n fa\a imperiului roman un om nou =i un popor nou, pe care vechii cet[\eni ai Romei]i numeau barbari.

}ns[=eful barbar se nume=te Decebal; el are o inim[ce ar putea cuprinde lumea]ntreag[, el se sprijine=te cu m`ndrie pe arcul libert[\ii. Popoarele stau ]n mirare cu ochii \inti\i asupra acestui barbar, care se m[sur[ cu ]mp[ratul, g[sindu-se deopotriv[ cu d`nsul, =i care umile=te Roma, silind-o s[-i pl[teasc[tribut. Domi\ian Dacicul, Particul etc. seac[comorile sale, ca s[cumpere pacea de la Decebal,]ns[Decebal zg`l\`ie puternic colosul roman, f[r[a-l putea r[sturna; el combate cu ne]ncetare influen\a roman[, m[rirea roman[, =i]n fine cade glorios sub bra\ul divului[1] Traian.

Moartea lui este ultimul sacrificiu ce-l face poporului s[u; el se ucide pe ruinele patriei sale!

Decebal e ca stelele acelea c[l[toare ce se z[resc pe cer, f[r[a se =ti de unde vin =i unde se duc. Necunoscu\i pe lume, el =i poporul s[u, p`n[-n momentul c`nd]ncep lupta cu Roma, ei dispar]n cur`nd, =i de-abia numele lor r[m`ne]nscris]n unele pagini de-ale lui Tacit.

+tefan =i Decebal au fost oameni de aceia care nu au nici str[mo=i, nici mo=teni.

---

[1] *Div* — m[re\.

Decebal mort, Dacia cade, fecioar[ ]nc[,]n trista condi\ie de provincie dep[rtat[. +tefan cobor`t ]n morm`nt, Moldova, pe care el o ridicase la culme, se]ntunec[ ]ncet-]ncet, pierde rangul s[u, drepturile sale, hotarele sale cele vechi =i nu mai conserv[dec`t numele =i suvenirele domnului +tefan.

Remarcabil[asem[nare de destinuri ale \[rii la dou[epoci at`t de dep[rtate, dup[moartea acestor doi oameni!

+tefan =i Decebal au l[sat testamenturi patriotice. Testamentul lui Decebal a fost moartea lui!... +tefan, prev[z`nd soarta ce amenin\[ patria sa, a dictat cu limb[ de moarte pov[\uiri izvor`te din durerea inimii =i din luciditatea cuget[rii celei mai]nalte.

Dup[unsprezece secole, +tefan a ridicat spada s`ngeroas[ care c[zuse din m`na lui Decebal. Cine oare va fi chemat a ridica spada purtat[cu at`ta glorie de +tefan cel Mare?

+i c`nd?...

STUDII NA|IONALE
(1840)

Toate na\iile]n dec[dere sau]n stare]nc[necult[au avut =i au ho\i, pe care poe\ii =i romancierii]i idealizeaz[. Spania, Sicilia, Italia, Calabria sunt chiar ast[zi cutreierate de bande]narmate, ce se \in la drumuri, vie\uiesc]n codri =i sunt groaza c[l[torilor. Grecia a avut clef\ii s[i, care sub pretext de a se r[zbuna asupra turcilor, tr[iau mai mult din jacurile f[cute asupra cre=tinilor, =i]ns[numele de cleft este sinonim cu numele de brav!

De unde vine aceast[influen\[magnetic[, pe care o sim\im c`nd se pomene=te de acei oameni ie=i\i din calea drepat[? Pentru ce suntem dispu=i a da simpatiile noastre acelor prigoni\i de asprimea legilor? Ne place oare traiul lor zv`nturat? Am vrea, ca d`n=ii, s[ dormim prin p[duri cu capul rezemat de r[d[cina unui stejar, cu m`na pe o\elele pistoalelor? Am vrea s[st[m de p`nd[ pe v`rful unei st`nci, s[ ne expunem zilele necontenit la trude, la pericole, la lupte? Ne ]nc`nt[ideea unui om ce are curajul de a se revolta]n contra societ[\ii]ntregi =i a combate cu singurele lui mijloace, sau,]n sf`r=it, exist[ ]n sufletul nostru un glas tainic, care]ndeamn[a lua partea celui slab]n contra celui mai tare?

Oricum s[fie, popoarele au o admirare plin[de dragoste pentru unii ho\i =i chiar un cult pentru vitejiile lor, c[ci tot curajul na\iilor c[zute se concentreaz[ ]n acei oameni energici.

Unii din ace=tia au fost]mpin=i]n calea ho\iei prin vreo nedreptate, de care ei au voit s[-=i r[zbune; al\ii au fost condu=i de spiritul lor neast`mp[rat, de natura lor activ[, al\ii de farmecul codrului, care ]l atrage pe rom`n cu o putere ne]nvins[. Cine =tie dac[, n[sc`ndu-se]n alte timpuri,]n alte locuri =i]n alte condi\ii, ei nu ar fi ajuns]nsemna\i prin fapte m[re\e!

Moldova are =i ea analele sale, scrise pe frunzele codrilor; =i ea are eroii s[i de drumul mare, ale c[rora balade sunt cu drag c`ntate de popor, c[ci poporul vede]n ei pe ni=te ap[r[tori meni\i a restabili cump[na drept[\ii.

|ara Munteneasc[(*numit[astfel]n glum[, c[ci cea mai mare parte din ea nu este dec`t un =es*) a avut asemenea ho\i ]nfr[\i\i cu poporul. La anul 1830 a fost prins =i executat ]n Bucure=ti unul din ei. Lume mult[ asista la acel crunt spectacol, iar c`nd drama fu s[v`r=it[ pentru satisfacerea societ[\ii, un \[ran se puse ]n genunchi l`ng[trupul mortului =i]ncepu a pl`nge amar.

— Ce ai?]l]ntrebar[cei care-l]nconjurar[.

— Ce s[am? M[doare sufletul, c[ci acesta mi-a fost binef[c[torul meu.

— Cum?

— Acum e o lun[,]mi aram ogorul: unul din boi c[zu mort de osteneal[=i de c[ldur[!... }ncepui a-mi smulge p[rul de dezn[d[jduire, c`nd omul [sta, Dumnezeu s[-i ierte p[catele,]mi zise: “|ine, s[rmane, =i nu te mai c[ina; cump[r[-\i alt bou...” =i]mi dete 12 galbeni, f[r[a a=tepta m[car s[-i mul\umesc.

Or fi vreo patruzeci de ani, de c`nd o band[ de trei ho\i vesti\i domina Moldova; pe atunci nu exista poli\ie, =i comunica\iile ]ntre \inuturi erau foarte grele, prin urmare acel triumvirat pr[da \ara ]n ziua mare f[r[ grij[ de poteri. El era compus de Bujor =i de doi boieri din cele mai ]nt`i familii!

Prin=i,]n sf`r=it, de arn[u\ii h[tm[niei, Bujor, mojicul, fu sp`nzurat, iar nobilii, privilegia\i p`n[-n momentul mor\ii, fur[ desc[p[\`na\i]n c`mpul Copoului. Cu toate acestea cronica pretinde c[doctorul Gall ar fi cump[rat scump capul lui Bujor, pentru ca s[-l studieze, =i c[nu a dat nici o le\caie pe tidvele boiere=ti.

Acest Bujor =i-a primblat vitejia prin Valahia, prin Bucovina =i prin Basarabia, f[r[fric[de c[tane sau de cazaci, iar c`nd se ar[ta]n Moldova, poporul zicea:

S-a ivit Bujor]n \ar[...
Pe ciocoi mi-i bag[-n fiar[etc.

+i atunci boierii mergeau la drum cu c`te doi-trei arn[u\i plini de arme din cap p`n[-n picioare.

Cuconul A., duc`ndu-se la B[c[u cu nevasta d-sale, care dormea]n tr[sur[, se v[zu deodat[oprit]n mijlocul drumului. Bujor cu =ase tovar[=i]i a\inea calea.

Arn[utul de pe capr[vru s[se posomorasc[,]ns[nu-i dete vreme unul din ho\i, c[ci]l smuci de sus =i-l culc[ ]n \[r`n[sub genunchiul s[u.

— Ce vre\i?]ntreb[boierul.

— Ca s[=tii ce vrem, cucoane, afl[c[eu sunt Bujor.

— Bujor?

— Bujor!

— Am]n\eles, ad[ugi boierul. Iat[punga,]ns[te rog s[nu-mi trezi\i nevasta.

— N-ai grij[, noi nu speriem femeile... C`\i galbeni ai cu d-ta?

— 150.

— Numai?

— Numai!

— Cu zim\i?

— }mp[r[te=ti.

— Prea bine... Mul\umesc... Unde mergi?

— La Bac[u.

— S[spui ispravnicului]nchin[ciuni din partea mea... Hai,]ncalec[, fl[c[u, =i c[l[torie bun[!

Surugiul, de cuv`nt, se azv`rli pe cal; arn[utul se ac[\[pe capr[cu spr`ncenele posomor`te =i boierul r[sufl[mai u=or.

— Sta\i, r[cni Bujor.

— Ce mai este?]ntreb[boierul]ngrijit.

— M-am r[zg`ndit, c[poate s[ai nevoie de parale la drum; iat[zece galbeni de la mine.

Zic`nd acestea, Bujor arunc[ galbenii ]n tr[sur[; caii plecar[ cu fuga, iar cucoana, trezindu-se =i v[z`nd monedele de aur]mpr[=tiate pe perne,]ncepu a r`de ]ntreb`nd dac[a c[zut vreo ploaie cu bani,]n vreme c`t dormise.

— Dar! r[spunse b[rbatul ei; mi-au c[zut din senin ni=te Bujori de galbena=i.

L[utarii \igani, ca vechii rapsozi, c`nt[ poporului baladele sale str[mo=e=ti pe un ritm monoton =i melancolic. Poporul le ascult[ din copil[rie p`n[la ad`nci b[tr`ne\e, f[r[a se s[tura de ele, precum nu se satur[de apa limpede a ivoarelor, c[ci poezia e pentru d`nsul o ap[r[coritoare, care]i]ndulce=te inima.

Care sunt]ns[autorii acelor balade? Poporul]nsu=i, poporul]ntreg!... De aceea poezia lui cuprinde at`ta frumuse\e, care ]nc`nt[=i minuneaz[auzul. Un singur om nu ar avea o comoar[a=a de bogat[ ]n imagini poetice,]n idei m[re\e,]n sim\iri duioase.

C`teodat[ se ]nt`mpl[ca ho\ii s[fie =i poe\i; ei atunci]=i fac c`ntecul dup[ plac =i ]l r[sp`ndesc]n \ar[prin gurile l[utarilor. Ion Petrariul din \inutul Neam\ului a compus]nsu=i balada lui cu c`tva timp]nainte de a muri:

Cine trece lunca mare?
Ion Petrariul c[lare,
Cu celmaua despre soare...
Cu trei r`nduri de pistoale... etc.

La anul 1834, o bri=c[ ]nh[mat[cu trei cai venea dinspre Siret c[tre p[durea Strungii. }n bri=c[se vedea un om c[runt, dezbr[cat de surtuc =i, cu toate acestea, aburit de c[ldura atmosferei; el era maiorul Bacinschi.

Maiorul Bacinschi a fost un tip]n societatea noastr[,]ns[un tip original =i pl[cut. Polon de na=tere, el fusese de t`n[r]nrolat]n oastea ruseasc[, f[cuse campaniile Fran\ei =i ale Italiei sub coman-

da lui Suvorov, =i la 1834, dup[ ]ncheierea p[cii]ntre Turcia =i Rusia, el se a=ez[la Moldova]n calitate de staroste rus.

C`\iva ani mai ]n urm[ maiorul fu numit =eful corpului pompierilor, pe care el ]l organiz[ prea bine. Cine nu-=i aduce aminte de maiorul Bacinschi alerg`nd la foc, c`nd c[lare pe calul s[u roib, c`nd c[lare pe o saca, c`nd ]n uniform[, c`nd]n halat, dup[cum]l apuca vremea. Adev[rul este c[pompierii no=tri f[ceau minuni sub direc\ia lui.

Maiorul Bacinschi era un *bon vivant*[1] =i avea un bogat repertoriu de anecdote variate, pe care le povestea]ntr-o limb[moldo-ruso-le=easc[de mult[originalitate. To\i]l iubeau]n societatea Ia=ilor =i to\i voiau s[-l aib[la petrecerile lor, c[ci el aducea pretutindene acea veselie pl[cut[, ce izvor[=te dintr-o inim[bun[.

Ajung`nd ]n deal la Strung[, maiorul se opri pu\in, ca s[ se r[sufle caii, =i privi cu mul\umire ]ntinsa panoram[ ce se desf[=ura sub ochii lui! *Precrasnai!*[2] zise el dup[ obiceiul s[u =i, l[s`nd bri=ca pe deal,]ncepu a cobor] singur]n vale cu pu=ca]n m`n[. P[s[rile ciripeau ]n umbra copacilor; cimbrii r[sp`ndeau]n aer un miros pl[cut,]ns[soarele era nesuferit; maiorul se puse jos sub un tufar de m[cie=, a=tept`nd ca s[vie tr[sura. Deodat[tufarul se deschise =i dete drumul la vreo 12 indivizi, care]nconjurar[pe vechiul militar.

— Domnule!]i zise unul din ei, nu cumva se]nt`mpl[s[ai vreo pung[de prisos?

— *+to?*]ntreb[maiorul.

— A! e=ti rus? *No davai rubla, c[pitane!*

Maiorul]n\elese =i scoase din buzunar vro c`\iva sorcove\i.

— Parc[ai =i un ceasornic? observ[ho\ul... adu-l]ncoace... Nu-i vrun lucru... o ceap[... al meu e mai boieresc. Ho\ul scoase din s`n un *breguet* de aur.

— Vrei s[schimbi cu mine?]ntreb[maiorul.

---

[1] Om de via\[(*fr.*).
[2] Minunat, splendid! (*rus.*)

Ho\ii]ncepur[a r`de, iar c[pitanul lor zise:

— E=ti maiorul Bacinschi, te cunosc eu de la Ia=i... ai sc[pat de foc casa unui neam al meu din P[curari. Na-\i o carboav[de drum.

— Dar cine e=ti d-ta?

— Eu sunt Ion Petrariul!

— A *precrasnai*! D-ta ho\, dar om cinstit.

Banda aceasta de ho\i fu prins[peste c`teva luni. Unul din ei primi s[devie c[l[u pentru ca s[scape de moarte,]ns[el era \igan!

Rom`nul se face ho\, se face ispravnic, se face judec[tor, dar c[l[u niciodat[.

POEZIA POPORAL{

I

Datinile, pove=tile, muzica =i poezia sunt arhivele popoarelor. Cu ele se poate oric`nd reconstitui trecutul]ntunecat.

Din studiul lor ne vom l[muri despre originea limbii noastre, de na=terea na\ionalit[\ii rom`ne, de plec[rile naturii cu care este ]nzestrat poporul, =i de luptele ce le-au sus\inut coloniile romane p`n-a nu se preface]n locuitorii de ast[zi ai vechii Dacii.

}ntre diferitele neamuri r[sp`ndite pe malurile Dun[rii, nici unul nu are, ca neamul rom`nesc, o poezie poporal[at`t de original[, at`t de variat[, at`t de frumoas[ =i at`t de str`ns unit[cu suvenirele antichit[\ii.

N[scut din s`nge meridional, str[mutat de sub un soare fierbinte ]ntr-o \ar[ nou[, neamul rom`n a p[strat o]nchipuire fecund[, vie, gra\ioas[, o agerime de spirit, care se traduce]n mii de cuget[ri fine =i]n\elepte, o sim\ire ad`nc[de dragoste pentru natur[=i o limb[armonioas[, care exprim[cu ging[=ie =i totodat[cu energie toate aspir[rile sufletului, toate iscodirile min\ii.

S[lu[m de exemplu aceste versuri dintr-o balad[:

Via\a omului
Floarea c`mpului!
C`te flori p-acest p[m`nt
Toate se duc la morm`nt;

}ns[floarea lacului
St[la u=a raiului
De judec[florile
Ce-au f[cut miroasele!

Mult am cerceta]n literaturile cele mai inaintate =i]n operele poe\ilor celor mai eminen\i, f[r[a g[si o idee at`t de minunat[=i a=a de frumos zis[. O asemenea idee este rezumatul cumin\iei omene=ti, relevarea sim\ului de nemurire, exprimat prin glasul poporului. *Vox populi, vox dei!*[1]

II

Poezia poporal[este]nt`ia faz[ a civiliza\iei unui neam ce se treze=te la lumina vie\ii, iar c`nd acest neam cade din vechea sa civiliza\ie, poezia poporal[devine paladium[2] al limbii =i al obiceiurilor str[mo=e=ti. Pentru noi ea este =i o faz[=i un paladium.

De vom deschide pe Virgil =i pe Ovid, ne vom g[si, pot zice, acas[la noi. Virgil, istoricul didactic =i poetic al vie\ii agricole, autorul *Georgicelor*, descrie]ns[=i via\a c`mpeneasc[ a rom`nilor de ast[zi. Ovid este izvorul credin\elor mitologice ce sunt r[sp`ndite]ntre noi prin pove=ti =i tradi\ii. }n ele g[sim, ca =i]n gura poporului nostru, fete =i fl[c[i schimba\i]n brazi,]n p[uni,]n dafini, dobitoace care gr[iesc, p[s[ri m[iestre etc., etc.

Pe l`ng[ ace=ti doi creatori de poezie antic[ s-a ad[ugit un al treilea poet, p[storul c`mpiilor =i al mun\ilor no=tri, care a produs cea mai frumoas[epopee p[storeasc[din lume: *Miori\a*. }nsu=i Virgil =i Ovid s-ar fi m`ndrit, cu drept cuv`nt, dac[ar fi compus aceast[minune poetic[.

III

Poporul e un mare neolog, c`nd ]i face trebuin\[; el r[stoarn[ sistemele ]nv[\a\ilor, c`nd ele nu sunt]ntemeiate pe logic[, =i]=i formeaz[o limb[curat[, expresiv[, armonioas[, c[ci]i place armo-

[1] Vocea poporului, vocea lui Dumnezeu (*lat.*).
[2] *Paladiu* — ocrotire, chez[=ie.

nia. El cat[a cuprinde]n pu\ine cuvinte o lume de idei, fiind *vorba lung[s[r[cia omului*, adic[s[r[cia g`ndului; prin urmare, tocmai]n forma frazelor lui descoperim rudirea limbii noastre cu limba latin[.

Poporul]mparte poeziile sale]n *c`ntece b[tr`ne=ti*,]n *c`ntece de frunz[*,]n *doine* =i *hore*.

Cele mai multe balade ce le avem dateaz[de la secolii XVI, XVII =i XVIII, precum: *Toma Alimo=, Gruia Grozovan, Codreanul, Ghimciu, Novac* etc.

Societatea de pe atuncea era r[zboinic[: to\i oamenii erau]narma\i =i]n picioare, toate ideile pornite spre lupt[cu du=manii \[rii. Principatele noastre de-abia =tiau c[au tractate cu \[rile vecine: lovirile erau zilnice c`nd cu le=ii, c`nd cu ungurii, c`nd cu t[tarii, c`nd cu turcii =i, ce e mai trist, c`nd chiar cu rom`nii!

Ar[turile se f[ceau cu o m`n[ pe coarnele plugului =i cu una pe pal[, c[ci t[tarul sta la p`nd[ ]n marginea \[rii. C`nd t[tarul pr[da ]n \ar[, rom`nul g[sea cu drept s[-=i]ntoarc[paguba cu dob`nd[; a=a el era mai mult prin Bugeac dec`t pe-acas[.

C`ntecele b[tr`ne=ti adeveresc cronicile,]ns[c`ntecele au un ce care te mi=c[ p`n[-n suflet; nu po\i sta]n neuimire, c`nd auzi pre Gruia Grozovan zic`nd:

Alei! tu, Ghirai b[tr`n,
Las[cel hamger la s`n
C[eu sunt pui de rom`n
+i nu-mi pas[de p[g`n!

Nu po\i s[nu admiri calul lui Codrean, care c`nd fugea: *v[ile se limpezea!*

Nu po\i s[stai nesim\itor]n auzul armoniei limbii poporului, c`nd Toma Alimo= zice murgului s[u:

A=terne-te drumului
Ca =i iarba c`mpului
La suflarea v`ntului!

Frumoase timpuri de vitejie au fost acelea unde rom`nul intra ]n doi ca ]n doisprezece =i unde hanul t[tarilor trimitea *jalob[* c[tre domnii Moldovei, cu rug[mintea ca s[ porunceasc[ Grozovenilor de pe atuncea de *a nu le mai opri calea, c`nd se]ntorceau cu prad[din |ara Le=easc[*!

}ns[roata norocului se]ntoarce! Starea Principatelor se schimb[; neat`rnarea lor piere; poporul sufer[, vitejia lui amor\e=te =i trece de la gloate la cete, de la cete la indivizi, =i prin urmare baladele str[mo=e=ti sunt ]nlocuite prin *c`ntece de frunz[*, c`ntece ho\e=ti.

IV

Poezia poporal[este nu numai expresia cea mai vie a caracterului na\ional, dar ea arunc[=i o lumin[asupra comer\ului din timpurile trecute:

M[iculi\a tot m[-ntreab[,
Care munc[mi-i mai drag[?
Un cal bun de c[l[rie
+i arme de Vene\ie.

Nici Miron, nici Neculce, nici Ureche]n cronicile lor nu pomenesc de comer\ul vene\ianilor =i al genovezilor cu \[rile noastre;]ns[c`ntecul poporal]ndepline=te acea lacun[cu dou[cuvinte.

El asemenea arat[dragostea nem[rginit[a rom`nului pentru frumuse\ile naturii, ca o mo=tenire virgilian[:

Prim[var[, muma noastr[,
Ia z[pada de pe coast[,

Iarba verde s[mai creasc[,
Sufletu-mi s[-mi r[coreasc[;
S[-mi aud cerul tun`nd,
S[mai v[d turme p[sc`nd! etc.

Este dar de nevoie a mai analiza sim\irea exprimat[ ]n aceste r`nduri =i poetica lor frumuse\e?

Este oare vreo introducere mai minunat[ ]n literatura modern[, un tablou mai homeric dec`t aceast[ strof[ care ]ncepe un vechi c`ntec haiducesc?

Sub poale de codru verde
O zare de foc se vede,
+i-mprejurul focului
Stau haiducii codrului!... etc.

Este mai simpl[, mai colorat[, mai frumoas[descriere dec`t aceasta din Balada *Badiului*?

Pe luciul Dun[rii,
La scursurile G`rlei,
La cotitura m[rii
Ion, m[ri, c[mi-=i venea...
Un caic lung, =inuit,
Pe din[untru poleit,
Cu postav verde-nvelit,
+i-n caic =edea lungit
T[ietorul fr`ncilor,
M[celarul turcilor!... etc.

Poezia poporal[se mai deosebe=te =i prin o cuno=tin\[psihologic[, care denot[spiritul observator al poporului.

De voie=te s[arate cochet[ria femeiasc[, c`ntecul zice:

Puica trece =i z`mbe=te
+i-a m[z[ri nu voie=te... etc.

}n balada *P[una=ul codrului*, femeia privind lupta pe moarte a doi voinici, care o iubesc, zice cu m`ndrie:

Din doi care-a birui
Eu cu d`nsul m-oi iubi,
B[rb[\el voios mi-a fi... etc.

La noti\ele pre\ioase despre rela\iile (referin\ele) noastre politice =i comerciale, poezia poporal[mai adaug[o larg[prescriere de starea moral[, de obiceiurile vie\ii intime =i de organizarea social[a Principatelor: prin urmare, poezia poporal[trebuie s[fie obiectul studiilor noastre serioase, dac[vrem s[afl[m cine am fost =i cine suntem.

V

Albia literaturii noastre e at`t de ]ngust[, c[, de a= zice c[ mai nici o scriere nou[ nu posed[ condi\iile unei scrieri nemuritoare, a= zice un adev[r sup[r[tor pentru tagma litera\ilor, =i adev[rul, de c`nd lumea, umbl[cu capul spart,]ns[m[rturisesc c[, privind babilonia limbistic[din zilele noastre, m[ ]ngrijesc pentru viitorul nostru literar =i m[m`ng`i numai cu credin\a c[acest viitor]=i va g[si loc de sc[pare]n poezia poporal[!

}mi]nchipuiesc c[sunt un str[in sosit]n Moldova sau]n Valahia, cu dorin\a de a studia istoria, datinile, natura =i geniul neamului rom`nesc. Cump[r o bibliotec[ ]ntreag[de c[r\i scrise]n felurite jargonuri, istorie, poezie, jurnalistic[etc.

Deschid o carte istoric[, =i v[d]n ea nume, date, pomeniri de r[zboaie,]ns[nici o idee de mi=carea social[, de institututuri, de gradul civiliza\iei diferitelor epoci. Nemul\umit, m[duc s[vizitez

monumentele, doar voi descoperi un vestigiu din lumea trecut[; monumentele lipsesc! M[ ]ntorc deci la limba =i la literatura de ast[zi! Aicea m[cuprind fiori de ghea\[!

Gramaticile]mi par ni=te seci diserta\iuni de limbistic[latin[, francez[, italian[...]ns[nu adev[rate gramatici rom`ne=ti.

Cercetez literatura =i dau de o amestec[tur[indigest[de limbile neolatine, de o sum[de idei luate f[r[nici un sistem de la str[ini, =i prin urmare nu-i g[sesc nici un caracter original.

Unde este dar rom`nismul? Unde s[-l caut, pentru ca s[-mi fac o idee exact[ de geniul rom`n?

Din]nt`mplare m[ primblu ]ntr-o zi ]ntr-un iarmaroc =i deodat[ m[ cred ]n alt[ lume. V[d oameni =i haine ce nu v[zusem ]n ora=e; aud o limb[ armonioas[, pitoreasc[ =i cu totul str[in[ de jargonul c[r\ilor. De unde eram la ]ndoial[ dac[ rom`nii sunt o na\ie sau o colonie cosmopolit[modern[, un soi de Algerie franco-italiano-greceasc[,]ncep a]ntrevedea adev[rul.

Iat[un om cu fizionomia vesel[. El intr[ ]ntr-o colib[de frunze, scoate de sub suman un instrument ce-i zice l[ut[, =i se pune a c`nta. Mul\ime de oameni se]ndeas[ ]mprejurul lui =i]l ascult[cu dragoste, c[ci el zice balade str[mo=e=ti!...

Ochii-mi se deschid; o na\ionalitate]ntreag[se dezv[luie]n graiul,]n hainele,]n tipul antic,]n c`ntecele acelor oameni.

L[utarul c`nt[:

Pe c`mpul Tinechiei,
Pe zarele c`mpiei,
R[s[rit-au florile
Odat[cu zorile?
N-au r[s[rit florile,
+i-a scos badea oile
De-au umplut v[ile... etc.

=i dinaintea mea se desf[=oar[un tablou care m[ ]nc`nt[; mai pe urm[ l[utarul, vr`nd s[m[aduc[ ]n extaz,]ncepe balada *Miori\ei*:

Pe-un picior de plai,
Pe-o gur[de rai
Iat[vin]n cale,
Se cobor la vale
Trei turme de miei
Cu trei ciob[nei... etc.

+i c`nd el sf`r=e=te, toat[nedumerirea s-a =ters din minte-mi; r[m`n convins de na\ionalitatea rom`n[, de geniul rom`n, de adev[rata literatur[ rom`n[.

}n\eleg dragostea rom`nului pentru \ara lui;]l]n\eleg de ce zice el:

}n neagra str[in[tate
Dorul m-apuc[de spate.

}n\eleg puterea leg[turilor de familie, c`nd el suspin[ ]n modul cel mai poetic:

Bate v`ntul printre brazi
+i-mi aduce dor de fra\i;
Bate v`ntul printre flori,
}mi d[dor de la surori;
Bate v`ntul printre mun\i,
}mi d[dor de la p[rin\i... etc.

Iat[poezie! iat[adev[rata literatur[, de care se pot m`ndri rom`nii!

Fie forma versurilor uneori defectuoas[, ele]mi par mie poleite cu razele geniului. Privighetoarea nu e frumoas[, dar c`ntecul ei este din rai!

PALATUL LUI DUCA-VOD{

mai 1842

Amice,]\i scriu dintr-o ruin[care odinioar[a fost palat domnesc: de pe o]n[l\ime unde odinioar[vegheau cete de osta=i viteji, \in`nd ochii ]n calea t[tarilor, =i unde ast[zi se ]ngra=[ dormind c`\iva c[lug[ri]n compania buhnelor. Am venit s[vizitez palatul lui Duca-vod[ ]n Cet[\uie, =i iat[ce-am g[sit:

Acest fost palat, ridicat spre partea zidului din fa\[cu Ia=ii, este]ntreg de piatr[, cu bol\i de c[r[mid[. El nu]ntrune=te propor\iile arhitecturale care dau unei cl[diri aspectul de monument, dar posed[un ce misterios, care spune multe imagina\iei. Ferestrele, prea mici, sunt]mpr[=tiate f[r[nici o simetrie pe fa\ada lui,]ns[pe timpul luptelor, atunci c`nd rom`nul era totdeauna cu zilele]n m`n[, locuin\ele aveau nevoie mai mult de metereze dec`t de ferestre largi.

}n[l\imea lui e ca de dou[r`nduri, dar numai unul, adic[ cel de sus, apare ochilor, c[ci partea mijlocie cuprinde taini\e ]ntunecoase, iar sub acestea vin beciuri s[pate ]n p[m`nt. O scar[de vreo 12 lespezi, str`mt[=i lipit[de peretele dinafar[al palatului, duce pe un balcon mic, sub care se deschide u=a beciurilor.

Pe acest balcon de piatr[o alt[u=[, rotund[,]ngust[=i scurt[, d[pas]n o tind[boltit[, pardosit[cu c[r[mizi exagonale =i luminat[prin o fereastr[din fund. }n dreapta =i]n st`nga tindei, dou[ u=i dau intrare ]n dou[ mici apartamenturi; cel din st`nga cuprinde o sal[destul de mare cu trei ferestre spre ograd[, boltit[=i pardosit[cu c[r[mizi. }n unghiul de-a st`nga, cum intri, se vede locul unei sobe ce s-a d[rmat. Acea sal[servea pentru primiri =i sfaturi; ea comunic[cu o camer[luminat[prin dou[ferestre, tot dinspre ograd[, asemenea boltit[=i pardosit[cu lespezi de c[r[mid[.

}n unghiul din fund,]n dreapta, se vede o u=[mic[ce se crede c[ar fi comunicat prin o sc[ricic[s[pat[ ]n zid cu taini\ele de dedesubt.

Cel[lalt apartament, din dreapta tindei, se compune iar[=i din dou[camere,]ns[mai mici. Cea dint`i are dou[ferestre spre ograd[, bolt[=i pardoseal[de c[r[mizi. }n unghiul de-a dreapta u=ii se g[se=te]nc[o sob[, ce seam[n[cu vetrele \[r[ne=ti, de=i mai bine lucrat[, mai elegant[=i mai ridicat[. A doua camer[, numit[*odaia lui vod[*, prime=te lumina din partea ora=ului Ia=ii. Pe pere\i apar ni=te flori ro=ii zugr[vite cu pu\in[art[;]ns[aceste vestigiuri arat[c[apartamentele au fost acoperite cu frescuri, peste care s-a l[\it mai]n urm[varul vandalismului c[lug[resc.

}n unghiul din fund,]n dreapta camerei din fund, este o u=[foarte]ngust[=i scurt[care se deschide]n zidul dinspre ograd[. O sc[ricic[s[pat[ ]n acel zid, =i luminat[numai prin o ferestruic[rotund[, duce]n o camer[numit[*iatacul doamnei*, =i care se g[se=te sub *odaia lui vod[*. Acea camer[misterioas[, boltit[cu piatr[, pu\in ridicat[=i luminat[prin dou[metereze, are]n fund un soi de scobire]n zid, ce servea de vatr[. Ferestrele ei privesc]n partea Prutului.

A=adar, r`ndul de sus al palatului se compune din cinci camere, dintre care una tainic[=i suba=ezat[.

Intrarea]n beciuri este pe din fa\[, adic[din partea ogr[zii. Ele sunt s[pate]n p[m`nt, boltite =i zidite de-a curmezi=ul palatului,]n num[r de cinci sau =ase, dar nu au nimic remarcabil.

Iar intrarea]n taini\e se g[se=te]n peretele palatului care prive=te spre ora=. O u=[mic[, rotund[=i ridicat[de la p[m`nt ca de vreo doi co\i, duce ]ntr-un fel de tind[ ]ngust[, ]n al c[rei fund se deschide o vizunie ce are mult[ asem[nare cu un cuptor de pit[rie; nivelul ei e mai ridicat dec`t acel al tindei. }n st`nga se vede o camer[ boltit[, tupilat[, ]ntunecoas[, ]n al c[rei col\, de-a st`nga, se arat[o gaur[prin care de-abia]ncape omul, pentru ca s[intre]n o alt[camer[, asemenea]ntocmai ca cea dint`i. Am`ndou[sunt zidite pe aceea=i linie cu *iatacul doamnei*.

Care a fost menirea acestor taini\e?... Las aceast[ ]ntrebare pe seama arheologilor; eu constat numai c[bol\ile sunt lucrate cu mult[m[iestrie, c[forma ferestrelor este rotund[=i c[arhitectura palatului, de=i str[in[regulilor arhitecturale, are un sigil de originalitate =i poate s[ne fac[a]ntrevedea]n trecut soiul locuin\elor adoptate de str[mo=i pe timpul periculos]n care tr[iau.

}n pervazurile u=ii balconului se cunosc]nc[bor\ile scobite]n zid pentru capetele drugului ce servea a]nt[ri u=a pe din[untru, c`nd era ]nchis[ noaptea; obicei care s-a p[strat p`n[ast[zi]n casele \[r[ne=ti.

}n *odaia lui vod[*, la ambele col\uri,]n partea ferestrei, sunt doi st`lpi=ori de piatr[, pu\in ridica\i, care \ineau loc de picioare pentru un pat. Asemene se obi=nuie=te =i la \[rani, cu deosebire numai c[ st`lpii sunt de lemn.

Din dosul palatului se g[se=te o ci=mea seac[, f[cut[ ]n zidul ce]nconjoar[Cet[\uia.

Poarta Cet[\uiei se deschide]n partea zidului ce cat[spre dealul Pietr[riei. O clopotni\[se]nal\[pe d`nsa, ]ns[ nu are nimic mai ]nsemnat dec`t toate celelalte clopotni\e de pe la m[n[stiri. }n fruntea por\ii, pe dinafar[, este s[pat[ ]n piatr[stema \[rii: cap de zimbru, purt`nd o coroan[ pe coarne, =i ]ntre coarne o stea; ]n dreapta un soare, ]n st`nga o lun[, dedesubt o cruce =i primprejur o inscrip\ie]nc[bine p[strat[. Gr[beasc[-se arheologii s[o copieze, c[ci timpul macin[.

}n st`nga por\ii se ]n=ir[ ni=te case mari cu dou[ r`nduri, ce par a fi mai moderne; iar de acestea se \in un r`nd de case vechi, care au o sal[lung[rea\[de o frumoas[arhitectur[. Propor\iile sunt bine chibzuite, iar mai cu seam[bol\ile, de stil gotic, sunt demne de admirat. Sub ea, se afl[pivni\e lungi, largi =i trainice.

}n dreapta por\ii, l`ng[zidul Cet[\uiei, dinspre Prut, este o zidire de form[rotund[, a c[rei bolt[este o adev[rat[minune de elegan\[=i de m[iestrie. Lumina o prime=te pe deasupra ca domnul

Panteonului. Ce p[cat c[acel mic cap-d'oper[de arhitectur[servea, precum se spune, de buc[t[rie!

Biserica se ridica mai]n mijlocul ogr[zii. Ea seam[n[cu Biserica Goliei din Ia=i. Pe zidul dinl[untru, deasupra u=ii, sunt zugr[vite portreturile lui Duca-vod[=i al familiei sale. Domnul \ine]n m`na dreapt[planul bisericii.

N.B. — Se zice c[o parte din dealul Cet[\uiei s-ar fi d[rmat — nu =tiu c`nd... =i c[ ]n acea d[rmare ar fi disp[rut =i un palat cu dou[ r`nduri... (?)

Pe zidul Cet[\uiei este un foi=or luminat cu trei ferestre mari, din care turistul se bucur[de o minunat[panoram[. L`ng[ acel foi=or se deschide ]n zid o porti\[ ce d[ drumul afar[ din Cet[\uie... C`te scene romantice s-ar putea cl[di pe acel foi=or =i acea porti\[misterioas[!...

PIATRA TEIULUI

(Legend[)

Fragment dintr-o c[l[torie]n Mun\ii Moldovei

Mul\i dintre compatrio\ii no=tri s-au dus, se duc =i se vor mai duce poate]n str[in[tate. C[l[toria e un lucru frumos =i bun, care ne dezv[luie, cu mult mai bine dec`t c[r\ile, via\a intim[ a civiliza\iilor. Pu\ini sunt care s[ nu fi m[surat geometrice=te lungimea Praterului[1], de la cea din urm[ cas[ de pe Jägerzeile p`n[la rotond[; care, oric`t de ]nc[p[\`nat le-ar fi fost tactul lor muzical, s[nu fi sim\it f[r[voie piciorul lor drept b[t`nd m[sura, pe c`nd ascultau pe Wasser-glaus, pe o frumoas[lun[plin[, unul din acele dulci valsuri ale lui Lanner ori Strauss, care leag[n[ ]ntr-o u=oar[somnie b[tr`na =i molatica Vien[.

Foarte mul\i dintre tinerii no=tri,]ntor=i la c[minul p[rintesc, vorbesc despre]nt`mpl[rile pe care Italia le-a sem[nat ]n calea lor, =i amintirile acestea sunt ca o palid[ r[sfr`ngere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n-are la]ndem`n[ o anecdot[ auzit[ la Paris, o aventur[ la Viena, o lovitur[ de stilet la Vene\ia, un ceas de dragoste la Floren\a =i o plimbare ]n golful Neapolului, ]n voia unei vele latine, care se leag[n[ capricios la lumina miilor de facle ale voluptoasei cet[\i sc`nteind ca stelele at`rnate de bolta cereasc[, electrizat de o m`ndr[napolitan[cu iubirea arz[toare ca un siroco din \ara ei, cu ochii arunc`nd fl[c[ri, adese tot a=a de grozave ca ale Vezuviului. Apoi un drum printre sf[r`m[turile =i buc[\ile]mpr[=tiate ale columnelor de marmur[, ale f`nt`nilor secate =i ale arcurilor de triumf din]ntristata Rom[! Cine nu =i-a muiat m`na, plecat pe marginea luntrei, ]n limpedea und[ a frumosului Leman[2], cel cu contururi ginga=e ca g`tul unei lebede, cu vile

[1] Bulevard principal]n Viena.
[2] Lac]n Elve\ia, pe malul c[ruia se afl[ora=ul Geneva.

r[coroase =i vesele pe \[rmurile-i fericite, al acelui frumos Leman care sluje=te de oglind[Muntelui Alb, ca unei b[tr`ne cochete, mare =i poetic prin el ]nsu=i, =i mai mare de c`nd,]n entuziasmu-i de poet, Voltaire zicea: “Lacul meu e]nt`iul!” Cine n-a trecut printre ]nsemn[rile-i de c[l[torie efectul soarelui ]n cascada de la Giessbach, cine n-a admirat =i n-a descris un asfin\it de soare pe Rhighi, cine n-a sim\it nimicnicia omului ]n fa\a uria=ilor Alpi cu piscuri de nea, cu br`ul de verdea\[ ]ntunecoas[, ca un simbol de nel[murit?

Mai mult, noi, oameni ferici\i, abia r[s[ri\i la fa\a p[m`ntului, ne-am dus s[ ne plimb[m tr`nd[via ori nefericirile p`n[ =i prin p[durile feciorelnice ale Lumii Nou[; =i dup[ ce am str[b[tut o parte a lumii, dup[ se am gr[m[dit at`tea nume de ora=e =i at`tea pozi\ii geografice, numai \ara noastr[ nu ne-o cunoa=tem, \ara noastr[, care, dup[ gazeta zilei, ar fi m[sur`nd 500 de mile p[trate. De ce oare? Ca moldovan ce m[aflu =i pentru amorul meu propriu, n-a= vrea s[fiu =i eu cuprins]n dezlegarea problemei puse...

S-ar putea oare s[fie cineva a=a de nedrept =i s[spuie ori s[cread[c[Moldova ar fi un \inut de step[,]n care soarele se trude=te]n z[ri f[r[sf`r=it, ]n care verdea\a slab[ =i p[lit[ te ]ntristeaz[? Nu, Moldova cuprinde tot felul de vederi, vesele, ]ntunecoase, c`mpene=ti,]mbog[\ite de podoabele naturii. Mai are apoi un caracter nel[murit de suav[melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu =tiu ce primitiv]n preten\ia colinelor ei, care te fac s[-\i ui\i via\a cu necazurile-i de fiecare clip[=i te adorm]ntr-o bl`nd[ =i mut[ admirare.Visare a sufletului, care-\i adoarme durerea sub un v[l de uitare, g[se=ti pe costi=ele-i singuratice, ]n f`na\urile-i de=erte,]n p[durile acelea care nu c`nt[ dec`t pentru ele; din toate izvor[=te parc[o c`ntare sublim[ de p[reri de r[u =i de resemnare, de amar[ mil[, apoi de z`mbet =i mai amar]nc[! }n t[cerea c`mpiilor ei sim\e=ti poezia unui bocet, apoi lacrimile ]ntristate =i necontenite ale aceluia care singur se pl`nge de sine; parc[vezi pe un om care moare =i-=i]ntoarce ochii topi\i c[tre soarele vesel pentru al\ii,

dar palid =i f[r[raze pentru d`nsul. Parc[ vezi ]n icoanele ce te ]nconjoar[ stingerea tinere\ii, melancolia unei luciri slabe pe un lac lini=tit. St[ruie=te ]n natura aceasta singuratic[ o sim\ire ad`nc[de descurajare, o ve=nic[vorbire cu sine]ns[=i a unei p[reri de r[u, a unei dureri, apoi o privire sfioas[,]n cea\a z[rii, c[tre viitor! Sim\e=ti parc[ ]n bocetul]n[bu=it =i f[r[contenire zv`cniri de n[dejde, pr[p[stii de ]ndoial[, melodioase c`nturi de slav[, o poezie f[r[nume, care te p[trunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n-ar putea fi t[lm[cit[ ]n nici o limb[oemeneasc[— ceea ce marele poet a numit “voci interioare”, sf[tuind]ntre ele, vorbindu-=i o limb[necunoscut[, fa\[de care limba noastr[omeneasc[nu-i dec`t o palid[copie.

Amintirile istorice, legendele castelelor, care sunt farmecul c[l[toriilor]n Elve\ia, de pild[, unde sunt? Nu lipsesc nici acestea: sap[urmele r[sp`ndite ici-colo =i o s[ ai a scutura pulberea de pe vreo cetate roman[; o s[ g[se=ti s[geata unui arc dacic, ori fr`nturile unei s[bii a lui Traian, un turn, un pod, c`teva lespezi cu vechile lor inscrip\ii latine, singurele anale pe care ni le-au l[sat vremurile de odinioar[; amintiri mari =i simple, ca =i natura care le-nconjoar[, t[cute, cu g`ndirea grav[, singuratice =i]mpr[=tiate]n furtuna tulbur[rilor care au fr[m`ntat biata noastr[ patrie. Vei g[si locuri sfin\ite de oasele str[bunilor ori de vitejiile lor. F[-\i un drum din g`ndurile tale, ori arunc[ ]n trecere o privire de admira\ie]nl[crimat[spre Neam\, las[alt[lacrim[ ]n locul acela cu nume poetic care se cheam[Valea Alb[, pe unde r[t[cesc umbrele r[zboinicilor lui +tefan!

Ce-mi pas[mie, moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din str[in[tate, de fantomele voastre nem\e=ti, de *comediile voastre imitate =i de povestirile voastre traduse =i adaptate*! Zugr[vi\i-mi, mai cur`nd, o icoan[ din \ar[, povesti\i-mi o scen[ de la noi, pip[rat[ ori plin[ de poezie, o mic[ scen[ improvizat[, c[ci bunul =i r[ul, simplul =i emfaticul, adev[rul =i ridicolul se ]nt`lnesc la fiecare pas. O s[

g[si\i]n nevinovatele credin\e populare oric`t[fantezie voi\i, iar]n n[ravurile amestecate ale claselor de sus, stof[destul[. +i]n loc s[-mi plimba\i prin Ia=i un personaj de-al lui Balzac, care s-ar]neca]n glodul de la noi, da\i mai bine eroului vostru o giubea larg[, un anteriu din vremurile cele vechi =i bune,]n vorbire o l[ud[ro=ie naiv[,]n felul de a se purta o asprime fireasc[, =i pune\i]n juru-i via\a oriental[alc[tuit[din despotism casnic =i din trai patriarhal. Apoi pe un divan, ori]n c[ru\[de po=t[, ori]n r[dvan, dac[-i d[m`na, face\i-l pe acest moldovan s[ lucreze, face\i-l s[ se mi=te prin \ara lui. Imita\ia necugetat[ ne stric[ mintea =i inima, =i ]ncet-]ncet va ruina =i patriotismul - dac[ este patriotism! Imita\ia, care ne face s[ dispre\uim ce e na\ional =i p[m`ntul nostru, ne]ncarc[creierul de idei cu neputin\[de pus]n leg[tur[cu lucrurile vie\ii zilnice.

Dac[din]nt`mplare ar c[dea la Ia=i o bro=ur[tip[rit[la Paris, ori chiar la Cern[u\i, intitulat[: *Un drum prin Moldova, C[l[torie]n Moldova, Schi\[* ori altceva,]n care autorul ar spune cam acestea]ntr-o fraz[lung[=i sfor[itoare: “}ntr-un \inut ne=tiut al Europei, ori necunoscut bine, am g[sit un popor bun =i naiv]nc[, poetic]n tradi\iile lui de ob`r=ie, poetic chiar]n s[lbatica ne=tiin\[, un popor cu bun-sim\, din care ai putea s[faci tot ce vrei, impresionabil, locuind o \ar[pe care destinul a]nfrumuse\at-o =i a]mbog[\it-o; e o comoar[m[rea\[de tablouri nou[acest popor, aceast[\ar[ ]n care oamenii sunt azi ca =i-n ziua]n care natura a sf[rmat tiparul]n care i-a creat, aceast[\ar[cu]mpestri\area raselor ei deosebite, cu dialectele ei, cu]mbr[c[mintea =i obiceiurile ei...” - atunci, ca de=tepta\i dintr-un vis, am g[si =i \ara noastr[vrednic[de ceva!

Eu, cel care vorbesc acum =i *critic*, =i eu mult[vreme am petrecut, nu *critic`nd* aceast[ biat[ \ar[, dar necunosc`nd-o. C`teodat[ cugetam privind cu ocheanul ]n z[ri de pe dealul Copoului: “A= vrea s[ fiu l`ng[st`nca aceea uria=[, ]nro=it[ de cele din urm[ luciri ale soarelui, pe care o v[d ]n dep[rt[ri at`rn`nd parc[din cer...”, dar

n-aveam dec`t o dorin\[ nedeslu=it[, a=a cum ]\i vine c`teodat[ ]n mijlocul leneviei care \ese via\a noastr[ie=ean[, =i care-i face farmecul.

II

+i iat[c[ ]ntr-o zi las din nevoie zgomotele nedeslu=ite ale ora=ului nostru, zumzuind ca un stup gata de roit, desf[=ur`ndu-=i str[lucirea, glodul, gunoaiele =i luxul, jidovii murdari =i preten\iile ridicole =i, p[r[sind rohatca[1] =i ]ndrept`nd din surghiunul meu un r[mas bun acestui t`rg, pe care-l iubesc =i-l ur[sc, v[z`nd cum se =terge]n zare cea din urm[clopotni\[,]ncercam o sim\ire ciudat[, nu de p[rere de r[u, nu de pl[cere, dar =i de una =i de alta, amestecate cu curiozitatea =i cu r`vna fantastic[ de a merge ]nainte =i ]n acela=i timp dorind s[ =tiu =i ce fac prietenii mei cei buni; adic[ mai cur`nd dorind s[fiu de fa\[nev[zut la via\a aceea de lini=tit[tulburare, s[bag de seam[la toate mi=c[rile acelei vie\i de mici nimicuri, de pref[c[torii m[runte, de mici cancanuri =i vorbe rele, de taine m[runte, care se =optesc la ureche =i pe care t`rgul]ntreg le =tie, de toate lucrurile mici care alc[tuiesc temeiurile]ndeletnicirilor =i pl[cerilor capitalei noastre.

+i-ntr-adev[r c[nimic din toate acestea nu g[seam]n dacul sp[tos care sta c[lare ca o stan[pe calul lui; numai bra\ele i le vedeam mi=c`ndu-se, iar \ip[tu-i s[lbatic nu sem[na deloc cu glasurile elegan\ilor no=tri.

V[rog s[m[ierta\i deocamdat[de toate cuget[rile, observa\iile =i tablourile, c[ci =i-a=a mi-i destul de greu s[-mi p[strez cump[na]n ginga=a c[ru\[ ]n care m[aflu. La fiecare hop stau gata s[c[l[toresc]n aer; e foarte pl[cut. P`n[ la Piatra surugiul m-a r[sturnat numai de dou[ ori. Am f[cut ad`nci studii mineralogice =i nem[rginit progres]n psihologia oamenilor.

4 septembrie. Am venit foarte repede, =i-i de mirare c`nd te

[1] *Rohatc[* — barier[la marginea unui ora=.

g`nde=ti la caii care fac slujba. Iat[-m[ la Piatra, ori mai cur`nd deasupra Pietrei. Iat[cele dint`i c[su\e care stau at`rnate pitoresc pe coastele Chetricic[i, ca ni=te capre. Opre=te, dacule, nu =tii tu c[adierea aceasta de via\[care sufl[de la munte a uscat lacrimile copil[riei mele, a dezmierdat visurile mele de t`n[r =i m[ g[se=te iar, dup[ lung[ desp[r\ire, t`n[r]mb[tr`nit, cu fruntea br[zdat[, cu inima sf[r`mat[, dezam[git! C`t de repede trec zilele iluziilor! C`t de frumoase erau visurile mele =i ginga=e, ca =i tres[ririle acelea u=oare pe care le st`rnea piatra mea pe undele Ronului! Las[-m[ s[ r[suflu! O, te recunosc, adiere dulce! C`t de bine]mi umpli pieptul! De pe ce piscuri ai cules miresmele tale? Sufl[, haide, joac[-te]n p[rul meu, r[core=te-mi fruntea]nfierb`ntat[. Te salut ca pe un credincios prieten pe care-l socoteam pierdut, ca pe o amintire a zilelor frumoase, care a venit s[-mi z`mbeasc[! E mult[, mult[vreme de c`nd nu ne-am v[zut!

7 septembrie. O plimbare pe podul de pe Bistri\a. Am fugit din groapa aceasta r[u mirositoare care se cheam[Piatra. S[r[sufl[m aici. Da, Bistri\a limpede =i m[rea\[vine =i-=i sfarm[valurile de st`lpii podului, aduc`nd cu ea aerul r[coros al mun\ilor. Soarele]n asfin\it se joac[cu undele. Iat[-l cum le suce=te ca pe ni=te solzi, iat[-l]ntr-un snop de raze l[s`ndu-se la vale, =i de c`te ori valul bate \[rmul, parc[r[m`ne o raz[ la mal. }ntre mun\ii care o str`ng, apa lunec[sub o plut[u=oar[, pe care o c`rmuie=te un copil, repet`ndu-=i refrenul, modulat, ca =i pl`ngerea pitulicii, enigm[ dureroas[ de ]ndoial[ =i de n[dejde, de prelung[ triste\e, bl`nd, t[r[g[nat, pe care munteanul]l =uier[de c`nd ]ncepe s[ rosteasc[ cuv`ntul de mam[! }ntunecat[=i]mbr[cat[cu brazi b[tr`ni, cu coastele br[zdate de r`pi, care se prefac la topirea z[pezilor]n =uvoaie m`nioase, rostogolindu-se cu tunete, =i trezind ]n fuga lor nebun[ ecourile, se prelunge=te la st`nga lan\ul Cernegurei, numit[a=a fel]n limba figurat[a \[rii pentru c[culmea ei cea mai]nalt[st[aproape totdeauna]nv[luit[de aburi; din dreapta,]ntre Cozla =i Chetricica, care par dou[str[ji puse de paz[ora=ului]nc[

din copil[ria lumii, se desf[=oar[Piatra. }ncet-]ncet zgomotele tac; numai clopotele undelor, pe care v`ntul]nt[rit le bate de \[rm, se mai aud =i vuietele necunoscute ce str[bat noaptea =i]nfioar[pe ciobanii care se cheam[=i-=i r[spund de pe mun\i.

Itinerar. Piatra, care a r[pit Neam\ului prerogativa de a fi capital[, de=i, prin vechimea lui, acest t`rg ar avea dreptul ]nt[iet[\ii, are ]nsemn[tate prin comer\ul ei mai ales. E =chela lemnelor de construc\ie, care coboar[ din Carpa\i pe Bistri\a; altfel e ur`t t`rg, neprietenos, murdar, r[u cl[dit =i plin de ovrei. Pentru un om obi=nuit cu capitala, care n-ar avea ce face]n Ia=i, o =edere de dou[-trei zile aici nu-i displ[cut[. Str[inii cu vaz[sunt foarte bine primi\i, s[rb[tori\i =i, ciudat lucru, cinsti\i. Femeilor din Piatra le-a mers vestea pentru frumuse\ea lor. Se pare c[clima e prielnic[dezv[luirii ei. Altfel, cu adev[rat petreci numai]n casa domnului prefect =i a pre=edintelui tribunalului judiciar. Aici te g[se=ti ca]ntre cunoscu\i =i asta-\i face pl[cere, c[ci la urma urmei te plictise=ti s[tot r`zi de ridicolele femeilor, de ]mbr[c[mintea lor de bal mascat, de pornirea lor ]n a maimu\[ri modele =i traiul ]n mare =i de obiceiul ce-l au de a r`de de oamenii pe care nu-i cunosc. - Moravuri de provincie, prea pl[cute de descris. - }n Piatra grozav \in oamenii la etichet[. - Curiozit[\i: Podul de pe Bistri\a, proprietatea domnului general Lascescu. - Plimbare m[rea\[. - Clopotni\a =i biserica sf`ntului Ion, zidite de +tefan, proteul popular al gloriei na\ionale. - Partide de pl[cere la m[n[stirea Bistri\a, unde se vede morm`ntul ctitorului ei Alexandru cel Bun. C`nd m[ aflam ]n Piatra, nu se vorbea ]nc[ de planul de a ]ntemeia o fabric[ de h`rtie. Dorim domnului Asachi, pe care n-am cinstea s[-l cunosc, izb`nd[pentru aceast[patriotic[oper[.

Poezie. De=i p`n[azi Piatra nu s-a prea deosebit]n frumoasele arte, o zic[toare veche a \inutului place str[inilor:

Bistri\[, ap[dulce,
Care bea nu se mai duce.

Avem de-a face cu poezie primitiv[,]n care nu m[pricep. +i]ntr-adev[r, nu =tiu dac[ ]nr`urirea apei ori primirea ce \i se face te leag[ de Piatra. Piatra trebuie s[ r[m`ie]n amintirile mele, c[ci aici am v[zut din nou, am atins =i am sim\it mun\ii.

11 septembrie. Aici intr[m]n inima muntelui. La st`nga nu se v[d dec`t coastele acoperite de brazi, =i piscuri ascu\ite, cele de mai multe ori ascunse]n nouri. La dreapta, pe \[rm, unde e a=ternut drumul, muntele se abate c[tre miaz[zi =i las[slobod[c`te-o bucat[ de p[m`nt zb`rcit, unde plugarul ]=i sam[n[ p[pu=oiul, inul =i c`nepa, singura bog[\ie a acestor \inuturi. La jum[tate de leghe de Piatra, mun\ii se l[rgesc deodat[=i alc[tuiesc o trec[toare pitoreasc[, unde se vede faimoasa m[n[stire Bistri\a, care slujes=te de hagial`c =i de petrecere pa=nicilor localnici ai Pietrei. Nu departe de m[n[stire, cele dou[ lan\uri de mun\i se apropie ]ncet-]ncet =i nu las[ l`ng[locul numit Vii=oara dec`t o trec[toare str`mt[, plin[de st`nci uria=e, prin care Bistri\a ]=i face loc vuind ]n[bu=it. Aici avem de ales dou[ drumuri: unul, trec`nd Bistri\a. La st`nga st[un monument ve=nic al c[l[toriei pe care m[ria-sa domnitorul a f[cut-o]n mun\i. Cu aceast[ ]mprejurare, din toate satele pe care le ud[Bistri\a au fost sco=i oamenii la beilic[1]. F[r[ ]ndoial[c[au]ndurat multe necazuri oamenii, c[fiecare b[taie de cazma a fost]ntov[r[=it[de multe sud[lmi, pe care moldovenii le au la]ndem`n[ cu prisosin\[; dar azi, c`nd necazurile au]ncetat, c`nd (ceea ce de c`nd lumea nu s-a v[zut]n aceste \inuturi) tr[surile =i c[ru\ele, de bine de r[u, pot umbla pe aici, sud[lmile au f[cut loc binecuv`nt[rilor =i, mai ales, unui tract spornic. Vii=oara e o cr`=m[ur`t[, a=ezat[ pe un d`mb oblu, la poalele c[ruia bat valuri f[r[hodin[. }i zic a=a, pentru c[odat[un c[lug[r b[tr`n de la m[n[stirea Bistri\ei a s[dit aici un c`rlig de vi\[, care a prins r[d[cini =i a rodit struguri - lucru nev[zut la Piatra =i]n mun\i. Din pricina vremii ori din lipsa de]ngrijire, via s-a uscat, a pierit,]ns[locului aceluia i-a r[mas numele =i are s[-i r[m`ie poate totdeauna.

---

[1] *Beilic* - munc[f[r[plat[, prestat[ ]n folosul boierului sau al st[p`nirii.

C[rarea de coast[e larg[tocmai c`t poate p[=i calul. }ncercam un fel de pl[cere ne\[rmurit[, v[z`ndu-m[astfel deasupra pr[pastiei,]n fundul c[reia se zbate Bistri\a verzie, acoperit[de spum[. Ca o ultim[ ]nfrumuse\are a icoanei, natura, cu puternicu-i bra\, a sem[nat la fa\a apei st`nci, care, ca Scylla =i Carybda[1] celor vechi, par c[-=i a=teapt[ prada. La fiece opintire a calului ]mi ziceam: un pas gre=it acuma, =i r[mas bun lumii! r[mas bun pl[cerilor, =i prietenilor =i petrecerilor, =i balurilor iernii, care mi-s a=a de dragi, c`nd muzica te ame\e=te, c`nd te ]n[bu=i ]n saloane, pe c`nd afar[ninge]n fulgi mari =i v`ntul biciuie=te geamurile ]nghe\ate, c`nd, ca]ntr-o ser[, parfumurile \i se urc[la cap; r[mas bun,]n sf`r=it, acelor z`mbete femeie=ti poate]ndreptate altora, dar n-are a face - r[mas bun observa\iilor mele t[cute, care, urm`nd jocul ]nf[\i=[rii celor mai de seam[ actori, vin s[-=i ia loc l`ng[at`tea altele,]n portofoliul meu... Toate acestea m[vor desp[gubi poate de truda c[l[toriei mele.

Fericire, bucurie, pl[cere nu exist[dec`t prin contrast! Ce pre\ a= pune oare pe vana fericire pe care p`n[azi n-o cunosc dec`t din nume, dac[ ]ntr-adev[r m-a= folosi de ea? Numai durerea cunoa=te bucuria; =i cred c[ trebuie s[ fie tare nes[rat[ o via\[ de pl[ceri necontenit ]nnoite. Astfel, dup[ tulburarea f[r[ voie care m[ cuprinsese trec`nd pe poteca Vii=oarei, r[splata a fost]n adev[r m[rea\[. La dreapta, mun\ii se dep[rteaz[din nou =i fac loc unui t[p=an udat de c`teva =uvi\e de ap[ =i ]nchis de p[dure amestecat[. La st`nga un lan\ de mun\i nalt =i lung, de pe culmile c[ruia se zv`rl =uvoaie bolov[noase; sub noi, Bistri\a mugind ]ntruna rostogole=te valuri spumoase pe sub podul umbl[tor, leg[n`ndu-l; apoi, zguduit[deodat[, apare]n cotitura unei st`nci o plut[, pe care st[ un b[iet[na= cu m`na pe c`rm[. }n urm[caravana care se

[1] St`nci ]n trec[toarea Mesina (]ntre Sicilia =i Italia) care puneau la grea ]ncercare pe navigatorii din antichitate. Sc[pa\i de una dintre st`nci, erau]n primejdie s[se ciocneasc[de cealalt[.

]n=ir[spre potec[, cu c[l[torii cei mai lene=i ori cei mai frico=i c[l[ri, cu al\ii tr[g`ndu-=i calul de c[p[stru =i al\ii, ]n sf`r=it, mai cu cap, cu cozile cailor]n m`n[, l[s`ndu-se t`r`\i, spre a fi scuti\i de truda urcu=ului. Ar fi de f[cut o descrip\ie]ntreag[.

C`nd am trecut ]nt`ia oar[prin aceste locuri, era o vreme cumplit[; ai fi zis c[-i haosul; o ploaie cu g[leata, glod, cea\[de nu se vedea om pe om; toat[natura, azi a=a de verde =i frumoas[, nu era atunci dec`t o p`nz[nel[murit[. Se auzeau zgomot`nd fioros valurile tulburate ale Bistri\ei. V`ntul =uiera prin codri =i, din vreme]n vreme, r[cnetul unui pluta= tr[g`nd la mal se ridica deasupra glasului vijeliei cu o izbucnire s[lbatic[. Ceea ce se poveste=te despre Bistri\a ]n ceasurule-i rele te cutremur[: poduri, case, mori, vite, copaci str[vechi, totul rupe =i duce; =i c`nd vin zilele de lini=te, \[rmurile sunt acoperite de sf[r`m[turi, de plute, de st`nci uria=e, de trupuri zdrobite de pluta=i!...

Poteca Vii=oarei d[pe-un plai sterp, pres[rat cu c`\iva rari mesteceni =i c`teva colibe; drumul dosit de o ridic[tur[d[deodat[la un izvor, ad[postit sub un cerdac. Sus, deasupra unei icoane grosolane a Fecioarei, stau scrise patru stihuri, care n-au alt merit dec`t c[sunt poezie de ocazie:]ntemeietorul, un c[lug[r, pofte=te pe drume\i s[-=i potoleasc[setea =i s[se roage pentru sufletul lui.

De aici drumul urcat la o mare]n[l\ime deasupra Bistri\ei se strecoar[prin p[duri de frasini, care ascund vederea, p`n[ ce deodat[ se lumineaz[ la cobor`=ul repede care se cheam[*Sc[ricica*.

Aici vederea e f[r[pereche. Poteca e str`ns[ la dreapta de o coast[ repede ]ncununat[ de un m[nunchi de copaci, la st`nga de o pr[pastie oabl[,]n fundul c[reia mugesc undele alb[strii ale r`ului, ]n fa\[, mun\ii, aburind parc[, ]nal\[ v[zduhul =i soarele, care r[zbate prin br[deturile culmilor, arginteaz[ spuma valurilor. O poezie nespus[ st[p`ne=te priveli=tea aceasta. Albastrul]ntunecat al mun\ilor, =uvoaiele, care salt[ ]n arcuri din coastele lor, se desfac cu putere deasupra unui =es larg =i]nverzit, lini=tit =i z`mbitor, cu nenum[rate ogoare de p[pu=oi, care-=i leag[n[ spicele ]n voia v`ntului u=or. O

plut[singuratic[trece repede; o]ntov[r[=e=te ecoul care r[spunde c`ntecului pluta=ului. }n fundul z[rii, departe, sprijinit[ parc[ pe v`rful Chetricic[i, sc`nteiaz[ pentru cea din urm[ oar[ crucea argintat[ a clopotni\ei sf`ntului Ion, =i dincolo,]n fa\[, t`rgul oprit ]nt`i de un piept, desf[cut dintr-un br`u lung de mun\i, care se abat ]n partea dimpotriv[, se ]ntinde pe =esul larg, ]n fundul c[ruia se z[resc cele dint`i case ale P`ng[ra\ilor, iar mai aproape, dincoace de Bistri\a, se vede satul Vaduri. Poteca str`mt[a fost deseori teatrul unor tragice catastrofe, =i numai de pu\in[vreme s-a hot[r`t st[p`nirea s[a=eze un parmacl`c]n lungul pr[pastiei.

}n=elat de]ntuneric, un negustor t`n[r, care se ducea ]n mun\i, plec`nd t`rziu din Piatra, c[zu ]n groapa ad`nc[ce se vede la marginea drumului =i care m[n`nc[din zi]n zi din potec[; steaua lui cea bun[l-a ap[rat: a c[zut pe moale de sus, de la o]n[l\ime de zece metri, pe o surp[tur[proasp[t[de nisipi=.

Faimoase sunt locurile acestea =i prin t`lh[rii, =i-ntr-adev[r c[ar fi greu s[se g[seasc[un loc mai potrivit pentru asemenea meserie.

Sc[ricica]=i merit[numele pentru iu\eala pov`rni=ului, pentru ]ngustimea ei =i pentru pr[p[stiile care o ]nconjoar[. De pu\in[ vreme a fost deschis drum. Poteca veche n-o pot compara dec`t cu c[rarea de la Filia care coboar[de pe Montouvert la izvoarele Arveronului; dar nici compara\ia asta nu poate da ideea; oric`t de repede ar fi Filia, ea totu=i ocole=te coastele muntelui, pe c`nd aici c[rarea d[de-a dreptul pe un repezi= de prund =i nisip, care-\i fug de sub picioare.

A=a]nc`t... dac[ am =tiut ]n adev[r ce-i ame\eala... apoi am =tiut atunci c`nd suiam Sc[ricica. De la poalele Sc[ricic[i, udate de un p`r`u limpede =i rece ca ghea\a, care las[ ]ntre pietre un m`l negru, ]n care sc`nteiaz[firi=oare de argint,]ncepi a merge f[r[nici o trud[urm`nd un drum ]mpotriva cursului Bistri\ei. Aici ]\i iai r[mas bun pe o bucat[ de vreme de la Arva moldoveneasc[, care vine din dreapta, dintr-o str`mtoare,]i]ntorci spatele =i intri]n P`ng[ra\i, a=ezat ]ntr-o vale, pe unde curge zgomot`nd u=or p`r`ul repede care d[numele satului.

P`ng[ra\ii nu-\i ]nf[\i=eaz[ nimic deosebit, afar[ de m[n[stirea pitoreasc[, a=ezat[ pe coasta unui pov`rni= repede. }nconjurat[de frasini b[tr`ni, m[n[stirea avea ]nf[\i=area unei cet[\i. P`ng[ra\ii e =i]nt`iul popas, de aici p`n[la Piatra sunt dou[ceasuri bune de drum.

Aici]ncepi a te sim\i cu adev[rat]n mun\i. Poteca pitoreasc[ ]ncepe s[fie tot mai grea. Mun\ii se apropie, brazii]=i scutur[mireasma r[=inoas[, vulturi bat st`ncile cu aripile lor, =i caravana]nainteaz[t[cut[. Totul se scimb[— oamenii, vorba, portul =i obiceiurile.

La jum[tate de ceas, dup[ce treci de sat, ajungi]n fa\a Grohoti=ului, pisc pr[p[stios pe care trebuie s[-l treci. }ndat[ne cobor`m de pe cai =i ]ncepem un urcu= anevoios pe un p[m`nt fugar,]n care picioarele se]ncurc[ ]n glod =i pietre. Mai adaug[ ]nf[\i=area]ntunecoas[a]mprejurimilor, urme de surp[ri, ad`nciturі aspre. Este un alt drum, al domnitorului, primprejurul muntelui, dar trebuiesc =ase ceasuri ]ncheiate ca s[ se poat[ sui p`n[ ]n v`rf un car cu =ase boi, a=a ]nc`t cei c[l[ri se folosesc mai bucuros de potec[.

III

Am auzit deseori oameni compar`nd Carpa\ii no=tri cu mun\ii +vi\erei, de=i cei care spuneau asta n-au v[zut niciodat[, nici m[car ]n vis, frumoasa Elve\ie. Eu ce s[ spun? }ntr-adev[r mun\ii no=tri sunt frumo=i, m[re\i, ar[t`nd mii de vederi pitore=ti, dar singuratice, care-\i plac numai dac[e=ti]ntr-adev[r]ndr[gostit de a=a ceva, =i acoperite de v[lul acela nebulos de melancolie, care alc[tuie=te deosebirea peisajelor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte, c`nd str`nse =i]ncadrate parc[anume, c`nd desf[=ur`ndu-se]n dep[rtare cu p[=unile lor grase, a=a cum natura le-a sem[nat]n Elve\ia. Este =i m[re\ie =i sublim]n culmile care se]nal\[ ]ncununate de brazi]ntuneco=i cu coastele m`ncate de =uvoaie, care aco-

per[v[ile de st`nci =i ruine, dar nu-i m[re\ia Alpilor. }n fa\a acestora ochiul r[m`ne uimit, judecata neputincioas[. }n fa\a mun\ilor no=tri sufletul se las[dus de visare: ca-ntr-o elegie f[r[sf`r=it. Parc-ai vedea m[riri c[zute, ori suflete r[nite de atingerea lumii, care au]ncercat dezam[girile vie\ii.

Am crezut mult[vreme ca mul\i oameni c[drumurile, c[l[toriile]nveselesc. Ast[zi cred dimpotriv[, c[ ]ntip[resc]n sufletul nostru un fel de sim\ire de nedeslu=it[=i atr[g[toare triste\e. }n tr[sur[, plecat pu\in pe-un cot,]mi place s[-mi a\intesc ochii]n z[ri. }n mi=carea regulat[, toate amintirile]mi vin una c`te una. M[ cufund ]n trecut =i visez la zilele duse. Toate micile ]nt`mpl[ri care alc[tuiesc via\a unui om se desf[=oar[domol. E un farmec via\a aceasta de oboseli =i de lene, de mi=care =i de somn, care]nvedereaz[sistemul lui Xavier de Maistre[1],]n care trupul nu-l sim\e=ti dec`t dup[ c`teva zguduituri mai tari ale c[ru\ei,]n care omul bl`nd leg[nat ]nghite aerul cu pl[cere =i-=i deschide sufletul impresiilor pe care i le st`rnesc icoanele ce se perind[; o vedere vesel[ ]l face s[r`d[; o st`nc[cump[nit[deasupra unei pr[pastii, un brad str[vechi pe care bra\ul vijeliei l-a dezr[d[cinat =i care]=i]ntinde ramurile pe p[m`nt ca un atlet]nvins]l umplu de melancolie.

C[l[toriile]n Moldova, la munte mai ales (c[ci la =es civiliza\ia s-a amestecat]n toate) seam[n[cu hagial`curile la Meca, ori cu acelea pe care odinioar[ cre=tinii cuvio=i le f[ceau la locurile sfinte. Se fac totdeauna ]n caravan[ mare, cu caii ]nc[rca\i de merinde, cu oamenii ]narma\i cu pu=ti =i cu pistoale, cu s[bii =i iatagane. Din vreme ]n vreme vezi pe c`te un c[l[tor]nt`rziat ocolind coasta unui munte, c[\[r`ndu-se pe piscul unei culmi, ori tr[g`ndu-=i calul de c[p[stru la un cobor`=. Apoi to\i drume\ii din convoi veseli, vorbind, r`z`nd, fum`nd, ]=i trec de-a c[lare din m`n[ ]n m`n[o plosc[cu b[utura aceea a=a de]nvior[toare, care se cheam[rachiu =i care e a=a de trebuitoare =i a=a de obi=nuit[ ]n mun\i. O observa\ie

[1] Scriitor francez (1763-1852), autor al c[r\ii *C[l[torie]n jurul camerei mele*.

prea adev[rat[=i al c[rei temei dovede=te o patriarhal[mo=tenire din vremurile cele vechi =i bune, care pare n[scut[firii moldoveanului, este aproape egalitatea care domne=te pe drum]ntre st[p`ni =i oamenii lor. }n c[l[torie la noi, ca =i robii celor vechi ]n vremea Saturnalelor[1], cei mici au dreptul s[ ]nceap[ vorba, s[ fac[ observa\ii, s[ r`d[, s[-=i amestece glumele =i sud[lmile cu cele ale st[p`nilor, cu o ]ncredere de copii r[sf[\a\i. }ntor=i acas[, toate intr[ ]n obi=nuita r`nduial[f[r[ca aceast[binevoitoare slobozenie s[fi adus atingere respectului =i supunerii. L[muri\i dumneavoastr[cum v[place de unde vine asta.

C`nd caravana ajunge la un izvor, to\i c[l[torii descalec[ =i de data aceasta cu ierarhic[ r`nduial[— dobitoacele mai]nt`i, apoi st[p`nii, dup[aceea ceilal\i oameni]=i potolesc setea. Iar c`nd ]nt`lnesc o munteanc[rotunjoar[, rumen[ca o r[sur[,]nc[lecat[b[rb[te=te pe c[lu\ul ei, to\i cu veselie]i r[spund la prieteneasca salutare, ad[ug`nd =i-o glum[ ]n doi peri.

}n \inuturile acestea primitive =i s[lbatice =i omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros =i spinarea adus[a plugarului, nici]ncetineala adormit[a \[ranului c`mpiei. Munteanul e sprinten, potrivit ]n leg[turile lui, mai mult mu=chi dec`t carne, vesel din fire, glume\ =i plin de p[trundere. Obiceiurile s[lbatice se potrivesc cu]mbr[c[mintea lui. E violent, zgomotos,]nc[p[\`nat p`n[la r[scoal[=i iubitor mare de rachiu, pentru care]=i d[jidovului toat[munca =i mai mult chiar dec`t poate munci. De-o energie grozav[, totu=i u=or ]l ]nml[diezi c`nd =tii s[-l iai cum trebuie. Muntenii totdeauna au avut]n Moldova faima de zurbagii. Chiar azi, c`nd st[p`nirea i-a str`ns mai de aproape, =i tot sunt ]nc[ departe de lini=tea locuitorilor de la =es. Vecin[tatea grani\ei le-a u=urat totdeauna ]ndr[zneala. Dac[ un proprietar vrea s[ pedepseasc[ pe cineva, omul, ]n timpul nop\ii, m`n`ndu-=i de dinapoi vitele, trece

[1] S[rb[toare la romani cu caracter agricol,]n timpul c[reia erau suspendate diferen\ele sociale, =i sclavii erau servi\i la mas[de st[p`ni.

dincolo! A=a]nc`t ei se poart[ca de la egal la egal cu subprefectora=ii de plas[. Ciocnesc un pahar cu cazacii, a c[ror sabie =i galoane ro=ii le au]n mai mare cinste. Afar[de proprietari, tuturor celorlal\i oameni care ar veni]ntre ei, f[r[deosebire, le spun *ciocoi*. Deosebesc numai pe cei]mbr[ca\i cu vechile straie moldovene=ti care au mult[trecere nu numai pe l`ng[ munteni, dar =i pe l`ng[ceilal\i locuitori ai \[rii. Hainele acestea le privesc altfel, le respecteaz[: amintirea lor e]nc[vie, =i afar[de asta au =i-o prejudecat[care leag[hainele acestea de adev[rata boierie.

}ndeob=te munteanul e frumos, cu privirea]ndr[znea\[. La d`nsul nu ]nt`mpini supunerea dobitoceasc[a plugarilor.Pe l`ng[ aceasta e =i mare vorbitor. De altfel, ca pretutindeni ]n Moldova, fiecare sat ]=i are c`rmuirea lui. Cu toate c[sunt destul de filozofi]n ceea ce prive=te preo\ii, totu=i ace=tia au cea mai mare]nr`urire ]n afacerile satelor. S[lbatici, ca =i b[=tina=ii Americii, mul\imea muntenilor acestora niciodat[ n-au pierdut din vedere codrii lor =i piscurile nouroase, =i ]n limba lor simpl[ zic capitalei noastre *Satul lui vod[*. Spunea un b[tr`n cu barb[lung[unui t`rgove\ cu pantaloni =i redingot[: “Voi, ciocoii, veni\i ]n mun\ii no=tri s[ ne ]n=ela\i =i s[ ne fura\i, dup[ aceea v[ duce\i ]n Satul lui Vod[ =i v[ face\i case a=a de mari, ]nc`t de pe ele po\i ajunge cu m`na la cer”.

Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumetrii =i nun\i. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin =i m[surile de rachiu, rachiu stricat, dou[p[r\i tutun =i una piper, trei zile umbl[din m`n[ ]n m`n[ ]ntr-o gr[m[dire deas[de b[rba\i, femei =i copii. }n voia bun[a chefurilor acestora s[cercetezi firea munteanului. Dup[ce tinerii s-au s[turat de jucat m`ndrele dan\uri na\ionale, ]mpresur[ cu to\ii pe cimpoia= ori pe bardul muntean cu scripca =tirb[ =i cu arcu=ul de el alc[tuit - l[utarul care, ca =i trubadurii de odinioar[, umbl[ din sat ]n sat, din cr`=m[ ]n cr`=m[, din petrecere ]n petrecere, =i pentru un ad[post, un pahar de rachiu =i pu\intic[ plat[, zice c`ntecele b[tr`ne=ti ale haiducilor de demult. E ca o leg[tur[ de dragoste ]ntre c`ntecele de vitejie =i mul\imea care

ascult[cu luare-aminte. Adesea,]n clipe de]n[l\are, sunete dumnezeie=ti prin m[re\ia =i melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri]n v[i, =i o lacrim[se prelinge din ochii vicleni ai l[utarului. Poezia aceasta feciorelnic[a baladelor noastre populare e]n adev[r sublim[. Din c`ntecele acestea, din pove=tile acestea ]n stihuri, izvor[=te ca o mireasm[ a \[rii, o mireasm[ veche r[sp`ndit[pe]ntregul p[m`nt moldovenesc; ]n ele g[se=ti obiceiurile b[tr`ne=ti =i sim\e=ti farmecul nespus al cernitelor ei zile. C`ntecul cel mai cu nume azi e al lui Chetraru. La partea aceea a=a de mare =i de naiv[, unde un drume\ ]ntreab[:

Cine trece-n lunca mare
Cu trei r`nduri de pistoale
Care str[lucesc la soare?
Ion Chetraru c[lare,
Din \inutul Neam\ului =.a.

ascult[torii,]ntre care s-ar g[si la nevoie o sut[ca Chetraru,]ntov[r[=esc c`ntecul l[utarului cu glasuri murmurate. Iar al[uta sun[ mai duios, c`nt[re\ul las[s[-i cad[pe ochi pletele lungi =i]ntov[r[=e=te]n tact, ca]ntr-un suspin dureros, c`ntarea monoton[.

Printre to\i \[ranii de la munte, locuitorii de la Hangu se deosebesc prin bog[\ia, cinstea =i lini=tea lor. Satele cele multe a=ezate pe am`ndou[malurile Bistri\ei,]ntinderea, num[rul oamenilor au f[cut nume mare acestui \inut =i numele de hangan e un nume ob=tesc pe care-l poart[to\i muntenii =i chiar mocanii din Ardeal, care vin s[ierneze cu turmele la =esuri.

Hanganul, cu deosebire de ceilal\i fra\i ai lui, e lini=tit, cump[nit, domol la vorb[=i cu temei]n ce spune. Aceasta se datore=te obl[duirii cumin\i a prin\ului Cantacuzino. Afar[de 4 1/2 ori 5 lei de cap, dup[c`t =tiu, pe care vornicia satului ]i or`nduie=te dup[starea fiec[ruia, =i afar[de c`teva cl[ci f[r[ ]nsemn[tate, \[ranul e slobod s[fac[ce-i place, numai vechilul prin\ului s[aib[la

cuno=tin\[toate]nvoielile, ca omul s[nu se]ncurce niciodat[. Astfel prin\ul e]n acela=i timp =i obl[duitorul =i priveghetorul supi=ilor lui. Ispravnicul nu se amestec[.

Vechilul or`nduie=te totul.

C`nd]ntrebi pe un \[ran:

— Al cui e=ti dumneata?

El]\i r[spunde cu oarecare fudulie:

— A cneazului.

— +i de unde e=ti, voinicule?

— “De la Hangu”,]\i r[spunde m`ndru.

Prin\ul Cantacuzino e un fel de zeu tutelar al Ceahl[ului. Cuv`ntul cneaz e rostit ca ceva sf`nt dintr-un cap[t la cel[lalt al muntelui. E patriarhul Ceahl[ului.

}n munteni vezi pe b[=tina=ii dintru]nceput al \[rii; au]n vinele lor s`nge scitic. Trupul, tr[s[turile vioaie ale fe\ei, fruntea mic[, asprimea vorbirii =i o mul\ime de cuvinte care n-au curs dec`t printre d`n=ii =i a c[ror ob`r=ie e pierdut[— apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o gr[mad[de eresuri =i de pove=ti pe care din str[vechi le p[streaz[=i pe care le amestec[cu r`nduielile =i ideile cre=tine=ti, — dovedesc aceasta.

IV

O frumoas[=i s[lbatic[ ]nf[\i=are are =esul lung care porne=te de la Buhalni\a =i se pierde dincolo de satul Hangu, m[rginit de doi mun\i]ntre care curge Bistri\a. Mai larg[ori mai]ngust[pe m[sur[ce mun\ii se dep[rteaz[ori se apropie, Bistri\a, urm`ndu-=i pornirea capriciilor ei, c`nd izbindu-se de o st`nc[, zv`rle]n snopi argintii valurile-i spumate, c`nd urm`nd un pov`rni= mai domol, ]=i rostogole=te ]n solzi p`nza sc`nteietoare; apoi, m[rea\[ b[t`nd molcom cu undele ei \[rmurile]nflorite, fuge la vale sc[ld`nd cotiturile coastei printre ogoare, f`na\uri ori poieni, duc`ndu-se s[de=tepte aiurea alte ecouri. De pe o piatr[r[t[cit[ ]n mijlocul apei,

ori de pe \[rmul pe care-l scald[ea, mii de p[s[ri m[runte cu penele negre lucind =i cu gu=a alb[, c[rora oamenii de prin partea locului le zic *pescari*, se cufund[necontenit =i ies pe luciu b[t`nd din aripi. Domn ]ntre toate m[gurile care alc[tuiesc parc[ ]n juru-i o straj[ de onoare, Ceahl[ul m[re\ care =i-a p[strat de la daci numele de botez, cunoscut abia ]n c`teva col\uri]ntunecoase ale geografiei moderne, sub numele de muntele Pion,]=i]nal\[capul ple=uv c[tre soare =i r[sp`nde=te apoi ]n juru-i cu dragoste bog[\iile b[tr`nelor lui coaste]nverzite, p`n[ la c`mpia pe care]ntre toate parc[o iube=te — ca pe o fiic[mai mare a lui.

Stranie ursit[a lucrurilor: ca =i oamenii, lucrurile ne]nsufle\ite au aceea=i soart[. Din pricin[c[vederile acestea n-au avut pictor, nici poet, pentru c[itinerarii mincinoase n-au ar[tat arti=tilor amatori c[r[ri necunoscute spre locuri feciorelnice =i s[lbatice, atinse numai de pa=ii sfioaselor c[prioare, ai sperio=ilor cerbi =i ai pleto=ilor ciobani, din aceast[pricin[nici poe\i, nici pictori, nici c[l[tori n-au venit s[le salute.

Frumos]n fr[gezimea =i tinere\ea lui, desf[c`ndu-se pe nesim\ite de la poalele Ceahl[ului, =esul larg al Hangului se desf[=oar[ cu ogoare bogate, cu livezi verzi, cu sate pitore=ti, t[iat ici-colo de a\e sub\iri de ap[ cu dulce murmur, care merg s[ sporeasc[ limpezile unde ale Arvei moldovene=ti. La st`nga se]nal\[, cu ging[=ie t[iat, un runc verde,]nt`ia treapt[ a Ceahl[ului, ascunz`nd v[ilor capu-i pletos, care, v[zut de la dep[rtare de 80 de leghe, seam[n[cu zidurile fabulosului turn al lui Babel! La dreapta Bistri\ei, culmi acoperite cu p[=uni, pe care pasc sute de turme, se ridic[trepte-trepte f[c`nd loc la r`pi ad`nci, albiile obi=nuite ale =uvoaielor m`nioase, care las[de obicei pe urmele lor sf[r`m[turile smulse mun\ilor =i p[durilor, =i se]mpreuneaz[deasupra Hangului la trec[toarea Dealul-Doamnei, zis[a=a pentru acela=i lucru pentru care singurului drum de tr[suri care trece prin aceste \inuturi i se zice Drumul Domnitorului,]n amintirea c[l[toriei pe care m[riile

lor au f[cut-o pe aici. Molatic =i parfumat, ca o grecoaic[, leg[nat parc[de =uvoaiele lui, \[rmurele st`ng al Bistri\ei ]mbr[\i=eaz[ cu dragoste largile poale ale Ceahl[ului =i adun[ parc[ capricios, la o cotitur[ dep[rtat[, satul R[pciuni, unde c`teva c[su\e albe se ad[postesc la umbra brazilor care le-au v[zut]n[l\`ndu-se. R`ul, oglindind piscurile care-l]nconjoar[, ca un br`u ]nflorit =i larg ]i ]ncinge mijlocul. U=oar[ ca o s[geat[, o plut[ — schelet ]ntocmit din coastele b[tr`ne ale mun\ilor — se repede]n salturi pe pov`rni=ul apei, =i ecoul valurilor =i ecoul glasului aspru al c`rmaciului, care duce pluta, se pierd]n dep[rt[ri.

Apoi c`nd soarele ]=i gr[m[de=te focurile ]n v[i, c`nd ogoarele =i f`na\urile, cetinile coastelor ]mp[durite =i crucea de alam[ a unei umile chinovii sc`nteiaz[, =i c`nd zarea se tulbur[ =i ]mpr[=tie pe mun\i valu-i de aburi, te crezi ca-ntr-un vis al ]nchipuirii, ]n care, dormit`nd u=or, sufletul singur parc[se bucur[=i se las[dus ca de o lene=[voluptate.

Dac[nu vrei s[urmezi drumul mare, ci treci podul]ndr[zne\ aruncat peste Bistri\a aproape]n fa\a cur\ii boiere=ti, dai prin frumosul sat R[pciuni, z`mbind ]n verdea\[; =i dup[ ce ai l[sat ]n st`nga]ntr-o]ntunecat[ad`nc[tur[ s[h[stria de la Hangu, care ]n veacul nostru prea pozitivist nu mai e cercetat[ dec`t din nelegiuit[curiozitate, apuci pe malul Bistri\ei =i mergi]n drept cu drumul cel mare care urc[=i coboar[, se pierde =i se arat[iar, urm`nd fr[m`nt[rile mun\ilor sterpi]n care e s[pat. Priveli=tea se schimb[=i dup[ce ai trecut prin vad Bistricioara miloas[=i iute, care-=i car[prin \ara ungureasc[undele, dup[ce ai l[sat]nd[r[t s[ti=orul C[lug[reni, poteca nu mai]nf[\i=eaz[de o parte dec`t o r`p[ad`nc[, care se prelunge=te p`n[la apa t[cut[=i rece, larg[=i verzuie aici, =i de cealalt[parte un clin repede. +i-aici, printr-un capriciu, muntele]mp[durit din st`nga se trage domol ]nd[r[t, alc[tuind un arc regulat, =i Bistri\a arunc`ndu-se deodat[de partea ceast[lalt[, cu un vuiet ad`nc, ]ncheie cercul cu zidurile ]nalte ale r`pii ei drepte.

Cam la trei b[t[i de pu=c[,]n fa\a unei ad`ncituri, unde din nou cele dou[ r`uri vr[jma=e se apropie, se z[re=te st`nd drept, c[runt[ ca un turn singuratic, o st`nc[uria=[, care pare c[r[sare din =es =i se zv`rle ]ndr[znea\[ spre ceruri. O ramur[ s[rac[ de tei, pe care o clatin[ v`ntul, se ca\[r[pe creasta ei. }nalt[de patruzeci de picioare, a=ezat[pe o temelie rotund[, potrivit t[iat[, mul\i c[l[tori, ca =i mine, la]nt`ia ocolire, o vor lua de departe drept o cl[dire ]ndr[znea\[, r[mas[ din str[vechi vremuri; dar c`nd te ui\i la a=ezarea ei]n =es, departe de mai mult de 500 de pa=i de orice]n[l\ime, c`nd i-ai pip[it cu m`na cremenea dintr-o bucat[,]n cr[p[turile c[reia vremea a aruncat un fel de mu=chi g[lbui, r[m`i t[cut =i mic ]n fa\a m[re\ului uria=; ai de-a face parc[ cu una din st`ncile sc[pate din m`inile titanilor tr[sni\i, ori chiar cu un titan amenin\`nd iar[=i Olimpul, sub o nou[form[. La treizeci de picioare de la p[m`nt, o muchie mai ie=it[ a st`ncii alc[tuie=te ca un fel de cerdac, deasupra c[ruia se]nal\[creasta, pu\intel]ncovoiat[=i]ncununat[de o mlad[plecat[de tei, care a =i dat pietrei numele lui, mai mult spre a face s[se uite alt nume grozav, pe care ciobanii nu-l rostesc dec`t ]n =oapt[ =i f[c`ndu-=i cruce ca buni cre=tini.

Ca un adev[rat turist care a cercetat +vi\era, \ara turnurilor, =i ca un om care =tie pe de rost pe Dumas, desc[lecai repede de pe cal =i, sco\`nd din buzunar cu\itul, spre marea uimire a ]nso\itorilor mei =i a unui s[tean care se al[turase de noi, zg`riai pe zidul curat un nume necunoscut.

— Boierule, strig[\[ranul zv`rlindu-=i ]n sus c[ciula de oaie, nu vezi colo l`ng[r[d[cina teiului ceva care seam[n[cu un baltag?

— Unde, voinice? Colo, sus? Nu v[d nimica.

— Nu se poate, boierule; este.

— Ei, =i ce lucru grozav e coada aceea de baltag?

S[teanul m[privi c-un fel de batjocur[, pe care o ghiceam sub respectul pe care \[ranii]l arat[de obicei boierimii — =i batjocura se v[di mai ales]n titlul pe care mi-l d[du el dup[aceea:

— Domnule, urm[el, pot s[-\i spun]n dou[vorbe istoria m[nunchiului aceluia pe care eu =i to\i muntenii]l vedem.

A fost odat[ ]n mun\ii no=tri un voinic]ntre voinici, groaza grani\elor; ispravnicii, zapciii, cazacii lor =i to\i ciocoii]i ziceau ho\, iar ciobanii]i ziceau “Vasile cel mare”. Dup[ce Vasile cel mare (pe capul lui se pusese 1.000 de galbeni) schimba c`teva focuri de pu=c[ cu ispravnicii, dup[ ce pr[da vreun c[lug[r bogat =i pustia c`teva sate ungure=ti la grani\[, dup[ce sp[rgea o m[n[stire =i dobora cu baltagul lui ascu\it pe vreun cazac]nc[p[\`nat, venea cu tovar[=ii lui aici, l`ng[piatra asta, =i se luau la]ntrecere, s[vad[cine-a zv`rli mai sus baltagul. }ntr-o zi, b[rdi\a s-a]nfipt]n capul uria=ului =-a r[mas]n ramurile teiului; =i acolo-i =i ast[zi!

M[pref[cui c-o v[d, dar ciceronele meu vedeam eu c[nu m[iertase.

— Ia ascult[, voinice,]ncepui eu iar dup[o t[cere lung[=i tot privind st`nca, dup[ ce toate celelalte forme fuseser[ ]mplinite, po\i s[-mi spui de unde a venit piatra asta pe p[m`ntul Hangului, c[ci, dup[c`t mi-i socotin\a, nu-i fi adus-o dumneata?

— Fereasc[Dumnezeu! strig[omul cu nevinov[\ie, f[c`ndu-=i cruce.

— Atunci de unde-i?

— Apoi c`nd te-i sui pe Ceahl[u, ai s[ vezi dumneata singur de unde a fost smuls[ de o alt[ m`n[, nu de-a mea.

— +i altceva nu mai =tii despre d`nsa?

— Ba da, domnule, cum nu?... dar...

+i munteanul se sc[rpin[dup[ureche.

— Ei, spune...

— Apoi asta-i istorie necurat[, =i popa nu ne las[s-o spunem...

— Ia ascult[, prietene, tare a= vrea s[aflu ce nu te las[popa s[spui; uite banul ista, s[-l dai popii s[-\i citeasc[o molift[, =i istalalt, ca s[m[pomene=ti c`nd]i cinsti un pahar de rachiu...

— Atuncea]ng[duie s[-mi fac]nt`i cruce, c[ci, vede\i dum-

neavoastr[, istoria asta i-o istorie grozav[pentru un cre=tin, pentru un locuitor din valea asta pe care o hr[ne=te Bistri\a...

— Bine, f[-\i cruce, dar gr[be=te-te...

M-am lungit]n iarb[, cu capul rezemat de st`nc[, cu luleaua ]n m`n[=i cu ochii]ndrepta\i spre cr`=ma pitoreasc[ din Gura Largului, =uvoi lat =i m`nios la vremea dezghe\urilor, care se las[ ]n vale dintr-un g`tlej ]ntunecos, b`ntuit noaptea — zic muntenii — de duhuri necurate, care se arat[drume\ilor]nt`rzia\i.

Daco-romanul — c[ci acuma-i hot[r`t c[ noi suntem un amestec de urma=i ai romanilor cu cobor`torii lui Decebal —]=i duse m`na la cu=ma u=or plesnit[ ]ntr-o parte la v`rf, a=a cum se vede]ntr-un tablou al domnului Asachi, primi banii,]i puse cu grij[— dup[ce-i privi =i pe fa\[=i pe dos —]n chimiru-i larg, =i se preg[ti]n picioare s[-mi spuie povestea.

Era un fl[c[u frumos munteanul, sub\ire-n mijloc, cu pieptul p[ros descoperit; ochii]i sc`nteiau de via\[ =i cutezare; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frun\ii mici =i u=or ]ncruntate, sc[p[tau plete lungi castanii, care c[deau pe umerii lui largi. Fa\a-i s[lbatic[ era deschis[ ca la to\i oamenii de la munte, cu un z`mbet amar totu=i, care nu se vede numai la munteni, ci la to\i \[ranii Moldovei. O pornire fireasc[, ori o amintire le pune aceast[pecete. Un chimir lat de piele de c[prioar[, cuprinz`nd tot ce este trebuincios munteanului: un cu\it frumos, o lulea, o pung[ =i un amnar lung legat de cing[toare c-o curelu=[ ori un l[n\ujel de fier — str`nge]n jurul coapselor o c[ma=[lung[, cu m`neci largi, cusut[ la g`t cu arnici felurit colorat =i c[z`nd peste i\ari gro=i. O traist[ cu merinde i-at`rn[de g`t, opinci, un baltag =i un suman scurt, aruncat ]n voie pe um[r, ]i ]ntregeau ]mbr[c[mintea. Nu-i asta oare o ]mbr[c[minte primitiv[, pitoreasc[ =i ]ndem`noas[, obiect de mirare pentru rarii c[l[tori care ne cerceteaz[? C[ci totul e nevinovat, simplu =i frumos]n poporul acesta incult; el]nsu=i =i obiceiurile-i de om primitor =i cu inima deschis[, credin\ele-i =i eresurile-i din vremi p[g`ne

amestecate cu tainele cre=tinismului; via\a-i aspr[=i zbuciumat[; bunul lui sim\, cu]nv[\[minte cumin\i pe care, de=i lipsit de]nv[\[tur[, i-l dau obiceiurile patriarhale; tradi\iile din vremuri mai bune =i deprinderile-i libere. Nu-i oare ru=ine ca ni=te str[ini s[-=i fi aruncat mai]nt`i ochii asupra poporului nostru, pe c`nd ai no=tri petrec copiind pe str[ini =i calc[ ]n picioare =i nu bag[ ]n seam[o comoar[a=a de bogat[?

E cu neputin\[s[dau simplicitatea energic[a vorbirii daco-romanului, ale c[rui plete aruncate pe spate f`lf`iau]n voia unui v`nt u=or, venind dinspre Bistri\a. Vorbirea moldovanului e scurt[, ca =i a latinului, vioaie =i ]nflorit[, cu amestecu-i de idiome scitice. A ]ncerca s[ traduci dintr-o limb[ ]nseamn[ s[ aba\i un p`r`u din albia-i de mu=chi:]n canalul curat s[pat, apa nu mai are murmurul de alt[dat[, nici adierile-i singuratice.

V

C`nd soarele rumene=te piatra aceasta ]ntunecat[, ori o p[s[ric[ f[r[ grij[ c`nt[pe o ramur[sub\ire a teiului de=teptarea zorilor, noi trecem pe aici f[r[grij[, =uier`nd. Dar c`nd umbra umple]ncet-]ncet v[ile, =i muntele]n limba lui spune pove=ti tainice brazilor b[tr`ni, iar Bistri\a, ]nainte de a adormi, ]=i suspin[ rug[ciunea de sear[, atuncea din coastele uria=ului scap[t[ vuiete ad`nci, glasuri nel[murite, blesteme grozave, ca la o be\ie mare, =i cr`=niri de din\i, care ]nsp[im`nt[ ]mprejurimile. Chiar Ceahl[ul r[spunde]n[bu=it; r`sete de spaim[, ca cele ale pedepsi\ilor din iad, de=teapt[ ]n cutremur toat[ suflarea... =i la lucirile focurilor, ciobanii v[d tremur`nd cum se]nal\[o stafie uria=[. Apele Bistri\ei fierb =i bat]nfiorate \[rmurile cu spum[s`ngerat[, mugesc v`nturile, brazii]=i]ncovoaie crestele m`ndre, fiarele url[-n codri, =i luna p[lit[se ascunde dincolo de z[ri...

— Pentru c[, vezi dumneata, domnule, piatra asta-i piatra dracului!

— Cum a dracului? Dar atunci de ce-i zici a teiului?

— De ce? Odat[, un cioban vrednic, cum se g[sesc mul\i prin p[r\ile noastre, =i-a pus]n g`nd s[ scape st`nca din ghearele necuratului. }ntr-o bun[zi, =i-a luat baltagul pe um[r, =i-a pus]n glug[merinde pe o s[pt[m`n[ — =i a cobor`t, s-a dus]n p[durile de la =esuri. De acolo a adus un pui de tei, care prin mun\ii no=tri nu se afl[. +i dup[ce a dat la p[m`nt brazii cei vechi, care ]mpresurau pe atuncea st`nca blestemat[, s-a aburcat voinice=te p`n[ deasupra. C[\[r`ndu-se pe crengi,]n\epenindu-se cu m`inile =i cu picioarele, a r[s[dit sus teiul — dar jos nu s-a mai cobor`t... Mlada a prins r[d[cin[, dar de at`tea veacuri, iaca a=a cum o vezi, tot]nchircit[a r[mas....

— Ei, =i ce s-a]nt`mplat cu ciobanul?

— Nu se =tie, domnule.

}n vremea de demult, oamenii uitaser[ ]n\eleapta via\[a p[rin\ilor, p[r[seau slujba Domnului =i tr[iau]n tic[lo=ie =i nelegiuire, uit`nd p`n[=i de pedeapsa dintru]nceput dat[de Dumnezeu. }n vremea aceea, Diavolul s-a dus]ntr-o zi la Dumnezeu. Domnul l-a primit cu toat[cinstea, a=a cum se cuvine s[se poarte]ntre ei cei mari. C[ci adev[rat e c[Dumnezeu e st[p`nul cerului =i al p[m`ntului, dar Diavolul se lupt[=i el pentru st[p`nirea p[m`ntului cu vrednicie =i chiar =i domne=te el]n lume =-o poart[cum]i place, iar Dumnezeu e st[p`n numai cu numele, =i are dreptul s[ or`nduiasc[mersul vremii, prim[vara, vara =i celelalte,]n care, dealtfel, =i Diavolul]=i v`r[ coada destul de des. Am`ndou[m[ririle purtau pe fa\[pecetea grijilor =i]ndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul]ntunecat din pricina nelegiuirilor din zi]n zi mai mari ale oamenilor, ochii]ns[erau plini de bun[tate =i era gata s[ierte. Iar Diavolul sta d`rz =i ]n\epat, z`mbind cu r[utate, c[ci trebile lui megeau mai bine dec`t oric`nd =i]n]mp[r[\ia lui furnicau ispravnicii, zapciii, ciocoii =i al\i oameni de toat[m`na. S-au pus la mas[, =i dup[ ce-au b[ut acolo c`teva paliciuri[1] de vin

[1] *Palici* — p[h[rel mic; capacitatea: 50 gr.

de Cotnari =i de Odobe=ti, li s-au mai descre\it frun\ile, =i au prins a vorbi de una, de alta.

— Doamne, zice Diavolul, umpl`ndu-=i a patra oar[paharul. Ferice trebuie s[fie \ara unde se face vinul ista de Cotnari.

— Nu prea, r[spunse Domnul, abia acum]ncepe s[se dezmor\easc[, dar i-a merge mai bine dup[c`t n[d[jduiesc.

— Hei, =i istlalt vin de Odobe=ti nu-i r[u, are dulce miroazn[.

Au mai cinstit ei a=a c`teva butelci, dup[ aceea au prins s[ vorbeasc[ politicale — a=a precum se obi=nuie=te la mese boiere=ti. Dumnezeu se jeluia de orbirea oamenilor, de stric[ciunea tuturor de sus p`n[jos, de minciun[, de lene, de f[\[rnicie — c[reia boierii]i zic “polite\e” —, de neru=inarea femeilor, de zg`rcenie =i destr[b[lare, de]ndrumarea care se reazem[nu pe destoinicie, ci pe parale. Iar Diavolul dimpotriv[ar[ta — =i =tia el de ce — c[toate merg strun[=i c[tocmai omenirea e cel mai de c[petenie lucru pe care l-a f[cut Dumnezeu pe lume. Dup[cum se =tie, smerenia nu prea-i partea Diavolului.

Cam ame\it de b[utur[, a]nceput s[strige:

— +tii ce, Doamne? M[ria-ta e=ti prea bun, de te mai nec[je=ti cu asemenea tic[lo=i...

— Da, me=tere Satana, tic[lo=i c`t vrei, dar sunt copiii mei.

— Halal copii, n-am ce zice. Dar mai degrab[-s ai mei, c[ci, de=i le-ai trimis potop, r[zboaie =i arhangheli, ei mai degrab[urmeaz[sfaturile mele.

Dumnezeu a tres[rit, apoi a spus cu lini=te:

— Tocmai asta m[m`hne=te mai mult.

Diavolul deocamdat[n-a r[spuns nimic, ochii lui]ns[sc`nteiar[n[prasnic. Cu glas tremur[tor =i pref[cut vorbi:

— La urma urmei, st[p`ne, to\i oamenii ace=tia sunt ni=te nemul\umitori =i ni=te r[i. Ia uit[-te cum merge lumea, bisericile cad ]n risip[, c[lug[ra=ii se duc =i popii nu mai cred; duminica nu se mai ]nal\[ t[m`ie la cer. S[fiu]n locu-\i, st[p`ne, le-a= ar[ta eu — le-a= trimite iar ca-n vremurile vechi o pedeaps[, s[le vie mintea

la loc. +tii, Doamne, c[mie]mi place s[te slujesc. Dac[binevoie=ti, pot s[m[ ]ns[rcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivind ura pe care o are el asupra neamului omenesc cu t[cuta m`hnire a lui Dumnezeu, voia s[-=i potoleasc[ura aceasta zdrobind pe oameni. Pe puterea lui punea el mare pre\.

— Ei, st[p`ne, zice iar, v[z`nd c[Domnul tace, ce zici? Prime=ti?

— Primesc, r[spunde Dumnezeu, dar c-o tocmeal[.

— Bine, s[vedem.

— Dac[nu-i izb`ndi, s[nu ceri ajutor de la mine.

Diavolul z`mbi cu dispre\.

— Asta — jur.

— Pe ce, jup`ne Diavole?

— Chiar pe mine, st[p`ne.

Diavolul se socotea m[re\ ]n clipa aceasta, =i obr[znicia lui spori.

— Mai mult chiar, adause el, eu \i-oi pedepsi pe tic[lo=ii ace=tia chiar f[r[s[m[slujesc de toate puterile mele. +i gr[ind, ap[s[asupra vorbelor acestora.

— Da' =tii tu, jup`ne Satana, c[e=ti cam l[ud[ros pe ziua de azi?

— Se poate, dar a=a e cum spun eu.

— Nu cred.

— Cum?

— De ce mijloace vrei s[te sluje=ti?

— De unul singur, de potop.

— Ia las[, drag[, oamenii nu se mai tem de ap[, de c`nd au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechi...

— Tare bine,]l]ntineresc eu.

— Ia ascult[,]\i mai spun]nc[o dat[c[n-ai s[faci nimic.

— Ba m[pun r[m[=ag c[fac.

— Pun =i eu prinsoare c[nu faci...

— Bine, dar pe ce ne prindem?

—Ascult[, zice Dumnezeu, m[=tii darnic =i blajin. To\i au sl[biciuni, =i sl[biciunile tale sunt obr[znicia =i o fudulie f[r[pereche. Dac[pierzi r[m[=agul, ai s[r[m`i ca =i p`n[acuma;

dac[c`=tigi, uit tot ce s-a petrecut]ntre noi =i te fac iar mai mare peste]ngeri.

Atunci, cu neru=inare, Satana a slobozit un r`s prelungit; =i oamenii de pe p[m`nt socotir[c[a tunat]n ceruri.

— Ia ascult[, jup`ne Satana, =tii c[e=ti obraznic?

— M[rog de iertare, st[p`ne, dar la noi]n iad ui\i cum s[te por\i cu lumea.

— Atuncea ad[-\i aminte de-acu]nainte.

— Iart[-m[iar, st[p`ne, dar pe c`nd hot[r`m ziua?

— De azi]n trei zile.

— Tare bine; am dou[zile =i dou[zeci =i patru de ceasuri f[r[c`teva clipe — mai mult dec`t]mi trebuie.

Dup[vorbele acestea,]ntov[r[=ite de un z`mbet dr[cesc, Satana =i-a luat r[mas bun de la Dumnezeu =i, desf[=ur`ndu-=i aripile uria=e,]=i d[du drumul]n v[zduh =i se duse s[steie de vorb[cu ni=te filozofi f[r[nici o para]n pung[, care cu orice pre\ voiau s[aduc[pe p[m`nt bun[tatea din vremurile vechi, =i mai ales r`vneau]mp[r\irea bunurilor.

+i-a treia zi, noaptea, era vreme de furtun[=i mun\ii p[reau c[se clatin[din temelii. Vuietele v[ilor se amestecau cu mugetele tunetului; prin p`nza luminoas[ =i repede a fulgerelor, c[dea ploaia cu g[leata. +uvoaiele crescute deodat[ se rostogoleau din m[runtaiele mun\ilor, m`nioase;]n drumul lor nebun =i r[t[cit duceau buc[\i de st`nc[ =i brazi ]ntregi dezr[d[cina\i de vijelie. Zgomot`nd cu grozave r[sunete, brazii p`r`iau]n codri, d[r`ma\i ca sub lovituri de secure, =i v`ntul pr[v[lit]n h[u mugea cu]ndr[cit[m`nie.

Dar]ncet-]ncet furtuna se domole=te, ploaia contene=te. Luna, g`nditoare =i m`hnit[, ca o mireas[p[r[sit[,]=i mi=ca]ncet fa\a argintat[deasupra Ceahl[ului =i se ascundea]n dosul vreunui nour, r[m[=i\[a furtunii, pe care un v`nt u=or ]l m`n[c[tre miaz[noapte. Florile scuturau ca boabe de m[rg[ritare pic[turile ploii, r[sp`ndind mireasm[dulce =i sub\ire, ca dup[vijelie. Ramurile se ridicau]ncet =i glasul dep[rtat al =uvoaielor t[cea din vreme]n vreme. Umbra

uria=[a Ceahl[ului b[tr`n se lungea pe vale, ]ns[ ca o ]nfiorare peste fire... Ici-colo raze p[lite de lun[ str[b[teau printre nouri, albeau undele fugare =i intrau iar ]n ascunzi=ul lor din v[zduh. }ntreaga fire, a=a de frumoas[ de obicei, a=a de ginga=[, cu miresmele ei, cu z`mbetele ori cu pl`ngerile ei, care picurau dup[ furtun[ de pe orice frunz[, p[rea ]n noaptea aceea ]n st[p`nirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nep[s[tor pe l`ng[o femeie frumoas[.

}n vremea asta pe malul drept al Bistri\ei, deasupra Buhalni\ei, pe piscul Grohoti=ului, un cioban de=teptat de furtun[ ]=i a\`\a iar focul, ca s[-=i usuce opincile. Un c`ine de la st`n[, m`nios, porni o pl`ngere grozav[ de urlete, cuprins ca de cumplit[ spaim[. }n \arc, oile, berbecii =i caprele se zb[teau. Ciobanul slobozi chiote lungi =i cumplite — Hu-hu! — care alung[ fiarele. R[sunetul tremur[tor se de=tept[ ]n mun\i; din r`p[ ]n r`p[, vuietul se prelungi; dar ]n loc s[ se zv`rl[spre p[dure, c`inele, cu coama zb`rlit[=i cu spume la gur[, se ghemuia]n cioban. Caprele =i oile nu mai aveau ast`mp[r. Ciobanul ]=i f[cu cruce de trei ori, socotind ]n g`ndul lui c[nu-i lucru curat. Se uit[ ]n juru-i, =i deodat[, pe nesim\ite,]=i a\inti privirile, ca fermecat, asupra Ceahl[ului. Luna cobora]ncet-]ncet dup[o st`nc[, valea era cufundat[ ]n ]ntuneric, numai fruntea ple=uv[ a Ceahl[ului, luminat[, se desf[cea alb[ din umbra nop\ii, care st[p`nea poalele muntelui,]i cuprinsese =i coastele =i se urca]ncet-]ncet spre v`rfuri. }nspre partea v[ii, pe marginea st`ncii care]ncununeaz[Ceahl[ul, era a=ezat cineva negru, mare. Alene, plecat]ntr-o r`n[, cu m`na dreapt[se sprijinea de un bolovan, adus]n sus, anume pus parc[acolo spre a sluji de parmacl`c a=ez[turii. Ochii ]i sc`nteiau ca focuri r[t[cite pe mun\i =i c[tau spre vale plini de r[utate. Umbra lui se zugr[vea pe st`ncile mai ]nalte care ]mpresur[ muchea spre |ara Ungureasc[, cre=tea =i sc[dea pe m[sur[ ce trupul se mi=ca. +opotul izvorului limpede =i rece care \`=nea dintr-o st`nc[ p[rea c[-l leag[n[ m`ng`ietor ]n g`ndurile lui. Noaptea era t`rzie; se z[rea geana de ziu[.

Un zgomot grozav se auzi, =i cu m`na tot rezemat[ de st`nc[, umbra zv`cni ]n picioare. “Hai! zise, a venit ceasul, am c`=tigat r[m[=agul; a mea e lumea.” Aici iar r[t[ci un z`mbet dr[cesc pe buzele ei. “+i poate — urm[— poate n-are s[m[mai puie]n capul cetelor]ngere=ti...”

La vorbele acestea, Diavolul (c[ci el era)]=i desf[cu aripile. Ridic`nd dintr-o cl[tin[tur[ st`nca, pluti o clip[pe deasupra Ceahl[ului. Se]ndrepta spre gura Bistri\ei, c`nd o chemare ascu\it[ sun[ ]n v[i. Era c`ntecul de veghe al coco=ului. +i =tii dumneata, domnule, c[noaptea e a Diavolului, de cu sear[p`n[ la c`nt[tori. Iac[a=a. Diavolul se cutremur[,]=i descle=t[ghearele, =i st`nca pe care o vezi a c[zut greu.

Trei zile =i trei nop\i a plouat cu m`nie. +uvoaiele duceau departe pe Bistri\a rev[rsat[ buc[\i de case, brazi f[r`ma\i, stejari uria=i =i trupuri zdrobite. Numai piatra a r[mas pe loc =i se]mpotrive=te =i fulgerului, c`nd tr[sne=te pe v`rful ei. Diavolul]=i f[cuse planul s[opreasc[Bistri\a din cale, =i apele, cresc`nd]ntruna din clip[ ]n clip[, s[reverse =i s[ ]nece lumea.

C`teodat[, ]n nop\ile ur`te, se a=eaz[iar pe st`nca de sus... Atunci, ca la o vraj[, toate tac, =i toate focurile se sting...

Daco-romanul]=i ispr[vise povestea. Eu mai st[tui]nc[c`teva clipe ]n fa\a uria=ului, ]n admirare, tr[g`nd din ciubucu-mi drag =i sufl`ndu-i ]n nas lini=tite =i m[re\e ]nv[luiri de fum. Apoi dup[ ce mai trecui o dat[ cu cu\itul peste numele pe care-l scrijelasem, de team[ s[ nu se =tearg[ prea cur`nd, m[zv`rlii pe cal, l[s`ndu-l]n seama diavolului.

Pe c`nd treceam ]n vad Bistri\a, ca s[ mergem s[ facem cuno=tin\[ cu rachiul prin\ului Cantacuzino de la cr`=ma din Gura Largului, \[ranul meu]mi zise:

— Ciudat lucru ai mai f[cut =i dumneata, domnule...

— Ce lucru, m[i voinice?

— Apoi ce f[ceai cu cu\itul dumitale...? frumos cu\it, n-am ce zice...

— }mi]nsemnam numele.

— +i pentru ce?

— Pentru ca al\i c[l[tori, care-or veni dup[mine, s[-l vad[.

— Munc[pr[p[dit[, domnule, ori vrei s[=[guie=ti... De dou[zeci =i cinci de ani, de c`nd cunosc Piatra Teiului, de=i trec pe aci o mul\ime de boieri =i de ciocoi, n-am v[zut pe unul m[car oprindu-se, dar]nc[s[-=i scrie numele!...

Cititorule =i respectabil public, pentru c[soarta, care or`nduie=te a=a de ciudate lucruri c`nd]=i d[osteneala, a vrut ca amintirile unui c[l[tor,]ngropate]n portofoliul lui, =i care nu-s cu adev[rat frumoase dec`t]n amintire, s[ajung[obiect de publicare, declar, p[r[sind orice amor propriu, c[eu m[dau frumu=el deoparte =i las pe Diavol s[se descurce cu dumneavoastr[cum o putea. Treaba lui =-a dumneavoastr[. — Am zis.

IA+II +I LOCUITORII LUI }N 1840

}a=ii a]nceput de c`t[va vreme s[ a\`\e curiozitatea publicului european, nu]n chip excentric, prin el]nsu=i, ci ca scaun al principatului nostru =i deci ca un punct al marii chestiuni a Orientului.

P`n[ ]n 1830, ora=ul acesta — a=a de interesant prin moravurile tuturor popoarelor care au c[lcat p[m`ntul celor dou[principate, de la dacul r[t[citor =i s[lbatic, de la romanul de pe Tibru, de la toate hoardele nomade care-=i croiser[prin vechea Dacie pierdut[o cale s`ngerat[ spre a se n[pusti ]n inima imperiului p`n[la musulman, leah =i ungur, p`n[ la grec =i, ]n sf`r=it, p`n[ la rusul de azi care se pretinde regeneratorul nostru politic, moravuri necunoscute adaptate la moravuri cunoscute, obieciuri barbare altoite pe obiceiuri antice, patriarhalismul pastoral topit ]n servitutea feudal[, misterele cre=tinismului ]ncrustate pe miturile p[g`ne, supersti\iile poetice ale evului mediu]ncrustate]n sec[tuitoarea necredin\[a veacului, tot ce-i vechi =i ce-i nou, Occidentul =i Orientul, topite]ntr-un tot nedesp[r\it, cimentate de vremi =i]mprejur[ri a=a fel]nc`t cl[direa s-ar d[r`ma dac[ai scoate o singur[piatr[, — Ia=ii,]nc[o dat[, p`n[ ]n 1830 nu era cunoscut lumii dec`t din buletinele armatelor imperiale ruse=ti =i,]n cercurile literare, din c`teva rela\ii scurte =i nu tocmai exacte ale c`torva c[l[tori, baronul Trott[1] =i al\ii. Un italian, de numele c[ruia nu-mi aduc aminte, care petrecuse]n Moldova cu n[dejdea van[de a str`nge repede avere, ]n povestirile lui amestec[ am[r[ciunea dezam[girilor lui personale; consulul Wilkinson, afar[ de c`teva generalit[\i, e in-

[1] Corect: *de Tott* (vezi, ca =i pentru ceilal\i c[l[tori pomeni\i aici de Russo, lucrarea lui N. Iorga *Istoria rom`nilor prin c[l[torii*).

exact; unul singur, un neam\ cu numele Wolf,]n lucrarea lui a rezumat cu discern[m`nt =i cu gust moravuri, istorie, caracter, guvern; dar cartea aceasta acuma e veche, =i, afar[ de oarecare lustru local, toate s-au schimbat. Wolf era bun pentru vremea ]n care scria; ast[zi ]ns[, c`nd se judec[=i se privesc lucrurile dintr-un alt punct de vedere, ar duce]n r[t[cire, f[r voie, pe cititorul care n-ar putea s[-l puie fa\[ ]n fa\[cu propria-i experien\[.

Totu=i, de la tratatul de Bucure=ti, din 1812, de la lupta libert[\ii =i emancip[rii elenice, a c[rei prim[sc`nteie pornit[ de pe malurile Prutului a f[cut s[ ]zbucneasc[ imensul vulcan al Eteriei, ]n sf`r=it de la cel din urm[r[zboi]mpotriva turcilor, ora=ul nostru ie=i pu\in din ad`ncul]ntuneric, din care nu l-a putut scoate nici moartea lui Potiomkin.

Tradi\iile populare, fragmentele informe =i risipite ale c`torva cronici vechi se contrazic f[r[ ]ncetare, =i se contrazic mai ales cu un rest de inscrip\ie g[sit[, nu de mult, pe o marmur[ciuntit[,]n s[p[turile vechiului fort roman *Caput Bovis*, la Gala\i. Tradi\iile duc]ntemeierea lui la ni=te vremuri foarte dep[rtate: Cantemir, care e autoritate]n ceea ce prive=te Moldova, pune ob`r=ia lui]n seama lui +tefan al V-lea cel Mare, =i vorbe=te astfel]n capitolul IV al *Descrierii Moldovei*:

“Acesta este scaunul \[rii, pe care l-a mutat +tefan-vod[acolo din Suceava, ca s[poat[ap[ra \ara mai bine din mijlocul ei, de c[tr[n[v[lirile turcilor =i ale t[tarilor, pentru c[el prea bine vedea c[nu putea s[se apere a=a lesne din Suceava, deoarece este dep[rtat[de hotarul turcesc. Mai]nainte de aceasta era t`rgul numai ca un sat prost, ]ntru care abia se a=ezase trei ori patru gospodari, =i avea =i o moar[ ]n care era un morar b[tr`n, c[ruia-i zicea Ion (sau, dup[cum se zice]n limba proast[, Ia=). Numele acestui om, domnul l-a dat ora=ului pe care l-a f[cut,]ntru care a zidit]nt`i =i o biseric[ ]ntru cinstea sf`ntului Nicolai, care este acum biserica cea mare, =i dup[aceea =i alte palaturi pentru d`nsul =i pentru boierii lui a cl[dit. Iar Radu-voievod l-a]mprejmuit cu zid...”

Ast[zi nu se mai z[re=te nici urm[de ziduri =i alte]nfrumuse\[ri de care vorbe=te Cantemir, afar[de ruinele impun[toare ale palatului domnilor no=tri, care]ns[nu e vechi =i a ars]n 1827,]n focul ce a distrus aproape]n]ntregime t`rgul. Dintre biserici, vrednic[ de luare-aminte e Trei Ierarhi, prin ]ndr[znea\a-i structur[ gotic[, =i prin sculpturile bizare care-i ]mpodobesc zidurile dinafar[ — cu at`t mai mult, cu c`t asemenea monumente sunt rare la noi. Cu privire la biserica aceasta, se poveste=te de un fapt destul de curios:

Evlavia domnilor =i boierilor]mpodobise Trei Ierarhii mai cu osebire]ntre toate celelalte biserici. Zidurile pe dinl[untru erau bogat zugr[vite =i aurite. Pe vremea Eteriei grece=ti, turcii, p[trunz`nd cu puterea ]nl[untru, ]i d[dur[ foc, socotind ]n ne=tiutoarea lor l[comie c[ zidurile erau de aur masiv; dar v[z`nd c[aurul nu curge, stinser[ei singuri focul.

Iat[acum pe ce se]ntemeiaz[cea din urm[p[rere, care pune]n seama romanilor zidirea ora=ului nostru =i care ar p[rea probat[prin restul acela faimos de inscrip\ie g[sit]n ruinele cet[\ii *Caput Bovis*:

——— HOC GRAT ———
——— NUNTIA ———
——— (LEG: ESSENS) ———
——— QVARES HAN ———
——— C. ROC ———

Un patriot luminat, dl S[ulescu, profesor la Academia din Ia=i, a demonstrat c[, legiunea *Iassii* t[b[r`nd ]n acest loc, s-a alc[tuit aici un t`rg, care]ncet-]ncet ca =i alte ora=e dace, a dob`ndit de la Roma privilegiul de a fi recunoscut ora= municipal sub numele de *Municipium Iassiorum*.

Sim\[m`ntul domnului S[ulescu =i acel al lui Cantemir, oric`t de dep[rtate ar p[rea unul de altul, se pot totu=i]mp[ca destul de bine. E fapt cunoscut c[dup[n[v[lirea popoarelor legiunile dace =i dun[rene au fost retrase =i \ara r[m[sese f[r[ap[rare. Ia=ii, ca =i

at`tea alte t`rguri, se supune soartei, =i a=ezat fiind la marginile]mp[r[\iei =i a Daciei,]n drumul hunilor, slavilor =i t[tarilor, se stinse cu des[v`r=ire. A=a fel +tefan cel Mare a putut s[ fie ]ntemeietorul lui. Dat[ fiind lipsa de istorici, dat fiind ]ntunericul ne=tiin\ei =i al barbariei, nu-i de mirare s[ fi r[mas ca o tradi\ie nedeslu=it[ numele Ia=, atribuit unui morar — nume pe care +tefan l-a dat t`rgului s[u, f[r[s[=tie c[a=a]i zicea de veacuri. C`nd eroul le=ilor, Sobieski, a pustiit Ia=ii]n retragerea lui din 1687, se mai puteau vedea]nc[urme de ziduri.

Dar l[s`nd feluritele p[reri asupra ]ntemeierii =i ob`r=iei Ia=ilor =i]ncerc[rilor veacurilor, c[rora sunt supuse toate lucrurile omene=ti, dup[eterna lege, s[arunc[m o privire asupra a=ez[rii, asupra moravurilor =i locuitorilor lui, asupra amestecului de inova\ii altoite pe vechile datini, care alc[tuiesc un fel de mijlocie pitoreasc[ ]ntre moravurile asiatice =i moravurile Occidentului. Ia=ii e ca ma=inile acelea complicate, c[rora trebuie s[le cuno=ti am[nuntele =i resorturile ascunse, f[r[s[-i pricepi ansamblul.

Regulamentele nou[care st[p`neau Moldova, atingerea cu armatele ruse=ti, care au br[zdat Principatele, vizitele c`torva c[l[tori, roiul acela de tineri care au petrecut]n ora=ele europene]n mijlocul unei vie\i =i al unor obiceiuri diametral opuse obiceiurilor =i vie\ii lini=tite =i a=ezate din patria lor au schimbat fa\a Ia=ilor, introduc`nd alte vederi, alte idei =i un alt fel de a privi lucrurile. Ca ]n orice \ar[ pe cale de regenerare, sunt la noi dou[ principii care stau ]n lupt[, o lupt[ ]n[bu=it[, ]ns[ uria=[ =i necontenit[, ]ntre b[tr`n =i t`n[r, ]ntre obiceiul c[zut =i ve=ted =i inova\ia cutez[toare, plin[ de putere =i de via\[; o lupt[ de moarte ]ntre vechi =i nou, ]n care biruin\a greu c`=tigat[va fi a celui din urm[. Dup[p[rerea mea, aici e un vrednic subiect de cugetare pentru observatorul filozof: de o parte geniul unui secol care nu se sprijin[dec`t pe amintirea trecutului, =i de alta geniul unui secol al vremii nou[, puternic =i nervos — de=i e]nf[=urat]nc[ ]n scutecele copil[riei =i ale imita\iei necugetate. }n punctul acesta am ajuns

noi ast[zi. Las pe altul mai dibaci dec`t mine s[aleag[nuan\ele =i s[deduc[urm[rile necesare =i fire=ti. Tocmai]n clipa regener[rii noastre politice =i intelectuale a ap[rut printre noi dl *Girardin*[1]. Scrisorile lui au dat Europei no\iuni precise, elocvente,]ns[nu]n destul de]ntinse. Dl Girardin a dat prob[de un mare tact, de observa\ie fin[, limpede, repede ca g`ndul =i adev[rat[, dar domnia-sa a petrecut prea pu\in printre noi, ca s[ poat[ vedea contrastul ora=ului nostru bizar. Moravurile, obiceiurile noastre, caracterul nostru sau acela pe care ni-l dau ]mprejur[rile ar fi un material nou, original; =i cu toate c[ p`n[acum n-a ap[rut nimic]n aceast[privin\[, trebuie s[n[d[jduim c[va veni]ntr-o zi un rom`n care va umbla prin \ar[, cercet`nd toate pietrele, toate m[n[stirile,]ntreb`nd amintirile ]nmorm`ntate,]ntorc`nd poalele redingotei =i anteriului, beni=ul =i jiletca, calpacul umflat =i pantalonul modern, spre a le]ntreba de taina amestecului lor =i de soarta care le a=teapt[.

E sup[r[tor pentru noi c[dup[dl Girardin am primit vizita domnului La Battu. Pu\inele lucruri care privesc Moldova — cu p[rere de r[u o m[rturisim — sunt neexacte. S-ar p[rea c[cei opt cai care purtau repede pe dl La Battu prin principate, l-au]mpiedicat s[vad[ceva, =i frica de friguri, alung`ndu-l din Ia=i dup[ pu\ine zile, l-a f[cut s[ nu-=i mai poat[ revedea notele. Dealtfel, a=a fac mul\i c[l[tori; c`teodat[proverbele au mult bun-sim\.

Ia=ii se]ntinde domol pe spinarea u=or]nclinat[a unei coline lungi,]=i cufund[br`ul ]n r`u=orul Bahluiului, m`los ]n cursul lui ca =i la izvor, =i se ]ntinde p`n[ ]n mahalaua zis[a T[t[ra=ilor, unde ora=ul se opre=te deodat[, l`ng[ o r`p[ad`nc[, str[b[tut[ de o a\[ de ap[ g[lbie =i murdar[, deseori secat[. Nimic mai pitoresc prim[vara dec`t priveli=tea pe care o]nf[\i=eaz[de departe acest T[t[ra=, faimos]ntre toate mahalalele ora=ului, din pricini pe care nu-i nevoie s[le mai]n=ir[m aici.

---

[1] *Saint-Marc Girardin* (1801—1873), literat =i om politic francez. A manifestat interes pentru prop[=irea | [rilor Rom`ne=ti, ajut`nd pe unii dintre tinerii lupt[tori pentru aceast[cauz[ ]n str[in[tate.

Gr[mezi de c[su\e albe =i cochete stau]mpr[=tiate ici =i colo,]nconjurate de paji=ti verzi, de gr[dini, de arbori; c`teva biserici contrast`nd cu micimea c[su\elor]nal\[cruci argintii; =i deasupra crestei dimpotriv[un tufi= de copaci pe verdele c`mpului st[p`ne=te totul. Dac[ar fi o punte de s`rm[ peste r`p[, ar fi Friburgul[1] din partea de miaz[noapte, f[r[s[lbatica =i limpedea Sarin[. Orice iluzie]ns[ ]nceteaz[pe dat[ce]ncerci a intra]n dedalul acelor a=a-zise str[zi...

Ia=ii]nsu=i este un monstruos amestec de cl[diri masive ori elegante, de palate =i de magherni\i]mprejmuite de ogr[zi nem[surate; pe uli\ele lui furnic[lucruri de la \ar[, lux]mbel=ugat, echipaje repezi, livrele, toalete pariziene ori vieneze, zdren\e franco-moldave, fizionomii vesele, aspre, originale, felurit]mbr[cate, ca pentru un bal mascat. Popula\ia lui de 60.000 de suflete e tot a=a de felurit[ca =i costumele, =i un observator de moravuri, st`nd la fereastr[o jum[tate de ceas, ar avea de observat destul ca s[poat[face cuno=tin\[cu zece popoare =i s[c[l[toreasc[totodat[ ]n Fran\a,]n Germania =i]n Orient.

Ici deosebe=ti pe ovrei cu anteriul negru dintr-o stof[, c[ruia poporul]i zice *pielea dracului*, lipit de trup, cu cu=ma bl[nit[de osebite forme, cu cei doi zulufi indispensabili cobor`nd ]n lungul t`mplelor =i]ncurc`ndu-se de obicei ]ntr-o barb[ pe care niciodat[ n-o rade. Pantaloni de nanchin cu ni=te =u=[ni\i care at`rn[; col\uni =i papuci, care au fost odat[albi, completeaz[pe ovrei, afar[de =[rl[t[niile, =iretlicurile =i]n=el[ciunile lui, care par a-i alc[tui caracterul na\ional. Totu=i ovreiul, aceast[fiin\[degradat[=i r[t[citoare, alungat[de pretutindeni, v`r`ndu-se =i plictisind, fiin\a aceasta pe care societatea a pus-o la index =i totu=i nu se poate lipsi de ea (la noi, se-n\elege), —]\i insufl[mil[; ovreiul e b[tut =i batjocorit de mul\ime, josnicia lui t`r`toare st[ ]n fa\a netoleran\ei =i a prejudec[\ilor s[lbatice ale norodului, el n-are demnitatea amar[a

[1] Ora=]n Elve\ia, pe r`ul Sarina.

raselor dec[zute; frica lui a ajuns proverbial[. Ovreicele sunt cunoscute]n toat[cre=tin[tatea pentru frumuse\ea lor, — numai trebuie s[ai grij[s[le speli, s[le fereduie=ti =i s[le parfumezi, altfel e zadarnic[orice iluzie.

Colo st[armeanul, adev[rat copil al lene=ului Orient, grav =i t[cut ca un turc, cu picioarele]ncruci=ate pe tarab[;]n]mbr[c[mintea lui mai p[streaz[nepre\ui\ii =alvari,]n care la nevoie s-ar putea ascunde zece parizieni de-ai no=tri, giubeaua larg[=i anteriul elegant =i u=or. Dac[nivelarea]nnoirilor a p[truns]n magazia lui, st[lungit pe divan, cu un aer st`ngaci, fum`nd =i v`nz`nd pa=nic tutun turcesc, care aici se fumeaz[ ]n cantit[\i uria=e.

Ici vezi pe lipoveni, vechi sectari pribegi\i din Rusia. O ramur[a lor numeroas[, fugit[sub numele de rusnaci, a populat Gali\ia. Sunt oameni nal\i, s[lbatici la]nf[\i=are, =i-au p[strat]mbr[c[mintea, adic[o bluz[ ]n cadriluri cobor`nd peste ni=te pantaloni largi, zi=i “pantaloni c[z[ce=ti”, =i poart[barba “mujicilor”, sunt birjari, gr[dinari, zidari =i beau foarte mult precum arat[=i o zic[toare moldoveneasc[.

Uite dincolo neam\ul, lini=tit =i me=ter, lucr`nd con=tiincios, la perechea de ghete =i care, neav`nd bere de Ratisbona,]i place totu=i s[trag[planuri de r[zboi pe masa umed[=i judec[campaniile lui Napoleon, de=ert`ndu-=i paharul de vin moldovenesc. Pentru d`nsul to\i mu=teriii sunt *m[ria-ta*, *]n[l\imea-voastr[* ori *domnul conte* =i *domnul baron*; are mare dragoste pentru con\i =i baroni, m[car c[la noi nu se afl[a=a ceva.

Pe ici, pe colo sunt sem[na\i mii de indivizi, greci, s`rbi, bulgari, neamuri corcite, care sunt b[cani, pitari, hangii ori mai cur`nd cr`=mari-buc[tari, mijlocitori, ]n lupt[ de moarte cu ovreii care se amestec[ ]n orice me=te=ug, ]n haine bizare, ]mprumut`nd de la un popor com[nacul[1], de la altul surtucul, de ici anteriul pe pantaloni cu chingi.

[1] *Com[nac* — c[ciuli\[de postav, cilindric[=i joas[, de obicei purtat[de c[lug[ri.

}n sf`r=it, vin copiii faraonilor, enigmaticii egipteni, ori *bohemieni*, cum le zic fran\ujii, *gitanos, zingari* ]n spaniole=te, *\igani* pe moldovene=te, care au dat gata pe un tinerel frunta= al literaturii na\ionale[1]; amesteca\i cu s`ngele indigen ori cu alte rase curate, cu fe\ele arse =i]ntunecate, vorbind pe nas, cu pieptul descoperit, nepurt`nd alt ve=m`nt dec`t ceea ce trebuie pentru a nu c[lca cele dint`i principii ale bunei-cuviin\e, cu femeile lor neru=inate =i]nsp[im`nt[tor de murdare, popor ciudat cu care vie\uim de veacuri f[r[ s[-l cunoa=tem ]nc[, nenorocit =i gol, tr[ind totu=i vesel =i f[r[ grij[ sub cortul nomad, fur`nd, c`nt`nd din scripc[prin cr`=me, necunosc`nd alt[religie =i alt[patrie dec`t =atra =i cerul. De=i redu=i la o robie adesea mai mult ]nchipuit[ dec`t real[, \iganii r[t[citori, adev[ra\i beduini ai de=erturilor, sunt mai pu\in dispre\ui\i dec`t ovreii, pe care-i dispre\uiesc. Porecla umilitoare de \igani, care avea ]n ea tot ceea ce ]nchipuirea castelor m`ndre voia s[arate mai josnic, nu mai este]n zilele noastre a=a de temut[. |iganii se apropie pe nesim\ite de localnici; cea mai mare parte dintre cei care locuiesc]n ora= sunt potcovari, buc[tari, slugi]n casele st[p`nilor =i l[utari minuna\i; dac[ ar fi s[ credem ceea ce spune dl G., apoi sunt mai buni muzican\i dec`t *Couna*, *Schultzer*, *Verner* =i al\ii, care desf[teaz[Ia=ii. |iganii ace=tia a=eza\i =i-au uitat limba lor.

Cu c[ciula pe-o ureche, nalt =i voinic, cu vorba deschis[, pitoreasc[=i energic[, vine daco-romanul, care a p[strat de la p[rin\ii lui daci]mbr[c[mintea =i de la romani graiul.

Odihna ora=ului, bel=ugul pr[v[liei, el le dispre\uie=te; lui]i trebuie aer; copil al lui Cincinatus[2], lui]i trebuie stuhul satului,]i trebuiesc boi, vaci, oi, turme mugitoare =i plugul hr[nitor. O p[dure

1 Aluzie la Kog[lniceanu, care,]n tinere\e, scrisese un entuziast studiu pe aceast[tem[: *Schi\[asupra istoriei, obiceiurilor =i limbii \iganilor, cunoscu\i]n Fran\a sub numele de bohemieni* (]n limba francez[), 1837.

2 *Lucius Quintus Cincinatus* (640].e.n.), consul =i dictator roman, vestit pentru simplitatea vie\ii lui =i lipsa de ambi\ie politic[.

de p[r lung, castaniu, ras ori scurt, t[iat deasupra unei frun\i de m[rime mijlocie, umbre=te un cap expresiv pe un g`t mic, ]ns[ cu mu=chi puternici, ]mpl`ntat =i el pe un bust potrivit... }n mi=c[ri e domol; e lini=tit,]ns[f[r[mil[, brutal =i s[lbatic, ca un puhoi rev[rsat c`nd se r[scoal[ pentru dreptul lui; ca un miel, c`nd =tii cum s[-l iai; ignorant nu din vina lui, ci din pricina unui lan\ lung de]mprejur[ri, p[str`nd totu=i ]n ignoran\a lui un bun-sim\ pre\ios =i o judecat[ dreapt[; adesea filozof cu at`t mai surprinz[tor, cu c`t mai pu\in te a=tep\i la a=a ceva; ascunz`nd sub]nveli=ul acesta, care pare gros la prima vedere, sim\[m`ntul soartei lui nedrepte; dealtfel slobod ]n critica lui, ]=i strig[ cu glas tare t`nguirile. S[d[m c`rmuirii de azi dreptul ei: pe cuno=tin\a caracterului =i sim\[mintelor poporului moldovenesc a a=ezat or`nduielile dintre proprietari =i vecini, cum =i la noi \[ranul nu e proprietate =i poate s[se mute unde-i place, proprietarul care-=i]n\elege interesele are totdeauna grij[s[se poarte bine cu muncitorul de p[m`nt. }mbr[c[mintea daco-romanului e simpl[, ca =i moravurile-i pastorale; o c[ma=[ lung[ cu m`neci slobode i se coboar[p`n[ deasupra genunchiului, acoperind vara izmene largi =i iarna i\ari str`m\i]ncre\i\i pe picior, =i peste acestea un chimir lat de piele de c[prioar[,]mpodobit cu felurite al[muri, dup[gusturi; un cu\it lung face parte numaidec`t din ]mbr[c[mintea lui; mai adaug[ la asta o lulea scurt[ =i o pung[ cu b[ieri; =i cele dint`i]nc[l\[ri pe care le-au n[scocit ciubotarii p[m`nte=ti, opincile str[vechi ]i ap[r[ picioarele. Pe ploaie =i vreme rea, el arunc[ ]n voie pe umeri un suman scurt, str`mt, dintr-o stof[de l`n[impermeabil[, pe care o fabric[ei singuri; iarna, ca =i \[ranii ru=i, poart[cojocul, care e o blan[de oaie, cusut[=i]nflorit[cu ro= =i galben.

Al[turea de daco-roman, umbl[femeia lui; dup[o datin[mo=tenit[, f[r[ ]ndoial[, de la vrednicele matroane romane, poart[capul]mbrobodit cu un =tergar lung, pe care biserica]l impune]n clipa solemn[a cununiei, =i care totu=i nu ascunde totdeauna amatorilor o fa\[alb[, fraged[, obrajii rumeori, ochii vii, smal\ul curat

al din\ilor =i z`mbetul ru=inos =i cochet al \[rancelor. Fetele umbl[ cu capul gol — drept pe care abia a=teapt[ s[-l piard[. }mbr[c[mintea =-a unora =-a altora se alc[tuie=te dintr-o c[ma=[ foarte curat[, lung[ p`n[la glezne; o *b`rnea\[*[1] le ]ncinge mijlocul, sco\`nd =i rotunjind s`ni elastici, =i prinz`nd o catrin\[ ]nchis[la culoare, a=ezat[cu me=te=ug =i a=a de str`ns[ pe =olduri, ]nc`t le zugr[ve=te foarte bine toate formele bogate. Un picior c`nd micu\, c`nd mare, dup[capriciul naturii, de obicei gol, intr[ ]ntr-un papuc. Cercei, =iraguri de hurmuz[2], amestecate cu salbe, fac parte din g[teala lor. V[ ]ncredin\ez c[sunt unele m`ndru\e din acestea str`nse]n catrin\e, care te pot face s[-\i par[r[u c[ ]n Moldova, unde sunt destule obiceiuri =i frumoase privilegii, poporul n-a vrut niciodat[s[recunoasc[ginga=ul “drept al seniorului”.

Neamurile acestea amestecate vorbesc fiecare]n limba lor: ruse=te, nem\e=te, grece=te, le=e=te, =i-n alte idiome st`lcite =i barbare ale tuturor limbilor =i ale tuturor timpurilor; peste toate st[p`ne=te rom`neasca, limba limbilor pentru popor. Boierii cei mai de sus au dat limbii fran\uze=ti st[p`nire]n saloane =i]n coresponden\ele intime; de graiul moldovenesc se slujesc la tribunale =i cu oamenii lor; iar greceasca o vorbesc numai acei care nu pricep nici fran\uze=te, nici moldovene=te. Dup[pilda damelor elegante =i fashionabile[3], boierimea de a doua m`n[ nu vorbe=te dec`t de Balzac =i Souliè[4], de Lamartine =i Hugo, de Kock[5] =i Dumas; mai ales pe Paul de Kock]l ador[! P[=ind pe urmele boierimii de al doilea rang, boierii de treapta a treia, a patra, a cincea etc. (c[ci nu =tiu bine

---

[1] B`rne\ — cing[toare]ngust[peste catrin\[.

[2] *Hurmuz* — m[rgea de sticl[imit`nd m[rg[ritarul.

[3] *Fa=ionabil* — care \ine la mod[.

[4] Frederic Souliè (1800—1847), romancier =i dramaturg francez, caracterizat printr-o imagina\ie extravagant[=i un stil bombastic.

[5] *Paul de Kock* (1794—1871), romancier francez, evocator al micii burghezii]ntr-o manier[sentimental[=i superficial[, care i-au asigurat o r[sp`ndire larg[ ]n r`ndurile publicului lipsit de exigen\[artistic[.

c`te spi\e sunt la scara boierimii), n-au ajuns dec`t la clasici, a=a]nc`t o s[ auzi ]n Ia=i pe toat[ lumea vorbind fran\uze=te f[r[ s[-n\elegi un cuv`nt. Cei c[rora le plac echivocurile au de lucru]n Ia=i. Gramaticii g[sesc o limb[minunat[cu inversiuni poetice, cu construc\ii]ndr[zne\e, neauzite, amestecat[cu nem\e=te, grece=te, ruse=te =i moldovene=te. }n general noi suntem vr[jma=ii *purismului*. Accentul grotesc =i schimonosirea de cuvinte a nem\ilor =i mai cu seam[a \iganilor =i ovreilor sunt puse zilnic la bir, =i de ele se leag[, cu vorbe vesele =i cu dou[ ]n\elesuri, o mul\ime de anecdote locale, expresive, dar cu neputin\[de tradus. Avem =i noi englezii no=tri.

}ntre to\i oamenii ace=tia se amestec[, care sus, care jos, o mul\ime de profesori =i de arti=ti de tot felul =i din toate \[rile, aduc`nd =i ei figurile =i costumele lor ]ntre aceste costume =i figuri heteroclite. Dintre ei, prea pu\ini se ]ntorc la pena\ii[1] lor, pentru c[ pe nesim\ite iau =i ei ]nf[\i=area \[rii =i caracterul p[m`ntean. }n sf`r=it, peste toate,]nconjurat[de toate prestigiile aristocra\iei de na=tere, de bog[\ie, de demnit[\i, de slujbe, plute=te rasa nobil[, ras[cu deosebire amfibie, care]=i petrece jum[tate de vreme]n dro=c[=i cealalt[parte alene pe un divan moale.

}nchipui\i-v[acum amestecul tuturor acestor rase, popoare, caste, cu culoarea lor local[, cu costumele pestri\e, cu moravurile lor particulare, cu]nf[\i=[rile foarte deosebite,]ntr-o atingere zilnic[,]nt`lnindu-se, salut`ndu-se pe uli\e, gr[m[dindu-se]ntr-o anticamer[, str`ng`ndu-=i m`na ]ntr-un salon, f[r[ uimire =i curiozitate. }nf[\i=a\i-v[ pe cazacul cu pantaloni largi =i cu fireturi ro=ii b`nd c-un \igan pe jum[tate gol, pe grenadirul din o=tire cu un \[ran, un cavaler modern umbl`nd ]n tr[sur[ al[turi de o antichitate a c[rei hain[ este un vis al ]nchipuirii pentru alte popoare; un boier cu anteriu d`nd o audien\[interesat[unui ovrei ori armean. Caste, popoare, rase cu tr[s[turi distincte, care ar merita fiecare c`te o carte! P[cat c[ literatura indigen[ nu exploateaz[ mina fecund[ pe care o are sub ochi =i petrece sc`lciind produc\iile str[ine! Poate

aici e momentul prielnic s[strecur[m c`teva linii ale unuia dintre *Duma=ii* literaturii moldovene=ti: e o traduc\ie *ad-litteram* =i nimic mai mult:

“Nimic — zice dl N.[1]]ntr-o spiritual[critic[a societ[\ii ie=ene — nimic nu-i mai plictisitor dec`t ora=ul Ia=ilor pentru un c[l[tor str[in, care n-ar avea un nume cu particula *de*, =i care ar fi mai ales mai]mpov[rat de afaceri =i nu =i-ar putea]ng[dui s[cultive pe locuitorii semiciviliza\i ai acestei capitale. Dar dac[c[l[tore=te ca poet, ca artist, dac[are avantajul s[fie colaboratorul vreunui vodevil monstruos, care s-a jucat la teatrul de variet[\i ie=an, dac[numele lui a fost g[sit tip[rit]n coada c`torva versurele,]ntr-o culegere ori]ntr-un foileton]n *Journal des Dèbats*, ce fericit muritor! }ndat[e bine primit, s[rb[torit, plimbat, cocolit; g[se=te pl[ceri]n societ[\ile acestea semieuropene; se obi=nuie=te s[bea cafea turceasc[, s[fumeze dintr-un ciubuc lung, vede chiar mult[poezie]n forma i=licului (c[ruia un rus, om de spirit, i-a zis *l’eteignoir du bon sens*[2]) =i]n]mbr[c[mintea antic[, =i strig[=i el]ntre b[rbile b[tr`ne =i c[runte, numind *vandalism* mania grozav[ a inova\iilor care le atac[. }n sf`r=it, dac[e t`n[r =i nu tocmai ur`t, n-o s[se poat[opri ca s[nu m[rturiseasc[c[str[zile ora=elor Europei, trase la linie, au prea mult[monotonie, pe c`nd Ia=ii, av`nd puncte nou[de vedere din zece]n zece pa=i, arat[o admirabil[varietate. Dup[ce a umblat p`n[la glezne prin colb, cu riscul de a fi c[lcat de c[ru\e =i dro=te, scap[ ]ntr-o ulicioar[ ]ntortocheat[a unei mahalale, ajunge la o c[su\[cunoscut[unde era a=teptat,]=i scoate galo=ii la scar[, intr[obosit, zdrobit, =i vede c[i se]nf[\i=az[tablaua cu dulce\i! Ce bun obicei!

La epoci apropiate, trei focuri grozave au distrus Ia=ii. Ar fi putut fi recl[dit pe un plan nou =i regulat, dar nimeni nu s-a sinchisit, =i dup[a noastr[p[rere foarte bine s-a f[cut. “Ce! s[-mi cl[desc o

---

[1] *C. Negruzzi.*

[2] }n[bu=itorul bunului-sim\ (*fr.*).

cas[pe linie dreapt[, a=a ca zgomotul tr[surilor =i al gurilor-casc[s[-mi strice somnul de dup[-mas[?!” Ie=enilor le place lini=tea =-un moale *far niente*, care alc[tuie=te cea mai mare parte a existen\ei lor; osteneala]i ucide. “De ce s[umblu pe jos, dac[am tr[sur[?” Ce r[spuns po\i g[si la o judecat[a=a de dreapt[?

Oricum ar fi, bunul nostru ora=]ncepe a-=i schimba straiul oriental; la drept vorbind, ne pare r[u, c[ci e ur`t a=a, pe jum[tate ]n haine europene=ti, jum[tate cu =alvari ro=ii, ]ntocmai ca ofi\erul acela pe care l-am v[zut c`nd cu formarea mili\iei, cu pinteni, c-o =apc[ro=ie =i c-o sabie]ncins[peste blana roas[.

At`ta am g[sit]n repertoriul indigen, cu privire la localitate.

Dac[din]nt`mplare faci o plimbare sentimental[ pe colinele care ]ncing Ia=ii la apus, dac[-\i dai osteneala s[ urci p`n[la feluritele m[n[stiri, =i cu deosebire de Galata, care, o spunem cu umilin\[, \ine de Sf`ntul Morm`nt, dac[te opre=ti la c`\iva pa=i de desubtul ruinelor palatului Ipsilanti, c[zut ]n zorii lui, ca =i st[p`nii, uimirea ce te cuprinde e mare pe c`t de frumoas[ e panorama pe care o desf[=oar[ Ia=ii. Poetule, ascu\e=te-\i creionul; artist, preg[te=-te-\i penelul... Apropiat de cobor`=ul repede al colinei, privirea se cufund[ ]ntr-o larg[=i nem[rginit[vale cu covor de iarb[,]nc[rcat[la hotarul ei din sus de b[l\i]ntinse, pe fa\a c[rora v`ntul clatin[ p[m`nturile ginga=e cu puf auriu ale unei p[duri de stuh; din vreme]n vreme, zboruri de ra\e =i singuratice g`=te s[lbatice, speriate cu nepus[ mas[ de vreun v`n[tor neam\, se]nal\[, chem`ndu-se cu strig[te aspre. M`los, Bahluiul, ie=ind din balta pe care a format-o, str[bate domol c`mpia, sc[ld`nd, la dreapta =i la st`nga, f`ne\e =i ima=uri, pe care pasc turme de oi, de vaci =i de bivoli h`zi, b[l[cindu-se toat[ ziua ]n noroi; apoi atinge din fug[ poala murdar[ a mantiei Ia=ilor. Culcat[ alene pe colina ei, ridic`ndu-se]n amfiteatru, moale =i voluptuoas[ ]ntr-o poz[de curtezan[, orientala cetate a Ia=ilor z`mbe=te cochet de departe admiratorilor s[i — sur`s foarte perfid c`nd o cuno=ti de aproape — =i r[sfr`nge, f[r[alt[simetrie dec`t capriciul ]nt`mpl[rii, crucile nenum[ratelor ei clopotni\e]n

razele soarelui; zidurile albe, care se zugr[vesc]n partea de sus a amfiteatrului, desemneaz[orizontul;]ntunecatele =i pitore=tile ruine ale palatului vechi pe o esplanad[pr[p[stioas[,]n josul c[reia se ad[postesc bordeie umile, contrasteaz[cu]nf[\i=area proasp[t[=i curat[a locuin\elor care le]mpresoar[. Apoi, la dreapta, vezi cum se alunge=te ca un =arpe]n cre\uri]ncol[cite =i fantastice un =ir de coline, ale c[ror coaste =i v`rfuri sunt ocupate de m[n[stiri ascunse ]n vii =i de c[su\e boiere=ti. }ntre aceste coline, sub o ]n[l\ime sombr[, rupt[ brusc din lan\ =i ]naint`nd]n promontoriu, se zugr[ve=te gra\ioas[=i vesel[*vila domneasc[*. Pe nesim\ite, platoul]nclinat al Ia=ilor =i colinele acestea se apropie aicea =i, str`mt`nd valea, nu mai las[dec`t o privire ]ngust[ spre cerul alb[striu =i dep[rtat al Rusiei. Dar nici una din toate aceste ]mprejurimi nu ]nf[\i=eaz[ acele gr[dini z`mbitoare, acele pavilioane pitore=ti =i l[mpi vesele, care fac pe cei ce se plimb[s[le plac[ ]mprejurimile Vienei, atr[g`nd mul\imea naiv[ a t`rgove\ilor; aici totul e s[lbatic, c`mpenesc =i incult. Rareori z[re=ti c`te un neam\ flegmatic cu pantaloni albi =i hain[veche, care socoate s[g[seasc[pe-aci Hitzing ori Brigitenau.

}ndeob=te popoarele-copii sunt pu\in pornite s[se bucure de frumuse\ile naturii; tot a=a e =i cu ie=enii, a=eza\i mai aproape de natur[dec`t de civiliza\ie. Din pricina unei manii, pe c`t de proast[, pe at`t de ridicol[, moldovenii boieri ur[sc tot ce le aminte=te de \ar[; mania aceasta au adus-o de contraband[, a=a b[nuiesc, cu multe lucruri bune de altminteri, c`teva din somit[\ile noastre c[l[toare. Cum vrei dumneata s[m[plimb? Dac[n-avem plimb[ri! — Blestem! Dar tot ce v[ ]nconjoar[nu e alc[tuit din locuri frumoase, puncte de vedere c`nd s[lbatice, c`nd]nveselitoare; =i de p[duri cu bl`nde taine, e adev[rat f[r[ art[, f[r[ alei greblate =i nisipite, dar cu ascunzi=uri umbrite de stejari, de tei mirositori, ]mb[ls[mate de m[cie=i =i topora=i! +i valea sf`r=it[cu iazul zis al Mitropolitului, a=a de poetic, a=a de pl[cut]n s[lb[t[cia lui, a=a de melancolic]n asfin\it, c`nd razele tremur[toare ale soarelui]=i sting

]n el ultimele lor focuri! Cu mare cheltuial[, st[p`nirea a plantat o gr[din[ regulat[, cu boschete, cu b[nci, cu pavilioane, cu drumu=oare bine ]ngrijite, pe care picioarele delicate ale cucoanelor noastre pot s[ le ating[ f[r[ a-=i face r[u. Ei bine, cea din urm[ dat[ c`nd am fost acolo, am g[sit pe un biet neam\ care, fum`nd tutun turcesc, era desperat c[nu g[se=te bere Drei König, buc[t[ri\a unui vecin al meu =i doi ori trei cavalera=i, slujba=i prin birouri — alt[ras[cu instincte particulare]ntre rasele =i semirasele ciudatului nostru ora=. Domnitorul a deschis publicului gr[dina lui de la Socola, o gr[din[ca un trandafir de]ngrijit[, cu sere, cu ape \`=nitoare =i r[coroase, cu izvoare care murmur[, cu p`raie]n cascad[. }n cele dint`i zile era ]mbulzeal[ =i toat[ fantastica bog[\ie de costume se plimba grav ]n grupe pestri\e pe aleile cotite; acuma ]nt`lne=ti acolo numai t`rgove\i cu ca\aveic[[1] =i pantaloni str`m\i urm[rind cu ochi mira\i plimb[rile frumoaselor lebede; somit[\ile pu\ine, care mai vin, plimb[un obraz moroc[nos =i plictisit, =i asta mai mult din politic[dec`t din gust. Oare din pricina permisiunii care s-a afi=at c[ nu e ]nvoit[ plimbarea dec`t de dou[ori pe s[pt[m`n[ — s[ se fi ]ncetinit ]nfl[c[rarea schimb[toare a publicului? Se poate. E =i asta ]n natura noastr[, s[ p[rem nep[s[tori fa\[ de lucruri adese dorite, de care ]ns[ ni se hot[r[=te s[ ne bucur[m de zile ori ceasuri anumite. De altminteri, o gr[din[, oric`t de mare ar fi, dac[e]nchis[=i are margini, ne-ar expune seme\ia noastr[aristocratic[s[umble pe jos =i s[se amestece cu f[pturi obi=nuite s[se uite de jos la noi; ating`ndu-ni-se hainele, am sim\i atins[ m`ndra noastr[demnitate =i, dup[cum se =tie, nu trebuie s[d[m prilej *prostimii*, ast[zi plecat[, s[se uite prea de-aproape la noi. A=a]nc`t boierimea a preferat gr[dinii publice, gr[dinii de la Socola, Copoul, aristocraticul Copou, pe care aceast[boierime nerecunosc[toare]l acoper[de un ridicol care trebuie s[cad[numai asupra ei, pentru c[se bucur[de el f[r[s[-l]n\eleag[. Copoul e o paji=te u=or]ncli-

[1] *Ca\aveic[* — hain[scurt[cu m`neci lungi,]mbl[nit[.

nat[, at`rnat[ ]ntre r`pa C`rligului =i larga vale a Bahluiului, pe care o domineaz[ m[re\, oprind privirea asupra ora=ului, asupra colinelor ]nconjur[toare, cu m[n[stirile singuratice ca ni=te m[riri dec[zute, =i asupra leicei[1] ]ntunecate a Socolei, alc[tuit[ din cobor`=urile verzi ale dealurilor. Mai mult lung[dec`t lat[, aceast[ paji=te \ine de partea de sus a t`rgului, apoi se]ntinde,]nt`i goal[ =i neroditoare, =i se pierde ]n p[duri tufoase. Ca =i gloriile ]n ruin[, ori mai cur`nd ca genera\iile caduce ale societ[\ii noastre, care nu mai tr[iesc dec`t din amintiri risipite, Copoul n-are nici umbrare m[re\e, nici tufi=uri singuratice, nici alei cotite; ci este o c`mpie lung[cu iarb[ars[, pe care ro\ile boiere=ti]ntip[resc urme numeroase seara. +i toat[aceast[simplicitate, la sf`r=itul zilei, c`nd obi=nui\ii se plimb[ ]n grupe izolate =i c`nd v`ntul aduce miresme de flori =i parfumuri trec`nd prin p[rul frumoaselor noastre cucoane, c`nd lumina]ndoielnic[se amestec[cu azurul sombru al mun\ilor =i r[sp`nde=te aerul acela de voie bun[ =i de poezie cu neputin\[ de exprimat, sem[n`nd cu energia unui om pe moarte, ale c[rui puteri sporesc]n clipa c`nd au s[tac[pentru totdeauna, Copoul]=i ridic[parc[glasul =i murmur[imnurile nop\ii]n domoala mi=care a cale=tilor vieneze, care-=i m[soar[umbletul dup[pasul pietonilor. Copoul, care]mp[r\e=te pe =esul lui vanit[\i, preten\ii ridicole, antice =i moderne, oameni mari =i boierime, femei cu sufletul]nfocat =i celebrit[\i ale zilei — este r`nd pe r`nd poetic, suav, tablou de moravuri,]mbr[cat cu haina bizar[, care poate sluji de cheie caracterului na\ional.

Dar pentru cea mai mare parte, Copoul este teatrul unde t`n[rul debuteaz[ ]n lume, sentimental culcat ]ntr-o elegant[ calea=c[, cu obi=nuita \igar[ ]n v`rful buzelor, cu m`na sprijinit[ alene pe bastona=ul elegant, =i ar[t`nd tr[surilor care se]ncruci=eaz[cel]nt`i pantalon al s[u, croit de dl Ortgier, croitor de Paris, p[l[ria vienez[de la magazinul Mecouli et Comp., ori de la fra\ii Bogus,

[1] *Leic[* — p`lnie.

a=a-zise p[l[rii venite de la Paris, dup[anume comand[. Copoul mai este arena]n care cucoanele noastre, mari =i mici, tinere =i b[tr`ne, ur`te ori frumoase, se]ntrec]n str[lucirea toaletelor.

}n sf`r=it, e Tuileriile, C`mpiile Elisee, p[durea Bouloniei, bulevardele Ia=ilor. Ce de-a mai toalete proaspete, ce de-a fe\e ginga=e, ce de-a mai femei gra\ioase, ce de-a cochete, =i c`t[caricatur[, Doamne sfinte!

Locuitorul Ia=ilor este — cel pu\in a=a crede el — ad`nc blazat fa\[ de toate, f[r[ a cunoa=te ce-l ]nconjoar[ =i f[r[ a se cunoa=te pe el ]nsu=i: boala plictisului ]l chinuie=te! +i care s[ fie pricinile? Eu le g[sesc: ]nt`i,]n via\a turceasc[, via\[de nelucrare, de lene,]n care inteligen\a ve=nic doarme, via\[care nu =tie s[-=i ascu\easc[prin activitate =i munc[pl[cerile =i zilele ei uniforme. Noi nu tr[im: noi veget[m]ntr-o]n\epeneal[letargic[,]ntre slujbe u=oare =i venituri]ndestul[toare, pentru a ne \ine acela=i fatal *dolce far niente*; al doilea,]n dezastruosul ridicol de a dispre\ui tot ceea ce *miroase* a moldovenesc, ceea ce]ndeamn[s[ne jertfim pl[cerea pentru amorul propriu de a ar[ta c[totu-i r[u; al treilea,]n ignoran\a societ[\ii noastre care opre=te energic orice mi=care involuntar[a g`ndirii, a ma=inii. Pornind de aici, vedem c[ ignoran\a e o lepr[ ru=inoas[, care p[teaz[ toate treptele sociale ale \[rii =i, amestecat[ cu nes[\ioasa iubire de argint, devine o plag[ de nevindecat. Aceast[ ignoran\[ ad`nc[, r[sp`ndit[, ob=teasc[, ]ntov[r[=it[ de toate prejudec[\ile rutinei, de vorb[riile f[r[ rost, de pedantismul ridicol, ]n[bu=[ glasul celor c`\iva oameni, pu\ini, =i a celor c`\iva tineri, care au agonisit ]n str[in[tate bog[\ii intelectuale. Din respect pentru amorul propriu ori p[rul c[runt al unei rude, trebuie s[ taci; pentru a nu c[lca cele dint`i principii de polite\e, nu ai dec`t liberul z`mbet sardonic al celui care se respect[, c`nd auzi sc[p`nd n[zdr[v[nii necontenite din gura unei cuno=tin\e onorate, ori a unei persoane pe care din pricina unei leg[turi intime trecute s-o respec\i. A=a]nc`t tinerii care nu se pot hot[r] s[treac[drept \icni\i — sau, dup[termenul tehnic ie=ean, drept *berban\i* — se g[sesc]n

chip necesar]ntr-o pozi\ie fals[; ascunz`ndu-=i sim\irile =i felul lor de a vedea lucrurile, pref[c`ndu-=i tonul, falsific`ndu-=i mi=c[rile, la urma urmei ajung s[ se deie dup[ curent, ajung s[-=i piard[ una c`te una credin\ele nobile pe care le primiser[cu]nv[\[tura, =i dup[o bucat[de vreme, observ`ndu-se, v[d cu mirare c[nu se mai recunosc. Pe nesim\ite se stric[;]nv[\[tura lor se toce=te prin ea]ns[=i, pentru c[nu mai g[se=te ecou, =i atunci caut[s[-=i]n=ele gusturile. Cu aerul respiri lenea =i letargia; facult[\ile adorm =-ajungi ca =i ceilal\i: ma=ini care umbl[, beau, dorm, *vorbesc de r[u* — =-at`ta tot. }n sf`r=it, cu toate aceste prefaceri, la unii domoale, la al\ii repezi la vedere, ca decorurile de oper[, dac[scap[acestor tineri oarecare semne de dezgust, vreo vorb[care s[contrazic[moravurile locale, vreo mi=care involuntar[ ]mpotriva absurdit[\ilor]n fiin\[, dac[-=i]nfr`neaz[ obiceiuri resping[toare pentru cel ce nu-i obi=nuit, apoi cad ]n dispre\ul opiniei publice; ignoran\a, ca toate micimile, cu idei m[rginite, str`mte =i cic[litoare, atins[ ]n trainicul ei amor propriu,]=i urc[ ]n par susceptibilitatea]nc[p[\`nat[=i ajunge pre\ioas[: le d[tinerilor acestora lovitura m[garului, cu o vorb[perfid[prin]n\elesul care se leag[de ea =i pe care o socote=te chintesen\a ironiei fine: *fran\uzul! neam\ul!* Ceea ce]nsemneaz[anume c[sunt r[u crescu\i, pentru c[, la =ase sute de leghe de Ia=i, n-au fost]nv[\a\i s[stea drept, \apeni ca ni=te caporali,]naintea tat[lui, mamei, m[tu=ii =i unchiului lor; pentru c[n-au fost deprin=i s[-=i puie buzele pe m`na celui dint`i venit, fie ea curat[ori murdar[, pentru c[n-au fost opri\i s[aib[o opinie, o p[rere a lor; pentru c[n-a fost]n[bu=it[ ]n ei franche\ea, dezvolt`nd, ]n acela=i timp, fine\ea =i f[\[rnicia, care la noi sunt toat[ =tiin\a vie\ii =i toat[ educa\ia. }n sf`r=it, ca ultim[lovitur[de m[ciuc[, b[tr`nii repet[cu emfaz[fiilor =i nepo\ilor cum c[nu =tiu nimica. “A\i deprins =i voi dou[-trei vorbe fran\uze=ti =i v[crede\i]nv[\a\i!” Asta o spun pe tonul demnit[\ii unui mare senior; =i — bizar[contrazicere! — oamenii ace=tia pre\uiesc]nv[\[tura dup[num[rul mai mare ori mai mic de limbi, pe care ajunge cineva s[le vor-

beasc[; pentru d`n=ii, =tiin\a =i arta, cugetarea =i sentimentul sunt lucruri necunoscute. Ce s[ zici fa\[ de a=a lucruri? Trebuie s[ taci s[ te str`ngi]n tine]nsu\i. Dar s[vezi c[lcat tot ce-ai crezut mare =i nobil, s[te vezi dispre\uit de ignoran\[=i de stupiditate, nu-i oare un martiriu?

Nu este nici o via\[ ]n Ia=i. Ideile nou[, primite f[r[voie, introduse ca prin surprindere, =i urma,]nc[puternic[, a obiceiurilor vechi, alc[tuiesc un haos nedeslu=it,]n care totu-i]ncurcat. Avem p[rin\i =i rude care au apucat alte vremuri =i trebuie s[-i respect[m; ar fi =i nedrept s[sf[r`mi dintr-o dat[ afec\iunile at`tor vie\i.

Societatea european[se sprijin[ ]n primul r`nd pe familiaritatea afectuoas[ =i pe reciprocitatea sentimentelor care exist[ ]ntre membrii unei familii, izvor prim, din care iau ei caracterul de bl`nde\e, de u=oar[nep[sare, de polite\e lesnicioas[=i slobod[=i gustul sociabilit[\ii, care e necunoscut]n \inuturile mai apropiate de Orient. P[rin\ii no=tri]ns[au fost crescu\i]n maximele turce=ti, adic[: fiul nu e prieten al tat[lui s[u, ci i-i primul rob, pe care trebuie s[-l struneasc[cu at`t mai tare cu c`t]ntr-o zi trebuie s[-i scape. De aici respectul acela silit, t[cerea poruncit[,]n\epeneala aceea impasibil[ ]ntip[rit[pe frun\i, care se cer copiilor; tinerii de aceea ajung fal=i ori stupizi — nenorocite extremit[\i! Printr-o reac\iune fireasc[, robul, la r`ndul lui, devine tiran. Urmarea educa\iei acesteia este izolarea indivizilor. Ajun=i ]n sf`r=it mari, f[r[leg[turile acelea, a=a de dulci de la =aisprezece ani, cu intelegen\a =i imagina\ia niciodat[de=teptate, cu inima goal[, ei nu mai fac dec`t leg[turi de interes; oamenii ace=tia f[r[copil[rie n-au nici amintire, nici viitor; au numai prezent, dar un prezent material, f[r[farmec, cu totul pozitiv. “F[cum au f[cut =i p[rin\ii t[i”, asta e fraza banal[. Ei \in la respectul silit: “Vreau ca copiii mei s[se team[de mine; de iubit, m-or iubi pe urm[, dac-or crede de cuviin\[,]mi spunea]ntr-un r`nd o mam[: De ce s[nu fac[=i ei ca noi =i ca str[mo=ii no=tri? Noi nu tr[im]n Fran\a, domnule.” Vorbele acestea rezum[sistemul de educa\ie =i pot sluji de l[murire caracterului ob=estc al cet[\enilor no=tri.

A=a se explic[monotonia aceea, singur[tatea, golul sp[im`nt[tor pe care-l sim\i, gol cu at`t mai ad`nc, cu c`t inova\iile au aruncat ridicolul lor asupra petrecerilor de alt[dat[, c`nd bunicii no=tri, duc`ndu-se c[l[ri la palat ori la judec[torie, se opreau]n col\ul unei uli\e ca s[beie la cr`=m[un pahar de rachiu.

}n nici un ora= din lume nu s-ar putea aplica mai bine vorba: *a c[uta s[-\i omori vremea*. Cei dint`i tineri veni\i din Fran\a =i Germania au pus ]n mi=care societatea noastr[ =i au c[utat s[ r[sp`ndeasc[o prim[=i slab[sc`nteie de lumin[. Dar o societate pe care au consacrat-o veacurile nu se preface a=a de repede. Boierii cei b[tr`ni, lume aparte, \in la obieceiurile vechi, cum \inem noi la obiceiurile nou[, cu putere, cu disperarea unei cauze amenin\ate de apropiat[=i inevitabil[descompunere. Boierii mai dincoace s-au de=teptat]naintea reorganiza\iei sub influen\a vechii st[ri de lucruri, =i mai \in la trecut, de=i mai slab; iar noi, fii ai unei epoci de civiliza\ie, care ne-am]nc[lzit la focarele Europei, nu ne-m eliberat]nc[de prejudec[\ile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mic[vanitate, uitate]n str[in[tate, pe care]ns[cu pl[cere le g[sim la]ntoarcere; noi mai g[sim]nc[farmec]n vechile abuzuri care lovesc =i-n justi\ie =i-n judecat[=i, n[scu\i cu civiliza\ia, noi avem o sc[pare minunat[ ]n obiceiurile =i deprinderile \[rii]mpotriva turcilor, care ar putea s[st`njeneasc[ bunul nostru plac. +i to\i c`\i suntem, parizieni preten\io=i, republicani, =vi\ereni, cumpli\i studen\i de la Heidelberg =i Stuttgart, to\i suntem mari reformatori cu gura, p`n[ ce vor veni =i faptele s[ r[spund[. Boierii b[tr`ni =i partizanii lor privesc cu dispre\ tinerimea, ca =i cum ea n-ar fi chemat[s[-=i joace rolul.

La noi nu este via\[public[. Sfera pl[cerilor e foarte m[rginit[iarna =i f[r[nici o urmare]n timpul verii. Boierii cei b[tr`ni,]n afar[de tribunale, de partida de wist[1] =i de macaua[2] prea iubit[, la

---

[1] *Wist* — joc de c[r\i.
[2] *Maca* — bacara, joc de c[r\i.

care]=i ruineaz[familiile, m`ng`indu-=i cu pl[cere b[rbile lungi, iar cei mai tineri r[sucindu-=i musta\a — sunt nuli pentru societate; se mul\umesc s[fumeze ciubuc dup[ciubuc, s[ia diminea\a =i dup[somnul de dup[pr`nz dulce\i (minunat obicei!) =i s[ soarb[ cafeaua turceasc[, batjocorindu-=i cu toat[ energia moldoveneasc[ \iganii =i slugile. Tinerii, dac[ se ]nt`mpl[s[se adune c`teodat[ doi sau trei, se a=eaz[ metodic ]n jurul unei mese de joc =i merg pe urmele babacilor ori casc[, blestem`nd nev[t[m[torul Ia=i, care nu le poate da nici o petrecere. Trebuie s[mai ad[ug[m la numeroasele ridicole ale oamenilor no=tri de duh =i faptul c[ ]nvinuiesc \ara de lipsa ei de mi=care =i nu se g`ndesc c[ chiar ei sunt cea dint`i pricin[. Trufia aristocratic[g[se=te at`tea pl[ceri secrete]n izolarea aceasta! Printr-o fatalitate oarb[=i foarte convenabil[, pentru c[toate familiile cu trecere sunt]nrudite mai de departe ori mai de aproape,]n\elegerea a fost surghiunit[din ora=. Fiecare cas[e o cet[\uie]narmat[cu \epi, limbile ascu\ite ale tutror partizanilor, at`t femeie=ti, c`t =i b[rb[te=ti. U=ur[tatea =i vorbele rele sunt]ndeletnicirea cucoanelor, =i lenea, deschis[zgomotelor str[zii =i nout[\ilor cronicei moravurilor, — partea b[rba\ilor. C`teva persoane]nzestrate cu farmecele figurii =i ale spiritului, care au c[l[torit prin capitalele mari, au vrut s[introduc[=i]n Ia=i *bon-ton*-ul =i manierele elegante, au vrut s[formeze saloane alese. Dar]ntr-o societate meschin[=i plin[de vorb[rii, ca a noastr[, a]ndr[zni s[te deosebe=ti de concet[\eni ori, ce e mai r[u, de membrii acestei vaste familii, care prin ramifica\iile ei, mai mult sau mai pu\in dep[rtate, alc[tuie=te boierimea mare, — a]ndr[zni s[arunci obiceiurile =i datinile vechi, a voi s[creezi o reunire aleas[ ]nsemneaz[s[te pui r[u cu lumea bun[. Chiar a=a s-a]nt`mplat. A=a, unul din aceste saloane (Salonul doamnei Elena Sturza), pe c`t de renumit, pe at`t de vrednic de a fi cunoscut =i cercetat de ie=eni, salon care s-a declarat campionul *bon-ton*-ului =i al elegan\ei europene, unde e=ti primit, dup[ c`t se spune, cu toat[amabilitatea =i ging[=iile cerute pentru a face onorurile unei case nobile, a fost =i este zilnic

\inta s[ge\ilor neputincioase ale unei invidii tare prostu\e — de asta r[spund eu —, mai ales pentru acei c[rora prea pu\in le pas[de vorbele unora =i altora. Du=m[no=ii, potrivnicii, calomniatorii interesa\i ori cei care sunt astfel numai pentru c[vor s[flec[reasc[au]ncercat s[-l d[r`me prin sarcasm. Partizanii ]ns[, dimpotriv[, ]l ridic[ ]n slav[. }n sf`r=it,]ntre cele dou[partide, a treia, alc[tuit[din b[tr`ni =i din c`teva spirite indiferente asupra locului unde se adun[, cu condi\ia numai s[-=i poat[petrece seara ori s[poat[avea bucuria unei]nt`lniri — oameni care se duc oriunde, f[r[ s[ ]mbr[\i=eze certurile vreunei coterii, l-au sanc\ionat ]n t[cere. Oamenii *vechiului regim*, adic[ boierii, ]nt`i =i-au b[tut joc, c[ci bie\ii oameni habar n-aveau de croiala unei haine, de forma c[lc`iului ori de v`rful unei cizme, de culoarea unei perechi de m[nu=i, ei, care se cufund[cu at`ta pl[cere ]n blana lor oriental[, cu *calpacul* istoric pe capul ras, cu picioarele ]n papuci de marochin galben, contrast`nd cu ro=ul]nfocat al fundului n[dragilor lor turce=ti, ei, care prefer[m[nu=i de jandarm m[nu=ilor de la Jaquemart, numai pentru c[acelea sunt mai trainice. Dar un salon ales ca acesta nu-l pot ei ierta, mai cu seam[pentru c[e oprit cu des[v`r=ire fumul ciubucelor, care ar putea s[ ]ntunece str[lucirea]nflorit urilor lui aurite, =i pentru c[nu sunt]ng[duite de loc sud[lmile na\ionale; ei, care sunt buni moldoveni =i buni patrio\i, otova =i f[r[fasoane, sunt]n neputin\[s[zic[cu ging[=ie: “drace!” ori “*morbleu!*” Nu-i destul de r[sun[tor =i nu-i nici logic. }n privin\a asta, e drept, nu-i tocmai bine, c[ci sudalma e tot a=a de trebuincioas[moldovanului, ca apa pe=telui, aerul p[s[rilor =i p`inea tuturor oamenilor. Str[bunii ne-au l[sat mo=tenire Moldova cu energia ei eroic[=i noi, ca drep\i urma=i, ne silim foarte mult s[ ]mplinim diata, mai ales]n ce prive=te sud[lmile.

Salonul de care-i vorba poate prea e de *bon-ton*, dac[ni-i]ng[duit s[ne exprim[m astfel, pentru o \ar[ ]n care un fel de *las[-m[s[te las* =i un soi de patriarhalism b[tr`nicios alc[tuiesc sulimanul moravurilor, dar la urma urmei aceasta e =coala noastr[de elegan\[=i

experien\a ei trebuie s[fac[epoc[ ]n istoria prefacerilor societ[\ii noastre.[1]

Dup[pilda salonului acestuia s-au format =i altele, cu toate c[ ]n m[sur[mai mic[,]ns[succesul =i faima lor a durat prea pu\in. S-a]nt`mplat cu saloanele acestea ca =i cu oamenii: cei ]nsemna\i cu pecetea puterii =i geniului se ridic[, cu toate schel[l[iturile; oamenii nehot[r`\i, care umbl[pip[ind, se poticnesc de toate haturile vie\ii. Prea sfioase spre a-=i crea o stare neat`rnat[, ne]ndestul de cutez[toare pentru a se ]n[l\a deasupra ridicolelor banale =i a glumelor =i mai banale, c[zute ]n fa\a izb`ndelor cresc`nde =i a influen\elor parfumate ale faimosului salon, z`nele acestor semitemple au v[zut cum curtea lor se risipe=te]ncetul cu]ncetul. C[ci, pentru a atrage pe amatori, nu-i]ndestul[tor s[deschizi un salon =i s[zici: intra\i, domnilor; trebuie acel nu =tiu ce, care cucere=te =i te r[pe=te, trebuie ca un glas dulce, un sur`s amabil =i fin ]mp[r\it f[r[ p[rtinire, o ginga=[ mi=care a capului s[ te ]ndemne. E mare art[, f[r[ ]ndoial[, s[ =tii a primi lumea, dar, ca s-o po\i \inea, trebuie, cred eu, talent unit cu tact foarte delicat. }n multe din saloanele acestea, oric`t de bine s-ar primi, — recep\iunea nu e deopotriv[, =i st[p`na casei parc[ ar vrea s[-=i potriveasc[ z`mbetele =i semigrimasele echivalente cu locul pe care-l ocup[oaspe\ii pe scara ierarhic[a societ[\ii, mijloc mare de a te plictisi acolo sau acas[, lips[mare de tact, care arat[un defect al sufletului ori al educa\iei]n procedeele delicate,]n aten\iile acelea ginga=e =i fire=ti pe care suntem obi=nui\i s[le privim ca un dar al femeii. Cred c[va

---

[1] Noi, care suntem]nainte de toate patrio\i, g[sim c[salonul acesta e prea aristocratic, prea select, are prea pu\ini ini\ia\i admisibili; poate s[degenereze de aceea]n coterie; un salon care ar voi s[se impuie publicului ar trebui s[fie nu popular, pentru c[asta n-o voi\i — ceea ce de altminteri n-ar fi un r[u prea mare, dar mai]ntins, mai liber; ar trebui s[g[se=ti]n el reprezentan\ii tuturor claselor ridicate ale \[rii, toate p[rerile, toate costumele cu contrastul lor, toate numele, toate celebrit[\ile,]n sf`r=it ar trebui s[ n-aib[ ]nf[\i=area prea \eap[n[ =i m[surat[, care se repro=eaz[ acestuia; crede\i-m[, manierele alese se c`=tig[,]ns[ ]ncet-]ncet =i nu dintr-o dat[(n. a.).

fi mult *bon-ton* la Ia=i c`nd saloanele vor fi saloane, =i nu birouri de genealogie ori case de schimb.

Diploma\ia cea mai rafinat[, aceea care degenereaz[ ]n intrig[casnic[, este codul uzual adoptat nu numai]n afacerile care cer cap =i tact, dar chiar]n cele mai mici rela\ii, p`n[ la p[r[sire ]ntre amici =i ]n familie. De aceea marele nostru regenerator politic, generalul Kisseleff, zicea adesea c[ “dac[ e bine s[ te duci la Viena ori la Paris, ca s[ te instruie=ti, ar trebui s[ vii la Ia=i, ca s[-\i des[v`r=e=ti educa\ia =i s[ ]nve\i cum s[tr[ie=ti]n lume”. Cei care ne-au vizitat ori acei care tr[iesc printre noi s[dema=te aser\iunea aceasta, dac[pot, c[ci e adev[rat[. La cea dint`i vedere, ora=ul nostru pare alc[tuit numai din fra\i buni, dar cerceta\i-l mai de aproape =i pe urm[s[sta\i cu mine de vorb[.

Sunt trei ani de c`nd caut s[ dezleg o problem[ foarte important[: *care este onoarea* moldovenilor, compatrio\ii mei? Procedeul algebric niciodat[ nu mi-a dat ceva onorabil. Am eu o mic[ idee asupra lucrului acestuia, dar o p[strez pentru mai t`rziu, c[ci, pentru a ajunge la concluzii, ar trebui s[ne urc[m la o epoc[anterioar[epocii noastre; ar trebui de asemenea s[scrutez con=tiin\a =i principiile multor oameni, dac[mai este con=tiin\[=i dac[sunt principii. +i, desigur, fiind moldovan =i cunosc`nd codul diplomatic =i urm[rile lui, nici prin g`nd nu-mi trece s[m[laud cu secretul meu. La Ia=i, c`nd vorbe=te ori c`nd lucreaz[cineva, de la cel mai ne]nsemnat omu=or p`n[ la boierul cel mare, care se l[f[ie=te ]n scaunul lui preziden\ial, mai ]nt`i]=i spune: “Ia stai, nu sunt eu a=a de prost s[m[sf[desc cu toat[lumea!”, fraz[a=a de adev[rat[, a=a de bine pus[ ]n practic[, a=a de ob=te=te r[sp`ndit[ =i ]ntip[rit[ pe buzele tuturor castelor, tuturor oamenilor, ]nc`t o aud rostit[=i de copiii de zece ori doisprezece ani; c[ci la Ia=i =i copilul e]nv[\at s[fie diplomat, chiar de c`nd ]ncepe a silabisi dulcele cuv`nt de mam[! A=a]nc`t noi avem diploma\i de la copilul ]n scutece p`n[la mo=neagul c[zut... S[nu se mire nimeni de usc[ciunea boierilor no=tri, care pre\uiesc traiul lor lenevos =i se bucur[c`nd v[d ad`nci

=i repetate saluturi de p[l[rii... Spre a nu face vreo st`ng[cie, apoi pornesc deodat[ vorba despre anotimpuri, despre schimb[rile vremii, despre vremea ur`t[=i frumoas[, cei mai]ndr[zne\i]ncerc`nd un echivoc asupra vremii, despre holde, despre gr`ul turcesc, despre t[ierea proiectat[a unei p[duri,]n sf`r=it sunt un fel de termobarometre agricole de salon ori culeg[tori de nout[\i]nvechite, mistuite de *Albina moldoveneasc[*[1], gazet[politic[, comercial[=i literar[, alt[netulburat[prostie]ntre prostiile]n mijlocul c[rora tr[im ca]ntr-un element trebuitor igienei noastre.

Acuma rezuma\i liniile pe care le-a\i str[b[tut, privi\i ca printr-o lantern[magic[cum defileaz[r`nd pe r`nd toate aceste popoare, rase, caste, toate aceste clase amestecate la un loc,]n costumul lor deosebit, de la bogatele bl[nuri de Orient p`n[ la pantalonul cu ching[, de la cizma ascu\it[ p`n[la condurul turcesc de marochin ro= ori galben, p`n[ la opincile grosolane ale daco-romanului, de la fustanela f`lf`itoare a albanezului p`n[la i\arii =i c[ma=a \[ranului, =i o s[crede\i c[sunte\i de fa\[la o fantasmagorie ori la o scen[a judec[\ii din urm[, c`nd to\i se vor ridica ]n limba =i ]mbr[c[mintea semin\iei lor. Fiecare, potrivit cu mijloacele, cu ob`r=ia ori cu afacerile lui, trece ca un fulger de pavajul grunzuros ori p[=e=te grav: buccengiii[2], al c[ror num[r e mare,]=i strig[marfa, duc`nd dup[ ei din uli\[ ]n uli\[, din ograd[ ]n ograd[, o potaie de c`ini care par a avea, mai ales asupra ovreilor, acelea=i prejudec[\i s[lbatice =i brutale pe care le are poporul nostru. Ici b[rbierul-b[ia=,]n straie franco-moldovene=ti, cu m`necile anteriului suflecate, cu farfuria de aram[ la subsuoar[, c-un prosop mare cusut =i ]nflorit ]n stil turcesc ]ntr-o m`n[, c-o cutie de piele b[tut[ ]n cuie de alam[plin[cu piepteni, brice =i foarfece, se duce la un mu=teriu sosit de la \ar[, ori la unul din rugini\ii no=tri, care se mai rad]nc[pe cap. Dac[*europenismul* (cuv`nt tehnic la Ia=i) a lovit]n vechile

---

[1] Gazeta lui G. Asachi.

[2] Bocceangiu, buccengiu — negustor ambulant, care]=i purta marfa]ntr-o boccea.

moravuri, apoi cei mai]n suferin\[au fost b[rbierii; de aceea au =i poreclit ei drept n[scocire a diavolului, n[scocire tic[loas[, nevrednic[de ni=te boieri tineri, bun[doar, adaug[ei cu patos, pentru ciobani =i prostime, moda pletelor =i mania]njositoare de a-\i purta singur briciul pe obraz; moravurile b[rbieritului moldovan sunt pa=nice, =i contrar obiceiurilor confra\ilor lui din alte \[ri, la o parte l[s`nd pe vienez, b[rbierul nostru e cump[tat la vorb[. Dup[ ce a pus deoparte briciul, a=teapt[ lini=tit la u=[, fum`nd. Numai un b[rbier, dezmierdatul =i favoritul b[rbilor b[tr`ne, pe care le spal[ de mul\i ani, sus\ine reputa\ia =tergarului. Glumele lui naive =i ieremiadele[1] lui asupra vremurilor vechi =i bune nu mai au sf`r=it. C`nd are el curaj, apoi ]ntreab[ pe pacient: “Cucoane, vrei s[-\i fac barba turce=te?” +i Petrache, starostele b[rbierilor, ]n=fac[ capul m[rie-sale =i-i trece pe g`t dosul briciului! — ging[=ii de mult gust, fa\[de care b[tr`nii no=tri se t[v[lesc de r`s, ast[zi, c`nd nu mai au a se teme de turci. De aici pornesc ating[toare amintiri =-o familiaritate aproape egal[ ]ntre boier =i b[rbier. “Petrache, ]\i mai aduci tu aminte de vremea c`nd eram t`n[r =i m[ ]nv`rteam]n jurul vornicesei? Pe-atunci m[r[deai pe cap]n fiecare zi — c[ci tare mai era frumoas[=i cu nuri...” — =i aici o sudalm[, pentru a ar[ta admira\ia... “Hei! cum s[nu-mi aduc aminte, cucoane!? Pe atuncea era de tr[it! C`nd s-or mai]ntoarce vremurile acelea!”

Apoi pe ici, pe colo, sus =i jos,]n toate p[r\ile, se strecoar[grecul cu tablaua-i uria=[pe cap, poftind pl[cinte amatorilor; ovreia=i strig`nd bere cu ghea\[ ori fructe; feti\e ]ntinz`nd panere cu turt[dulce; rom`ni duc`ndu-se domol la t`rg ]n carele lor; neam\ul cu ciubotele ]n m`n[; fran\uzul cu redingotele =i pantalonii; c`teva r[m[=i\e din arn[u\ii aceia cu amintiri eroice =i s`ngeroase, cu turbanul pe ureche, cu iataganul =i pistoalele la br`u; o mul\ime de birje ]ncruci=`ndu-se, cucoane elegante oprindu-se pe la magazinurile de mod[, g[tite, cufundate]n cale=ti cu patru cai, arunc`nd

---

[1] *Ieremiad[* — pl`ngere, t`nguire.

]n dreapta =i-n st`nga ginga=e sur`suri, semne u=urele cu m`na, ori un simplu salut; toate acestea ]ntov[r[=ite de zgomotul nedeslu=it al glasurilor celor care se sf[desc, al tr[surilor care umbl[, ]n sf`r=it de vuietul]nfrigurat al unui t`rg mare; to\i se pr[jesc ]n soare, ]=i =terg obrazul de pulbere =i, din vreme ]n vreme, se r[coresc, c`nd o boare de v`nt adie prin copacii care ]mpodobesc mai toate casele. Roag[-te lui Dumnezeu, dac[ e=ti evlavios, ori cheam[ pe dracul — ca nu cumva v`ntul s[steie prea mult; c[ci atuncea ai fi luat]ntr-un v`rtej de colb, care te orbe=te, ]\i zb`rle=te piept[n[tura,]\i p[teaz[redingota =i-\i stric[tot me=te=ugul favoritelor. Deasupra coperi=urilor de toate formele ale palatelor, ale colibelor, ale bordeielor — ca acelea ale muntenilor din Caucaz — palate f[r[alt[simetrie dec`t gustul sau capriciul proprietarului, se leag[n[semnele pestri\e ale puterilor — tricolorul =i steagul englezesc, rusesc, austriac =i prusian.

Cam pe la ceasurile dou[dup[-amiaz[, zgomotele se potolesc; numai arare c`te o birj[ mai umbl[ pe str[zi; b[canul intr[ ]n cas[, boierul de asemenea, negustorul ]=i ]nchide pr[v[lia =i to\i se duc s[ m[n`nce =i s[-=i fac[tabietul. Somnul de dup[-mas[intr[ ]n toate sistemele de fericire pe care =i le poate alc[tui un locuitor al Ia=ului. Nu te duce la un ministru ziua, dac[nu =i-a dormit somnul; nu cere o mic[ ]ndatorire unui boier — prieten al dumitale]n orice alt[ ]mprejurare —, c[ci]i trebuie trei zile ca s[dreag[vremea pierdut[=i s[-=i pun[iar]n cump[n[mintea; chiar negustorul nu-\i vinde marfa dec`t moroc[nos =i c[sc`nd.

Dar c`nd soarele se apleac[ la orizont, c`nd un aer mai r[coros urmeaz[z[dufului zilei, c`nd unii b[cani, nu at`t din filantropie, c`t pentru ca s[-=i cru\e marfa scoas[ la vedere, stropesc pe dinaintea u=ilor, atunci Ia=ii ]=i schimb[ g[teala. Zgomotele, glasurile se alin[ ]ncet-]ncet ori sunt acoperite de duruitul necontenit =i nedeslu=it a dou[ =iraguri lungi de tr[suri, care se salut[, se anin[ =i se ]ncurc[: iese t`rgul la Copou, ca s[ia aer =i s[asculte muzica. Ici jocheul unei cale=ti cu patru cai strig[s[se fereasc[tr[sura

care vine dimpotriv[; colo dou[tr[suri s-au atins, spre cea mai mare groaz[a cucoanelor, st[p`ni =i vizitii suduie =i nu vor cu nici un pre\ s[ fereasc[; colo *fashionabili* de dou[ zile arvonesc o birj[ =i ispr[vesc convorbirea moldovene=te, c`nd fran\uzeasca nu le mai ajunge; apoi t`rgove\ii, ]n ]mbr[c[mintea lor jum[tate european[, jum[tate oriental[, a=a de pitoreasc[ ]n contrastul ei, naivi ]n dispre\ul ori ne=tiin\a lor fa\[ de gusturile noastre; apoi \iganii nomazi ]n zdren\e, cu pletele unsuroase =i ]nc`lcite, cu pieptul descoperit =i p[ros, b[t`ndu-se ]n mijlocul uli\elor cu ]nd`rjire s[lbatic[; femeile lor, vrednice tovar[=e, cu m`inile ]n =olduri, rivale ]nsemnate cu pecetea necomensurabilei superiorit[\i a cucoanelor de la hal[, zv`rl asupra trec[torilor nenoroco=i complimentele acelea energice, cu care limba noastr[e]narmat[, =i care ating de aproape sublimul.

C`t prive=te lucrul acesta din urm[, iau martori pe moldovenii poliglo\i, pe nem\ii cercet[tori, pe italienii arti=ti, pe parizienii c[l[tori, care ne cunosc. Dac[literatura noastr[e s[rac[ ]n expresii =i-n energie, =i dac[e ne]ndestul[toare, atunci asculta\i pe surugiul acesta, dac adev[rat, nalt, voinic, cu]nf[\i=area]ndr[znea\[=i s[lbatic[, cu bra\ele goale, cu pletele =i cu m`necile largi ale c[m[=ii f`lf`ind ]n voia v`ntului, ridic`ndu-se ]n sc[ri =i pocnind din harapnic ]n tact pe uli\e, a=a de tare, ]nc`t]n[bu=[zgomotul scripcilor a cincizeci de l[utari.

Mai departe bulgaro-s`rbii, a=eza\i la p[m`nt grece=te, cu fesul lor mare, ro=, pe-o ureche, cu =alvarii largi, borti\i, c`rpi\i, de culoare ]ndoielnic[, dup[ cum e vreme de colb =i de noroi, dreg caldar`mul]n haosul de tr[suri care se]ncruci=eaz[cu o iu\eal[necunoscut[nic[ieri; se perindeaz[ ]n sf`r=it toate tablourile de via\[ burghez[ =i elegant[, de moravuri potrivnice cu atingerea pitoreasc[ a tuturor na\iilor ]mbr[cate ]n felul lor, care fac din ora=ul nostru un lucru ideal pentru cine nu l-a v[zut, pepinier[ ]nfloritoare de moravuri orientale, moi, domoale, str`ns legate cu ideile de porunc[, de inferioritate, de despotism =i umilire, de boierie =i

de supunere. A=a, bun[oar[, \iganul d[ ]napoi]naintea dacului, dacul]naintea b[canului, acesta]n fa\a boierina=ului ori a slujba=ului, slujba=ul =i boierina=ul se pleac[ ]naintea unui boier mare =i acesta se]nchin[p`n[ la p[m`nt]n fa\a unuia]nc[=i mai mare; numai ovreiul se d[ ]n l[turi]naintea tuturor; =i, lucru ciudat, fiecare simte pe cel mai puternic dec`t el, f[r[ s[ se ]ncurce =i ]n chipul cel mai simplu =i cel mai firesc cu putin\[. Totu=i, de c`t[va vreme egalitatea pare a-=i face loc. Ca]n toate \[rile, parveni\ii sunt obraznici, poporul, cu bunul lui sim\ =i]n antipatia-i v[dit[ ]mpotriva lor,]i nume=te *ciocoi*, adic[slugi; =i chiar de multe ori cei mai mul\i a=a]ncep; pu\in c`te pu\in prin protec\ia st[p`nilor =i dib[cia, cu care la noi se nasc, de a se t`r], a lingu=i, a sluji, ajung s[ dob`ndeasc[oarecare slujbe; dup[asta se numesc oamenii de cas[ai st[p`nilor lor. Pe nesim\ite ]=i fac drum a=a fel, ]nc`t dup[o bucat[de vreme ajung s[se s[rute cu st[p`nii lor ori, dup[ c`\iva ani, s[le protejeze fiii. Vin apoi nem\ii]mbr[ca\i]n straie de s[rb[toare, ovrei, \igani care vorbesc de una, de alta,]n pragurile caselor lor. Pentru a sf`r=i tabloul — trec =i dro=ti cu repeziciune, cu boierul lungit =i cu sluga care \ine ca o lance, cu]nf[\i=are voiniceasc[, ciubucul.

}n toate \[rile femeile sunt mobilul revolu\iunilor, mai ales]n ceea ce prive=te moda. De aceea =i la noi cucoanele au schimbat costumul grecesc, frumos, bogat =i m[re\. Tot a=a printre ovreii no=tri, a=a de neclinti\i c`nd e vorba de uniforma lor, care e pentru ei articol de lege, =i care ar vrea s[ moar[ cum s-au n[scut, cu tichia de catifea =i cu toate celelalte r[m[=i\e din evul mediu, ei, care nu vor s[ ]n\eleag[ c[, reform`nu-=i costumul, nu s-ar mai expune a=a noroiului =i injuriilor norodului, ovreii chiar]ncearc[=i ei o revolu\ie. Credincioasele]ntru Moisi s-au]mp[r\it]n dou[tabere: femeile, de obicei foarte frumu=ele, ale ovreimii aristocrate, pe care f[r[inconvenient am putea-o numi finan\a noastr[=i care prin munc[=i economie =i, deci, prin galbeni a ajuns la un fel de egalitate cu boierimea noastr[— au primit de-a dreptul toaletele nou[.

Totu=i, dup[o lege a Talmudului, femeile m[ritate sunt obligate s[-=i rad[p[rul capului. Pentru a lecui inconvenientul acesta, ele se]mpodobesc a=a de artistic cu panglici de tafta,]nc`t nu observi =iretlicul dec`t foarte de aproape. Pe tafta prind deasupra frun\ii cu bolduri un v[l de orice culoare, dar de o \es[tur[prea fin[=i foarte delicat[, care plute=te capricios =i f[r[griji, juc`ndu-se cu v`ntul ori dezmierd`nd o ceaf[minunat rotunjit[, alb[=i cochet[, =i le d[parc[un aer fantastic. Dac[e adev[rat c[rasele, =i mai ales rasele pribege, degenereaz[mai mult ori mai pu\in, trebuie s[m[rturisim, dup[ceea ce cunoa=tem, c[filistenii =i confra\ii lor aveau mare dreptate s[\ie]n robie rasa ovreiasc[; =i oric`t de c[zute ar fi]n opinia lumii fecioarele Sionului, de multe ori e=ti ispitit s[alc[tuie=ti o parafraz[modernizat[dup[*C`ntarea c`nt[rilor.*

Cealalt[tab[r[se alc[tuie=te din matroanele ovreimii a=ezate mai jos, care au p[strat costumele pe care le vedem]n tablourile vechi ale =coalei flamande; corsajul ro=, cu tivel de aur, fusta scurt[, =or\ =i diadem[de m[rg[ritare, felurit[ca form[=i bog[\ie, mo=tenire de la mam[la fete, din genera\ie]n genera\ie, din str[vechi vremuri. C`nd femeia e t`n[r[=i frumu=ic[,]mbr[c[mintea aceasta]i st[bine; dar slu\e=te bizar pe cele ur`te =i b[tr`ne; =i eu cred c[costumului acestuia, ciudat]n \ara noastr[, se datoresc supersti\iile populare de vr[ji, de copii cre=tini c[rora babele ovreice le scot s`ngele pic[tur[ cu pic[tur[, ]mpung`ndu-i cu acele la s[rb[torile Pa=tilor. Clasa aceasta are ceva resping[tor,]nt[rit]nc[cu necur[\enia r[u mirositoare de care e]mb`csit[. Ar trebui ovreilor moldovene=ti =i le=e=ti un om mare, destul de puternic, ca s[-i fac[s[-=i schimbe costumul; aceasta ar face, f[r[ ]ndoial[, ca mul\imea s[nu mai aib[pentru ei sim\[minte a=a de du=m[noase.

Dintre curiozit[\i nu trebuie s[uit[m *harabalele jidove=ti.* }n alte ora=e, la alte neamuri cl[dirile mai mult dec`t oamenii sunt ar[tate curiozit[\ii publice; la noi, numai oamenii: arhitectura =i toate artele frumoase n-au prins]nc[r[d[cin[. }ntr-o c[ru\[nalt[=i uria=[, care are numai l[rgimea drept elegan\[, frumuse\e =i co-

moditate, acoperit[pe jum[tate c-o p`nz[ cenu=ie, la care sunt ]nh[ma\i patru cai al[turi, ]mpotriva obiceiului \[rii, cai zdraveni s[-i dai jos c-un pumn nu tocmai tare, se gr[m[desc ]n fund, dinainte, pe capr[, pe draghini, a=eza\i ]n capul oaselor, culca\i pe vine, ]n picioare, c`te zece, dou[zeci, treizeci =i patruzeci de indivizi, pu\ind a usturoi =i-a ceap[, de toate v`rstele, de toate sexele, scuip`nd, d`nd din m`ini, vorbind to\i odat[ ]ntr-un jargon s[lbatic, alc[tuit din toate idiotismele,]n care predomin[ ]ns[nem\easca; murdari, descheia\i =i rup\i, rug`ndu-se cu harhat repezit =i b[t`ndu-se tare cu pumnul]n piept]n semn de umilin\[ori de durere. Ovreiul este cel care se roag[mai mult dintre toate neamurile, se roag[ ]n cas[,]n pragul u=ii, se roag[=i pe uli\[plimb`ndu-se. }n vremea asta conduc[torul acestei arce a lui Noe pe ro\i ]nv`rte deasupra capului o biciu=cu\[aninat[ ]ntr-o pr[jin[=i tot smuce=te h[\urile slabe de c`nep[ =i ]ndeamn[ c[lu\ii cu glas ascu\it. Un ovrei ostenit, a=ezat pe draghin[, cu picioarele at`rnate afar[,]=i reazem[capul pe coviltirul tremur[tor care ad[poste=te de ploaie ori soare pe cei dinl[untru. }n vremea asta unii casc[, al\ii stupesc =i-=i sufl[nasul]n poalele laib[rilor, a=a de soioase,]nc`t au ajuns impermeabile. Ovreiul care nu =i-a f[cut ruga de diminea\[ se ridic[ drept f[r[ s[ bage de seam[ c[ a c[lcat pe un picior ori pe un cap, se ]ntoarce domol spre r[s[rit, ]nchin`ndu-se de trei ori =i b[t`ndu-se de trei ori ]n piept. Dup[ aceste preliminarii, ]=i trece pe dup[ g`t, cum ar face o cucoan[cu un *boa* pe care nu-l r[suce=te, un =al de in foarte fin lucrat =i amestecat cu m[tase =i fire de aur =i c-o mul\ime de ciucuri la capete, — care sunt un fel de amulete pe care orice bun ovrei trebuie s[le r[suceasc[pe degete =i s[le s[rute dup[ce le-a]nnodat. Dup[asta, scoate din buzun[ri dou[cutiu\e cubice, pe care mai]nt`i le tot s[rut[ cu evlavie; pe una pe urm[ o leag[ la frunte, =i pe cealalt[, legat[ cu dou[ curelu=e ]nguste de marochin negru, o tot ]mpinge pe sub c[ma=[ p`n[ce o suie la subsuoara st`ng[. Dup[ c`t am putut]n\elege de la un ovrei gras, cu care m[aflam al[turi]ntr-o bri=c[de soiul acesta, cutiu\a de la

frunte ar fi un simbol al *tabernacolului*; iar celei de a doua mi-a fost cu neputin\[s[-i descop[r emblema; presupun]ns[c[cuprinde numele celor dou[sprezece semin\ii. Deseori]ntrerupt[— rug[ciunea odat[terminat[, ovreiul dezleag[ ]nt`ia cutiu\[, scoate =i pe a doua din m`nec[, s[rut[iar[=i curelu=ele anume r`nduite, apoi le trece altuia, care ]ncepe de la cap[t, =i astfel, cutiu\ele =i =alul fac ]nconjurul ]ntregii ]nc[rc[turi; harabagiul le ia =i el, la r`ndul lui, =i-n locul lui se a=eaz[altul. Vineri seara, t`rgul str[luce=te de lumini, ca la o lumina\ie, =i un zgomot ]n[bu=it ca al unui stup gata de roit iese de pe toate uli\ele, din toate casele. Tot ce c`=tig[meseria=ul ori muncitorul cu m`na ]n =ase zile, cheltuie=te ]n ziua a =aptea pe m`ncare bun[=i lum`n[ri;]n orice c[snicie se g[se=te sfe=nicul cu =apte ramuri.

Dac[cineva ar avea inten\ia s[scrie o carte asupra Ia=ilor, ori chiar dou[, nu i-ar lipsi stof[pentru asta. Noi aicea n-am ar[tat dec`t tr[s[turile izbitoare, col\urile cl[dirii. Dac[ nef[c`nd altceva nimic, a= avea putin\a s[m[ocup eu cu asta, nu-i strad[, nu-i cas[, fie nobil[, fie de r`nd, nu-i om care nu mi-ar pune la ]ndem`n[un ridicol ori o lature poetic[, o virtute ori o absurditate, un roman serios ori o fars[, o dram[ori o elegie. Am credin\a]n Dumnezeu c[ ]ntr-o zi am s[-mi dau silin\a, c[o s[pot dezv[lui umbrele de pe acest tablou cam prea]ntunecat,]n care s-ar putea crede c[intr[mizantropie ori fiere. Fiecare ridicol, fiecare prostie, care se vede, are latura-i poetic[; =i dac[nu le-am]nsemnat, pricina a fost marginile puse paginilor noastre; ele au fost piedica.

Dar dac[, dup[aceast[dest[inuire, s-ar g[si printre cititori unul singur care ar putea demasca adev[rul observa\iilor mele, dac[publicul ar avea poft[s[se scandalizeze =i s[conchid[ceva displ[cut]mpotriva autorului, dac[unii ar voi s[g[seasc[ ]n ce-am spus personalit[\i =i aluziuni — atunci a= ridica m`na ]mpotriva judec[\ii =i, tare prin nevinov[\ia mea, a= zice ]nt`i publicului: — Unde vezi tu personalitate ori scandal, nu este. O privire general[asupra caracterelor, care pot fi aplicate la mii de indivizi sau la o

totalitate, n-ar putea alc[tui o personalitate, prin urmare nici scandal. Dar critica e prea amar[, prea aspr[; se poate — dar dac[e adev[rat[, nu-\i aduc eu oare un serviciu?

Bun =i onorabil public, pe care-l stimez, fii]ng[duitor de data aceasta =i p[trunde-te de axioma aceea a]n\eleptului: c[cel care poate s[aud[adev[rul f[r[s[se supere a =i pornit pe drumul]n\elepciunii. }\i f[g[duiesc =i contrastul t[u,]n cur`nd. O s[ mai prime=ti, nu-i vorb[, ]nc[ o sf`rl[, dou[, dar acelea n-au s[te fac[s[suferi prin \es[tura de poezie, prin vremurile primitive, bl[nurile de zibelin[, moliciunea oriental[=i toate fleacurile cu care vreau s[le]nv[luiesc.

Dac[judeci, fii drept =i aminte=te-\i c[ ]n proces vei fi =i]mpricinat =i judec[tor =i c[, oricare \i-ar fi hot[r`rea, efectul se va r[sfr`nge tot asupra ta.

CUGET{RI SCRISE }N }NCHISOAREA DE LA CLUJ

Fiecare revolu\ie trebuie s[nasc[un adev[r pe lume, =i fiecare criz[prin care a trecut omenirea a produs un bine sau germenul unui bine, dar nimic p`n[acum nu a putut s[desfiin\eze falsul patriotism.

Falsul patriotism este masca egoismului]n timpurile de tulburare.

Aceia care specul[libert[\ile popoarelor, care nu au alte principii dec`t interesul personal, alt Dumnezeu dec`t pe sine]nsu=i, alt[profesie de credin\[dec`t *noi prin noi =i pentru noi*; aceia care nu cred nici ]n popor, nici ]n libertate, nici ]n sacrificiuri, nici ]n devotament, se acoper[ cu haina patriotismului ]n zile de lupte, ]n zilele cele mari ale popoarelor. Ei par c[ fac sacrificiuri, dar nu sacrific[ nimica, ci pun la dob`nd[.

*

Frazele sun[toare ale acelor ce gr[iesc mult ascund adeseori precuget[ri ur`cioase. Adev[ra\ii oameni ai poporului, aceia care g`ndesc ca d`nsul, vorbesc pu\in, lucreaz[ c`t pot =i pl`ng, c`nd al\ii tot gr[iesc! Poporul sufer[=i geme, poporul lucreaz[, poporul nu gr[ie=te dec`t prin t[cerea lui.

C`nd adev[ra\ii oameni ai poporului au gr[it =i cu um[rul poporului au r[sturnat o lege despotic[, un rege, o institu\ie nedreapt[, fal=ii patrio\i se]ndeas[la parad[, apuc[partea cea mai mare... =i atunci devin lucruri neauzite, de care na\iile se ru=ineaz[mai pe urm[.

*

Sub cuv`nt de *adev[r* =i de *bine comun*, fal=ii patrio\i sun[ ]n toate p[r\ile, =i ]n s`nul gloatelor se g[sesc oameni buni,]ns[slabi la minte, care se exalt[la vorbele lor, se r[sp`ndesc prin \ar[=i tulbur[con=tiin\a concet[\enilor.

Gloatele sunt]ndur[toare, c[ci ele simt puterea lor.

Toate popoarele au asem[nare]ntre ele, c[ci au acelea=i suferin\e; ele au instincturi generoase.

Hul[=i blestem asupra celor ce]n=eal[popoarele!

*

Oamenii libert[\ii sunt pentru respectul =i neviolabilitatea[1] omului; fal=ii patrio\i sunt pentru m[surile de s`nge, de]nchizi\ie, de tulburare.

*

Libertatea nu poate totodat[s[fie binele suprem =i s[sufere arbitrariul.

Arbitrarul ucide libertatea, =i adeseori el se na=te din excesul libert[\ii, din licen\[[2].

*

Adeseori aceia care strig[ ]n contra aristocra\iei sunt ni=te aristocra\i ascun=i]n sdren\ele demagogiei, ni=te fal=i patrio\i.

Ace=ti aristocra\i de uli\[, de noroi, de patim[sunt cei mai aprigi du=mani ai libert[\ii. Ei decreteaz[legile de proscrip\ie, ei

---

[1] *Neviolabilitate* — aici: urm[rirea, pedepsirea]mpotriva dispozi\iilor legii.

[2] *Licen\[* — aici: atitudine, \inut[care dep[=e=te limitele bunei cuviin\e, lips[de respect fa\[de normele uzuale.

m[soar[=i v`nd libertatea ca o marf[; ei arunc[ pietre oamenilor de pace =i de onoare; ei acuz[ de tr[dare pe cine nu vrea s[ coboare ]n r`ndul lor.

Adev[ra\ii patrio\i sunt senini, c[ci adev[rul este senin ca cerul zilelor frumoase; sunt]ndur[tori, c[ci libertatea este mizericordioas[[1]; sunt drep\i, pentru c[libertatea este]ns[=i dreptatea.

Evanghelia este cartea libert[\ii. Hristos nu a zis: “Ucide\i pe aceia care nu vor s[cread[ ]n mine”; Hristos a zis: “Cuv`ntul este pentru to\i acei care vor s[-l asculte”.

Dac[Hristos s-ar cobor] ast[zi pe p[m`nt, fal=ii patrio\i l-ar r[stigni]n numele libert[\ii.

*

O, libertate, tu e=ti strig[tul lumii, dar nu e=ti]nc[credin\a sa!

*

Nu bunele legi, dar bunii judec[tori ap[r[altarul libert[\ii.

Judec[torii care discut[legea, aceia care g`ndesc la ]naint[ri =i sunt mu=ca\i de =arpele ambi\iei, aceia care consider[ legea ca un mijloc folositor pentru sine sunt mai periculo=i dec`t plagele Egiptului.

Judec[torii care se g`ndesc la siguran\a societ[\ii, la suferin\ele omenirii, la m[rirea sacerdo\iului[2], ce sunt chema\i a exercita, acei judec[tori, ]nsemna\i pe frunte cu degetul lui Dumnezeu, sunt adev[ra\ii st`lpi ai templului Drept[\ii; ei sunt gloria unei na\ii.

Na\ia lucreaz[pentru to\i, judec[torul trebuie s[lucreze pentru fiecare.

---

[1] *Mizericordios* (fran\uzism) —]ndur[tor, milostiv.
[2] *Sacerdo\iu* — aici: misiune, menire.

*

C`nd judec[torii vor]n\elege caracterul sacru al misiei lor, atunci numai libertatea va domni]n lume!

Zeul degener[ ]n patim[, =i patima]n nedreptate. Judec[torii extraordinari, tribunalele excep\ionale, puterile discre\ionare[1] etc. nu fundeaz[libertatea, ci terorismul.

Dac[sunt oameni de bun[credin\[, care cred]n asemenea mijloace, pl`nge\i-i! dar mai cu seam[ pl`nge\i popoarele care]i sufer[!

*

Terorismul na=te despotismul]n numele libert[\ii. Despotismul na=te o suferin\[surd[, ce deschide]n inimi izvoare nesecate de ur[=i de r[zbunare.

*

Interesele leag[pe oameni, dar interesele trebuie s[fie reciproce.

Fonda\i programul libert[\ii pe aceast[baz[simpl[=i nu va mai exista du=m[nie]ntre na\ii, nici ur[ ]ntre oameni.

Nu zice\i: “Fiec[rui partea sa”, dar zice\i: “Tuturor aceea=i parte!”

*

C`nd =efii na\iilor se vor g`ndi serios la fericirea popoarelor =i vor]n\elege c[m[rimea lor adev[rat[consist[ ]n binele comun, atunci ei vor fi cei dint`i care vor proclama libertatea, c[ci prin libertate mijloacele fiec[ruia se]ntind, puterile-i se]nzecesc, dorin\ele nobile]=i iau zbor =i inimile se unesc]ntr-o sincer[fr[\ie.

---

[1] *Puteri discre\ionare* — puteri conferite unei autorit[\i de a lua m[suri excep\ionale,]n afara legilor.

}ns[a]njosi pe unii pentru a]n[l\a pe al\ii nu este un act conform cu principiile fraternit[\ii, nici cu principiile drept[\ii.

+efi ai na\iilor, judec[tori, patrio\i! Voi to\i, care aspira\i a fi mari]n lume, g`ndi\i-v[ ]n actele voastre c[ nu este mai sf`nt, mai simplu, mai dumnezeiesc adev[r dec`t acesta: *Nu face altuia ceea ce n-ai voi s[\i se fac[\ie!*

*

Dac[a= avea s[-mi fac testamentul politic, a= zice concet[\enilor mei:

“O, fra\ilor, alege\i judec[tori buni!

Opri\i birocra\ia de a deveni o putere despotic[; c[ci ea nu trebuie s[fie dec`t servitoarea publicului care o pl[te=te.

A=tupa\i-v[urechea la glasul fal=ilor patrio\i.

Astfel \ara va fi sc[pat[de tr[d[tori =i de c[l[i”.

*

Cu c`t dob`ndesc experien\[prin studiul omenirii, m[conving c[libertatea absolut[este cu neputin\[ ]n lume, f[r[o deplin[transformare a neamului omenesc.

*

Printre institu\iile moderne garda na\ional[este una din cele mai frumoase =i totodat[mai periculoase.

O gard[na\ional[inteligent[, serioas[, lipsit[de fanatism politic reprezint[siguran\a public[, ordinea, respectarea legilor, libertatea individual[=i nedependen\a patriei.

O gard[na\ional[neinteligent[devine instrumentul orb al fal=ilor patrio\i. Ea poate s[puie]n pericol libert[\ile publice,]nlocuind despotismul tronului prin despotismul uli\ei.

*

Dintre toate despotismele nici unul nu e mai ur`t dec`t acel ce cat[prin fereastr[ ]n[untrul familiilor, se amestec[ ]n afacerile private =i face a depinde siguran\a, lini=tea =i chiar via\a concet[\enilor de la protejarea indivizilor, iar nu de la scutul legilor.

*

Libertatea]n m`na mul\imii este o arm[cu dou[t[i=uri.

*

Acolo unde principiul egalit[\ii, de=i consacrat prin lege, nu a prins]nc[r[d[cin[ ]n moravuri, minorit[\ile vor fi adesea victimele majorit[\ilor, c[ci gloatele sunt mefiante (ne]ncrez[toare), neluminate =i lesne de a pleca urechea la minciunile =i la perfidia celor r[i.

*

}n a=a stare de lucruri ades libertatea este]nlocuit[prin brutalitate, =i egalitatea — prin silnica reducere a tot ce este mare la o m[sur[mic[=i degratoare.

*

Lumea aspir[a se re]nnoi! Cine poate]ns[prevedea toate daunele, toate suferin\ele ce sunt rezervate lumii! Numai atunci omenirea va h[l[dui]n bine =i]n pace, c`nd caritatea evanghelic[ ]=i va relua locul ce i se cuvine]n organizarea societ[\ilor.

ALTE CUGET{RI

Nu e nimic mai dulce pe lume dec`t o du=c[de aer liber.

*

Prefer de o mie de ori *c[rarea* de la munte dec`t *carier[* deschis[dinaintea mea.

*

C`inele este cea mai sublim[ expresie a des[v`r=irii omene=ti.

*

O! Vlad |epe=, unde e=ti ca s[-mpodobe=ti cum trebuie toate aceste \epi]nfipte]n p[m`nt rom`nesc de du=manii rom`nilor.

*

Chiar dac[scapi din nodul alunecos al sp`nzur[torii, ]n prima zi e=ti pe jum[tate str`ns de g`t. S[ fie un efect al g`tului? Ah! dac[n-am avea g`t, cum am r`de de sp`nzur[toare! R[m`ne \eapa, e adev[rat...

[OFI|ERI FRANCEZI }N MOLDOVA]

}ntov[r[=i\i de doamna baroneas[D... ofi\erii din nr. 23 al *Stelei*, am[gi\i de un huiet r[sp`ndit c[ Moldova vroia a organiza o armie, pornir[ din Cracovia =i dup[ multe ]nt`mpl[ri, precum se]nt`mpl[ nenoroci\ilor fugari, nevoi\i a se odihni ]n Cern[u\i mai mult dec`t un ceas, apucar[drumul spre Moldova. Iat[din cuv`nt ]n cuv`nt c[l[toria lor:

“Dup[ce f[cusem pe tov[r[=i\a noastr[a]nghi\i o litr[de p`ine de f[in[ de p[pu=oi, muiat ]ntr-o butelc[ de vin, du=i de un \[ran ce ne silise poli\ia a lua cu plat[, pornir[m la nou[ ceasuri seara spre a intra ]n Moldova. Vremea era frumoas[, dar noaptea ]ntunecat[ =i drumurile grele. Fratele-meu da bra\ul baronesei, merg`nd dinapoia tr[surii; eu eram]nainte cu c[l[uzul nostru, ar[t`ndu-i v`rfurile pistoalelor, c[ci m[rturisesc c[cugetam c[sila f[cut[nou[de a porni noaptea era pentru a ne pr[da pe grani\[. Mergeam de mai multe ceasuri de-a lungul Prutului, pic`nd de osteneal[, c`nd calul nostru pic[ ]n nisip; zadarnic[fu truda de a-l mai scula, calul pieri]ndat[. Nu =tiu]n via\a mea s[fi petrecut un ceas mai greu. Eram pe un drum ne=tiut, prin o noapte]ntunecat[, stra=nic[, cu un c[l[uz ce nu ne putea]n\elege. Lucrurile noastre, vr`nd a ridica tr[sura, fur[ r[sturnate, c[l[uzul pl`ngea vita lui, baronesa \ipa c`t o \inea gura, iar frate-mio ]ntr-o dispera\ie cumplit[, oc[ra dreg[toriile austriace, care puteau ]nc[ s[ ne aud[ =i s[ ne trag[ ]n vro temni\[. — Pentru mai mult[ nelini=te c[l[uzul nostru se f[cu nev[zut!! Ne hot[r`m a t[b[r] p`n[ ]n ziu[ ]n loc; cu perinele de pai ale tr[surii, un obial ]n r[stare =i o prostire, ne ]ndeletniceam a face un pat, ferit de frig, pentru nenorocita noastr[ tov[r[=i\[, c`nd auzir[m]n apropiere tropotul unor cai =i glasul mai multor oameni:

“Antoane! — strigai la fratele meu, — ia-\i arme, au s[ne loveasc[“. Huietul apropiindu-se, strigai cu un glas tare =i poruncitor: “Stai: cine e acolo!” — “Un prieten =i iubitor de fran\uji, care v[vine]n ajutor!”

Adevarat, acesta era un boier moldovan, vorbind prea bine limba noastr[, pe care *c[l[uzul* nostru fusese s[-l roage a ne veni]ntr-un ajutor]n pozi\ia desn[d[jduit[unde eram. Boierul porunci slugilor ce]l]ntov[r[=eau de a]nh[ma doi cai la tr[sura noastr[, ne duse]n casa sa nu dep[rtat[de drum =i c[uta prin *toat[ ]ngrijirea a ne face s[uit[m* chinurile poli\iei austriece =i relele]nchipuiri]n care ne aruncaser[ ]nt`mpl[rile c[l[toriei noastre =i care sem[na a ne deschide calea]n Moldova.

M[rinimosul moldovan, care venise cu a=a inim[c[lduroas[ ]n ajutorul nostru =i ne primi cu at`ta bun[tate la d`nsul, ne]ndrepta]nc[p`n[la Ie=i, capitala Moldovei, unde ajunser[m]n 22 iunie 1817 (16 iunie al nostru).

Ne=tiind unde ne]ndrepta, cobor`sem ]n cel ]nt`i han ce v[zur[m, a=tept`nd ca ]nt`mplarea s[vie a ne l[muri =i ajuta]n scoposul c[l[toriei noastre. Pr`nzul fu vesel pe c`t noaptea de pe Prut fusese ur`t[; baronesa, ]nc`ntat[de a ajunge la \elul c[l[toriei sale, primi mul\umirile noastre pentru necazurile ce-i pricinuisem: *ea se mul\umi cu at`ta pentru cheltuielile tr[surii,* iert`ndu-ne numai a da c[l[uzului nostru un *ce* pentru a-=i cump[ra alt cal, lucru ce din norocire nu ne costisa foarte. Visurile de o n[dejde, mult[vreme de=arte, ne ferici toat[noaptea aceasta; m[vedeam]n capul unui batalion de greci sau turci]nv[\a\i de noi]n tactica europeneasc[; gradurile, banii, cinstele, nimic[nu ne lipsea; n[lucirea era]ntreag[, c`nd]n zori de zi fui trezit de un ofi\er al domnului, care ne porunci a-l urma la sp[tarul[1], mai marele slujba= al poli\iei =i al pu-

[1] Ofi\erul confund[H[tm[nia cu Sp[t[ria din Valahia, unde vom vedea c[au c[l[torit, precum confund[moldovenii cu grecii. (Nota lui A. Russo.) Continuarea promis[aici n-a mai fost scris[sau s-a pierdut.

terii armate. }ntreba\i ce vroiam]n Moldova, ne l[murir[m]ndat[de trista noastr[ ]n=el[ciune: nici g`nd nu era de organiza\ie militar[ ]n Moldova”.

Opresc, iubite redactore, aicea c[l[toria =i las la judecata =i inima ta dou[dezleg[ri: Ce este aist miros de primire a moldovenilor, aceast[inim[pe palm[deschis[ce se]nduio=e=te la orice nenorocire, care acest miros p[tima=ii]l simt]nc[p`n[a nu ajunge la grani\[?... Oare pentru c[=i noi suntem f[r[de noroc, =i c[numai nenoroci\ii lumii ghicesc durerea nenorocirii? Al doilea este a judeca despre huietul organiz[rii militare a Moldovei pe atuncea: huietul era oare n[dejdile patrio\ilor ca T[utu, a republicanilor ca Dimitrie Sturza, sau o cercare a r[zmeri\ei grece=ti ce izbucni la 1821, dar care clocea mai de mult, precum istoria noastr[o m[rturise=te?

SCRISORI

[*Scrisoare adresat[lui V. Alecsandri]naintea plec[rii]n exil la Soveja*]

Iubite!

Nu-mi r[m`ne dec`t timpul necesar ca s[-\i vestesc c[guvernul =i-a pus]n minte s[fac[din mine un om important =i demn de exil. I s-a n[z[rit guvernului, precum se n[zare cailor cu n[rav, =i dar el a g[sit de cuviin\[a m[aresta =i a m[condamna, ca s[cap[t sim\iri religioase]n fundul unei m[n[stiri. O! guvern p[rinte! el nu are alt vis dec`t fericirea noastr[, nu are alt \el dec`t a ne face demni de]mp[r[\ia cerului. Iat[pentru ce el ne]nfund[a=a de des]n s`nul sih[striilor.

Peste un ceas plec cu *nepus[mas[*, cum zic rom`nii, =i ]ntreprind un voiaj gratis, mul\umit[ ]ngrijirii guvernului; a=adar, iubite, tu nu m[ vei g[si la ]ntoarcerea ta lungit pe divanul t[u =i d`ndu-mi aer de pa=[. C`nd te vei revedea cu pl[cere sub cerul patriei =i sub tavanul apartamentului t[u, vei sim\i un mare de=ert ]n suflet, c[ci amicul t[u Russo ]\i va lipsi. Ah! aceast[ idee m-ar face s[ v[rs lacrimi amare, dac[ nu mi-ar pl[cea *mai bine s[ r`d]n fa\a prigonirii*! M`ng`ie-te, frate, c[ci to\i cei ce poart[numele de Russo sunt destina\i a fi persecuta\i: omonimul meu Jean Jacques a p[timit mult]n via\a lui! Ce asem[nare m[gulitoare pentru mine!

Lucrurile mele sunt]n *boccea*; c[ru\a de po=t[m[a=teapt[ ]n curtea ministrului din l[untru, de unde am s[plec; aga fumeaz[ciubucul s[u de iasomie =i m[ ]ndeamn[s[m`ntui aceast[ scrisoare, ]n vreme ce fratele t[u ]mi c`nt[din vioar[aria francez[: *Partant pour la Syrie*[1].

---

[1] Plec`nd]n Siria.

Alea jacta est[1], — a zis Cezar c`nd a trecut Rubiconul; eu am s[ trec Bahluiul! Prin urmare, voi zice: amice! g`nde=te la bietul exilat =i declam[ades versul celebru: *L'amitié d'un grand homme est un bienfait des cieux*[2].

Adio! m[duc s[gust pl[cerile vie\ii contemplative a sfin\ilor apostoli =i m[despart de lume f[r[am[rime]n contra oamenilor, fie domni, sau... creditori!

Singura mustrare de cuget, ce cearc[a m[munci]n acest moment, este c[bie\ii actori]mp[rt[=esc os`nda mea. Teatrul rom`nesc la m[n[stire! Ferice de \ara al c[rei guvern luminat produce asemenea de=[n\ate]nt`lniri!

Adio!]nc[o dat[; spune amicilor c[ ]i scutesc de a se]mbr[ca]n haine negre... etc.

[1846]

*

[*Scrisoare c[tre N. B[lcescu*]

Drag[B[lcescule,

Vivat! Victorie! Sunt m`ndru de voi ceilal\i =i gloria revolu\iei voastre se r[sfr`nge =i asupra noastr[=i asupra tuturor rom`nilor! }nc[ o dat[, vivat =i glorie, viitorul poate s[ nu fie pentru noi, dar nu vom disp[rea f[r[ s[ l[s[m o ultim[ amintire despre noi! Dar ce! vorbesc r[u despre viitor. Nu, iubite! M`na nu este at`t de ]ndem`natic[ca s[urmeze]nchipuirea frumoaselor planuri pe care le]ntrev[d!

Un mare popor cu o mare ca]nt[ritur[, dou[fluvii care se numesc Dun[rea =i Nistru drept centur[, cu s`nge roman ]n vine, =i nici Moldova cu fiicele ei, nici Transilvania ori Banat, ci un *p[m`nt rom`nesc* cu o mare capital[, care s-ar chema Roma, dac[vrei, cu

---

[1] Zarurile sunt aruncate — expresie latin[, datorat[lui Cezar, folosit[atunci c`nd se ia o hot[r`re important[=i definitiv[.

[2] Prietenia unui om mare e o binefacere cereasc[.

mari pie\e numite Pia\a Poporului, Pia\a Traian[, Pia\a lui +tefan, Pia\a lui Mihai, Pia\a Moldovei, Pia\a Banatului, Pia\a Ardealului. +i apoi putere, fericire, m[rire, glorie! Frerici\i nepo\ii no=tri! +i noi ferici\i c[am putut, bine ori r[u, contribui la acest lucru.

Abia ieri am aflat despre revolu\ie. De patru s[pt[m`ni m-am pierdut ]n Ungaria =i ]n Banat, unde, vai! libertatea nu este dec`t un nume! Dragul meu, am pu\in timp s[-\i scriu, fiindc[plec]n Bucovina s[-mi]nt`lnesc *=efii* =i camarazii, dar cred folositor pentru interesul public s[-\i spun c`teva cuvinte despre Ungaria =i libert[\ile sale... Ungaria este un cuv`nt gol pentru cine n-o cunoa=te dec`t din ziare, ori din h[r\ile geografice, =i cu libertatea s-a desf[=urat steagul mar\ial... fii ungur ori moartea... iat[lozinca. }n toate p[r\ile unde a p[truns libertatea *maghiar[*, *Standrecht*-ul a]nso\it-o; pentru c[1.500.000 maghiari =i 3.000.000 de al\i renega\i din toate na\iunile vor s[-=i impun[limba, legile, obiceiurile la 4.000.000 de rom`ni =i la 8—10.000.000 de slavi =i de germani, c[rora pu\in le pas[. Maghiarismul vrea s[ajung[o for\[, o putere care s[se sprijine pe Marea Neagr[=i pe Adriatica, care vrea s[mo=teneasc[Austria =i viseaz[imperiul lui Atila... pentru aceasta trebuie ca celelalte popoare s[-=i uite originea, limba mamelor lor, s[-=i for\eze hotarele lor naturale =i obiceiurile lor, ca s[se *maghiarizeze*. Din nenorocire pentru ei, neputin\a lor le dep[=e=te sfor\[rile lor de imagina\ie =i visurile lor de m[rire.

Ceea ce m-a f[cut s[-\i spun aceste lucruri este noutatea care s-a r[sp`ndit prin ziare, c[ guvernul nostru provizoriu a trimis un agent la Pesta! Drag[,eu =tiu c[ ei trebuie s[ fac[ primul pas; cu Dun[rea ei vor fi totdeauna la dispozi\ia noastr[. G`ndi\i-v[la demnitatea tinerei =i puternicei noastre rena=teri. Impresia acestei ambasade a fost foarte nepl[cut[rom`nilor. Dealtfel este antipatic[ na\iunii noastre din toate col\urile. Le e fric[ s[ nu ne l[s[m ]ncurca\i ]n rela\ii care ne vor ]ngreuia. Ungurii sunt la aman, ultimatum-ul nostru trebuie s[ fie: dac[ nu independen\a aparte ori cu noi a rom`nilor de aici, cel pu\in recunoa=terea unei na\ionalit[\i deosebite a Banatului, a Transilvaniei =i a rom`nilor din Ungaria, care,

to\i, se ating prin teritoriu, cu limb[, institu\ii, reprezentare. Rom`nii sper[ ]n noi! Desfacerea Ungariei este inevitabil[... A=a c[ sunt la ultimele mijloace, furcile, violen\a =i terorismul. +i unde aceasta? }n Banat, Transilvania =i la rom`nii care locuiesc dincoace de Tisa. S[nu uit[m c[suntem 12.000.000. Cu c`t ne vom \ine mai tari, cu at`t ei vor acorda... c[ci slavii nu g`ndesc nimic mai pu\in dec`t s[-i]nghit[, ori s[-i nimiceasc[!... Deocamdat[rom`nii de aici se zbat ]n neputin\[ =i ]n s[r[cie. Nu uita c[ Ungaria ]=i zice regina fostei Valahii. Tr[iasc[ Rom`nia.

Adio,bunul meu, bravul meu... S[rut[steagul din partea mea. V-a\i purtat bine. S[rut[pe toat[lumea. Nout[\ile de la voi au fost primite de du=manii no=tri cu du=m[nie.

La revedere, cur`nd la Foc=ani
A. Sauvegea

Valentineanu, B[l[ceanu, Filipescu =i to\i, salutare =i fr[\ie nu... fr[\ia ungureasc[.

4 iulie 1848, Sibiu

P. S. Drag[, cu prima ocazie trimite-mi la Ia=i, pe adresa dlui Constantin Duca, bagajul =i geamantanul. Adio! C`nd ne von revedea, ]\i voi povesti multe lucruri de aici =i cum, dup[ ce am izbutit s[ scap de Sturdza, era s[ fiu sp`nzurat]n Ungaria.

Deviza aici este: libertate... fr[\ie maghiar[sau moartea!

*

[*Bilet din]nchisoarea din Cluj c[tre V. Alecsandri*]

Iubite A...,

}n Ungaria liber[mi-am pierdut libertatea! Strig[tul maghiar *Ellyen sabaciag*]nsemneaz[*lan\uri pentru rom`ni*. Ergo, am fost arestat la Dej, =i chiar acum mi se preg[te=te un alai de *na\ionali=ti-gardi=ti* ca s[m[duc[la Cluj;]ns[nu fii]ngrijit, dragul meu, c[ci

am o tainic[=i sigur[presim\ire c[nu mi se va]nt`mpla nimic. Aceast[ siguran\[ ]mi vine din credin\a c[ rom`nul nu piere cu una, cu dou[... Furia ungureasc[e at`t de de=[n\at[ =i de comic[; lungimea pintenilor =i a must[\ilor maghiare e at`t de exagerat[,]nc`t, departe de a ]msp[im`nta, ele]mi inspir[un r`s nebunesc etc...

*

[*Bilet din]nchisoarea de la Cluj c[tre prietenii din Ia=i*]

Fra\ilor, nenorocirea care prigone=te \ara noastr[m[apas[=i pe mine. De s[pt[m`ni]ntregi stau]nchis f[r[a cunoa=te culpa mea. Am a=teptat dreptatea =i dreptatea nu vine!

Iubi\ii mei! Socoti\i-m[de azi ca mort, c[ci de nu voi muri de m`hnire sau de boal[, pierderea libert[\ii mele m[opre=te de a fi \[rii de folos... =i dar eu m[consider ca un om =ters din cartea vie\ii.

De trei zile c`nt necontenit aceste versuri din balada lui Toma Alimo=; s[fie oare o presim\ire?

}nchinare-a= =i n-am cui,
}nchinare-a= murgului;
Dar mi-i murgul cam nebun
+i de fug[numai bun.
}nchina-voi ulmilor,
Uria=ii culmilor,
C[sunt gata s[-mi r[spunz[
Cu fream[t voios de frunz[;
Ulmiii c[s-or cl[tina,
Frunza c[s-a scutura,
Trupul c[mi-a astupa.

*

[*Protest c[tre Consiliul de r[zboi din Cluj*]

Domnilor,

Am aflat c[ave\i s[v[ocupa\i chiar ast[zi de chipul cel repede prin care socoti\i s[m[trimite\i]ntr-o lume mai bun[. Unii membri mai milo=i din consiliul d-v.]nclin[pentru sp`nzur[toare; al\ii, mai arti=ti ]n gusturi, opineaz[ pentru \eap[. Pricep c[ spectacolul unui rom`n sp`nzurat ori chiar tras ]n \eap[ trebuie s[ fie dulce =i pl[cut ]n ochii unui magiar, dar nu protestez cu mai mic[ hot[r`re]n numele dreptului gin\ilor =i mai ales]n numele lui Kossuth contra oric[rui fel de execu\ie aplicat[persoanei mele.

N-am gust pronun\at nici pentru \eap[, nici pentru sp`nzur[toare; =i, f[c`ndu-v[aceast[declara\ie, cu toat[sinceritatea care m[caracterizeaz[, m[m[gulesc, domnilor, cu n[dejdea c[ ]mp[rt[=i\i]n totul gustul meu. Drept care semnez cu hot[r`re.

A. Russo,
Cet[\ean liber al Rom`niei,
Cunoscut de aproape al marelui
Kossuth

*

[*Protest c[tre comisarul guvernului din Cluj*]

Domnule conte!

Refugiat de trei luni]n Ungaria, am asistat ca un simplu spectator la evenimentele acestei \[ri, bucur`ndu-m[ de ospe\ia ce o primisem; =i dorind ]n fine ca s[ m[ ]ntorc ]n patria mea, am luat drumul cel mai drept, adic[ pe la Dej; se vede ]ns[ c[ ]n Ungaria drumul cel mai direct nu-i nici cel mai scurt, nici cel mai sigur, c[ci deodat[ m-am trezit arestat, despoiat de lucrurile mele, cercetat p`n[la piele =i]ntemni\at!... Trist =i nea=teptat efect al ospe\iei maghiare!

}n zadar am protestat,]n zadar am cerut s[mi se spuie motivul unei asemenea maltrat[ri; nici un membru al autorit[\ii nu a g[sit cu cale s[-mi r[spund[oficial. Iat[ ]ns[prepusurile zelo=ilor]mpiega\i, care mi-au deschis por\ile]nchisorii:

1-iul prepus. - O femeie m-a v[zut f[c`nd semne misterioase]n Dej!... Cui?

Al 2-lea prepus. - Sunt rom`n!

Al 3-lea prepus. — Coresponden\a g[sit[ ]n valiza mea este]n limba francez[!

Al 4-lea prepus. - }n acea coresponden\[nici nu se pomene=te numele de Ungaria!

Ap 5-lea prepus. — Trebuie s[fiu emisar rus!

Al 6-lea prepus. - Trebuie s[fac parte din comitetul croato-slovaco-s`rbo-valaco-saxon format contra Ungariei!

Pe temeiul acestor grave prepusuri domnii judec[tori]=i frecar[m`inile cu mul\umire =i m[ ]ntemni\ar[cu convingerea naiv[c[=i-au salvat patria!

Domnule conte! Ve\i g[si negre=it c[am tot dreptul s[protestez]n contra unui asemenea act arbitrar al autorit[\ilor subalterne din Dej, care, dup[ce au pus m`na pe mine, =i-au apropiat totodat[=i valiza mea ca una ce, dup[socotin\a lor, *con\inea destinul =i via\a Ungariei!*

Protestez dar]n numele legilor,]n numele libert[\ii individuale,]n numele dreptului gin\ilor =i cer o satisfacere deplin[ ]n contra agen\ilor care au atacat]n persoana mea principiile cele mai sacre ale drept[\ii etc., etc., etc.

Aceast[protestare a mea va p[rea poate cam lung[, domnule conte,]ns[nu cred s[v[par[at`t de lung[, precum mi-au p[rut mie lungi aceste opt s[pt[m`ni de captivitate etc.

[1848]

APRECIERI

}n epoca dinainte de 1848,]n Moldova critic[, numai un om ca A. Russo, cu cultura lui francez[=i liberal[dinainte de 1848 =i de dup[1830, anul ce se nume=te]n istorie anul slavei, cu temperamentul lui entuziast, vis[tor, generos, cu mintea lui larg[=i]n\eleg[toare, cu firea lui bl`nd[, unduioas[, dezmierd[toare, bogat[, izvor`toare de g`ndiri =i de sim\iri, a putut deveni reprezentativ.

G. Ibr[ileanu, *Spiritul critic]n cultura rom`neasc[, Casa de editur[Litera, Chi=in[u, 1997, p. 85.*

Russo ni se dovede=te...]n aceast[oper[mai renumit[a lui, posesorul unui “sim\ muzical”, pe care,]n acela=i fel =i cu acelea=i caracteristici, proza rom`neasc[ nu-l manifestase mai ]nainte... Mul\imea conjunc\iei “=i” ]n *C`ntarea Rom`niei* lucreaz[ca un “legatto” muzical, menit s[elimine articula\ia logic[=i oarecum spa\ial[a propozi\iilor =i s[sublinieze continuitatea lor metodic[. Nimeni mai mult ca Russo n-a folosit]n proza noastr[acest vechi “=i” biblic, procedeu magic =i incantatoriu...

Tudor Vianu, *Arta prozatorilor rom`ni, Casa de editur[Litera, Chi=in[u, 1997, p. 44, 45.*

Numele lui A. Russo se leag[de obicei de *C`ntarea Rom`niei*, asupra paternit[\ii c[reia s-a discutat]ndelung... Grandilocven\a profetic[e]mperecheat[cu un ermetism conspirativ. Istoria patriei se evoc[ ]n viziuni enigmatice,]ntrerupte de aforisme =i sentin\e terifiante. Ceeea ce e mai consistent]n aceast[r[sucire de neguri retorice apar\ine apocalipticului...

G. C[linescu, *Istoria literaturii rom`ne de la origini p`n[ ]n prezent. Edi\ia a II-a, rev[zut[=i ad[ugit[, Editura Minerva, Bucure=ti, 1986, p. 191.*

Russo a fost, desigur, o inteligen\[critic[, reprezentativ[, util[ ]n ceasul s[u =i un polemist viguros, admirabil prin juste\ea =i]nl[n\uirea argumentelor; dar nu se poate trece cu vederea sensibilitatea sa deschis[peisajului =i

amintirilor, generozitatea inimii =i nobilul entuziasm adus]n serviciul ideilor de na\ionalitate =i de progres. Prin aceste din urm[calit[\i este un spirit]nrudit cu N. B[lcescu...

+erban Cioculescu, *Al. Russo.* — }n *Istoria literaturii rom`ne moderne de +erban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, Editura didactic[=i pedagogic[, Bucure=ti, 1971, p. 68.*

}n istoria dezvolt[rii culturii noastre moderne, A. Russo ocup[un loc de prim-plan]n faza — decisiv[— a procesului de interferen\[=i — adesea — de coliziune]ntre tradi\ie =i inova\ie, concep\ia promovat[de el, a unei evolu\ii determinat[lucid, f[r[traumatisme d[un[toare de structur[, fiind aceea care s-a =i impus p`n[ la urm[. Al[turi de Kog[lniceanu =i ]n linia acestuia — de arhitect al culturii rom`ne moderne — Russo este unul din spiritele cele mai efervescent constructive]n epoc[.

G. Iva=cu, *Istoria literaturii rom`ne, I, Editura =tiin\ific[, Bucure=ti, 1969, p. 454.*

Prin *C`ntarea Rom`niei,* Alecu Russo intr[ ]n sfera romantismului mesianic... Rom`nia este evocat[ ]ntr-o istorie alegoric[, ]n tablouri de un simbolism aproape obscur, profetic, ]n viziuni apocaliptice, c`nd vine vorba de du=manii ei din vremi de restri=te, cu]nsenin[ri de \ar[a fericirii, c`nd se c`nt[frumuse\ile p[m`ntului natal... cu accente revolu\ionare c`nd poetul profet al semnelor vremii invoc[ ]mpotriva asupritorilor “blestemele v[duvelor s[race, sudoarea oamenilor aruncat[ca pleava, hrana s[rmanilor mistui\i, mo=tenirea copiilor r[pit[...”

Ion Rotaru, *O istorie a literaturii rom`ne, Editura Minerva, Bucure=ti, 1971, p. 170—171.*

}n *C`ntarea Rom`niei,* dominant[este retorica romantic[, grandilocven\a poetic[, proprie scriitorilor genera\iei de la 1848. Cititorul este introdus nemijlocit]n cadrul realit[\ilor zugr[vite, este determinat s[participe cu toat[sensibilitatea lui la desf[=urarea faptelor evocate, scriitorul adres`ndu-se direct, prin ]ntreb[ri tulbur[toare, prin exclama\ii desprinse din ad`ncul inimii =i sim\irii sale. Poemul are o dubl[tonalitate, una elegiac[=i alta viguroas[,]mpletindu-se continuu, ca]ntr-o simfonie,]n care repetarea laitmotivului corespunde cu reluarea versetelor.

Teodor V`rgolici, Prefa\[ la volumul: Alecu Russo, *C`ntarea Rom`niei, Editura Minerva, Bucure=ti, 1980, p. 175.*

Raport`ndu-l la experien\ele =i strategiile narative moderne, am putea spune c[ Alecu Russo nu at`t scrie, c`t doar inten\ioneaz[ s[ scrie, identific`nd naratorul cu eul sau cu dacul, personajul narator cu care... se contope=te. Acest eu sau acest dac se plimb[prin toate zonele con=tiin\ei =i mai cu seam[prin aceea a substratului originar, dacic al ei, b`ntuit[de “suvenirele antichit[\ii”.

Alecu Russo este, esen\ialmente, un scriitor al hiaturilor, al golurilor, al sp[rturilor ontologice ce apar]ntre prezent =i trecut, cuv`ntul care traduce starea de spaim[=i de derut[permanent[este “nedeslu=it”. }ns[=i amintirea trecutului, prin ea]ns[=i, genereaz[o zare a Nedeslu=itului, care se coloreaz[existen\ial, c[ci, de=i pare c[se umple cu un con\inut negativ al p[rerilor de r[u, al resemn[rii, durerii, cu “pr[p[stii de]ndoial[“, ea este totu=i o zare a plinului sau m[car a]mplinirii posibile. Exist[,]n lucr[rile lui Russo, un uria= con de umbre sonore =i]nmiresmate cu v`rful ascu\it spre origini. Sunt sunetele =i miresmele vechimii celei mai vechi, care formeaz[“patriarhala mo=tenire”.

*Cuget[rile, Amintirile, C`ntarea Rom`niei, Piatra Teiului, Studii na\ionale, Holera, St`nca Corbului, Soveja, Decebal =i +tefan cel Mare* constutuie ]n fond un singur c`ntec de lacrimi, ale c[rui “linii pl`ng[toare” (mo=tenite de la cronicari, precum zice]n *Amintiri*) se p[trund de melancolia *Bibliei* =i care poate fi numai al unui neam nec[jit.

Mihai Cimpoi, *Sfinte firi vizionare,*
CPRI “Anons S. Ungurean”, Chi=in[u, 1995, p. 164—165.